

ОПСЦЕНА И ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКСИКА
У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ /
ОПСЦЕНА И ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКСИКА ВО
СРПСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
Зборник радова са истоименог научног скупа

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Уређивачки одбор

Јордана Марковић
Филозофски факултет у Нишу

Елена Јованова-Грујовска
Институт за македонски језик „Крсте Мисирков” у
Скопљу

Надежда Јовић
Филозофски факултет у Нишу

Катица Трајкова
Институт за македонски језик „Крсте Мисирков” у
Скопљу

Рецензенти

Недељко Богдановић
Филозофски факултет у Нишу

Васил Дрвошанов
Институт за македонски језик „Крсте Мисирков” у
Скопљу

Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ у Београду

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ОПСЦЕНА И ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКСИКА
У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ /
ОПСЦЕНА И ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКСИКА ВО
СРПСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
Зборник радова са истоименог научног скупа

Приредиле
Јордана Марковић
Надежда Јовић

Ниш
2019.

Зборник радова са научног скупа
*Опсцена и друга колоквијална лексика у српском и
македонском језику / Опсцена и друга колоквијална
лексика во српскиот и македонскиот јазик,*
одржаног 19. априла 2019. године у Нишу.

Ова књига рађена је у оквиру пројекта *Дијалектолошка
истраживања српског језичког простора* бр. 178020, који
финансира Министарство просвете, науке и технолошког
развоја Републике Србије.

Радови који се налазе у овој књизи представљају реферате са научног скупа *Опцена и друга колоквијална лексика у српском и македонском језику / Опцена и друга колоквијална лексика во српскиот и македонскиот јазик*, одржаног 19. априла 2019. године на Филозофском факултету у Нишу.

У организацији скупа, као и у припреми овога зборника за штампу, учествовале су две институције: Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Институт за македонски језик „Крсте Мисирков” из Скопља, Република Северна Македонија.

Овај зборник је трећи у низу. Први зборник са таквом тематиком, као резултат рада првог научног скупа о опсеној лексици, штампан је 1998. године, под називом *Опцена лексика*. Други, под називом *Опцена лексика у српском језику*, штампан је 2017. године и резултат је рада другог научног скупа под истоветним називом, одржаног јуна 2015. године на Филозофском факултету у Нишу.

САДРЖАЈ

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ: Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима	11
МИРЈАНА БОЈАНИЋ ЋИРКОВИЋ: Мала <i>спика</i> – змај <i>жвака</i> : шатровачки језик као поетички сигнал романа <i>Боли ме блајбингер</i> Мирољуба Тодоровића	23
АНА ВИТАНОВА РИНГАЧЕВА: Опсцената лексика во функција на создавање универзални пораки во трилогијата „Вечна игра” на Митко Маџунков	41
МАЈА ВУКИЋ : Ко шта коме или о синтакси псовке	55
ОЛГИЦА ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА, ГОЦЕ ЦВЕТАНОВСКИ: Опсцената лексика во македонската фразеологија	61
ВАСИЛ ДРВОШАНОВ: Изразувањето на семемата ‘ <i>testiculus</i> ’ во македонските говори	75
АЛЕКСАНДРА ЈАНИЋ: Синонимија и блискозначност именица у <i>Речнику жаргонизама јужне пруге</i>	87
МАРИНА ЈАЊИЋ: Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца	109
ГОЛУБ ЈАШОВИЋ: Опсцена лексика у ономастичкој грађи пописаној у Горњој Топлици и у јужном Стигу	131
ЕЛЕНА ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА, ВЕСНА КОСТОВСКА: Меѓу колоквијалното и еротското во „Сок од простата” на Јован Павловски (осврт на лексиката)	145

ИВАН ЈОВАНОВИЋ: Употреба и значење опсцене лексике у српским новокомпонованим песмама	153
НАДЕЖДА ЈОВИЋ: Називи за жену и човека лаког морала у <i>Црнотравском речнику</i> Р. Стојановића	177
МЕРИ ЈОСИФОВСКА: Прекари со опсцена мотивација во македонскиот јазик	199
ДАНИЈЕЛА КОСТАДИНОВИЋ: Опсцене пословице и изреке из лесковачког краја	207
ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА, ЛИЛЈАНА ГУШЕВСКА: Избегнување или замена на опсцената лексика во секојдневната комуникација	217
ДРАГАН ЛИЛИЋ: Опсцена лексика у насловима таблоидне штампе	229
ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА, МЕРИ ЦУБАЛЕВСКА: Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот јазик	237
ЈОРДАНА МАРКОВИЋ: Опсцена лексика са кореном <i>гуз-</i> и <i>дуп-</i> у номинацији човека	253
ИВАНА МИТИЋ: Лингвостилистичка анализа лесковачких псовки без опсцених лексема	275
ДАНИЈЕЛА ПОПОВИЋ НИКОЛИЋ: Прилози Тихомира Р. Ђорђевића у часопису <i>Anthropophyteia</i> Фридриха С. Крауса	291

АНА САВИЋ-ГРУЛИЋ: Негативне метаfore у карактеризацији човека	313
БИЉАНА СИКИМИЋ: Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице	327
БРАНИМИР СТАНКОВИЋ: Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот во македонските пцости – влијание од српскиот јазик ?	353
ЈЕЛЕНА СТОШИЋ: О опсценој лексици у <i>Рјечнику ЈАЗУ</i>	373
ЛИДИЈА ТАНТУРОВСКА: Три точки и бииип	387
КАТИЦА ТРАЈКОВА: Еуфемизмите за опсценоста во романот „Фани Хил”	407
ТАТЈАНА ТРАЈКОВИЋ: Опсцено у српској антропониимији и топонимији	419
ГОЦЕ ЦВЕТАНОВСКИ, ОЛГИЦА ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА, КАТИЦА ТОПЛИСКА ЕВРОСКА: За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази во јазикот на македонските портали	433
ИРЕНА ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ: Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку	445

Недељко Р. Богдановић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Департман за српски језик

УДК 811.163.41'282.2
811.163.41'374
811.163.41'276.2

ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА И ВУЛГАРИЗМИ У ДИЈАЛЕКАТСКИМ РЕЧНИЦИМА

У раду се даје кратак осврт на однос дијалекатских речника југоисточне Србије према опсценој и вулгарној лексици и на разлоге таквог односа.

Кључне речи: српски језик, дијалекатски речници југоисточне Србије, опсцена лексика.

Во статијата се дава краток преглед на односот на дијалектните речници на југоисточна Србија кон опсцената и вулгарната лексика, како и на причините за таквиот однос.

Клучни зборови: српски јазик, дијалектни речници на југоисточна Србија, опсцена лексика.

1.

Почетна помисао је да се дијалекатски речници различито односе према опсценој и вулгарној (односно: срамотној и поганом) лексици, од потпуног игнорисања до слободног укључивања и у азбучник, и у потврде из говора.

Почетни задатак је установити да ли је то тако, и како објаснити једно или друго (или треће) ако се, и како се, уочи.³

¹ nedb@ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

³ О опсценој и вулгарној лексици већ смо имали прилике да пишемо. Такве су наше књижице: *И ја теби* (Из псовачке

2.

Опсцена лексика, као и вулгарна, уосталом, својина је народних говора, са широм или суздржанијом употребом, и због свога карактера, представља и питање третирања у речницима народних говора који теже да – сходно својој концепцији – обухвате лексикон дотичнога говора, односно залиху језичких средстава у целини. Рекло би се да то питање постоји од самих почетака дијалекатске лексикографије (за тај почетак узимамо условно Вуков *Српски рјечник* из 1818, а декларативно *Речник косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића). Појмовно поље које ова лексика покрива јесу гениталије (опсцено, срамотно, или еротско, ласцивно) и аналије (вулгарно, грубо, ружно) – њихово постојање и именовање, као и речи за ознаку функција ако су од ових изведене. *Грубо* је, да додамо, у говорима које имамо у виду више „ружно”, „непристојно”, него „нефино”, неуглађено и сл.

3.

По природи ствари, дијалекти су жив говор, дијалекатски речници су лексикони савременог говора – говора на синхронској равни, залиха лексичких могућности

фразеологије): 1998, 1998, 2000, 2003, 2006, 2007, 2015; *Опсцена лексика* (зборник, прир.), 1998; *Будалина играчка* (Прилози српском еротском речнику): 1999, 2003; *Веселице* (Прдеж у народном говору и култури): 2013, 2015. Посебни радови: *Свет(к)о(вина) и псовка*, Етнокултуролошки зборник, бр. 4, Сврљиг, 1998, 167–172; *Еротско и псовка*, у: *Еротско у култури Срба и Бугара*, Ниш, 2007, 9–19; *Јаребица и соко – или еротска симболика између табуа и уметничког израза*, у: *Ерос* (зборник реферата са научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, 167–175.

Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима

свакодневне комуникације, регулисане навикама, ирелевантне у односу на стандардни језик.

Требало би очекивати да се у таквим речницима нађе све оно што чини лексику једнога говора, а ту онда спадају, поред осталих, и групе речи које се у науци зову опсценим речима и вулгаризмима, а у народним говорима: срамотним и скаредним речима; у јавној комуникацији непристојним или ружним речима (посебно је питање њихове селективности, односно диференцијалности у односу на неки задати еталон).

4.

Вуков *Српски рјечник* (1818) доноси опсцену лексику, с подједнаком пажњом за њену обраду, иако и следећа издања имају вулгаризме, али у ограниченом броју. Елезовићев *Речник косовско-метохијског дијалекта* (1932, 1934), који следи за Вуковим, иако на једновековном одстојању, доноси лексему курац, али тек у изразу „до курца”, говно, али не експлицитно, у основном значењу.

Пола века касније, кад ће отпочети снажнији талас бележења лексике народних говора и њено објављивање у различитим видовима (речничке збирке, прилози речнику, засебне књиге речника...), питање односа према вулгарној и опсценој лексици као да није решено. Напротив, као да су практична решења драстично поларизована.

5.

Последњих деценија XX века опсцена и вулгарна лексика све више постаје предмет научних истраживања, бележи се стање у народним говорима, сачињавају збирке и речници, проучава функционисање псовке у урбаној комуникацији, у литерарној уметности, позоришту, на филму; тражи се веза са митом и предањем. То се

подудара и са извесним нормативним расапом друштва, и ниским а широким популизмом медија.

Природно, оживљава и питање опцене и вулгарне лексике у речницима, с подједнаким интересом лексикографије уопште и дијалекатске лексикографије, посебно.

6.

Ако би се за оперативне примере опцене и вулгарне лексике, сходно напред изнетом схватању ових појмова, узеле речи: *курац*, *пичка*; *дупе*; *јebати*, *срати*, *говно* (код Шипке овако, сем: говно), које са становишта опцености и вулгарности спадају у пет речи са навише ових особина, па се то провери у дијалекатским речницима, могло би се видети како су заступљене, и то би био први корак.

7.

Лексикографија призренско-тимочких говора, области са највише дијалекатских речника и са најширим фондом лексике народних говора, показује неједнаку праксу обраде и пласмана лексике коју условно узимамо као опцену или вулгарну, при чему та два термина разликујемо, јер их разликује народ чија се лексика у овим речницама обрађује. Примера ради, у мом селу опцено би било *срамотно*, и оно је везано за назив за гениталије и њихове манифестације, а вулгарно би било *грубо*, а то укључује лексику везану за аналије, али и другу мање или више непримерену лексику, која се употребљава или из недовољног познавања/поседовања пристojности у комуникацији, или из намере да се саговорник осрамоти (да се *напсује* или *наружи*: *набрука*, *нарани...*).

На ширем плану, у савременом српском друштву, на свим нивоима приметна је слободнија употреба опцене и вулгарне лексике, чији се распон креће од појма ружног (у животу и говору) које се, кад се понашања тиче, лаички дефинише као културно/ некултурно, до табуисаног, чија

Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима

се употреба у неким срединама, и у неким релацијама (породица, службене околности, светиња...) своди на осуду, или грех, за који се кажњавало или испаштало. Овде се поглед са лексичког фонда нужно шири на широко (и све шире) поље употребе у комуникацији (говору), па и у видовима комуникације (јавни наступи, штампа, серијали/ријалити-серије), филм, књижевност...).

8.

Дијалекатски речници у таквим околностима бивају још и најлакше форме (и стручни задаци) да се назначени односи и најављена питања преко лексикографске обраде решавају. Њихово је поље много невиније него оно што долази из урбаних срдина (в. претходно), мада је приступ опсценој лексици врло шаролик.

Најчешће се дешава да се избегавају носеће речи опсцености и вулгаризације (в. напред), али се не штеди при уношењу њихових деривата, понајвише кад они долазе из другог круга, односно када имају преносно значење: *курајбер, куротресина; испиздара га, попиздел; заговнили раду, сероња, усрали мотку* и сл. Ту се отвара питање испитивања до које удаљености делује табу, а одакле је то прелаз ка другој, колоквијалној употреби, која јесте ружна (груба, вулгарна, непристојна), али бар није опсцена (срамотна!). Можда то долази и отуда што је основних речи опсценог и вулгарног карактера ипак врло мало, и општепознате су, везане су за тело сваког говорника, али је зато изведеница неупоредиво више и са врло широком, па за изучавање и изазовнијом функцијом.

9.

Наспрам таквих речника, и речничке праксе, наша дијалекатска лексикографија располаже и речницима са подручја оних дијалеката и говора који улазе у основицу књижевног језика. Ти су речници приметно ригорознији у

прихватању и пласирању вулгарне и опцене лексике, и носе печат личног става њихових аутора. Одступа дело Милије Станића *Ускочки речник*, где ће опцена и вулгарна лексика, са дериватима, бити пласирана на пластове, али ће таква лексика код Раде Стијовић бити скоро заобиђена (Стијовић 1990), иако се ради о не тако далеким дијалекатским и етно-културолошким срединама – Ускоцима и Васојевићима (о овоме в. ниже).⁴

За ПТ говоре маркантан је пример Драгољуба Златковића са највише резултата у прибирању сваковрсне лексике народних говора пиротског краја. На једној страни он објављује целе и то врло обимне књиге овакве лексике, с насловом *Срамотно и погано у пиротском говору*, а на другој, свој велики двотомни речник истога говора приметно растеређује ове лексике, иако је и ту у довољној мери има.

10.

Размишљајући о дијалекатским речницима као првим књигама културе народа, али не као службеник неке лексикографије, постао сам свестан емотивног односа који су састављачи речника као завичајци имали према речима као најзавичајнијим темама свога бића. Свестан да је нешто опсцено, вулгарно, тј. срамотно или ружно, састављач речника, тј. писац књиге као свечаности духа, која је у рангу са другим књигама до којих држи, са библијом или букваром, рецимо, није сматрао својом врлином да то срамотно износи на увид другима, односно читаоцима до којих је држао, а међу њима је видео и своје потомке, своје мештане, своје просветаре, службенике вере, културне посленике нације. Одсуство вулгарне и опцене лексике из књига за такве аутора није грешка, већ обавеза.

⁴ Додуше, служили смо се само краћом верзијом, те *Речник Васојевића* у Чигојином издању можда нуди и шире податаке.

Други правац размишљања иде за тим да је и опсцена лексика, заједно са вулгарном, такође саставни део бића, можда онај са тамне стране личности, па је ред да је буде у речнику народнога говора, поготову што је говорницима позната и добрано учествује у језичкој слици света којом је савремени човек испуњен. Као да је мало требало да се нешто откачи, нешто што је суспрезало наплаву таквих речи и такве фразеологије, која је бујала – опет у тренутку који се историјски подударио са расапом на хришћански и патријархални назор, па да се дијалекатски речници „са неком слашћу” отпочну китити сноповима речи које су уистину подстицале знатижељу, и као све дојуче под контролом, повукле на занимање за послове народног лексикографа, као што се и у селу неко стиди псовања, а неко поноси јер „може” и „сме” оно што други избегавају. Кад је иза револуције средином двадесетог века отац постао реакционар, кад бога нема, кад не постоји ауторитет заснован на страху од бога и срамоти од људи, све је постало могуће, па и бујање оног што је дојачо било негативно, јер се осећај срамоте и стида стварао у цивилизацији, па се једино у њој могао и разорити. О последицама још не размишљамо. Ја сам веровао да је свако рушење у ствари стварање новог (као оно Сосирово да ће свако померање фигуре на шаховској табли дати нову структуру!), али очигледно није било тако, па сад видим да свако ново не мора бити боље. Ваљда ће бити некад, на неком вишем степену развоја, када се цивилизацијским напретком неће схватати да је вредност културног понашања најружније манифестације тела стављати на увид другоме. (Занимљиво је овде размишљање о томе да ли је псовка у приликама „парова”, „задруга” „великог брата” и даље опсцена, ако се оно што иначе именују без зазора скоро дешава пред очима гледалаца, као да се каже: „Јебаћу ти сестру, видећеш вечерас!”).

11.

Да се вратимо речницима. Начинили смо кратак табеларни преглед узевши три најсрамотније и навулгарније речи и проверили да ли су у речницима који су нам били под руком, са жељом да останемо на терену призренско-тимочких говора. Та табела изгледа овако:⁵

Реч- ник / корен	БМ Леск.	НЖ Пир.	МЗ Вр.	ВЈ Кам.	ЈД Тим	ЉР Тим.	РЖ Јаб.	ММ ЦРек.	РС ЦТр.	ВЦ Зап.	ДЗ Пир.	ЉЋ Луж.
кур-	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-	-	+
пиз-/ пич	-	-	-	+	+	-	-	-	+		-	+
јѐб-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+
дуп-	-	-	-	+	+	+	-	-	+	-	+	+
сра- /сер-	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+
гов-	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+	+

Ради се дакле о речима: *курац*, *пичка*, *јѐбати*; *дупе*, *срати*, *говно*.

Ограничићемо се на кратке коментаре табеле.

⁵ Кратике у табели: **БМ Леск** = Брана Митровић: Лесковачки говор; **НЖ Пир** = Новица Живковић: Пиротски говор; **МЗ Вр** = Врашки говор / југ Србије; **ВЈ Кам** = Властимир Јовановић: Нишки говор (Каменица); **ЈД Тим** = Јакша Динић: Тимочки говор; **ЉР Тим** = Љубиша Рајковић Кожељац: Тимочки говор; **РЖ Јаб** = Радмила Жугић: Јабланички говор; **ММ ЦРек** = Миодраг Марковић: Црноречки говор; **РС ЦТр** = Радосав Стојановић: Црнотравски говор; **ВЦ Зап** = Видоје Цветановић: Заплањски говор; **ДЗ Пир** = Драгољуб Златковић: Пиротски говор; **ЉЋ Луж** = Љубисав Ћирић: Лужнички говор – Потпуније библиографске податке види у списку литературе.

Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима

а) Сви речници, и они који немају тражене речи у азбучнику, имају доста богат фонд деривата, углавном са пренесеним значењем. Та је тема врло широка и била би захвална за даља испитивања. У броју изведеница предњаче речници који су иначе слободнији у навођењу тражених опсцених и вулгарних лексема.

б) Драстичне солуције представљају речници који ове речи уопште немају (БМ Леск, НЖ Пир, МЗ Вр, РЖ Јаб), као и речници који их имају све (РС ЦТр, ЉЋ Луж).

в) Старији речници не доносе ову лексику, а најновији су у томе најшири и најбогатији.

г) Речници са бројнијом лексиком имају и фонд опсцене и вулгарне лексике са више разноврснијих јединица.

д) Уздржанији или елиминаторни однос према овој лексиси у својим речницима имају старији аутори, из почетне фазе дијалекатске лексикографије ПТ говора, као и жене аутори.

ђ) На ово последње надовезује се парадигматични случај Ускока и Дробњака. Док у *Ускочком речнику* свих ових речи има, у раду *Из лексике Васијевића* нема ни једне (не рачунајући примере појединих устаљених израза, који, вероватно, више немају опсцени карактер.

12.

Склони смо да, без обзира на вредност лексике, правом језичком сликом некога говора не сматрамо азбучник речника, већ језик примера узетих за потврду значења насловница из азбучника. Колико се чини, у примерима из говора вулгарног и опсценог је много више него у претходним речницима, а најприметније је то у речнику *Речнику говора Лужнице Љ. Тирића*. (Тирић 2018).

Наш је утисак да је прохујао неки талас слободног регистровања опсцене лексике у дијалектским речницима. Та лексика, мислимо, ипак није тако богата иако је

алармантно атрактивна, и да је ред да се региструје, обрађује и испитује фразеологија заснована на опсценој лексици с једне стране, а са друге да се лексички план прошири на функцију, на социолингвистички третман. Ту су псовке најпотпунији вид исказа (реченица) у разноврсној функцији, али њихова граматика и синтакса још чекају обрађивача.

13.

У закључку бисмо споменули још један утисак: са све широм жаргонском употребом опсцене лексике и њених деривата, са употребом ове лексике у медијима, и уметничким делима, са настајањем многих конструкција пренесеног значења, опсцена и вулгарна лексика у српском језику губи своја битна својства – опсценост, вулгарност, табуисаност, која су је чинила снажном (и убојитом до неприхватљивости!). То су вероватно осетили и идејни творци и организатори последњег научног скупа, коме прилажемо ову скицу, кад су манифестацију означили као „Опсцена и друга (Истицање наше – Н.Б.) колоквијална лексика у српском и македонском језику”.

ЛИТЕРАТУРА

- Динић 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Елезовић 1998: Г. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта* (Фототипско издање), СДЗБ 1932, 1935. Приштина : Институт за српску културу.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*. Пирот.
- Жугић 2005: Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗБ ЛП, Београд.
- Златановић 2014: М. Златановић, *Речник говора југа Србије*. Врање: Аурора.

Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима

- Златковић 2014: Д. Златковић, *Речник пиротског говора*, I. Београд: Службени гласник.
- Јовановић 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗб LI, Београд.
- Јовановић 2007: В. Јовановић, *Додатак речнику села Каменице код Ниша*, СДЗб LIV, Београд, 403–520.
- Караџић 1818: В. С. Караџић, *Српски рјечник* (коришћено четврто издање, 1935).
- Марковић 1986: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗб XXXII, Београд.
- Митровић 1992: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*², Лесковац.
- Рајковић 2014: Јб. Рајковић Кожељац, *Речник тимочког говора*, Неготин.
- Станић 1990: М. Станић, *Ускочки речник*, I–II. Београд: Научна књига.
- Стијовић 1990: Р. Сдтијовић, *Из лексике Васојевића*, СДЗб XXXVI, Београд.
- Стојановић 2010: Р. Стојановић, *Црнотравски речник*, СДЗб LVII, Београд.
- Тирић 2018: Јб. Тирић, *Речник говора Лужнице*, СДЗб LXV/2, Београд.
- Цветановић 2013: В. Цветановић, *Речник заплањског говора*. Гаџин Хан: Н. Б. „Бранко Миљковић”.

Nedeljko R. Bogdanović

LE LEXIQUE OBSCÈNE ET LES VULGARISMES DANS LES DICTIONNAIRES DIALECTAUX

Cet article donne un bref aperçu de la relation entre les dictionnaires dialectaux du sud-est de la Serbie et le lexique obscène et vulgaire, ainsi que des raisons de cette relation. L'impression est que le problème du lexique obscène et vulgaire dans les dictionnaires de la langue vernaculaire n'est pas encore défini lexicographiquement, et que les compréhensions personnelles sont introduites dans le processus lexicographique, souvent en fonction de la tradition culturelle de l'environnement, des vues patriarcales

Неделько Р. Богдановић

de la communication quotidienne ou de la compréhension du livre comme un phénomène « sacré et de fête » dans la vie des gens, où ce qui est laid et honteux « n'a pas sa place ». La relation différente entre les éditions antérieures et contemporaines est évidente, de même que l'approche des auteurs masculins et féminins des dictionnaires existants.

Mots-clés: serbe, dictionnaires dialectaux du sud-est de la Serbie, lexique obscène.

Мирјана Д. Бојанић Ђирковић¹

УДК 811.163.41'276.4

Универзитет у Нишу

821.163.41.08-31 Тодоровић М.

Филозофски факултет²

Департаман за српску и компаративну књижевност

**МАЛА СПИКА – ЗМАЈ ЖВАКА: ШАТРОВАЧКИ
ЈЕЗИК КАО ПОЕТИЧКИ СИГНАЛ РОМАНА
БОЛИ МЕ БЛАЈБИНГЕР МИРОЉУБА
ТОДОРОВИЋА**

У основи сигналистичког програма је трагање за изворима и начинима револуционисања језика уметности; између осталог, сигналисти су те могућности видели и у шатровачком језику. Предмет рада је језичка и књижевна анализа шатровачког романа *Боли ме блајбингер*, са акцентом на његовим (под)жанровским одредницама *слика* и *жвака*, са циљем да се укаже на значај шатровачког језика у поетици сигнализма и спецификују карактеристике сигналистичких *шатро* жанрова. Анализа облика и семантике шатровачких лексема дела М. Тодоровића врши се у дијалошкој релацији са досадашњим истраживањима шатровачког, односно „фрајерског” језика/говора, те се преиспитују одређени ставови у вези са природом и (естетском) функцијом шатровачког говора у књижевном делу, при чему се значајна пажња посвећује функцији Тодоровићевог „шатровизирања” одређених стандардних лексема. Други део рада, посвећен тумачењу дела *Боли ме блајбингер*, врши се у релацији са прозним жанровским изразом сигналаста, те доприноси дубљем увиду у значај Тодоровићевих типично шатровачких жанрова као што су *жваке* и *слике*.

¹ mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру истраживања на интерном пројекту „Књижевна и језичка прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије” Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Мирјана Д. Бојанић Тирковић

Кључне речи: сигнализам, сигналистички роман, слика, жвака, шатровачки језик.

Во основа на сигналистичката програма е барањето на извори и начини за револуција на јазикот на уметноста; меѓу другото, сигналистите ги виделе овие можности во шатровачкиот јазик. Предмет на интерес во статијата е лингвистичка и книжевна анализа на шатровачкиот роман „Боли ме блајбингер“ од М. Тодоровиќ, со акцент на неговите (под)жанровски одредници *слика* и *ивака*, со цел да се истакне значењето на шатровачкиот јазик во поетиката на сигнализмот и да се прецизираат карактеристиките на сигналистичките шатро-жанрови. Анализата на формата и семантиката на шатровачките лексеми во делото на М. Тодоровиќ е во дијалог со претходните студии за шатровачкиот јазик, т.е. „фраерскиот“ јазик/говор и се преиспитуваат одредени ставови во врска со природата и (естетската) функција на шатровачкиот говор во книжевното дело, а при тоа се води сметка за функцијата на „шатровизирање“ на одредени стандардни лексеми во споменатото дело на М. Тодоровиќ. Вториот дел од трудот, посветен на толкувањето на делото „Боли ме блајбингер“, е направен во врска со прозаичниот жанровски израз на сигналистите и придонесува за подлабок увид во значењето на типичните шатровачки жанрови на Тодоровиќ, како што се *ивака* и *слики*.

Клучни зборови: сигнализам, сигналистички роман, слика, ивака, шатровачки јазик.

„Сигнализам је креативни одговор захтевима времена и
његовој духовној ситуацији.”

Живан Живковиќ, *Жанрови у сигнализму*

1. Шатровачки језик као поетички *сигнал* сигнализма

Томислав Сабљак, један од првих истраживача лексиколошког и семантичког слоја шатровачког језика, износи важна запажања о овом типу језика која су несумњиво била инспиративна сигналистима – ствараоцима усмереним ка револуцији језика: шатровачки

језик настаје из тежње (напора) појединца или групе да *обогасти* стандардни језик, а не само да се од њега као појединац или група удаљи; суштински, шатровачки језик је „*pokušaj revolucionisanja jezika uopće*” (Сабљак 1981: 7). Овај проучавацац шатровачког језика скренуо је пажњу и на „*ljudski, kreativni i imaginativni faktor u formiranju šatrovačkog leksičkog sastava, jer koliko god on postao jezikom skupine i kolektiva, on u sebi zadržava nešto od subjekta samog stvaraoca*” (Сабљак 1981: 7). Душан Ђорђевић (1960) уз све карактеристике и интенције формирања шатровачког језика наводи и потребу младих људи за оригиналношћу и истицањем.³ Излет сигнариста у стваралаштво на шатровачком језику вишеструко је мотивисано. Сетимо се најпре речи Александра Флакера у вези са поетиком авангардних покрета у чијој основи, између осталог, јесте изазивање „шока”⁴ у публици (Живковић 1994: 207). Шатровачки језик својом вишесмисленошћу свакако изазива овакав ефекат. Не заборавимо ни да је посезање за овим ексцесним обликом језичке праксе ништа мање необичан (или неуметнички?) од сигнаристичког „коришћења” језика науке у поезији. Први сигнаристички уметник који је у књижевном раду настојао да открије стваралачки (формотворни) и рецептивни потенцијал шатровачког језика јесте управо оснивач поменутог правца, Мирољуб Тодоровић.

У својим првим стваралачким излетима (или узлетима!) у књижевност(и) на шатровачком језику⁵,

³ О карактеристикама лексичког и семантичког слоја шатровачког језика, о творбеним моделима његових лексема, те о генези истраживања шатровачког језика опширније смо писали у раду Бојанић Ђирковић 2019.

⁴ Појам шока треба схватити у релацији са формалистичким поступком онеобичавања.

⁵ Ово се односи на неколико шатровачких песама које је Тодоровић увео у збирку *KYBERNO* (1970) и на његове прве

Тодоровић сигналистичкој поезији доприноси превасходно језичким иновацијама лексичког типа.⁶ Међутим, иза језичког слоја Тодоривићевих шатровачких песама (који је неоспорно у првом плану у сигналистичкој и уже – у шатровачкој поезији), иза богате фразеологије шатровизама и језичких ефеката жаргона, открива се друштвена реалност. Прве Тодоровићеве шатровачке песме *приказују* одређене друштвене прекршаје/преступе и критички процењују друштво. На овом плану шатровачке лексеме задобијају још једну важну функцију, миметичку, а у одређеним сегментима оне натурализују приказану стварност.⁷ Предметна стварност шатровачких песама Мирољуба Тодоровића ипак превазилази оквире приказивања одређене друштвене групе која се служи овим језиком; ти *кроки* ликови Тодоровићевих шатровачких песама и њихови доживљаји (који се крећу од задовољавања свих видова телесних потреба до физичког

збирке шатровачке поезије *Гејак гланца гуљарке* (1974) и *Телезур за тракање* (1977). Додаћемо да је шатровачки говор и Тодоровићево стваралачко средство у циклусима хаику поезије, али и полемичко језичко средство у књигама *Штеп за шуминдере* и *Певци са Бајлон-сквера*.

⁶ У тексту „О шатровачком говору“ (Електрична столица, Београд: Просвета 1998, стр. 409–415) Тодоровић (1998: 411–12) открива да је и сам учествовао у богаћењу лексичког фонда јер је, уз грађу из својих истраживања и речника Томислава Сабљака и Драгослава Андрића, користио и лексеме из стандардног језика које је сам шатровизирао (нпр. *абажур* – дечко, *оцаринити*, *акуширати* – малтретирати), потом речи из народног говора (*амбуља* – дроњак, рита, *чамалица*, *зашамудити* – омађијати), или је, пак, нове шатровачке речи градио комбиновањем шатровачког и стандардног језика (*тастер-стацин* у значењу: радио-станица, *телезур* – телевизор, *тракалице* – очи, од *тракати* – гледати и др.).

⁷ В. песме *Трилинг из рукава*, *Нањушиле але одмах траву*, *Ко ти шмиргла уши*, *Оцинкали нас ортаци* и др. из збирке *Гејак гланца гуљарке 1969–1975*.

сукоба) имају универзални карактер: овде је реч о агону као перманентном стању јединке у друштву (тј. наспрам друштва) које спутава слободну вољу појединца и његове потенцијале, те који неретко задобија психолошку димензију у виду сукоба у самој јунаковој личности.⁸ Овде треба додати још један вид критике који се назире иза „шатро” дела Мирољуба Тодоровића: према запажању Јелене Марићевић (2016: 138), шатро разговори, односно приче – жваке, „испљувци” упућују оштру критику начину комуникације, или, боље рећи, некомуникације међу људима, „шумовима” (неразумевањима), изостанку емпатије и испразности разговора и прича.⁹ Стога, већ у првим шатровачким песмама Мирољуба Тодоровића, у димензији критике друштва, учачамо да су и на поетичком плану дела функционализоване све нијансе критичности које су у основи шатровачког говора, од његове непосредности, духовитости и бртиткости, до грубости, односно бруталности. Ови аргументи иду у прилог тези да се, на поетичком плану Тодоровићевог сигнализма, у шатровачким делима овог писца не истражују само могућности језика, већ и психолошко-социолошки аспекти човека.

⁸ На ову другу димензију сукоба који приказују Тодоровићеве шатровачке песме пажњу је скренула Јелена Марићевић (2016: 133–139) у тексту „Шатро сигнализација: кино читање *Шатро прича* и шатро романа *Боли ме блајбингер* Мирољуба Тодоровића”. У *кроки* ликовима Тодоровићевих шатровачких дела Марићевић је уочила типску црту карактеристичну за јунаке филмова црног таласа, Стевана Николића Стива (*Млад и здрав као ружа*, 1971) и Слободана Милошевића (*Дечко који обећава*, 1981). У питању су појединци побуњени против породице и друштва који спутавају њихове таленте.

⁹ Критички силазак у саму бит човека и друштва у сигналистичким делима Мирољуба Тодоровића опет је пандан једној од примарних функција шатровачког језика, силаску „s površine jezičkih previranja u samu bit jezika” (Сабљак 1981: 7).

На формалном плану Тодоровићева шатровачка дела, нарочито роман *Боли ме блајбингер* (2009), о коме ће бити речи, „попримила” су још једну важну димензију шатровачког говора, а то је „*razbijanje ustaljenih i okoštalih jezičkih kodova*” (Сабљак 1981: 8). Тако интенција шатровачког језика „*da se oslobodi opštih mesta koje nam zajednica nameće*” (Јасперсен 1970: 129) на формалном плану шатровачког романа Мирољуба Тодоровића има пандан у инсистирању на техници приказивања (интенцији приближавања романа драмском жанру *stand up*).¹⁰

2. Поетика шатровачког сингалистичког романа *Боли ме блајбингер*

У контексту поетике романа Мирољуба Тодоровића, заокрет ка шатровачком језику јесте и повратак роману у изворном значењу те речи, односно његовим коренима, а они се, како је истакао Михаил Бахтин (1975: 443), најзначајнији проучавалац дијакхронијског развоја овог жанра, налазе у фолклорним жанровима који тематизују текућу стварност, пародирају савременике, а на стилском плану мешају стандардни језик са дијалектом, жаргоном, прозу са стихом, озбиљно са смешним.¹¹ Шатровачки роман Мирољуба Тодоровића је само шатро *шатро*. Он

¹⁰ Поред романа *Боли ме блајбингер*, шатровачки језик је стваралачко средство следећих прозних дела Мирољуба Тодоровића: *Дошetalо ми у уво* (збирка прича, 2005), *Шатро приче* (2007), *Лај ми на ђон* (2007), *Шокинг-блу* (2007), *Киснем у кокошињцу* (шатро жваке, 2008).

¹¹ Бахтин (1975: 438) корене романа налази у античким „фолклорним” жанровима миму, раној мемоарској књижевности, сократовским дијалозима, буколичкој књижевности. И сам термин роман, настао у Француској у 12. веку, индикативан је када су у питању тематске и стилске карактеристике овог жанра. Тиме се још једном потврђује да је роман у изворном облику и изворном значењу овог термина дело на пучком, народном језику.

је, заправо, својом обрадом (формом) спој озбиљне теме (савремених социјалних проблема) и хумористичне обраде која на први поглед може оставити утисак тривијализације романа збивања, јер кроз сто педесет *жвака* и педесет *слика* читалац све време прати јунаково савладавање разних препрека: јунак дела *Боли ме блајбингер* сав је у хтењима најразличитије природе, од духовне, преко егзистенцијалне, до физиолошке, и плановима како да „дофура” (стигне).¹² Међутим, како се његово делање своди на покушаје „уваљивања” (подметања) и „шмуг” (бег), а још више на стања као што су *скењ*, *бедак*, *коњосање*, кристалише се и наше запажање са поигравањем, прецизније пародирањем (под)жанровских карактеристика романа збивања у (условно речено) класичном значењу те речи. Ово велико – мало дешавање захтева исто тако мали простор за јунаково испољавање, те јунак романа *Боли ме блајбингер* маневрише у Бегишу, мање на отвореном (код Бајлонија, на улици), а више у затвореном простору (у прчварници код Бајлонија, на гајби, односно на кревету где *убија сову*, *коњоше* или *уваљује мачора*). Тако је фрајерисање (као једна од средишњих тема и, уједно, доминантна црта психолошко-социјалне карактеризације главног јунака) управо у фрагментарним опажањима, стањима, и хтењима у вези са великим и значајним плановима добила свој најприроднији израз.

Међутим, иако се испољава на малом простору, јунак шатровачког романа Миролуба Тодоровића је у перманентном кретању. Приказивање јунака у покрету у шатровачком роману може се повезати и са семантиком појма који је у основи назива овог језика. Живко Д. Пет-

¹² Значење шатровачких лексема у раду наводимо према *Београдском фрајерском речнику* Петрита Имамија, *Речнику* Миролуба Тодоровића (у: *Електрична столица*, Београд: Просвета, 1998, 367–406) и *Речнику жаргонизама јужне пруге* ауторки Јордане Марковић и Татјане Трајковић.

ковић (1928: 6) у *Језику наших шатроваца, са речником шатровачких речи* (брошура) истиче да је у основи назива шатровачког језика *шатра*, односно скиталачка, циганска черга. На шатровачки језик као на говор оних који су непрестано у покрету скренуо је пажњу и Вук Караџић у *Српском рјечнику* (1857). Он је овај говор назвао гегавчким (од глагола *гегати се* – њихати се у ходу).

3. Лик фрајера и фрајерисање као централна фабула романа *Боли ме блајбингер*

„Фрајерисање” главног јунака мотивисано је „го- тивљењем” које романом у целини превазилази семантику „допадања некоме/некога” и задобија димензије друштвеног прихватања/уклапања. Јунак би, заправо, све време или да промени друштво, или да му се прилагоди. Из овог угла, завршетак романа има примесе трагичног краја: цајкани (полицајци) долазе у гајбу (стан) и јунака воде у драгстор (затвор). Фрајерисање је, дакле, у контексту романа *Боли ме блајбингер* амбигвитетан појам, а највише аргумената ипак се може наћи за његово изједначавање са колизијом на психолошком плану јунака и, шире, на друштвеном плану.

Фрајерисати се овде значи *борити се* са друштвом, али ван друштва, са интенцијом да се све време остане „с оне стране”. Уклапање Тодоровићевог фрајера у друштво може се десити једино насилно; стога овакав крај романа наликује поступку *deus ex machina*. Борба се морала завршити, али само због недостатка папира за штампање. И након последње странице романа, фрајерисање се наставља негде другде, неким другим ко такође стоји на позицији „изван” и своју опсервацију друштва *приказује* поступањем са њим, ван њега. Након сто педесет сцена „борбе”, завеса се само наизглед спустила.

О озбиљности борбе са одређеним друштвеним канонима сведоче *скењ* и *клиберење* као најчешћа јунакова стања. Док скењ означава тренутке предаје, клиберење

(церекање) дочарава јунаков истински протест који, иако речен другачијим стилем, иако приказан на другачији начин, у великој мери је антички трагичан и нушићевски комичан (саркастичан). Иако наизменично „у скењу” и у „клиберењу”, јунак романа *Боли ме блајбингер* ипак поседује интелектуалну супериорност над групом којој припада и стога му је, с пуним правом, додељена функција приповедача – опсерватора, сведока и моралног коментатора. Јунак романа *Боли ме блајбингер* је и творац нових шатровачких лексема (*блатобран* – уво), чиме се још једном подвлачи његова издвојеност, сада и из контекста света романа, света фрајера. Он је творац и нових *шатро* лексема и вида *шатро* борбе са друштвом. Међутим, као што смо констатовали, та борба која се води са лиминалне позиције, остаје у перманентном процесуирању, осмишљавању, планирању, а без другог вида реализације сем вербалног.

4. Слика и жвака као сигналистички (под)жанрови

Ut pictura poesis.

(Нека буде као слика.)

Хомер

Шатровачки језик је „језик ситуације, догађаја, брзе и конкретне акције. [...] Речи, често једносложне и двосложне, ређају се рафалном брзином у прецизне и оштре слике.” (Тодоровић 1998: 413). Ова одлика шатровачког језика условила је и структуру шатровачког романа *Боли ме блајбингер* Мирољуба Тодоровића: он је сачињен од слика – сцена (сусрета, разговора, шацовања, свађе, „фајта”/батине/„гадне јебаде”, бекства, секса/„шеве”/„черечења”/„папакароса”, описа физиолошког стања) које се такође смењују „рафалном брзином” и које га обликују у скуп тренутака, ситуација и опсервација.¹³ О обликовању поменутих слика писац је у великој мери

¹³ Уп. „То је чулан језик.” (Тодоровић 1998: 413).

искористио потенцијал конкретности и чулности шатровачких лексема.

Појам слике се у контексту жанровске одреднице романа *Боли ме блајбингер* најпре односи на слике – сцене (из) социјалне средине. Као жанровска одредница српске прозе, преваходно реалистичке, слика сугерише однос „пресликавања” стварности. Слике су у роману *Боли ме блајбингер* суштински повезане (мотивисане су „акцијама” лика – фрајера) и творе једну кохерентну целину (готово свет у малом). Својим садржајем и техником натуралистичке веродостојности, оне се у роману *Боли ме блајбингер* значајно удаљавају од традиционалне (реалистичке) конотације жанра слике¹⁴ и приближавају се фотографији.

У сагласју са тежњом шатровачког језика за конкретност и избегавањем апстрактних лексема, шатровачки роман настоји да конкретизује духовна стања јунака. Као аргумент наводимо слику кајања или гриже савести: „Нешто ме је гризло изнутра. Двајало се од мензе у тиквару.” (46)¹⁵, те нерасположења (скења, односно стања „у лошем фазону”): „Осећао сам се ко говно на

¹⁴ Уп. са запажањем Милана Јовановића (1887: 303) о садржају, техници и композиционој улози слике у делима Јанка Веселиновића са овом жанровском одредницом: „Пред нас излази слика за сликом, то сама, то удружена с другом. Цртати слике са стране с које се најлепше истичу; поређати их, како ће свака према замисли целине да буде јасна, а уједно складна допуна те целине: разлити на сваку онолико боје и светлости колико је потребно да се домакне или одмакне нашем оку – није одиста лака ствар. Хоће се за тај рад естетичког чула, хоће се углађења укуса, хоће се нешто и техничке спреме, па се хоће и идеализма у души пишчевој.” О жанру слике у контексту књижевности српског реализма в.: Живковић 2017.

¹⁵ Наводимо само бројеве страна романа *Боли ме блајбингер* у издању Просвете из 2009. године.

киши.” (46) и алкохолосаног стања („Готивио сам да циркам до земљосања.”, 141).

Жвака није само обликотворна стратегија романа *Боли ме блајбингер* (који је сачињен из 150 жвака – дијалога/разговора/преиспитивања), већ и (условно речено) лик у причи. Најпре, она је у потпуности окарактерисана као лик романа, где се такође примећује карактеролошки паралелизам (о коме пишемо у наставку рада). Жвака може бити *лаћо* (*готивна*, добра), *фацолика* (лепа, слатка) и *дивча* (лаж, „сморна к’о тесне гаће”). Дивча жвака је доминантно средство којим се служе ликови романа *Боли ме блајбингер* – фрајери-мудросери, а она може бити плодносна једино код оних који „имају лизаљку растегљиву ко ластиш” и циљају „разводнице”. Лаћо жвака је и циљ и средство фрајерисања.

На плану наратије, у жвакама преовладава форма апелативног коментара коју ће касније у потпуности преузети шатровачка проза Мирољуба Тодоровића. Мифформа приповедања уједно профилише и слушаоце, односно интендирану публику романа. У релацији са приповедачем – ругачем, пркосним према постојећем реду ствари, али и самохвалисавцем, претпостављени слушалац „жвака” јесте управо „сабрат” који дели уверења и опсервације приповедача. Навешћемо неке од таквих миконстатација које се односе на стање у друштву:

„Наш народ готиви да моча, дроћка и ђубри где му се ћефне.” (47);

„У бедаку смо. Живимо у транзицији, на гурку.” (147);

„Наши људи пуни су пиздарија.” (156)

„Увек о свакоме, ако добро бунариш, можеш да ископаш нешто труло.” (36);

„Човек је цар тек кад добро нађубри црева.” (57).

О Тодоровићевим шатровачким делима (песмама) у чијој је основи апелативни наратив опширније је писао Иван Негришорац у тексту „Поетички инжињеринг Мирољуба Тодоровића III” (Поља, год. 36, бр. 382, децембар

1990, стр. 493–494). У овим песмама Негришорац уочава тип субјекта (кроки лик) који опомиње одређено лице, упозорава га и градацијски заострава однос према том лицу. Поменути тоналитет задржан је и у апелацијама романа *Боли ме блајбингер*: „Не готивим да ми сваки деген помиње мајку” (32); „Ко ми стане на сенку, усрао је чворка” (119). Наведене опомене (претње) а мотивисане су (перманентним) стањем опште угрожености егзистенције наратора-фрајера.

5. Карактеролошки паралелизам ликова Тодоровићевог романа

Ликови Тодоровићевог романа су мушкарац и жена, на први поглед карактеролошки идентични: мотивише их готивљење, имају циљ да дофурају и главно средство у том настојању им је жвака. Међутим, интензитет поменутих хтења и квалитет жваке видно их диференцирају.

Мушки ликови романа *Боли ме блајбингер* деле се на два основна типа фрајера: џабалебароша и мудроњу. Иза ове поделе крије се њихов социјални, односно класни статус. Обојица се фрајеришу, али у односу на интензитет фрајерисања (у значењу борбе са одређеним друштвеним обрасцима), парадоксално (или не?), управо је џабалебарош агресивнији и доследнији поменутој борби. Џабалебарош је свеprisутни лик романа *Боли ме блајбингер*. Он циркулише у отвореним просторима, бунари (копа важне информације о другима, у вези са важним догађајима и сл.). Уз то, џабалебарош има „пун голубарник” (пуно девојака). Међутим, управо он „скупо цолује своје фрајерисање” (107) и наретко добије „топли сендвич” (шамар, 154), али исто тако уме да „раскурца песницом” (156) и више је „видра у свакој фртуртми и бедаку” (24). Иако га „боли блајбингер за лову”, он итекако смишља начине да се докопа „вашки” (новца).

Фрајер – џабалебарош често је одређен епитетом *фаџолик*, с тим што се он не мора увек односити на при-

јатан физички изглед, већ се може конотирати као „онај ко има готивну жваку”. Управо је добра жвака (која у позитивном значењу градира до *змај* жваке) фрајера чини „стрептомицином за сукње”.¹⁶ С друге стране, џабалебарош може бити и „напаљени мачор” са *дивча* (лаж) жваком. За овај подтип карактеристично је *курчење* (разметање, прављење себе важним). Управо овај вид фрајерисања џабалебароша чини блиским наредном типу, *мудоњи*.

Мудоња (храбар, утицајан, препотентан мушкарац) најчешће је окарактерисан као *пицопевац* (са епитетима *кривоног*, *са зрикавим жмигавцима* или ближе одређен именицама *гадњак* у значењу „ружан као несрећан случај”, *фосил из четворке*, *кременко*, *пензос*, чиме се алудира на старосну доб овог типа јунака *Блајбингера*), или пак *деген* или *дебели морон* у домену психолошке карактеризације; може бити окарактерисан и фраземом, као нпр. „сморан као тесне гаће” (27), али може бити и назван главоњом (позитивно конотирано) и мудросером („мрсно мота глаголима”). У односу на квалитет жваке, мудоњама је заједничко балегање, аветање, тупљење, баљезгање, „кењање гурабија”, „лапрадање офрље”, „баврљање”.¹⁷ Овом типу јунака у роману *Боли ме блајбингер* припада Панта Гузоња.

Без обзира на класни статус, и један и други тип доказују се својим љубавним успесима („обарањем кока”); обојица „вабе” клинке, први добром жваком („фацоликошћу”), други „вашкама” (ловом, новцем).

Као посебан мушки лик у роману *Боли ме блајбингер* издваја се Маринко (Мишко, вртирупа, шевац, певац, мунђар, зезалица, дикан). Управо је он у средишту средишњих догађаја романа; неизоставни је „састојак” приче

¹⁶ „Стрептомицин за сукње”, односно швалер, у роману *Боли ме блајбингер* такође се дели на подтипове: лована/ главоњу/ буцована, на младу момчад/ шпилхозничара и бабојепца.

¹⁷ Ово су синоними *дивча-жваки*.

и главни у „акцији” („шеви”). Његово расположење („наквашеност”) непосредно мотивише даљи ток радње у роману, те се може рећи да он није само један од ликова, већ (колико год парадоксално звучало), лик – агенс, чак главни лик.

Један од топоса шатровачког језика је пејоративност која, када је у питању полни/родни критеријум, нарочито обележава изразе који се тичу жена или девојака,¹⁸ те вулгаризација која се, такође, највише повезује са лексемама које се односе на жену (девојку). Свет романа *Боли ме блајбингер* насељавају (и у минималној мери у њему учествују) такође два основна типа жена: *риба* и *кока*. Први тип најчешће се одређује именицама и/или атрибутима позитивне конотације („добро парче”, „добри батаци”, „ко змај”, „страобалан намештај”, „јебозовна”, „гузата”, „авионка”, „топовњача”, „молована кокица”, љубичица);¹⁹ овај тип јунакиња предмет (објекат) је појуде („кибицовања на [њену] позадину”, 18). Роба и кока су и узрасно диференциране: риба је клинка, а кока „жена од три и по” и више „банки”, али може бити фацолика („молована рибица”) и отровњача („увек под гланцом”, 140). Уз то, коки се придодаје и одређење у односу на брачни статус („разводница”). Кока се физички карактерише и као „крата кокара” кривих „ходаљки” (78). „Укњижена”/ „закуцана” риба и даље је риба, без обзира на овај атрибут. Диференцирањем у односу на врлине издваја се једино тип „кварне рибе” (неверне).

Шатровачке лексеме у роману *Боли ме блајбингер* доследно су коришћене и у домену антропонимије. Уз

¹⁸ Додаћемо да се пејоративност, када је у питању критеријум узраста човека, наглашено јавља и у изразима који се тичу старијих особа.

¹⁹ У домену физичке карактеризације риба се описује и као „приколица мршава као сламка за ђус” (32). Ова синтагма има позитивну конотацију у роману.

имена јунака доследно се наводи (шатровачки) надимак којим се додатно наглашава особина или доминантно физичко обележје јунака: Мића Свиња је мутивода, бави се различитим пословима, рије, пун је „лове“; Панта Гузоња је (метафорички) „буцован“. Ту су и Дејан Буђави, Дуле Пацов, Жика Овца, Воја Зоња (пеликан, позадинац). У контексту женских ликова једино се јавља антропоним Славица. Од женских ликова, она једина говори у роману (наравно, шатровачким језиком). Давање гласа једино њеном лику нимало није случајно. Славица носи „фрајерске“ карактеристике. Њено делање у роману обележено је бунтом, а, уз то, она равноправно учествује у „фрајерисању“, било да је у питању испијање пива „на гајби“ или струја (потера).

6. Закључак

Као мото рада нимало случајно навели смо мисао Живана Живковића, врсног проучаваоца сигнализма, да је „сигнализам креативни одговор захтевима времена и његовој духовној ситуацији.“ Роман *Боли ме блајбингер* Мирољуба Тодоровића у шатровачком језику пронашао је најпре креативни начин за најнепосреднију комуникацију са „отуђеним блиским“ човековим својствима. Сlike и жваке не казују, већ приказују сцене из текуће стварности; огољавају их, осветљавају сеновите кутке и, често, називају их правим именом.

Завиривање у интимне кутке експлицитна је критика воајеризма и разних „reality“ форми данашњице, „сервираних“ публици крај малих екрана. Доследно шатровизирање сваке реплике такође је функционално у погледу релације са стањем савременог друштва: доследна, максимална шатровизација, максимална воајеризација, доследни натурализам у опсервацији и вербализацији стварности, како сугерише роман својом формом, довели би до још већег степена банализације живота, урушавања квалитета његових аспеката, испразности

комуникације, те до некомуникације, неделања и статуса перманентне умртвљености јединке.²⁰ Међутим, имајући у виду да и у таквом свету романа *Боли ме блајбингер* јединка и даље планира, осмишљава, закључујемо да визија будућности коју сугерише роман није песимистичка. Хумор и сатира, „статично” планирање, гиљање, па макар у и месту, у гајби, а у димензији виртуелног (плановима), не само да су реалистички (оксиморонски) приказ друштва из саме његове сржи, већ су (парадоксално) окидач – позив јединки да се и сама укључи у планирање, осмишљавање, гиљање, са које год позиције, али уз један једини услов: да се њена „жвака” тиче непосредног и суштинског, какав је и сам језик Тодоровићевог романа.

Стога је и роман *Боли ме блајбингер* само наизглед „мала спика”. Његова форма јесте прилагођена времену брзог живота, помањакању читалаца „књига на метар”. Али, „змај жвака”, коју нам „сервирају” *reality* слике Тодоровићевог романа, пребацује нас из димензије комичног у сферу озбиљног, реалног, слободно можемо рећи и документарног. Слике и жваке романа *Боли ме блајбингер*, опсервиране типично-атипичним фрајером, исечци су тренутака освешћења/отрежњења јединке; ексцесних, подругљивих, безосећајних, нонсенсних, али – у истинској реалности утемељених. „Све су то озбиљне ствари, а не гола зајбанција, с тим нема зезања.”, закључио је професор Недељко Богдановић на крају текста „Опсцено и вулгарно као насушно у говору и језику” у првом зборнику посвећеном овој проблематици (*Опсцена лексика у српском језику*, Ниш: Филозофски факултет, 2017). Текст о роману *Боли ме блајбингер* још једном је потврдио озбиљност и значај шатровачког језика као поетичког елемента књижевног дела и додао да

²⁰ На сличне аспекте шатровачке прозе Мирољуба Тодоровића указала је и Јелена Марићевић (2016: 138).

Мала *стика* – змај *жвака*: шатровачки језик..

су шатро – јунаци Тодоровићевог романа само шатро *шатро* опсерватори, сведоци, „детективи”, бунтовници. Једино су шатро луде.

ИЗВОР

Тодоровић 2009: Тодоровић, Мирољуб. *Боли ме блајбингер*. Београд: Просвета, 2009.

ЛИТЕРАТУРА

Бахтин 1975: М. Bahtin, *O romanu*. Beograd: Nolit.

Бојанић Ђирковић 2019: М. Војанић Ђирковић, „Šatrovački jezik: odakle potiče i kako ga naučiti”, <https://zrnoznanja.com/satrovacki-jezik-odakle-potice-i-kako-ga-nauciti/> (2. 3. 2019)

Ђорђевић 1960: Д. Ђорђевић, „Frajerski govor u opštoj problematici govora”. *Psihološki bilten*, br. 1, 2–3, Beograd, 1960.

Живковић 1994: Џ. Živković, *Žanrovi u signalizmu: geneza, poetika i umetnička praksa*. Paraćin: Vuk Karadžić, 1994.

Живковић 2017: А. Живковић, *Слика – жанр српске реалистичке прозе*, докторска дисертација, Крагујевац: ФИЛУМ, 2017.

Имами 2003: Р. Imami, *Beogradski frajerski rečnik*. 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: NNK International, 2003.

Јасперсен 1970: О. Jespersen, *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*, Sarajevo, 1970.

Јовановић 1887: М. Јовановић, „Слике из сеоског живота. Пише Јанко Веселиновић, учитељ”, *Отаџбина*, XV/58, Београд, 1887, 302–321.

Марићевић 2016: Ј. Марићевић, *Легитимација за сигнализам*. Београд: Everest Media, 2016.

Марковић 2017: Ј. Марковић (прир.), *Опцена лексика у српском језику*, Ниш: Филозофски факултет, 2017.

Марковић 2018: Ј. Марковић и Т. Трајковић, *Речник жаргонизама јужне пруге*. Ниш: Филозофски факултет, 2018.

Мирјана Д. Бојанић Тирковић

Негришорац 1990: И. Негришорац, „Поетички инжињеринг Миролуба Тодоровића III”, *Поља*, год. 36, бр. 382, децембар 1990, 493–494

Петковић 1928: Ž. Petković, *Jezik naših šatrovacu, sa rečnikom šatrovačkih reči*, брошюра, Београд 1928.

Сабљак 1981: Т. Sabljak, *Šatra, rječnik šatrovačkog govora*. Zagreb: Globus, 1981.

Тодоровић 1998: М. Тодоровић, „О шатровачком говору”, поговор у: М. Тодоровић, *Електрична столица*, Београд: Просвета, 1998, 407–415.

Мирьяна Д. Боянич Чиркович

**МАЛЕНЬКАЯ КАРТИНА – ЗМЕЙ-ЖВАЧКА:
ЖУЛЬНИЧЕСКИЙ ЯЗЫК КАК ПОЭТИЧЕСКИЙ
СИГНАЛ РОМАНА *БОЛИТ МЕНЯ БЛАЙБИНГЕР*
МИРОЛЮБА ТОДОРОВИЧА**

Резюме

В основе сигналистической программе является поиск за способами революционирования языка искусства, между тем, сигналисты эти возможности заметили в жульническом языке. Предметом работы является языковой и литературный анализ жульнического романа *Болиет меня блайбингер*, с вниманием на его поджанровские определений *картина* и *жвачка*, с целью указать на значение того языка в поэтике сигнализма и чтобы спецификовать характеристики сигналистических жанров. Анализ форм и семантики жульнических лексем дел М. Тодоровича происходит в диалогической релации вместе с досегоднешними исследованиями жульнического разговора. Вторая часть работы, посвященная растолкованию дела *Болиет меня блайбингер*, течет на релации с прозным жанровым выражением сигналистов, те взносы глубочему просмотру значения жанров как например является жвачки и картины.

Ключевые слова: сигнализм, роман, жвачка, картина, жульнически язык.

Ана Ж. Витанова Рингачева¹ УДК 821.163.3.08-2 Маџунков М.
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип 811.163.3'276.2
Филолошки факултет

ОПСЦЕНАТА ЛЕКСИКА ВО ФУНКЦИЈА НА СОЗДАВАЊЕ УНИВЕРЗАЛНИ ПОРАКИ ВО ТРИЛОГИЈАТА „ВЕЧНА ИГРА“ НА МИТКО МАЏУНКОВ

Драмската трилогија „Вечна игра“ од академик Митко Маџунков претставува спој на три негови култни драми: „Големиот смок“, „Сенката“ и „Пуста земја“. Театарското претставување на трилогијата значи оживотворување на еден локален говор, кој, иако мал, има огромен капацитет за пренесување универзални пораки. Митската претстава за превласта на злото и за тажниот крај на човековата ништожност, се одигрува на сцената на која дефилираат ликови со референцијална вредност, но и ликови кои доаѓаат од сферата на имагинарното. Трагизмот на малиот човек фрлен во вителот на животниот хаос станува негова судбина, која освен пцовка, друго и не заслужува. Ликовите во трилогијата, пишувана на локалниот струмички говор, манифестираат драмски говор во кој се детектираат единици од опсцената лексика на македонскиот јазик. Машките ликови, особено стожерниот машки лик Иљо М., се носители на таа лексика, а таа е во функција на засилување на интензитетот на мислата и на емоцијата, кои треба да бидат пренесени до читателот/ гледачот. Ликовите од драмите добиваат свои контури на тетарската сцена. Тие стануваат подвижни говорители, кои живо го пренесуваат локалниот говор, кој пак до денес, преживеал суштински промени. Но, опсцената лексика во голема мера останала непроменета и константна. Едноставно, таа е вкоренета во јазичниот израз на луѓето од струмичкиот регион.

Клучни зборови: опсцена лексика, драмски дискурс, театар, струмички говор.

¹ ana.ringaceva@ugd.edu.mk

Драмска трилогија *Вечна игра* академика Митка Маџункова представља спој трију негових културних драма: *Велики смук*, *Сенка* и *Пуста земља*. Позоришно представљање трилогије подразмува оживотворење једног локалног говора који, премда мали, поседује огроман капацитет преношења универзалних порука. Митска представа о превласти зла, те о тужном крају људске ништавости, одиграва се на сцени на којој дефилирају ликови са референцијалном вредношћу, али и ликови који долазе из сфере имагинарног. Трагизам малог човека баченог у вртлог животног хаоса постаје негова судбина, која пак сем псовке ништа друго и не заслужује. Ликови у трилогији писаној на локалном струмичком говору манифестују драмски говор у коме се могу детектовати јединице из опсцене лексике македонског језика. Мушки ликови, нарочито стожерни мушки лик Иљо М., представљају носиоце такве лексике, а иста је у функцији појачавања интензитета мисли и емоција, које треба да буду пренесене до читаоца/гледаоца. Ликови драма своје контуре добијају на позоришној сцени. Ту постају покретни говорници, који живо преносе локални говор, који је пак до данашњег дана претрпео суштинске промене. Међутим, опсцена је лексика у великој мери остала непромењена и константна. Она је укореењена у језичком изразу људи из струмичког региона.

Кључне речи: опсцена лексика, драмски дискурс, театар, струмички говор.

I

Академик Митко Маџунков е полиграф, поеднакво голем како раскажувач, романсиер, драмски автор и есеист.²

²Првите негови дела, збирките раскази „Чудна средба”(1970) и „Убиј го зборливото куче” (за втората ја добива наградата „Исидора Секулик”) се објавени на српски јазик и се дел од објавената актива на српски јазик (Маџунков има објавено 7 книги на српски јазик). Маџунков во книжевноста се третира како билингвален автор. По објавувањето на неговиот прв роман „Кула на ридот” (1980), почнува да се прикловува кон создавањето дела на својот мајчин јазик. Како драмски автор се

Во 2014 година по повод 65 години од формирањето на Народниот театар во Струмица, родниот град на Маџунков, на сцената беше поставена трилогијата „Вечна игра“ (ја сочинуваат драмите „Големиот смок“, „Сенката“, и „Пуста земја“). Повеќе од триесет години по премиерата на драмата „Големиот смок“³ Маџунков направи своедвидно враќање на сцената на која неговиот прв обид како драмски автор стана синоним за тоа, што навистина значи театарската игра. „Првобитната сцена е нешто предодредено со раѓањето, како и мајчиниот јазик. Во истата онаа мера во која делото им припаѓа на сите сцени, на авторот му припаѓа пред сè една – онаа којашто е блиска до неговите детски игри, и која е за него матична во буквална смисла на зборот. За мене тоа е струмичкиот театар“ (Маџунков 2008: 217). Струмичкиот театар е папочникот со кој авторот е нераскинливо врзан за домот и јазикот. Кога велíme домот, мислиме не само на родното место, туку и на театарот како дом на првите негови драми вдомени во таа куќа, како театарски претстави кои и денес се раскажуваат и се дел од колективната меморија на малиот град. Неверојатно е како драмите пишувани на локалниот струмички говор прераснаа во книжевни дела со универзална вредност. „Никој сериозен нема да ми верува ако кажам дека – да сум можел да бирам – не би се определил за некоја голема светска сцена која бара надоврзување на општата традиција и чиј јазик е разбирлив за поголем број луѓе“ (Маџунков 2008: 216).

Во Посветата на трилогијата „Вечна игра“ Маџунков, пишувајќи за создавањето на трите драми и нивното устоличување на театарската сцена, зборува и за првобитното колебање меѓу книжевниот јазик и струмичкиот

профилира во осумдесеттите години на минатиот век со драмата „Големиот смок“, за по неа да ги напише: „Сенката“, „Пуста земја“, „Пат за Лихнидос“, „Мелница“, „Чудо големо“.

³ Претставата премиерно е изведена на 13 септември 1986 на сцената на струмичкиот театар *Антон Панов*.

говор. Она што на почетокот било само сомнеж дали еден мал локален дијалект има сила да прерасне во универзален говор на човекот, од денешна перспектива е најправилната одлука што можеле да ја донесат еден автор (Митко Маџунков) и еден режисер (Бранко Ставрев). Маџунков ќе каже: „И јас наидував на големи тешкотии во врска со употребата на струмичкиот говор кој се користи во моите драми”.⁴ Иако јазичната бариера беше најголемата причина претставите, освен на домашната театарска сцена, да не се најдат на сцените на другите театри, сепак тоа не ја намали нивната вредност. Напротив, струмички говор живо пулсираше и преку него со години дишат книгите на чии страници се запишани овие драми, а од зад кулисите во театарот како сè уште да одсвонуваат безвременските реплики на ликови одиграни од брилијантните струмички актери.

Тенденцијата на авторот при создавањето на трилогијата „да се отстрани фолклорната лушпа на струмичкиот говор и да се дојде до неговото јадро, за тој да стане достоинствен драмски говор на којшто луѓето се раѓаат, живеат и умираат, а не провинциски дијалект за терање шеги” (Маџунков 2008: 214), создаде оригинално драмско дело. Ликовите во трилогијата „Вечна игра” во текстот и на сцената го достигнаа она што во литературата е речиси невозможно, еден мал локален дијалект гласно да говори пораки со универзална димензија. Универзалните пораки кои преку својата совршена драмска игра ги пренесоа ликовите, одекнаа на јазик само навидум разбирлив за една мала локална средина. И не еднаш сме го цитирале Маџунков, „величината на јазикот не зависи од неговата распространетост, туку од она што е кадарен да искаже.” Очигледно, неговиот роден струмички дијалект е кадарен да каже многу, да му ги фрли на

⁴ Говор по повод доделувањето на Наградата за животно дело на фестивалот „Војдан Черндрински” – Прилеп, 2017 (Маџунков 2017: 8–10).

светот во лице големите вистини кои тој се обидува да ги премолчи, а се судбина на многу луѓе.

II

Трагизмот и величината на Иљо М. се токму во неговата слобода да каже сè што мисли, да ѝ плукне на судбината пред нозе, да запее и заплака на својот роден говор, да каже пцост за да му биде полесно. Таму му е дозволено сè, секоја негова пцовка е револт изроден од неправедниот суд на судбината. „Иљо М. осамена единка која живее од зборови, но стои цврсто врз почвата („Големиот смок“), преку страдалник кого гордоста (ирационалната суета) на зборот го оттргнува од сигурноста на тлото („Сенката“), до оној што во „Пуста земја“ ќе мора, на метафизичко рамниште, да ја потврди својата вистинитост (автентичност, стварност) преку стварноста (вистинитоста) на зборовите, кадарни да ја променат дури и конечната судбина” (Маџунков 2008: 220). Токму тој Иљо М. на своето чело ги носи испишани универзалните пораки на човекот до човекот, на човекот до светот, на човекот до судбината и вечноста.

Стожерната универзална порака која извира од средиштето на трилогијата е дека малиот, скоро невидлив човек може да ја надживее својата трагична судбина само ако го има моќниот збор за свој сојузник. Ликот на Мумијата во драмата „Сенката“ му се обраќа на Иљо М. со зборовите: *Несрекен клоуну што не ја знаеш смислата на зборовите со кои сакаш да се спасиш!* Целата вистина на еден човечки живот е собрана во зборовите на Иљо М. упатени кон судбината: *Ништо не се за тебе човечките маки. Човечкиот збор, ус кој он расте ду небото, за тебе не постбо. Не моош да си замисл`ш оти некуј може да живее само-говорејќи. Ка ќе му зем`ш и здраве и младос и живот, сак`ш да му го зем`ш и пуследното – и зборо.* Зборот, олицетворен во уметноста (драмската и театарската) станува вонвременска категорија. Пишувајќи за

тоа, за што се врзува колективната и индивидуалната меморија на врвната литература, Маџунков (2008: 336) меѓу другото вели: прво, за приказната која е длабоко лична, а има општа важност, второ, за универзалните митови на човештвото и трето, за поетската преобразба на јазикот.

Фокусот во овој труд го насочуваме кон првите две, но призмата низ која сакаме да ги погледнеме е опсцената лексика во јазичниот израз на ликовите во „Вечна игра“. Можеби овој наш пристап се чини малку необичен и несекојдневен, но сметаме дека опсцените изрази кои авторот ги импутира во драмскиот говор на ликовите, се многу повеќе од вулгарност, примитивизам и некултура. Тие се издигнати на ниво на филозофија на постоењето на еден мал народ. Струмичкиот говор ја носи со себе опсценоста, таа е во симбиоза со јазикот и човекот и нејзината употреба се перципира како сосема нормална појава. Опсцената лексика како дел од нематеријалното културно наследство на еден народ, зборува многу повеќе за него отколку сите страници пишана историја. Ако се приведе под посерозен научен пристап, ќе се воочи дека опсценоста ги дава контурите на психолошкиот, социјалниот и културолошкиот профил на еден народ. Но кога опсцената лексика се опсервира низ призмата на книжевните текстови, тогаш станува јасно дека таа е многу повеќе од обична шцовка или вулгарен израз. Првите драми на Митко Маџунков се најхрабриот чин кога зборуваме за опсцената лексика во книжевноста. Но од друга страна, тоа е и чекор со кој во богатата дијалектна ризница на македонскиот јазик се напластуваат богатства кои денес се чуваат во вредното ковчеже на фолклорот. Опсцената лексика вградена во јазичниот израз на говорителите во Струмица ја читаме во опсцените фразеолошки изрази кои се дел од фолклорот на овој крај. Маџунков покажува неверојатни познавања на својот роден дијалект, а некои изрази денес веќе се преминати во сферите на архаичната лексика. Овие

драмски текстови претставуваат своевиден книжевен артефакт бидејќи во нив остануваат да постојат одредени јазични изрази кои полека со текот на времето преминале во сферата на пасивната лексика. Помладите генерации не ги знаат пцовките кои нивните родители некогаш ги употребувале. *На Канало мајката си ебáло! А не да краде на ситно, со кантари да се расправа и да се ебава со стари цени! Ебáти аџи́бóзо!*

Опсцената лексика во трилогијата „Вечна игра“ станува *differentia specífica* на говорот на ликовите. Фимчето: *Додека сиромашката си ја врши работата, и ја ебават на состанокот – бутни ѝ се во визбата, измолзи ја убаво;* Даскалот: *Ќе си ја клецам! Еми как мислите виш, су сичко ташáк да си играате, и па ништо да не ви биде?;* Тушо: *Ебати скнсата! Ебати аџи́бóзо!;* Георгија: *Ебави еба апашиштитата!;* Дончо: *Ебáти арното, Ај да ти го фукн'м и у родáно!;* Иљо М. *Еба го еба и дрвата!*

Во ликот Иљо М. говорот оптоварен со опсценост е дел од неговата лична приказна која добива размери на општочовечка судбина. Неправдите, сиромаштијата, општествените испревртени вредности, алчноста, користољубието, можат да се читаат низ неговиот говор: *Ебáти скапаната држáва! На преседáтело стапо го боле за мене!*

Иљо М. е своевиден трагичен лик кого животот постојано го фрла во безилез, неговата секојдневна борба е борба за гола егзистенција. Неговото секојдневие е оптоварено со мислата како да се изгради сидот од куќата кој паднал, па снегот му влегува дома и го смрзнува, како да се дојде до огрев (не можејќи да дојде до огрев ќе каже: *Еба го еба и дрвата!*) за да се пречека синот студент. Растргнат меѓу суровата реалност и надежта дека враќањето на синовите е единствениот начин за излез од мракот, Иљо М. во исто време дрско ја предизвикува судбината (*к`смéт*), но и со доза на гордост кажува дека конечно дошло и неговото време: *А да го р`гн'м на тај*

*стопánка к`смéт, сé прутиф мене работаше, ама саа и
наијо загáр фана зајак. Враќањто на синот Зоран, набргу
ќе го сруши светот на Иљо М., свет кој тукушто започна
да го гради, да го извишува со ред надежи, ред копнежи и
ред гордост. Јазикот на Иљо М. обоен со пејоративна
боја најмногу доаѓа до израз во разговорот со Петре кој
има намера да го купи местото на кое гордиот Иљо М.
посакува да им изгради куќа на своите два сина. Огорчен
од сознанието дека синовите заминуваат од дома, барајќи
егзистенција на друго место, Иљо М. разочаран и гневен
му се обраќа на Петре со зборовите: *Затни си муцката,
ѓубре дуљгéрско! Сикт`р копиле врашко! Вошкáр и на
вошкáро! Каквó купувáне, гнидо! Каквá рака, гаволе?!
Иљо М., скршениот и разочаран татко, длабоко во себе
свесен за сé, но неговата гордост не му дава да се откаже
од големиот сон:**

*Плацо не е за продавáне. Там на синовете ќе им праам
к`шта, палáта на три ката...Имам и ниви и добитук и
к`шта и плац. Имам и два сина. Ќе ги жен`м у новата
к`шта, на ќермијте бајрáк ќе тур`м: ИЉО М. и
СИНОВЕТО!*

Синовите, коишто се најголемата гордост на таткото
Иљо М., неговата искра надеж за продолжување на родот
и единствената причина за неговата борба, тргнуваат по
својот пат, спротивен од желбите на таткото. Домот и
потомството се средишните точки околу кои гравитираат
желбите и соништата на трагичниот лик на Иљо М. А
нели се тие и наши соништа, соништата на обичниот
човек кој не бара многу од животот?! Ликот на Иљо М.
можеме да го набљудуваме како своевиден наш трагичен
авторпортрет (Старделов 2008: 34) и огледувајќи се на
него, како читатели сраснуваме со него, неговото страда-
ње, ирационалноста и непромисленоста, стануваат и
наши. Од денешна перспектива, по повеќе од триесет
години од првата изведба на „Големиот смок“, можеме да
ја воочиме визионерската перспектива на авторот.

Времето покажа дека темите од претставите – не само од трилогијата – станаа секојдневна стварност, ќе заклучи Маџунков, но основното прашање е што и колку човекот успеа да промени во себе?! Дрско, гордо и одважно Иљо М. ѝ се обраќа на Мумијата: *Запомни ги добро мојте думи: сите нии, денеска – утре, ќе си ооме. Ут кал сме напраани, кал ќе станаме. Ама, ка ќе тргн`ме – мак`р преку матното море и црвсанте бари, сè до Пустта Земја и ут нее по́натам – еден ден па ќе стигн`ме у к`штата на наџио татко и при наишта мајка. И да ги нема – па они! Ида не се нигде – пак при них! Сите ојдэле и нии ќе си од`ме.* Чиниш целиот патос на малиот човек се собрал во овие зборови, кажани со грч на лицето и пркос во очите. Оној мал човек беспомошен и трошен на кого судбината ќе му одземе сè, па дури и најмилото (Гена, внуката на Иљо М. е ставена на жртвеникот) не му остапува ништо друго, освен гордоста за неговиот болен триумф над судбината, осудена на вечен немир и неспокој. *А ти, црна какарáско? Дек ти ќе од`и? Сите нии ќе се одмóр`ме, само за тебе починка ќе нема. Никојпат!* На крајот во кога ликовите се соочени со губењето на идентитетот, спомените, јазикот, до губењето на себството, не им преостанува ништо друго, освен помирливоста со судбината и со самите себе. Таму во „друга земја пушта“ соочени со пустошот во себе и надвор од себе, ликовите стануваат сенки на своите сенки. Во фонот на своето сопствено исчезнување блеснува ликот на Иљо М. навидум безумник, а гласноговорник на тажните вистини за животот и човекот. *Ако не направихме манастир, бар коибичка си имме!*

III

Опсцената лексика која му се става на „товар“ на ликот Иљо М. е во функција на потврдување на вистинитоста на тоа што го говори и во функција на оживотворување на тој лик. Опсцените изрази всушност

претсавуваат нераскинлив дел од дијалектната лексика на струмичани. Таа лексика толку сраснала со јазикот, што самите говорители не ја чувствуваат како нешто на што треба посебно да обрнат внимание или пак да внимаваат на нејзината употреба. Читателот/гледачот има потреба да се смее кога го слуша драмскиот говор на ликовите обоен со опсцена боја, а не да го прифати како чин на вулгаризација. Еуфемистичноста не е одлика на ликовите во овие драми, особено на носечкиот лик Иљо М. Неговиот отворен ум не ги препознава еуфемизмите, тој кажува сè отворено и директно, па макар и по цена да изговори пцовка. Алчноста, подмитливоста, користољу-бието, кои немилосрдно го разјадуваат човекот одвнатре, за да станат толку заразни, што ќе го заболат и целото општество, се препознаваат во зборовите на „улавиот безумник“ Иљо М.: *Ебати еба директуро! Еднóврѐме заедно смокове чувахте, а саа он магазинѐр, ти директур – арно сте а наредиле! Ламјата глоде, ти офк`ш, а Тушо само макне...*

Во драмата „Големиот смок“ кога се проширува веста за смокот кој влегол во магазинот „Македонија“, додека сите мудруваат како сето тоа се случило, Иљо М. спокојно ќе каже: *Еба го еба и Смоко, не с`м јас дуканџии па да му се боом, они нек мо-о водат сметката.* Читателот/публиката стекнува впечатокот на вистинитост, има чувство дека овој Иљо М. многу наликува на човек што од некаде го знае, соседот, пријателот, собеседникот. За на крајот да се испостави дека борбата, соништата, копнежите и трагизмот на Иљо М. се дел од сликата за самите нас. „Да направиш измислените ликови да живеат, претставува триумф и јуначки чин на театарот“ (Сурио 1982: 80). Иљо М. живее одново и одново, во секоја нова изведба тој како да ги проживува сите веќе еднаш одживеани стремежи, стравови, непознаници, а пцовката е единствениот начин да се канализира трагизмот, за да на крајот од драмата предизвика бура од емоции. Опсценоста во говорот не е одлика на примитив-

визам или неетичност, што како суд, однапред, неправедно се донесува. Пцовката како своевиден отпор или револт упатена кон замислениот лик на судбината, се засилува со клетвата која пак е „најмоќното вербално средство за заштита на единката” (Богдановиќ 2017: 9) Пцовката има апотропејска моќ, таа е заштитниот ѕид на кој наидува злото, кога тргнува да го уништува животот на малиот човек. Ликот на Иљо М. е олицетворение на колективната идеја за неуништливоста на човекот, но и за неговата кршливост, кривост, за неговата трагична борба со ветерниците. Иљо М. е Дон Кихот насликан од раката на Митко Маџунков, тој е Дон Кихот на нашето современе, лик чија борба, иако изгледа бесмислена и се одвива на граничниот меѓу реалното и имагинарното, сепак има толку длабока смисла и силна порака.

Не можејќи да ја сфатат трагичната ситуација во која се наоѓаат, ликовите го користат хуморот, единствениот начин да ја преживеат голготата, но и да му погледнат в очи на стравот од непознатото. Во репликите кои авторот ги носи на полето на опсценоста, извира живиот хумор на народот од струмичкиот крај, хумор автентичен и оригинален. Во ликот на магазинерот Дончо, алчниот и користољубив чувар на магазинот „Македонија”, се среќаваат јазични изрази од сферата на опсцената лексика: *А не бес кур на свадба да ми од`ш; ...И балд`за ти вика, еба – а, она вика, јас вика, давам, вика, на тебе, ама на Алéкса не давам, дојдé при мене ама куро на доле му виси, нејќе на горе; Некој го-о надрвил!; Еба̀ти арното; Ај да ти го фукн`м и у родáно!; Ебави еба апашиштата!*

IV

Говорот на ликовите во кој тие со голема леснотија употребуваат пцовки, ние како читатели или публика во театар, не го доживуваме како вулгарност, непристојност или неетичност. Опсценоста во говорот како репресија во донесувањето, повеќе не е атракција, егоизам, перифе-

рија, неважен чинител на културата, туку станува животен став, социјална опција или антрополошка димензија на современиот човек (Богдановиќ 2017: 14). За читателот на драмите на Маџунков, пцовката не е табу, таа е некако очекувана и претставува момент во кој се преплетуваат опсценоста и хуморот. Како последица на нејзината употреба се појавуваат хуморот и смеата. А смеата е нашиот вроден одбранбен механизам од налетите на злото, нашите предци знаеле дека преку неа ќе го истераат и ќе го уништат злото.

Сцената не е имагинација, таа е реалност и од тоа произлегува нејзината одговорност и нејзината потреба да го „ритмува животот“, заклучува Маџунков. И токму по тој ритам се врти тркалото на вечната игра на животот и смртта, антиципирани во ликот на малиот човек со големи соништа. Тој цикличен процес на вечната игра на човекот со животот и со судбината постојано го врти тркалото, а тој пак забрефтан да ги дофати посакуваните висини постојано паѓа под истото тоа тркало. Смачкан, згмечен и во претсмртна агонија наоѓа сила да се исправи и да продолжи во таа ирационална борба со вечните копнежи, стравови, но и гордост. Химнично одсонуваат зборовите на Маџунков: *Ако животот трае колку и играта, добро е што е таа вечна!*

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановиќ 2017: Н. Богдановиќ, Опсцено и вулгарно као насушно у говору и језику, у: *Опсцена лексика у српском језику*, Зборник радова. Ниш: Филозофски факултет, 9–14.
- Марковиќ 2001: М. Марковиќ, *Дијалектологија на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет Блаже Конески.
- Маџунков 2017: М. Маџунков, *Драми I*. Скопје: ТРИ.
- Маџунков 2008: М. Маџунков, *Родното место на литературата*. Скопје: МАНУ.
- Маџунков. 2017: М. Маџунков, *Театарот – битен во животот на секој народ*. Говор по повод добивањето на Наградата за животно дело на фестивалот „Војдан Чернодрински”

Опсцената лексика во функција на создавање...

- Прилеп, 2017, во: 52 Македонски театарски фестивал „Војдан Чернодрински” – Прилеп, Билтен бр.1, 9–16.
- Старделов 2008: Г. Старделов, Литературата како спас, во: *Херменевтика на новата македонска книжевност*. Битола: НИД Микена.
- Surio 1982: E. Surio, *Dvesta hiljada dramskih situacija*, Beograd: Nolit.

Ana Ž. Vitanova Ringacheva

OBSCENE LEXIS IN FUNCTION OF CREATING UNIVERSAL MESSAGES INTO THE TRILOGU „ETERNAL GAME” FROM MITKO MADZUNKOV

Summary

The collective spirit of a nation lives in his language, in the language he rejoices, grieves, swears. The psycho-sociological profile of the individual is drawn precisely through the language, and the deepest line is retreated through the language expressions belonging to the obscene vocabulary. The swear is one of the ways to release the negative energy collected in the spiritual body of the collective, but at the same time, the swear is an expression of rage, revolt, repressive aggression, not accepting the cruel play of the destiny. The characters in the “*Eternal Game*” trilogy of Mitko Madzhunkov are characters with individual attributes, but they share the dialect they speak with each other. They understand perfectly well, communicate so simply, that the said swear speaks much more about them than their personal biographies. The character of Iljo M. would not have had that strong expressive impression on the reader / viewer if his language expression was purified from obscenity. The local Strumica dialect painted with obscene forms, and transferred to the scene by actors to whom this speech is innate, has become a literary language that delivers the most powerful messages courageously and powerfully. It is not a fate that is so strong, as the word spoken from the mouth of the little unfortunate man is tough to resist. Even though this struggle was irrational, at times pointless, however, the size is in the thought that one has the courage to stand up in public with the only unchanging truth

Key words: obscene lexis, dramatic discourse, local Strumica dialect, theater.

Маја Д. Вукић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Депарتمان за српски језик

КО ШТА КОМЕ ИЛИ О СИНТАКСИ ПСОВКЕ¹

Резиме

У овом су раду са синтаксичког аспекта анализиране псовке у српском језику, а таквих истраживања, колико нам је познато, до сада није било. Синтаксичка структура ових, у великој мери устаљених форми, у тесној је вези са њиховим прагматичким циљем (на основу кога је псовка најпре издвојена из скупа конструкција са вулгаризмима). То се нарочито односи на употребу глаголских облика и функцију елипсе и репетиције као синтаксичких поступака.

Један од критеријума за класификацију псовки у овом раду био је број предиката па су псовке најпре подељене на једнопредикатске и двопредикатске реченичне структуре. Далеко бројнију класу чине једнопредикатске псовке, а у оквиру ње извршена је класификација најпре на основу предикатско-аргументске структуре.

Карактеристика псовки двопредикатске структуре јесте ограничен опсег типова субординираних односа

¹ Резиме рада *Синтакса псовке* колегинице Маје Вукић штампан је у књизи резимеа скупа *Опцена и друга колоквијална лексика у српском и македонском језику*, одржаног 19. 4. 2019. године на Филозофском факултету у Нишу. Иако није стигла да заврши рад, уредништву се чинило да су хипотезе и закључци колегинице Маје Вукић, саопштени на скупу под нешто измењеним насловом *Ко шта коме или о синтакси псовке*, драгоцени, те их укратко доносимо.

међу главном и зависном компонентом, са релативном субординираном калузом као доминантним типом.

Грађа за рад ексцерпирана је из књиге *И ја теби* Н. Богдановића².

Кључне речи: псовка, синтакса, глагослки облик, елипса, предикатска структура.

Колегиница Вукић је поставила хипотезе супротне закључцима Л. Бадурине и И. Прањковића у тексту *Језичка и прагматична обиљежја псовке* да „gramatika psovke podrazumijeva vrlo jednostavne sintaktičke obrasce (gotovo u pravilu jednostavne, eventualno proširene rečenice, nerijetko i eliptične)“.³ Из тих речи поменутих аутора закључује се:

- да међу псовкама нема оних у форми сложене реченице,
- да у псовкама преовладава оптатив.

У свом раду М. Вукић је настојала показати да та тврдња не стоји. Она каже да лингвисти који се баве синтаксом псовке „не помињу могућност да псовке буду двопредикатске или полипредикатске конструкције“, а има и таквих.

„Карактеристика псовки двопредикатске структуре јесте бројчана неравноправност међу конструкцијама са координираним и са субординираним односом међу клаузама у корист субординираних. И када се јаве, координирани однос представља углавном координацију субординације, као у примерима од 82 до 85 на хендауту, који је дат у прилогу:

Јебем ти што виђо и што не виђо!

Јебем ти све што имаш и што немаш!

Јебем му све што има и што ће имати!

² Н. Богдановић, *И ја теби: избор из псовачке фразеологије*, 1997, Ниш: Просвета. У тексту припремљеном за излагање на скупу стоји да је „корпус из *Речника опсцених речи и израза* Д. Шипке (2011, Београд: Корнет – Нови Сад: Прометеј), који у себи садржи и Богдановићеву грађу“.

³ L. Badurina, I. Pranjković, *Jezična i pragmatična obilježja psovke. Romanoslavica* 52/2, 2016, 227–235.

Јебем те отпола, а допола нек те јебе ћаћа који те тако блесава направио!

Координирани однос узрочно-последичне семантике, као у примерима под 1 и 54 изузетна је реткост.

Велика разноврсност у реализацији модела и већа фреквентност сложених реченица са релативном клаузом у складу је и са доминантним правцем проширивања основног модела монопредикатских псовки, који се реализује најчешће као предикат са садржаним првим аргументом + други аргумент (именичка реч у акузативу) + трећи аргумент, који је истовремено маркер посесије, и у чијој се позицији налази екскламативни датив: *Јебем ти живот/мајку или матер /утробу.*

Доминантан правац при варирању овог модела јесте проширивање номиналне фразе:

Јебем ти живот.

Јебем ти живот овакав.

Јебем ти живот што га живиш.

На тај начин повећавају се информативност, али пре свега експресивност израза.

Илустрације овог типа јесу нпр. све псовке на хендауту од броја 13 до 31, тј. сложене реченице са субординираном односом међу клаузама и са релативном адјективном клаузом са неексплицираним или са експлицираним номиналним или прономиналним антецедентом. Унутар овог модела носилац семантике биће релативизатор (*који, што, кад, где...*)

Проширивањем номиналне фразе у позицији субјекта (*Јебо те отац. Јебо те отац блесава. Јебо те онај ко те створи.*) ограничен је опсег типова субординираних односа међу главном и зависном компонентом, са релативном адјективном клаузом као доминантним типом.“

Хендаут

СИНТАКСИЧКИ КОМПЛЕКСНЕ ПСОВКЕ – КОРПУС

ПСОВКЕ ДВОПРЕДИКАТСКЕ СТРУКТУРЕ

1. Ајде натрчи па ћу те
јebати!
2. Звезду ти јebем што те
ноћу води!
3. Јebем ли ти коритенце где
бог пере ноге!
4. Јebем му оно што се још
није родило!
5. Јebем му све што му срце
воли!
6. Јebем те кад си бија
малецак!
7. Јebем ти бручу низ коју
се задња кап пишаће
циједи!
8. Јebем ти где си се пеко!
9. Јebем ти де је најмило!
10. Јebем ти жену да ме
познава!
11. Јebем ти жену да памти!
12. Јebем ти жену да се
сећа!
13. Јebем ти живот што га
живиш!
14. Јebем ти кашу коју
кусаш!
15. Јebем ти крзно које ти је
први пут око врата било!
16. Јebем ти кру који
ждереш!
17. Јebем ти кру који
једеш!
18. Јebем ти легло ђе си
први пут залего!
19. Јebем ти њу што није ту!
20. Јebем ти плазајцу којом
си први пут плазио!
21. Јebем ти све што ти у
дом долази!
22. Јebем ти свиралу кроз
коју си први пут
просвирала!
23. Јebем ти сисић који си
посо!
24. Јebем ти сису која те
дојила!
25. Јebем ти сунце оно што
те греје!
26. Јebем ти утробу која те
носила!
27. Јebем ти фабрику на
коју си изишо!
28. Јebем ти фамилију и ко
је створи!
29. Јebем ти чанак из кога
кусаш!

30. Јебем ти чивилук где бог
веша гаће!
31. Јебем ти чивилук где бог
закачује капу!
32. Јебем ти што се не
сетиш!
33. Јеби ти то што знаш!
34. Јебо те ко те гледа!
35. Јебо те ко те има!
36. Јебо те ко те направи!
37. Јебо те ко те није!
38. Јебо те ко те олиза!
39. Јебо те ко те отели!
40. Јебо те ко те отеса!
41. Јебо те ко те роди!
42. Јебо те ко те родио!
43. Јебо те ко те створио!
44. Јебо те ко ти леба дава!
45. Јебо те онај ко те
изасро!
46. Јебо те онај ко те јутрос
обуво!
47. Јебо те онај ко те
направи!
48. Јебо те онај ко те
направио!
49. Јебо те онај ко ти даде
волан!
50. Јебо те онај ко ти место
пупка није одрезо главу!
51. Калај ти јебем на дно
кот'л где су се вариле ноге
Исусове!
52. Лебац ти крвав јебем
што га једеш!
53. Мају ти јебем от коју си
напрајен!
54. Наједи се говна пуно па
диши!
55. Олади га да ти га
набијем!
56. Попуши ми патику
кад станем у говно!
57. Реци старој да
подгрије паприку!
58. Реци старој да се
опере!
59. Славицу ти јебем што
је славиш!
60. Јебем га ко те задоји!
61. Јебем га ко те даде!
62. Јебем га ко те здаде!
63. Јебем га ко те има!
64. Јебем га ко те
направи
65. Јебем га ко те опаса!
66. Јебем га ко те роди!
67. Јебем га ко те створи!
68. Јебем га ко ти леба
меси!
69. Јебем га ко ти у груди
дува!
70. Јебем га ко те јутрос
пробуди!
71. Јебем га кој ти дува у
груди!
72. Јебем га кој ти пува у
груди!
73. Јебем га кој ти се за
кваку вата!

74. Јебем га што ти праг
прелази!
75. Јебо ме онај ко ме
састави с тобом!
76. Јебо те онај ко те
направи!
77. Јебо те зец што вуче
кола!
78. Јебо те славуј што ти
дави овце!
80. Лебац ти јебем и кој га
меси!
81. *Ако ти ја за то не јебем
матер!*
82. *Кад те распиздим!*

ПСОВКЕ ПОЛИПРЕДИКАТСКЕ СТРУКТУРЕ

83. Јебем ти што виђо и што не виђо!
84. Јебем ти све што имаш и што немаш!
85. Јебем му све што има и што ће имати!
86. Јебем те отпола, а допола нек те јебе ћаћа који те тако
блесава направио!
87. Јебо своју мајку, а мислио да је моја!
88. *Јебо ти своје оцу и отац теби мајку, а ја теби и твој
оцу мајку!*

ПСОВКЕ СА РЕПЕТИЦИЈОМ КЛАУЗЕ

89. Јебо те бог да те јебе!
Мајку им јебем да им јебем!
90. Мајку им јебем да им не јебем плаћеничку!
91. Матер ти јебем, да ти јебем!

Олгица М. Додевска-Михајловска¹

УДК 811.163.3'373.7

Гоце А. Цветановски

811.163.3'276.2

Институт за македонски јазик

„Крсте Мисирков“, Скопје

ОПСЦЕНАТА ЛЕКСИКА ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Опсцената (срамотната) лексика е дел од лексичкиот состав на даден јазик. Тоа се зборови и зборовни форми кои ја снижуваат чистотата на јазикот, го избличуваат и нагрдуваат јазичниот израз и не се стандардни лексички елементи. Зборовните состави со овој вид лексика, главно, припаѓаат на разговорниот стил и на приватната комуникација. Употребата на оваа лексика се поврзува со определени комуникациски чинови/ситуации во кои на зборувачите им е допуштена слободата на изразувањето, *без срам и без перде* да ги искажат своите мисли, ставови и чувства. Но, понекогаш се користат и во јавната комуникација, што го отвора прашањето за причините на нивната употреба. При анализа на материјалниот состав на фразеолошката единица се диференцираат нејзините основни конструкциски, фиксирани елементи. Меѓу другото, овде ќе се разгледаат и одделни фразеолошки структури (биелементни и полиелементни), односно различни структурни модели во македонскиот јазик кои претставуваат основа за создавање нови фразеологизми преку супституција на лексички елементи од неутралната лексика со опсени лексички елементи, зборови од семантичкото поле *секс/екскреција*. Фразеолошките изрази со опсцена лексика се јавуваат во сферата на емоционалниот и експресивниот говор, па оттука нивната употреба, освен во разговорниот стил, ја регистрираме и во уметничколитературниот стил во функција на стилизација и говорна карактеризација на ликовите.

Клучни зборови: опсцена лексика, фразеологизми, структурни модели, македонски јазик.

¹ olgicadodo@yahoo.com

Опсцена (срамотна) лексика је саставни део одређеног језика. То су речи и реченичне форми које умањују чистоћу језика, изобличавају га, нагрђују језички израз и нису стандардни језички елементи. Реченичне форми са оваквом лексиком углавном су део разговорног стила у приватној комуникацији. Таква лексика иде уз комуникацију у којој је саговорницима допуштена слобода изражавања да *без стида и зазора* искажу своје мисли, ставове и осећања. Међутим, понекад се користе и у јавној комуникацији, што намеће питање узрока њихове употребе. При анализи структуре одређене фразеолошке јединице издвајају се њени основни конструктивни, фиксирани елементи. Овде се, између осталог, разматрају одређене фразеолошке структуре (биелементне и полиелементне), односно различити структурни модели у македонском језику, који представљају основу за стварање нових фразеологизама путем супституције лексичких елемената неутралне лексике са опсценим лексичким елементима, речи из семантичког поља *секс/ескреција*. Фразеолошки изрази са опсценом лексиком јављају се у сфери емоционалног и експресивног говора, па одатле њихову употребу – сем у разговорном облику, региструјемо и у књижевноуметничком стилу, у функцији стилизације и говорне карактеризације ликова.

Кључне речи: опсцена лексика, фразеологизми, структурни модели, македонски језик.

Фразеологизмите се сметаат за најнационалниот јазичен сегмент што придонесува за неповторлива сугестивност, своеобразност и точнос во говорната реч затоа што во најголем дел тие произлегуваат од битот на народниот дух.

Нашиов труд е една можност за претставување на опсцените лексички елементи и нивниот начин на функционирање во составот на македонската фразеологија.

Опсцената лексика во македонскиот јазик долго време беше предмет на критика од страна на традиционалните лингвисти и не влегуваше во составот на стандардно-јазичната лексика. Традиционалноста на родените збору-

вачи на македонскиот јазик кон овој вид лексика има одраз и во фразеолошкиот состав што се потврдува во примерот *срамни места* со значење 'делови на телото што човекот настојува редовно да ги покрие', полови органи (Ширилов 2008: 172).

Ќе истакнеме дека во македонистиката нема лингвистички истражувања кои го проучуваат овој аспект на јазичната употреба. Според нашите сознанија, јазичната употреба на опсцената лексика во македонската фразеологија не била предмет на посебен научен интерес.

Упатуваме благодарност до Организаторот на оваа конференција што ни овозможи да го претставиме нашиот интерес кон овој вид лексика, во оваа пригода само мал дел од подолготрајна собирачка дејност на опсцената лексика во составот на македонската фразеологија. Во трудот се вклучени ексцерпирани примери од лексикографски и монографски изданија, од уметничка литература, а користевме и собран материјал од родени зборувачи на македонскиот јазик кои припаѓаат на различни средини, говори и социјални групи.

Ние овде нема да се задржуваме на пцостите во македонскиот јазик, кои претставуваат специфични затврдени јазични форми. Но, ќе го приведеме примерот засведочен во Фразеолошкиот речник на Т. Ширилов (2008: 355): *Пичка му мајчина* и/или *Пичка му материна*, кој се вбројува меѓу најчестите пцости во македонскиот јазик. Општопознато е дека пцостите се својствени за машкиот дел од популацијата, а клетвите, пак, се карактеристика на говорот кај лица од женски пол. Македонската жена не е склона за директно именување на поимите од сферата на сексуалното и традиционално табуизираното, наспроти македонскиот маж.

Па оттаму, како реплика на пцостот *Пичка ти мајчина*, во приватната комуникација, најчесто во општење меѓу сопружници, каде сопружникот постојано пцуе, или, пак, во јавно општење во групи каде пцостите се вреднувани

Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски како негативно, погрдно однесување, од постари женски изворни зборувачи на македонскиот јазик може да се чуе: *На чело да ти пишти*, што покажува висока нетолерантност спрема штотот кога е директно упатен и се однесува на врвот на хиерарската вредност на култовите во балканската култура – култот кон мајката (Ристиќ 2010: 205). Експресивноста на овој еуфемизиран израз произлегува од природата на ублажување, на прикривање на табуизираното, на осудување на таа вербална агресија и индиректно спротивставување на општиот стремеж кон конкретност во живиот говор. Надоврзувајќи се на ставот на Д. Росандиќ и Ј. Силиќ за еуфемизмите како контекстноекспресивна лексика, А. Шеховиќ ги карактеризира како „*differentia specifica*” во однос на инхерентноекспресивните лексеми. Според неа, „експресивноста на еуфемизмите произлегува од контекстот, а инхерентната природа на другиот вид еуфемизми произлегува од доминантноста на фразеолошката природа” (Шеховиќ 2003: 55).

Разгледувањето на структурно-семантичките модели на фразеологизмите ја отвораат можноста за определување на нивната структура и на нивната варијантност.

Во овој труд ќе претставиме дел од модификации на затврдени фразеологизми во македонскиот јазик кои имаат честотност во употребата, а лексичката варијантност со опсцени зборови ја прават нивната употреба неконвенционална.

Дел од анализираните фразеологизми ќе се разгледуваат според структурни модели во кои фразеолошката структура се разгледува како апстракција на градбата на фразеологизмот што, според Калдиева-Захаријева, се потпира на автосемантичките зборови (2005:157). Во зависност од учеството на бројот на автосемантичките елементи (именки, придавки, глаголи, прилози), фразеолошките структури можат да се класифицираат како моноелементни, биелементни и полиеле-

ментни само со именски зборови (безглаголски фразеологизми) и со учество на глагол (глаголски фразеологизми).

Најпрвин, ќе приведеме пример на структурен модел од два автосемантички елементи: придавка + именка, чија честотност е на највисоко ниво во однос на другите структурни модели во фразеологијата. Употребата на фразеологизмот *Голема работа!* во македонскиот јазик има значење 'нешто крајно неважно, незначајно'. Со интонацијата при интерпретацијата на овој израз се открива иронискиот карактер. Со замена на именските лексички елементи во македонскиот разговорен јазик го регистрираме изразот *Голем кур!*. Во овој пример, во конструкцијата А+Б, лексичките елементи А и Б се во антонимиска релација затоа што лексичкиот елемент А не е носител само на основното, денотативно значење. Имено, тој (придавката *голем*) во составот со лексичкиот елемент Б (*работа/кур*) добива негативни асоцијации. Таквиот несклад создава ироничен хумор во вербалната комуникација, а со супституцијата на именката *работа* со именувањето на машкиот полов орган, јазичниот израз се вулгаризира и значително се потсилува степенот на негативната семантичко-стилистичка ознака. Со истата семантика во македонскиот разговорен јазик се среќава и фразеологизмот *Големи јајца/монки!* во кој народните називи со значење 'машка полова жлезда; маде' се јавуваат исклучиво во множинска форма. Биелементна структура и фразеолошка шема именка+придавка следиме во примерот *Маде голо* 'детински работи' каде инверзијата го потсилува степенот на експресијата: **Маде** голо, ако дојде до тоа Трајан да ја брани честа... (Тодоровки 2001: 24); – Борис има мека душа. Јас не. Беше една пред тебе. Многу мрчеше. **Маде** голо. Ми скурчи. И одгризав уво. (Дуковски 2002: 93).

Во рамките на безглаголски биелементни образувања се јавува и шемата именка+именка во примерот *газ место* 'многу мал, тесен простор': Никој не се помрднува да

Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски
направи **газ** место, никој не проговорува и да ги покани
крај огнот да се згреат малку. (Георгиевски 1998).

Учеството на синсемантичките елементи (во нашите
примери предлозите и сврзниците) претставува само
сврзувачко средство за дополнување и дооучување на
општата семантика и ваквата класификација дава
можност за izdelување на фразеолошките специфичности
во даден јазик (Додевска-Михајловска 2012: 133). Во
зависност од позициското подредување на автосеман-
тичките и синсемантичките елементи во фразеолошката
шема, се izdelуваат два типа структури: асиметричен и
симетричен. Асиметричниот ќе го илустрираме преку
примерот што има фразеолошка шема: предлог + именка
+ именка *На **неда** растојание*, со значење 'на многу мало
растојание'. Во вербалната комуникација ја бележиме
експресивната варијантна форма *На **кур** растојание*, што
значи дека јадрото на фразеологизмот асоцира на
идентичен степен на мерката за должина.

Како биелементно образување со адвербијална семан-
тика и формално асиметрична позиција го izdelуваме и
примерот: *За **курово** здравје* 'за ништо, за бадијала' во кој
се препознава шемата предлог+придавка+ именка. Пр.: –
Стомниња, бардиња, грниња, уш, кукш, ги тера магари-
њата, натоварени со посатки и само вика: стомниња,
бардиња, грниња, купете за умрените, за погинатите,
вели, *за **курово** здравје* гинеа, за ветер во магла, вели, ама
мора нешто да ѝ имаме згрешено на мечката од Москва...
(Андрејевски 1983): Тендери фрчат, во мозок не дупчат
опортунисти во кабинет чучат полни кафани од утро до
пладне студенти учат *за **курово** здравје* (Горан Јанку-
ловски 2012). И во фразеологизмот *Во **газ** правен* следиме
асиметричност на двата автосемантични елементи, но
образувањето има друга семантика 'човек што има среќа,
што го следи среќа' со ироничен подбивен призвук.

Тука ќе разгледаме и фразеолошка структура каде што
има јасно разграничување на две еднакви подредувања на

автосемантичките елементи, симетрична структура со сврзувачки елемент *предлог*. Специфичноста на оваа структура е симетричната поставеност на предлозите, каде нивното активно учество се согледува во шемата предлог+именка+предлог+именка, која често се среќава во македонскиот јазик. Во примерите *од врата на врата*, *од куќа на куќа*, *од кол на кол* имаме биелементна симетрична структура со повторување на автосемантичките елементи од неутралната лексика. Ваквите адвербијализирани состави имаат општа семантика *начин* на некакво дејство. Фразеологизмот со опсцениот лексички елемент *Од кур на кур*, е во елиптична форма, без глагол, но семантиката на дејството се препознава: 'често менува мажи поради силна сексуална желба, нагон'. Овој фразеологизам се јавува и во проширена симетрична структура *Од кур на кур, курот в газ* што е варијатна форма на фразеологизмот со повеќе автосемантични елементи *Од кол на кол, колот в газ*, засведочен во македонските лексикографски изданија (*Толковен речник на македонскиот јазик* и *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*).

Затврденоста на симетричната структура и честотата во употребата на одделни структурни модели во македонскиот јазик се проследува и во примерот: *И курот в газ, и душата в рај*. Во овој пример се забележува позициска варијантност што е изразена преку првиот дел од структурната низа, тенденција што води кон приспособување на структурно-семантичкиот модел во стандардниот јазик, и преку повторувањето на сврзникот *и*, тенденција кон потсилување на јазичниот израз. Во овој фразеолошки состав дисјунктивно се изнесуваат две можности, кои меѓусебно се исклучуваат. Лексемите од првиот дел на структурата имаат опсцена содржина, а автосемантичките зборови на вториот дел семантички припаѓаат на полето религија. Повторениот сврзник е акцентиран и служи како формално и стилско

Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски
средство за одделување и посебно нагласување на
зборовите. Во христијански контекст фразеологизмот е
слика на поединецот за време на земниот живот која се
пресликува и на животот по смртта.

Најразнообразните комбинации при замената на
компонентите на фразеолошката единица понекогаш се
причина лексичката варијантност да се трансформира во
фразеолошка синонимија: *Долга коса – кратка памет /
Долга кошула – краток ум* што ја карактеризира жената
како ирационална, неразумна. Наспрема овие фразеоло-
гизми е фразеологизмот *Кратка кошула – кратка
смешка*, што е одраз на народното убедување за мажот и
неговото порочно и неморално однесување кое брзо се
заборава. Па така, фразеолошката слика на светот го
одразува сфаќањето за родовата хиерархија, за односите
на жената и мажот како општествено битие, низ
социјалната контрола и културната традиција. Во
светлината на бинарните опозиции *маж : жена* мажите се
доживуваат како поактивни, порационални и подоми-
нантни од жените, а за жените е својствена пасивноста,
ирационалноста и покорноста. Имајќи го предвид ова,
структурно-семантичката анализа од подборот на
регистрираниот фразеолошки материјал нè води до
концептуализацијата на мажот и жената во македонската
фразеологија.

Фразеологизмот *Мало Турче – голема чалма* има
полиелементна структура и е во асоцијативна врска со
модифицираниот израз *Мал човек – голем кур* кој се
заснова на симболиката на сексуалната доминација што
не се поврзува со пропорцијата на човечкото тело. Овој
пример е во прилог на ставот на Шипка (1999: 34–35) од
истражувањата на пцостите и опсцената лексика во кој
проектираната симболика на машкиот полов орган ја
карактеризира како балканска културна црта, истакну-
вајќи ја андроцентричноста, односно активната улога на
мажот. Од машка мизогина перспектива се и според-

бените фразеологизми: *Се крие како пичка под кошула* и еуфемизираниот израз: *Молчи како дунда под кошула*.

Во фолклористичките истражувања семантиката на „раѓање, плодност, полност“ кај петелот и кокошката се присутни и „посебно изразени во свадбените обреди“ (Петреска 2018). Оваа врска, таа ја доловува и во етимолошките проучувања на словенските јазици за именувањето на петелот со *kuġ – во значење 'раѓа'. Петреска доаѓа до претпоставка дека тоа е елемент на етимолошка магија, ако и за словенскиот, се претпостави глаголскиот корен *kuġ – во значење на раѓа, кој е поврзан во јазичката свест со орнитонимите *kuġъ „петел“, *kuġisa/*kuġġka – кокошка, со какво и потекло тие да се (сп. Лома 1999: 140).

Врската се зајакнува и со метонимијата на зборот „петел“ за penis, но и со стап/кол, што се реализира во фразеологизмите: *Ќе ми го бричи петелот (голошиец)* со значење 'не ми може ништо': *Му нее петелот* 'способен е, го бидува' и *Ќе го јаде стапот/колот* 'ќе настрада', што во определени комуникациски чинови/ситуации иронично имплицира на полната активност и силата на машкиот полов орган. Како фразеологизмот: *Ќе ми (ти, му) се фати (за газот/мандалото/стапот/колот)* има семантичка реализација 'не ми може ништо' и во него се открива факултативните елементи во структурата (предлог+именка).

Според Петреска (2018), „етимолозите и за зборот *куруца (кокошка), за „женскиот полов орган“ сметаат дека не е секундарен во однос на *куруъ*курусъ „пенис“. Во асоцијација на машко-женски односи, може да се протолкуваат и термините во некои словенски јазици за половите органи – рус. *куруца* буг. *путка* (вулва), пол. *безкура* – распуштеница, во кои се содржани термини на машкиот и женскиот полов орган (сп. Бушкевич 1995: 62; Ристовска-Пиличкова 2015: 284)“.

Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски

Во фразеологијата на народните говори (тетовскиот) се среќава и фразеологизмот *Га сунча кокошката* со иронично значење 'не работи ништо, безделнички'. Тука ќе го приведеме и фразеологизмот *Да ти (ми, ѝ) види путка пут* (главно, во кумановскиот говор) 'оди некаде без да ја оствари целта'. Гласовната сличност на последните лексички елементи во овој фразеологизам ја потсилува неговата експресивност и степенот на иронизиран хумор. Тука ќе го приведеме и фразеологизмот *И ја чешла путката* кој е од поново време и значи 'се потпикува, се умилкува, искажува полтронство кон женско лице'.

Во гореприведените примери од фразеолошкиот материјал може да за забележи дека во составот на фразеолошката структура учествува и глаголот. Тие ја потврдуваат разнообразноста на шемите кај глаголските фразеолошки образувања.

И овде најчесто се јавуваат со биелементна структура: глагол+именка *Прикрива лајна* 'прикрива нечесни работи, дејства'; *Лиже газ* 'се потпикува, се умилкува, полтрон е'; Поуспешните меѓу нив *лижат газови* (Јовановски 1992); *Си го шета газот* 'не работи ништо, безделнички' *Ми (ти, му) ги отече (поду) мадињата (јајцата)* 'ми здодеа'; *Му (ми, ти) паднаа мадињата до земја* 'се искилави, се премори, се сотре од голем напор'. Тука ќе ги вклучиме и еуфемизираните биелементни фразеологизми: глагол+сврзник+глагол *Плати на клати*, фразеологизам во кој семантичката содржина асоцира на опсцено: 'ништо не е бесплатно'; глагол+именка *Му направи споменик* 'нема способност за полова активност' и *Го фрли алатот на таван* кој има полиелементна структура и иста семантика.

Ќе истакнеме дека меѓу биелементните глаголски структури како најчести се изделуваат оние кои функционираат во јазикот како структурна шема: глагол+именка ('дел од човечкото тело'). Забележлива е супституцијата со опсцен лексички елемент кај нив: *Ми (ти, му, ѝ) ја*

поду главата / Ми (ти, му) ги поду мадињата; Ме (те, го, ја) боли уво / Ме (те, го) боли кур ’воопшто не ми е гајле, сеедно ми е‘: Ми може некој нешто? Ме боли **кур**. Ти плати? (Дуковски 1994); – Шо те боли **курот** за рајата. – На крај ако треба ќе ги спакуеме куферите и ќе му ја дувнеме од оваа свињарија (Јанкуловски 2011). Во поново време може да се чуе и во варијантата *Ме (те, ја) боли пичка* со истата семантика. Заменливоста на именските составни делови ја следиме и во фразеологизмите: *Драпај си мевот / Драпај мадиња* ’1. не кажувај бесмислици, не зборувај глупости! 2. зборувај што сакаш, не ти верувам!’

Резултатите од ова истражување доведуваат до заклучокот дека честотата во употребата на определен фразеологизам е своевиден показател за неговата конвенционализираност, а промените што се јавуваат во лексичкиот состав, овде од опсцен карактер, можат да се окарактеризираат како креативни. Таа иновативна употреба е ограничена и концептуално (фразеолошкото значење) и контекстуално, што подразбира постоење на силна комуникациска мотивација. Овие варијантни форми на фразеологизмите се темелат на концептуалните фактори, односно изборот на заменливите составни елементи не е слободен, туку тој се потпира на концептуални ограничувања. Преку анализа на зборовните состави со овој вид лексика направивме еден преглед на најчестите фразеолошки структури во македонскиот јазик. Ваквиот пристап овозможи да се изведе заклучокот дека во најголем број примери и кај биелементните и кај полиелементните структури се јавува супституција на лексички елементи од неутралната лексика со лексички елементи од опсцен карактер. Фразеологизмите со опсцени лексички елементи и еуфемизмите од нив, меѓу другото, се резултат и на честотата на употребата на одделни структурни модели во македонскиот јазик. Тие функционираат како експресивни единици во говорниот чин и се одлика на комуникациски ситуации со кои се

Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски
изразува незадоволство, негативен став, желба за отпор и
сл. Направената анализа упатува и на некои карактеристи-
чни типови структурна организација на фразеолошкиот
систем во македонскиот јазик во кои причината за
лексичката варијантност е израз на тенденцијата кон
потсилување на експресивноста на јазичниот израз. Овој
труд го сфаќа како скроман обид кој може да помогне
при споредбено истражување на оваа тема, особено во
словенски и балкански контекст.

ЛИТЕРАТУРА

- Андревски 1983: П. Андревски, *Пиреј*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Велјановска 2006: К. Велјановска, *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик (со осврт на соматската фразеологија)*. Куманово: Ризница.
- Велковска 2002: С. Велковска, *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Велковска 2008: С. Велковска, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: БПТ-Принт.
- Георгиевски 1998, Т. Георгиевски, *Исчезнување*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Дигитален речник на македонскиот јазик.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Димитровски, Ширилов 2003: Т. Димитровски, Т. Ширилов, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, I (А–Ј)*. Скопје: Огледало.
- Додевска-Михајловска 2008: О. Додевска-Михајловска, За варијантноста на фразеологизмите. Скопје: *Македонски јазик*, LVIII–LIX, 83–91.
- Додевска-Михајловска 2012: О. Додевска-Михајловска, Биелементните фразеологизми со симетрични структури во македонскиот јазик. Скопје: *Македонски јазик*, LXIII, 131–143.
- Дрвошанов 2005: В. Дрвошанов, *Анатомската лексика за човекот во македонските говори*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Опсцената лексика во македонската фразеологија

- Дуковски 1994: Д. Дуковски, *Буре барут*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Дуковски 1999: Д. Дуковски, *Буре барут*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Дуковски 2002: Д. Дуковски, *Буре барут, Драми*. Скопје.
- Јанкуловски 2011: Г. Јанкуловски, *Двоглед*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Јанкуловски 2012: Г. Јанкуловски, *Проклетници*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Јовановски 1992: М. Јовановски, *Балканска книга на умрените*.
<http://www.makedonski.info>. 10.4.2019.
- Калдиева-Захаријева 2005: С. Калдиева-Захаријева, *Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеологија*. Софија: Институт за български език,.
- Конески 2003: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, I (А–Ж)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 2005: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, II (З–К)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 2006: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, III (Л–О)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 2008: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, IV (П)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 2011: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, V (Р–С)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 2014: К. Конески, *Толковен речник на македонскиот јазик, VI (Т–Ш)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Петреска 2018: В. Петреска, *Скуталчето во свадбените обреди, во: Фолклор – традиција – јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, (во печат).
- Ристиќ 2010: S. Ristić, *Diskurs psovke u srpskom jeziku. Diskurs i diskursi. Zbornik radova u čast Svenke Savić*. Novi Sad: Filozovski fakultet. 195–212.

- Олгица М. одевска-Михајловска, Гоце А. Цветановски
Тодоровки 2001: Д. Тодоровски, *Што ни било пишано*. Скопје:
Матица.
- Тренивски 1997: Т. Тренивски, *Речник на жаргонски зборови и
изрази*. Кочани: Европа 92.
- Ширилов 2008: Т. Ширилов, *Фразеолошки речник на
македонскиот јазик, II (К-П)*. Скопје: Огледало.
- Ширилов 2009: Т. Ширилов, *Фразеолошки речник на
македонскиот јазик, III (Р-Ш)*. Скопје: Огледало.
- Шеховиќ 2003: А. Šehović, Eufemizmi i tabu-riječī. Sarajevo:
Književni jezik 21–1, 53–60.
- Шипка 1999: Д. Шипка, *Опсцене речи у српском језику*.
Београд/Нови Сад: ЦПЈ, Прометеј.

Olgica M. Dodevska-Mihajlovska, Goce A. Cvetanovski

THE VULGAR LEXICON OF MACEDONIAN PHRASEOLOGY

Summary

The vulgar lexicon in the composition of Macedonian phraseology mainly appears in the spoken language. By analyzing the word compositions with this type of lexicon, we made an overview of the most common phraseological structures in the Macedonian language. This approach made it possible to draw the conclusion that in the majority of examples of both, bielemental and polyelemental structures, there is substitution of lexical elements of neutral vocabulary with lexical elements of vulgar nature. Phraseologisms with vulgar lexical elements and euphemisms from them, among other things, are the result of the frequency of the use of different structural models in the Macedonian language. They function as expressive units in the spoken act and are a feature of communication situations that express dissatisfaction, negative attitude, desire for resistance and so on.

Key words: vulgar lexicon, phraseologisms, structural models, Masedonian language.

Васил С. Дрвошанов¹
Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков”, Скопје

УДК 811.163.3'367.62
811.163.3'282.2

ИЗРАЗУВАЊЕТО НА СЕМЕМАТА 'TESTICLUS' ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Во написот авторот го разгледува изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори. Врз основа на дијалектниот материјал, користен од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас” при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков” во Скопје, тој констатира дека при изразувањето на анализираната семема од тематското подрачје *делови на човечкото тело* на македонскиот дијалектен ареал се среќаваат неколку лексеми со голем број фонетски и морфолошки разновидности. Авторот ја претставува распространетоста на лексемите и на нивните разновидности на сета македонската јазична територија. За секоја лексема авторот дава неопходни етимолошки толкувања и врши проверка на дијалектните лексеми во македонските лексикографски трудови од аспект на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење.

Клучни зборови: македонски јазик, семема 'testiculus', лексика, македонски говори, речници.

У раду се разматра именување семеме 'testiculus' у македонским говорима. На основу дијалекатског материјала, коришћеног из картотеке пројекта „Македонски дијалектни атлас”, при Институту за македонски језик „Крсте Мисирков”, у Скопљу, констатовано је да се приликом исказивања анализирани семеме тематског подручја *делови људског тела* македонског дијалекатског ареала, сусреће више лексема са великим бројем фонетских и морфолошких разноликости. Аутор предствавља распрострањеност лексеме и њену разноликост на целокупном македонском језичком простору. За сваку лексему аутор даје неопходна етимолошка тумачења и врши проверу дијалекатских лексема у македонским лексико-

¹ vasildrvoshanov@yahoo.com

графским радовима са аспекта нивове заступљености и са тачке гледишта нивовог значења.

Кључне речи: македонски језик, семема 'testiculus', лексика, македонски говори, речници.

Македонскиот јазик во своето многувековно опстојување во различни периоди имал контакт со повеќе јазици, при што трпел влијание, главно, од јазиците со престиж. Туѓото влијание било на сите рамништа, а, особено, на лексички план. Тоа се одразило во сите области од животот, следствено и во тематското подрачје *делови на човечкото тело*. Врз основа на дијалектниот материјал, користен од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас” при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков” во Скопје, се забележува дека со значење 'маде, машка полова жлезда' од разгледуваното тематското подрачје (Видоески 2000: 86) на македонскиот дијалектен ареал се среќаваат неколку лексички разновидности со голем број фонетски и морфолошки разновидности (Дрвошанов 2005: 106–107).

Во овој напис ќе биде претставена распространетоста на лексемите и на нивните разновидности со значење 'testiculus, машка полова жлезда' на македонската јазична територија. За секоја лексема ќе се дадат неопходните етимолошки толкувања. Притоа, секоја дијалектна лексема ќе биде проверена во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (Конески 1961–1966) и *Толковен речник на македонскиот јазик* (Конески 2003–2014) од гледна точка на нејзината застапеност и од гледна точка на нејзиното значење.

При разгледувањето на корпусот лексеми за изразување на семемата 'testiculus, машка полова жлезда' во македонските говори, можат да се расветлат прашања, главно, на три нивоа: 1) на фонетско, 2) на морфолошко и 3) на лексичко рамниште.

Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори

Општослов. и праслов. назив *mōdo, без паралели во балтичката група, со значење 'јаје, testiculus, Node' (Skok 1972: 476; Георгиев, Дуриданов 1995: 372) е најраширена лексема во македонските дијалекти.

На фонетски план, во согласност со развојот на фонемата /q/ (Конески 1967: 35–43) во македонските говори се забележани голем број разновидности. На македонската јазична територија најширока распространетост има споменатата лексема со континуантот /a/, сп. *маде*, која се јавува, главно, во т.н. централни македонски говори, односно во прилепско-битолските говори (Тополчани, Крушеани, Стровија, Слепче, Никодин, Тројаци, Прилепец–Прилепско, Ѓавато, Дихово, Драгош, Буково, Кукуречани, Скочивир, Живојно, Паралово, Путурус–Битолско, Слепче–Демирхисарско, Долно Дивјаци–Крушевско), кичевско-поречките говори (Прострање, Вранештица, Кнежино, Попоец, Лешница, Туин, Светорача–Кичевско, Македонски Брод, Белица, Здуње–Бродско) и во скопско-велешките говори (Катланово, Драчево–Скопско, Лугунци, Карабуниште, Црквино, Извор, Богомила, Подлес, Градско–Велешко), односно *ма:де* (Башино Село–Велешко).

Освен во т.н. централни македонски говори, континуантот /a/ во разгледуваната лексема се среќава и во одделни пунктови во следните говори, сп. *маде* во охридскиот говор (Волино, Ботун, Речица), во леринскиот (Долно Котари, Буф), корчанскиот (Бобошчица), во тиквешко-мариовските говори (Праведник, Марена–Кавадаречко, Барово–Неготинско, Дуње–Прилепско, Витолиште–Битолско), во гевгелискиот (Миравци), санданскиот (Раздол–Санданско), *мад'e²* во делчевскиот (Тработевиште, Стар Истевник, Каменица), беровскиот (Пехчево, Двориште, Мачево) и во санданскиот (Белица).

² Акцентот е одбележен само во оние случаи, каде што има отстапување од акцентот во македонскиот стандарден јазик.

Континуантот /a/ во коренот на зборот се јавува во одделни пунктови на македонскиот дијалектен ареал со следните разновидности, сп. *мад'о*, (Стинек–Струмичко), *мада* (Пополжани–Леринско), *мад'ина* (Смоларе–Струмичко) и *мад'ета* (Калиманци–Виничко, Саса–Делчевско).

Помала распространетост во македонските говори разгледуваната лексема има со континуантот /ǎ/, сп. *маде*, кој се среќава во македонските периферни говори од западното наречје, т.е. во гостиварскиот говор (Тумчевиште, Волковија, Печково, Куново, Маврово, Пожаране), во дебарските говори (Горни Косоврасти, Бањиште, Горенци, Голем Папрадник), охридско-преспанските говори (Охрид, Трпејца, Љубаништа, Лескоец, Пештани–Охридско, Ржаново, Боровец, Глобочица–Струшко, Ресен, Стење, Претор–Ресенско, Граждено, Гломбочани–Долна Преспа) и во одделни пунктови на говорите во југоисточното наречје, односно во долновардарските говори (Црнешево, Саракиново, Чеган, Струпино–Воденско, Тушин–С'ботско).

Рефлексот /ǎ/ во коренот на зборот се јавува во населби на македонската дијалектна територија со следните разновидности, сп. *мада* (Пожаране–Гостиварско), *мад'ина* (Мутулово–Кукушко), *мади* (Горно Пожарско–С'ботско) и *маи* (Савек–Драмско).

Во островски ареали на тетовскиот говор се среќаваат следните разновидности, сп. *мада* (Челопек), *ма^ада* (Милетино).

Во дел од дебарските говори се јавува рефлексот /o/, сп. *моде* (Галичник, Гари, Ростуше, Жерноница–Дебарско, Смилево–Битолско, Ехловец–Кичевско, Држилово–Скопско). Со овој рефлекс лексемата *моде* е забележана и во Букојчани–Кичевско.

Во северните македонски говори споменатата лексема се среќава со рефлексот /y/, сп. *муде* (Шлегово–Кратовско, Црешево–Скопско); *мудо* (Брезно–Тетовско, Орашац,

Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори

Младо Нагоричане–Кумановско, Кратово), *муда* (Раотинце, Сараќинце–Тетовско, Љубанце, Кучково, Бардовци–Скопско, Лесново, Древено–Пробиштипско, Думановце–Кумановско, Дурачка Река, Кркља, Габер, Луке, Огут–Кривопаланечко).

Во островски ареали од западните периферни говори разгледуваната лексема се јавува со континуантот /ɔ/, сп. *мџде* (Цепиште, Клење–Дебарско, Модрич, Радожда–Струшко).

Мошне интересно е тоа што на македонската дијалектна територија споменатата лексема се среќава со запазен назализам во повеќе разновидности, сп. *манде*, (Л'к–Долна Преспа), *манди* (Марковени–Костурско), *м^анде*, (Тиолишта–Костурско), *м^анде*, (Пустец, Леска–Долна Преспа, Габреш–Мала Преспа, Ошчима, Вамбел–Костурско), *м^анду* (Сухо–Солунско), *м^анда* (Крчишта–Костурско), *м^анди* (Горенци, Марковени, Хрупишта–Костурско); *монди* (Мокрени–Костурско); *м^анде*, (Нивици–Долна Преспа) и *м^андо* (Езерец–Костурско).

Лексемата *маде* со нејзините многубројни фонетски разлики, на морфолошки план се јавува со следните разновидности, сп. *мадиња* (Македонски Брод, Драчево–Скопско), *м^адиња* (Голем Папрадник–Дебарско), *модиња* (Смилево–Битолско), *м^адиња* (Клење–Дебарско); *мадина* (Буф–Леринско, Ростуше–Дебарско), *м^ад'ина* (Стинек, Смоларе–Струмичко), *м^адина* (Охрид, Трпејца, Љубаништа, Лескоец–Охридско, Ресен, Гломбочани–Долна Преспа), *м^ад'ина* (Мутулово–Кукушко), *м^анд'ина* (Тиолишта–Костурско), *мадлина* (Жерноница–Дебарско); *мада* (Пополжани–Леринско), *м^ада* (Пожаране–Гостиварско), *мода* (Букојчани–Кичевско), *муда* (Брезно, Раотинце, Сараќинце–Тетовско, Љубанце, Кучково, Бардовци–Скопско, Лесново, Древено–Пробиштипско, Кратово, Младо Нагоричане, Думановце–Кумановско, Дурачка Река, Кркља, Габер, Луке, Огут–Кривопаланечко), *манда* (Л'к–Долна Преспа), *м^анда* (Крчишта–Костурско), *м^анда* (Ни-вици–

Долна Преспа), *ма̀нд'а* (Сухо–Солунско); *мад'ета* (Мачево–Беровско, Саса, Каменица–Делчевско, Калиманци–Виничко); *ма̀ди* (Горно Пожарско–С'ботско), *манди* (Марковени–Костурско), *ма̀нди* (Пустец–Долна Преспа, Ошчима, Горенци, Марковени, Хрупишта–Костурско, *монди* (Мокрени–Костурско); *м̀нди* (Езерец–Костурско) и *ма̀и* (Савек–Драмско).

На лексички план, освен лексемата *маде* со многу-бројните нејзини фонетски и морфолошки разновидности, на македонскиот дијалектен терен со значење 'testiculus, машка полова жлезда' со помала распространетост се среќава ие., општослов. и праслов. назив *аје (Skok 1971: 749; Младенов 1941: 636), којашто се употребува во југоисточното наречје и во тиквешкиот говор, обично во множина, сп. *јајце* (Муртино, Робово, Нивирино–Струмичко), *јајце'е* (Пехчево, Берово), *јајца* (Рожден, Ваташа–Кавадаречко, Барово, Клисура–Неготинско, Миравци, Стојаково, Фурка, Николич–Гевгелиско, Пирава–Валандовско, Костурино, Габрово–Струмичко, Подареш, Конче, Дедино–Радовишко, Љуботен, Никоман, Долни Балван, Штип, Припечани–Штипско, Спанчево, Соколарци–Кочанско, Винаца, Калиманци, Лаки–Виничко, Богословец–Светиниколско), *јајца* (Тресино–Воденско).

Во десетина пунктови од југоисточното наречје со истото значење се користи балканскиот турцизам *ташак*, тур. *taşak* (Skok 1973: 446; Тодоров 2010: 858), сп. *ташак* (Штип), *таш'ак* (Подареш–Радовишко, Пехчево, Берово), *таш'аци* (Радовиш, Дукатино, Вељуса–Струмичко, Пирава–Валандовско).

Во ограничен број населби од струмичкиот (Вељуса, Дукатино) и од кукушкиот говор (Мутулово, Крецово) со значење 'testiculus, машка полова жлезда', добиено по метафоричен пат според формата на десигнантот, се употребува балканскиот турцизам *топка*, забележан во множина *топки*, тур. *top* со првобитно значење 'кугла, топка, парче' (Skok 1973: 481; Младенов 1941: 636).

Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори

Во островски ареали, поради дискреција, паралелно со *маде* се користи синтагмата *погани меса* (Печково–Гостиварско), *поган'и-меса* (Горенци–Дебарско), состав, образуван од праслов. *rogānъ (Skok 1972: 694; Дуриданов 1999: 418) и од балтослов., општослов. и праслов. męso (Skok 1972: 410; Георгиев 1986: 759), односно лексемата *себј'äси* (Бобошчица–Корчанско), ие., балтослов., општослов. и праслов. рефлексивна замена без разликување на род и број *sebĕ (Skok 1973: 211; Рачева, Тодоров 2002. 571).

При проверката на дијалектните лексеми за изразување на семемата 'testiculus, машка полова жлезда' во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (Конески 1961–1966) и *Толковен речник на македонскиот јазик* (Конески 2003–2014) од гледна точка на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење можат да се согледаат извесни совпаѓања и различности.

Имено, во *Речникот* (Конески 1961–1966) со соодветно значење се регистрирани следните дијалектни лексеми, сп. *маде* n 1. mudo (Конески 1961: 396), *јајце* n ...2. mudo (Конески 1961: 307) и *ташак* -ци m (razg.) mudo, v. маде (Конески 1966: 360), додека лексемите *топка* и *себеси*, т.е. двокомпонентниот состав *погани меса* не се нотирани во *Речникот* (Конески 1961–1966) со значење 'testiculus, машка полова жлезда'.

Во тој поглед, слична е состојбата и во *Толковниот речник* (Конески 2003–2014), само што изненадува отсуството на лексемата *маде*, иако во речничката статија *тестис*, каде што се толкува заглавниот збор, при дефинирањето се употребува лексемата *маде*, сп. *тестис*, мн. тестиси м. Машка полова жлезда; маде (Конески 2014: 58).

Во *Толковниот речник* со соодветно значење се регистрирани дијалектните лексеми *ташак* и *јајце*, сп. *ташак*, мн. ташаци м. (разг.) в. маде (Конески 2014: 28), каде што, исто така, се наведува лексемата *маде*, но, овој пат како

упатување кон неа, односно лексемата *јајце*, *мн.* јајца *ср.* ... б. (разг.) Тестис. ... (Конески 2005: 426).

Лексемите *топка* и *себеси* и двокомпонентниот состав *погани меса* не се забележани во *Толковниот речник* (Конески 2003–2014) со значење 'testiculus, машка полова жлезда'.

Треба да го истакнеме фактот што лексемите *тестикул* и *тестис*, забележани и протолкувани во *Речникот* (Конески 1961–1966) со соодветното значење 'testiculus, машка полова жлезда', сп. *тестикул т* (машка полова жлезда) *testis* (Конески 1961: 374), *тестис т testis*, *v.* тестикул (Конески 1961: 374), односно во *Толковниот речник* (Конески 2003–2014), сп. *тестикул, мн.* тестикули *м.* Машка полова жлезда; *тестис, маде* (Конески 2014: 58), *тестис, мн.* тестиси *м.* Машка полова жлезда; *маде* (Конески 2014: 58), воопшто не се регистрирани во македонските говори.

Од етимолошка гледна точка може да се констатира дека лексемата *маде* со нејзините многубројни фонетски и морфолошки разновидности, којашто има најголема распространетост на македонската јазична територија, е македонски наследен збор заедно со лексемите *јајце*, *себеси* и со компонентите *поган* и *месо* од синтагмата *погани меса*. Од туѓо потекло се балканските турцизми *ташак* и *топка*, коишто имаат значително мала распространетост на македонското дијалектно подрачје, јавувајќи се во мали ареали.

Појавата на големиот број фонетски и морфолошки разновидности на лексемата *маде*, пред сè, се должи на географската конфигурација на македонската територија, којашто во минатото, помеѓу другото, не оневозможувала поврзаност и силна комуникација меѓу родените зборувачи на сиот дијалектен терен. Поради тоа се јавила расцепканоста на македонската територија на одделни затворени региони, па дури и до тоа комуникацијата да биде сведена само на помала заедница, односно на една населба. На слабата комуникација во минатото придонесувала

Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори и туѓинската власт со свои стопански и административни центри, држејќи го автохтониот македонски народ во тотална изолација, неписменост и покорност. Малиот број лексеми од туѓо потекло, коишто имаат ограничена дистрибуција на македонскиот дијалектен ареал со значење 'testiculus, машка полова жлезда', не ја загрозува употребата на лексемата *маде*, којашто има општо-словенско и прасловенско потекло.

На крајот сакаме да го истакнеме податокот дека експлораторите наидуваа на големи „маки“ при собирањето на дијалектниот материјал на теренот, кога требаше да го прашат информаторот: Како се вика машката полова жлезда, бидејќи информаторите секогаш беа возрасни луѓе и тоа најчесто необразовани жени. Треба да го споменеме фактот што лексемата *маде* спаѓа во основните опсени зборови (Шипка 2011: 35). Оттука се појавуваат извесни празнини во дијалектната слика за изразување на семемата 'testiculus' во македонските говори.

ЛИТЕРАТУРА

- Видоески 2000: Б. Видоески, *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Георгиев 1986: *Български етимологичен речник III* (Редактор: В. И. Георгиев). Софија: Издателство на БАН.
- Георгиев, Дуриданов 1995: *Български етимологичен речник IV* (Научни ред.: В. И. Георгиев, И. Дуриданов). Софија: БАН. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Дрвошанов 2005: В. Дрвошанов, *Анатомската лексика за човекот во македонските говори*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Дуриданов 1999: *Български етимологичен речник V* (Отговорен редактор: И. Дуриданов). Софија: БАН. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

- Конески 1961–1966: *Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски толкувања I–III* (Редактор: Блаже Конески). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески 1967: Б. Конески. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески 2003–2014: *Толковен речник на македонскиот јазик I–VI* (Гл. ред.: К. Конески). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Младенов 1941: С. Младенов, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*. София: Печатница Хр. Г. Дринов – О.О.Д-во.
- Рачева, Тодоров 2002: *Български етимологичен речник VI* (Ред. колегија: М. Рачева, Т. Ат. Тодоров). София: БАН. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Тодоров 2010: *Български етимологичен речник VII* (Отгов. ред.р: Т. Ат. Тодоров). София: БАН. Институт за български език „Любомир Андрейчин“. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Шипка 2011: Д. Шипка, *Речник опсцених речи и изрази*. Београд: Корнет – Нови Сад: Прометеј.
- Skok 1971–1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: JAZU.

Васил С. Дрвошанов

ВЫРАЖЕНИЕ СЕМЕМЫ 'TESTICULUS' В МАКЕДОНСКИХ ГОВОРАХ

Резюме

В статье автор рассматривает выражение семемы 'testiculus' в македонских говорах. На основании диалектного материала, накопленного в картотеке проекта „Македонски дијалектен атлас“ („Македонский диалектологический атлас“) в Институте македонского языка им. Крсте Мисиркова в Скопье, автор констатирует, что при выражении данной семемы тематической области части человеческого тела в македонском диалектном ареале встречается несколько лексем с большим числом фонетических и морфологических разновидностей.

Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори

При рассматривании корпуса лексем для выражения семемы 'testiculus' в македонских говорах, автор освещает вопросы в основном на: 1) фонетическом, 2) морфологическом и 3) лексическом уровне. Распространение лексем и их разновидностях автор показывает на всей македонской языковой территории. Для каждой лексемы автор дает необходимые этимологические толкования, констатируя при том, что преобладают слова македонского наследия, в то время как слова чужого происхождения распространены в значительно меньшей степени на македонском диалектном ареале. Кроме того, автор проверяет диалектные лексемы в македонских лексикографических трудах, их распространение и значения, а также и некоторые совпадения и различия.

Имея в виду факт, что лексема *маде* с разновидностями принадлежит основным обценным словам, появляются некоторые пробелы в диалектной картине выражения семемы 'testiculus' в македонских говорах.

Ключевые слова: македонски язык, семема 'testiculus', лексика, македонски говори, словари.

Александра А. Јанић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Депарتمان за српски језик

УДК 811.163.41'373.421
811.163.41'374
811.163.41'276.4

СИНОНИМИЈА И БЛИСКОЗНАЧНОСТ ИМЕНИЦА У РЕЧНИКУ ЖАРГОНИЗАМА ЈУЖНЕ ПРУГЕ

Синонимне и блискозначне именице јављају се у *Речнику жаргонизама јужне пруге* превасходно у доменима именовања: 1) физичког изгледа (*кифлице* и *спојлери* за „сало на стомаку/боковима”); 2) људских особина (за глупу особу: *дунстер*, *камен*, *квочка* итд.); 3) професија (за „полицајца”: *вуцибатина*, *жаца*, *муркан* итд.); 4) предмета, лица, појава у вези са школом (*ајнци*, *бандера*, *оскар* итд. „јединица као оцена”); 5) места и предмета у свакодневној употреби (*банка*, *кеиш*, *шушка* итд. за „новац”), а саме лексеме укључују лексички инвентар савременог српског језика, дијалектизме са подручја призренско-тимочког дијалекта, те англицизме, при чему је жаргонско значење промењено у односу на изворно (рецимо, постоји метафоричност у жаргонској употреби лексеме *итрумф* за полицајца или *кифлице* за сало на стомаку). Специфично је то што је у великом броју случајева присутан синонимски низ. На пример, „пијана особа” именује се лексемама попут: *бадњак*, *бетон*, *геометар*, *дрво*, *испичура*, *кифла*; а „забава” лексемама попут *жур*, *жураја*, *зезаницја*, *лудница*, *парти*, *феишта*. Увидом у

¹ aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

² Припремљено у оквиру следећих пројеката: *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и *Лезичка и књижевна прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије* (одлука број 183/1-16-13-01), интерни пројекат Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

грађу, раширену појаву синонимије међу жаргонизмима објашњавамо следећим факторима: корективном улогом (именовањем појава које друштво осуђује; нпр. *алкос*, *локатор* и *свирач* за „алкохоличара“), функцијом исмевања (*свиња* и *трунгов* за дебелог човека), шаљивошћу (за полицајца назив *штрумф*) или еуфемистичношћу (*једно место* за *тоалет*, поред *венеција*, *весели центар*, *веца* итд.).

Кључне речи: синонимски низ, колоквијална лексика, жаргон, српски језик, југоисточна Србија.

Синоними и истозначни именки се појавуваат во *Речник жаргонизама јужне пруге*, првенствено во домените за именување на: 1) физичкиот изглед (*кифлице* и *спојлери* „маснотии на стомакот/колковите“); 2) човечки особини (*дунстер*, *камен*, *квочка* „глупава особа“ итн); 3) професии (*вуцибатина*, *жаца*, *муркан* „полицаец“ итн); 4) предмети, лица, појави во врска со школа (*ајнц*, *бандера*, *оскар* „оценка единица“); 5) места и предмети во секојдневна употреба (*банка*, *кеш*, *шунка* итн. „пари“), а самите лексеми вклучуваат лексичкиот инвентар на современиот српски јазик, дијалектизми од призренско-тимочкиот дијалект и англиканизми, а при тоа значењето на жаргонот е променето во односот на оригиналот (на пример, постои метафоричност во жаргонската употреба на лексема *штрумф* за полицаец или *кифлица* за маснотии на стомакот). Специфично е тоа што во многу случаи постои синонимна низа. Нпр. „пиан човек“ именува се како *бадњак*, *бетон*, *геометар*, *дрво*, *истичутура*, *кифла*; а „забава“ со лексеми како: *жур*, *жураја*, *зезаницја*, *лудница*, *парти*, *фешта*. Врз основа на увид во материјалот, распространетиот феномен на синонимиа кај жаргонизмите објаснуваме со следните фактори: корективна улога (со именување на феномени кои општеството ги осудува, нпр. *алкос*, *локатор* и *свирач* „алкохоличар“), функцијата на исмејување (*свиња* и *трунгов* „дебел човек“), шегување (*штрумф* „полицаец“) или еуфемизам (*једно место* „тоалет“, освен *венеција*, *весели центар*, *веца* итн).

Клучни зборови: синонимна низа, колоквијална лексика, жаргон, српски јазик, југоисточна Србија.

1. УВОД

С обзиром на особину економичности језика, када се посматра лексика стандардног српског, или неког другог, језика, може се поставити питање да ли прави синоними заиста постоје, при чему под правим синонимима подразумевамо лексеме истог значења које су међусобно заменљиве у свим контекстима. У вези са тим, Рајна Драгићевић (2007: 245), на пример, истиче да „семантичка сличност међу лексемама може бити различитог интензитета и да је зато боље говорити о скали синонимности него о бинарном односу истозначница–блискозначница”. Са друге стране, међу жаргонизмима препознали смо не само појаву синонима него и изражену појаву синонимских низова.

Предмет овог рада првенствено је семантичка анализа именичких синонима и блискозначница у *Речнику жаргонизама јужне пруге* аутора Јордане Марковић и Тајјане Трајковић. Међу ексцерпираним примерима има опште лексике српског језика, дијалектизама, англицизама, тзв. шатровачких облика, иначе карактеристичних за жаргон. Поред именица, има и именичких синтагми које са њима имају исто или блиско значење.

Циљ нам је да у раду покажемо 1) који су фактори који утичу на бројност синонима/блискозначница међу жаргонизмима; 2) која су семантичка поља најчешћа међу посматраним жаргонизмима; 3) каква је семантика посматраних жаргонизама и њихова творбена структура; 4) колико се и како посматрана жаргонска лексика разликује од лексике која припада стандардном српском језику.

Иако је жаргон у лингвистици општепозната појава, навешћемо једну ширу дефиницију жаргона коју даје Ранко Бугарски (2003: 12): „žargonom se može nazvati svaki neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slično – čije članove povezuje zajednički interes ili način

života, a koja uz to može biti i teritorijalno omeđena”. Што се тиче поделе жаргона, Бугарски у наставку поменуте дефиниције помиње аутомеханичарски, правнички, административни, политички, новинарски, компјутерски, спортски, војнички, улични, лоповски, наркомански, ђачки, студентски, београдски и дорђолски жаргон, при чему наглашава могућност уже поделе унутар поменутих група.

Од постојећих речника синонима издвојили бисмо речник Миодрага С. Лалевића *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, те *Српски речник синонима* Павла Ћосића и сарадника, а од жаргонских речника, поред већ поменутог *Речника жаргонизама јужне пруге* Јордане Марковић и Татјане Трајковић, издвајамо *Београдски фрајерски речник* Петрита Имамија, као и *Речник српског жаргона* Боривоја Герзића.

Што се тиче конкретних истраживања жаргонизама у српском језику, издвајамо следећа: Бугарски 2003, Бугарски 2004, Радовановић 2007, Живковић 2011, Јовановић 2011, Милорадовић 2012, Пушкар 2013, Колашинац 2015, Вељковић Станковић 2018. О синонимији уопште писали су, између осталих, и Твртко Прћић (1999), Хаснија Муратагић-Туна (1999), Рајна Драгићевић (2007).

Структура овог рада је следећа: У другом одељку разматрана су семантичка поља жаргонских именица које се јављају у *Речнику жаргонизама јужне пруге* (надаље: *РЖП*), као и значењске специфичности појединачних примера. Издвојени су примери који су специфични за овај речник „јужне пруге” или се бар јављају само у њему, али не и у *Београдском фрајерском речнику* (надаље: *БФР*), који смо изабрали за поређење из разлога територијалне омеђености, видљиве и у самом наслову. Затим, у трећем одељку коментарисана је појава метафоричких преноса између примарног значења лексема у стандардном српском језику и значења које исте лексеме имају у жаргону, односно у жаргонској употреби, при чему је

посебна пажња посвећена метафоричним преносима по облику, боји и функцији. Творбени осврт на анализирани жаргонске именице дат је у четвртом одељку рада. Пети одељак доноси закључке у вези са свиме претходно наведеним, као и могућа образложења за раширену појаву синонима и синонимских низова међу анализираним жаргонизмима.

2. СЕМАНТИЧКА ПОЉА ЖАРГОНИЗАМА „ЈУЖНЕ ПРУГЕ”

Семантичка поља синонимних именичких жаргонизама „јужне пруге” обухватају лексеме којима се првенствено именују: 1) физички изглед човека; 2) делови људског тела; 3) карактерне особине човека; 4) занимања; 5) домен школе; 6) предмети у свакодневној употреби. У одељку 2.7. су лексеме које не чине јединствено семантичко поље, нити се могу прикључити оним претходно набројаним, те смо их објединили у анализи. У свим пододељцима прво наводимо значења и примере који се јављају у *РЖЛП*, затим издвајамо примере који се не јављају у *БФР* и идвајамо евентуалне разлике у регистрованим значењима или неке специфичности.

2.1. Физички изглед човека

У семантичкој групи којом се именује физички изглед човека, значења се превасходно односе на дебеле, мршаве, високе, ниске особе, те на особе са великом главом.

Значење „дебела особа”: *бицман, бумбар, крмача, пуфна, свиња, сланина, тенк, трокрилни шифоњер, трунгов.*

Значење „мршава (и висока) особа”: *глиста, грчла, грчља, даска, жгоља, мотка, потпиралка, пракљача, притка, свећа, спрегла, сучка, фосна, чапља, чивилук, итиглица;* „висока девојка”: *солитерка.*

Значење „особа ниског раста”: *патуљак, пикавац, пицопевац, привољак, привољко, цврца*.

Значење „ружна особа”: *габор, габорка, грабуља, гроб, гробље, грозота, капела, одрон, ружњача, сподоба, срдeљ*.

Значење „човек са великом главом”: *глауран, глобус*.

Иако би на скали било могуће представити значење висине, дебљине и, рецимо, величине главе, у употреби се некада наглашавају две особине физичког изгледа (*даска* се не мора односити на мршаву особу, већ може означавати жену са малим грудима) или се пак не потенцира о коликој величини већој од уобичајене се ради (на пример, *глауран* и *глобус* синонимно се употребљавају, без икакве импликације шта је веће, односно шта се односи на особу која има већу главу). О метафоричности између примарних и жаргонских значења из свих семантичких поља биће речи у наредном одељку.

Из овог семантичког поља, у *Београдском фрајерском речнику* нема следећих лексема: *бицман, глауран, глиста, глобус, грабуља, грчла, грчља, грозота, жгоља, капела, мотка, одрон, патуљак, потпираљка, притка, привољко, пуфна, ружњача, сланина, солитерка, сподоба, спрегла, срдeљ, сучка, тенк, трунтов, фосна, цврца, штиглица*.

Лексема *бумбар* се у поменутом речнику Петрита Имамија не помиње у смислу гојазности, него се више односи особу која има пара, или се пак њоме реферише на остајање у другом стању, односно на трудну жену, изразима *прогутати бумбара* и *ујео ју је бумбар* (*БФР*: 65–66). Затим, у *БФР* је за лексему *свиња* регистровано значење неуредне и просте особе, али не и гојазне особе (в. *БФР*: 460). Са једне стране, за лексему *крмача* Имами не региструје значење дебеле (женске) особе, већ следећа четири: „1. *velika platnena torba* (većinom је користе *šverceri* или *preprodavci* на *buvlјim pijacama*); 2. *automobil* марке Mercedes S; 3) *neeksplodirana avionska bomba*; 4) *mrlја od mastila*” (*БФР*: 244), док се за лексему *крава* у Имамије-

вом речнику везује значење дебеле женске особе, али и значење „vrlo ograničena žena” (БФР: 239). За лексему *свећа* у БФР није регистровано значење које се односи на мршаву или високу особу, већ само „lorca која пада у високом луку” (БФР: 459), као ни за *чивилук* мршава, нити висока девојка, већ само израз *бити на чивилуку* (БФР: 82).

2.2. Делови људског тела

Грађа која обухвата жаргонске лексеме са значењем неког дела људског тела наведена је у наставку.

Значење „бубуљица”: *буца, кикирики, чибуља*.

Значење „груди”: *балони, бомбе, дуде, јабуке, лопте, лубенице, сеси, сифони, цице*.

Значење „густе, дебеле обрве”: *крем бананице, морске пијавице, облачићи*.

Значење „женски полни орган”: *гаража, маца, мачкица, минца, рибица*.

Значење „зуби”: *домине, лопате, њупавци*, односно „зуб”: *кљова*.

Значење „мушки полни орган”: *алатка, кита, мајмун, паја, смоки, туки, хармоникаш, цветко, цамутка*.

Значење „нос”: *њокалица, њоња, њофра, њушка, офингер* и једино *сурла* као „велики нос”.

Значење „сало на стомаку”: *кифлице, спојлери*.

Значење „стомак”: *тромбољ, шкембе*.

У Београдском фрајерском речнику нема следећих лексема и синтагми: *бомбе, гаража, домине, јабуке, кикирики, кифлице* (али постоји недеминутивни, основни облик *кифле*), *крем бананице, лопате, лопте, лубенице, мачкица, морске пијавице, њофра, њупавци, облачићи, офингер, сеси, смоки, спојлери, тромбољ, хармоникаш, цветко, цице, чибуља, шкембе*. Напомињемо да су у јединици регистровани облици *бомба, лопта* и *цица*, али не са значењем које се односи на груди; као и *лопата*, али не за зуб, него за ружну девојку. Тако у Имамијевом речнику за *њушка* није регистровано значење „нос”, већ само „лице”

и „вилица”; као ни значење „бубуљица” лексеме *буџа*, али јесу „visoki funkcioner, rukovodilac”, „muški polni organ”, „kijača, batina sa zadebljanjem na jednom kraju” (БФР: 64).

2.3. Карактерне и друге особине човека

За именовање човека са одређеним карактерним и другим особинама користе се различите лексеме, при чему су све наведене особине негативне. Саме лексеме су или из инвентара стандардног српског језика или су пак изведене жаргонским суфиксима, при чему ће о творбеном аспекту бити речи у четвртом одељку рада.

Значење „алкохоличар”: *алкић, алкоман, алкос, локатор, свирач*.

Значење „глупа особа”: *блента, болид, бот, бузда, буздован, глуперда, глупсан/глупсон, глупча, гуска, дандара, дијабола, дудук, дунстер, дупеглавац, камен, квочка, клен, кокошка, мазгов, ментол, морон, овца, пањ, папан, петарда, ретард, ретља, слепча, сом, суртук, теле, тераса, тиква, тоцило, точак, тротил, тулипан, тупација, ћурка, ћускија, цепанка, циркузант, чук, џулов, шупљоглавац*.

Значење „дволична особа”: *љига, љигавац*.

Значење „досадна особа”: *давеж, канцер, кењатор, крагна, масер, напињач, смаратор, смарач, смор, сморко, сморушица*.

Значење „наркоман”: *дрогирант, дрогираш, дрогос, ђанер, ђанкона, јузер, наркос, наркош, џанки*.

Значење „пијан човек”: *бадњак, бетон, геометар, дрво, испичутура, кифла, локатор, летва, метак, мотка, патос, тапија, тепих*.

Значење „размажена особа”: *размазојла, размазотина*.

Значење „улизица”: *вазелин, лизалица, навијан, пицајзла, тампон, увлака, чеп, шихтара*.

Значење „хомосексуалац”: *буљар, гејчина, гејша, дерпе, китоловац, лезбо, лезбос, лезбача, пеша, пешкир, пешко, пешован, топли брат, фегет, хомић*.

Примећујемо да у неким значењима и међу наведеним лексемама постоји скалирање особине. На пример, код пијаности *испичтура*, *бадњак*, *дрво*, *бетон*, *патос*. Стога је *испичтура* онај ко, буквално, испија чутуру, односно онај ко пије алкохол, *дрво* и *бетон* по густини и тежини материјала показују степен пијанства, а *патос* се налази на крају скале пијанства. Напомињемо да се *придев одузет* може односити и на губитак свести као последицу опијања алкохолом. Посебно ћемо прокоментарисати лексему *бадњак* у значењу „пијан човек”. Повезаност бадњака и пијаног човека могла би бити у томе што се у хришћанској традицији бадњаку за Божић наздравља вином. Међутим, они који се сете обичаја уношења бадњака у кућу за Божић повезују жаргонско значење са великим степеном пијаности човека – толиким да се пијанац мора унети у кућу попут бадњака.

Други пример степеновања особине присутан је код значења које се односи на улизивање. На пример, такве су лексеме *шлехтара*, *лизалица*, *вазелин*, *чеп*, па *тампон*, где се и код примарног значења ових и оваквих лексема (посебно оних *nomina instrumenti*) од значаја мера дубине при употреби. Скалирање „досадности” видљиво је у низу: *кењатор*, *напињач*, *крагна*, *давеж*, *смаратор/смарач*. При томе, као једно од „слабијих” значења на скали видимо *кењатор*, будући да се односи на особу која много прича, па отуда изазива досаду код других, *напињач* инсистира да се уради нешто што његовом саговорнику није од значаја. Даље, лексеме *крагна* и *давеж* алудирају на дављење (када је крагна тесна или затегнута краватом, а и сама редукована основа глагола *давити*, која гласи *дав-*, алудира на дављење). *Смаратор* и *смарач* односе се на људе који смарају, односно својим понашањем као да изазивају смрт код других (превој вокала присутан је у примерима *смрт–сморити–смарати*, дакле, ради се о истом корену).

У *БФР* из семантичке групе која се односи на карактерне и друге особине човека нема следећих лексема: *алкић*, *алкоман*, *бадњак*, *бетон* (али постоји *бетонирани* и *бетонирање*), *блента*, *бот*, *буљар* (али постоји *буљаши*), *вазелин* (али постоји *вазелинац* за полтрона), *гејчина*, *гејша*, *геометар*, *гуска*, *дрво*, *дрогираш* (али постоји *дрогераш*), *дудук*, *дунстер*, *дупеглавац* (али постоји *дупеглава* у значењу „*peznalica*”), *ђанер*, *ђанкона* (али постоји *ђанкоза*), *испичутура*, *канцер*, *кифла* (али постоји *кифле*, у значењу „мишићи на грудном кошу” и „сало на боку”), *клен*, *кокошка*, *лезбо* (али постоји варијанта *лезба*), *лизилица*, *љигавац* (али постоји *љига* у значењу одвратна особа), *мазгов*, *мотка*, *напињач*, *наркош*, *размазотина*, *размазојла*, *ретља*, *слепча*, *смаратор*, *сморко*, *сморушица*, *суртук*, *тампон*, *тапија*, *теле*, *тепих*, *тераса*, *топли брат*, *тоцило*, *тротил*, *тулипан*, *ћурка*, *фегет*, *цепанка* (али постоји *цепаница*), *циркузант*, *чук*, *шупљоглавац*.

Именица *камен* није наведена у *БФР* у значењу глупе особе, него уличне проститутке (212), *квочка* као потказивач, али не у значењу глупе особе (263), *папан* није наведено у значењу глупе особе, него као „*seljak*” (355), *петарда* не постоји у значењу „глупа особа”, већ само: „*pet grama droge*”, „*pet datih golova protivniku*”, „*petisa* (осена и *školi*)” (*БФР*: 362), *метак* не постоји у значењу „пијаница”, али постоји у значењу „*koitus*” и „*čista droga*” (*БФР*: 296), затим *патос* није регистрован у значењу пијане особе, него као „*poraz*” и „*pad*” (*БФР*: 358), за *свирача* није регистровано значење „алкохоличар”, али јесу „*osoba koja griča gluposti*” и „*nestručna osoba*” (*БФР*: 460).

2.4. Занимања

Што се назива занимања тиче, синонимне облике имају лексеме које именују полицајца или директора. У наставку је ексцерпирана грађа из овог семантичког поља.

Значење „директор”: *дикси*, *диша*.

Значење „полицајац”: *вуџибатина, дрон, дрот, жаца, кер, муркан, пајкан, плави, цајкан, итрумф*.

У БФР нису регистроване следеће лексеме из овог домена: *дикси, дрон, плави* (али постоји *плавац*), *итрумф*.

2.5. Домен школе

Што се тиче домена школе, ексцерпирани синонимне лексеме и синтагме из РЖЛП нису бројне и превасходно се тичу именованја родитељског састанка, именованја разредног старешине, лоших оцена и појединих школских предмета.

Значење „двојка као оцена”: *двица, девојчица*.

Значење „јединица”: *ајнци, бандера, оскар, тараба*.

Значење „Ликовно васпитање”: *кречење, мазање, малање*.

Значење „Математика”: *мата, матиши, матрикс, рачун*.

Значење „разредни старешина”: *раза, раки, раца, тренер, тренерка*.

Значење „родитељски састанак”: *бал вампира и журка акрепа*.

Значење „Српски језик”: *домаћински, матерњи*.

Према избору лексема стандардног српског језика које добијају жаргонско значење, уочавамо фонолошку сличност (*девојчица* и *двојка*), метафоричку повезаност (*тренер* и *разредни*), затим извесно деградирање предмета Ликовно васпитање постоји у жаргонским именованјима *кречење, мазање, малање*, тежина предмета Математика наглашена је именованјем *матрикс*, а однос (лоших) ученика према родитељским састанцима види се у синтагмама *бал вампира* и *журка акрепа*.

У БФР нису регистроване следеће лексеме и синтагме: *бал вампира, бандера, двица, домаћински, журка акрепа, кречење, мазање, малање, матерњи, матрикс, оскар, раза, раки, раца, рачун, тренер, тренерка, тетрис*.

За *девојчицу* није регистровано значење „оцена двојка”, већ само „*tableta droge*” и „*pasivni homoseksualac*” (БФР: 96).

2.6. Предмети и места чести у употреби

У семантичкој групи предмета и места честих у свакодневној употреби има разноврсних примера. Неки су, на пример, фонолошко-морфолошко адаптирани англицизми попут *јуро*, *мани*, затим први или други део лексеме која се користи у стандардном српском језику, попут *комп* или *јутер* за *компјутер*, *лоне* за *панталоне*, а има метафоричких преноса, о којима ће бити речи у наредном одељку, попут *пиксле*, *тегле*, *цигла*. Даље, и у овој групи јавља се шатровачки говор, који је карактеристичан за жаргон: *фонтеле*, *репа*, а и специфични суфикси карактеристични за жаргонску лексику (на пример, *-он* у *еурон*, *-иш* у *компииш*, *-ијана* у *кофијана*, *-ишка* у *толишка*, *-иа* у *хериа*).

Предмети:

Значење „аутомобил”: *кочија*, *колица*.

Значење „евро”: *јуро*, *еурон*.

Значење „кафа”: *кофијана*, *фука*, *црначки зној* (слаба).

Значење „компјутер”: *јутер*, *комп*, *компииш*.

Значење „(мобилни) телефон”: *моб*, *пластика*, *тараба*, *фон*, *фонка*, *фонтеле*, *цигла*.

Значење „накит”: *камење*, *ђинђуве*.

Значење „наочаре”: *ђозлуци*, *тегле*, *пиксле* (са великом диоптријом), *ћоре*, *цвајзери*, *цвикери*, *цицие*.

Значење „новац”: *банка*, *барут*, *генге*, *динџа*, *ђанге*, *ђунта*, *кека*, *кеш*, *кинта*, *лова*, *мани*, *репа*, *цвоњак*, *ицица*, *иушка*.

Значење „панталоне”: *левиске*, *лоне*, *фарке*.

Значење „тоалет-папир”: *брисогуз*, *гузобрис*, *толишка*, *гуз-папир*.

Значење „хероин”: *бело*, *доп*, *жуто*, *пајдо*, *ујдо*, *хериа*.

Места:

Значење „затвор”: *јазбина, мардель, прдекана.*

Значење „тоалет”: *венеција, весели центар, веца, једно место, кења, клоња, пушионица* (за школски тоалет).

У БФР нису регистроване следеће лексеме и синтагме из ова два семантичка поља: *барут, брисогуз, весели центар, гуз-папир, ђанге* (али постоји варијанта *ђенге*), *ђинђуве, еурон, једно место, јуро, камење, кека* (али постоји варијанта *кеке*), *кофијана, кочије, пиксле* (али постоји *пиксла* у значењу „у картанју, проценат који се даје домаћину за коришћење просторије” (БФР: 372), *пластика* (али постоји *пластиканер* „јефтин и неквалитетан апарат (већим делом од пластике)”, „воће или поврће из пластеника”, „кореција лица или тела пластичном операцијом”, уопште „предмет од пластике” (БФР: 377), *пушионица, толишка, ћоре, фарке, фонка, фонтеле* (али постоји варијанта *фонтела*), *херца, цвајзери, црначки зној, цвоњак, шушка* (али постоји у облику множине: *шушке*).

За лексему *тараба* није регистровано значење „телефон” у Имамијевом речнику, већ следећа два: „трештен ријан”, „лоше карте (у картанју)” (БФР: 488), као ни за *циглу* значење „телефон”, већ само „милion динара” и „kilogram ракованог хашиша” (БФР: 72). За лексему *банка* наведена су и конкретнија, спецификованија значења хиперонима *новац*: „1. повчанica од 10 или 100 динара; 2. ulог у картарошким играма; 3. руп повчаник” (БФР: 49), док за лексему *ђунта* нема значења *новац*, али има следећих „1. poluosovina; 2. polovni automobil; motocikl; 3. апарат; sprava; 4. v. džunta /ital. „giunto” – zglob” (БФР: 120). Лексема *цица* у Имамијевом речнику не постоји у значењу новца, већ се за значење само помиње марихуана (БФР: 116). Даље, *јазбина* у Имамијевом речнику нема значење затвора, већ само стана, куће или запуштеног стана (БФР: 196), те за лексему *кења* није регистровано значење „тоалет”, већ само „1. tromа osoba; 2. nesposobnjak; 3. neznalica”.

2.7. Остало

У овом пододељку су лексеме које не чине јединствено семантичко поље, нити се могу прикључити оним наведеним у претходним одељцима, те смо их из тог разлога објединили у анализи.

Значење „забава”: *жур, жураја, зезанција, лудница, парти, фешта.*

Значење „менструација”: *добитак, тетка из Црвење.*

Значење „пљескавица”: *пљега, пљеца.*

Значење „пољубац”: *кис, цмок.*

Значење „селфи”: *својин, себић.*

Значење „сељак”: *сељобер, сељца.*

Значење „борац”: *фајтос, фајтер.*

Међу наведеним лексемама су синоними *себић* и *својин*, који су неологизми и синонимни су са англицизмом *селфи*, само су изведени од заменичке основе *себ-* и суфикса *-ић* и *-ин*.

У БФР нису регистроване лексеме и изрази: *добитак, парти, својин, себић, сељца* (али постоји *сељцов*), *тетка из Црвење, фајтос, фешта.*

3. МЕТАФОРИЧКИ ПРЕНОСИ ЗНАЧЕЊА

3.1. Сличност по облику

Метафорична повезаност примарног и секундарног (овде жаргонског) значења првенствено је по облику самог појма. Тако је у жаргону назив за бубуљицу *буца* (истиче се величина, издвајање бубуљице од остатка лица) и *кикирики* (у значењу је наглашена сличност са обликом кикирикија), затим, жаргонски називи за густе дебеле обрве су *крем бананице, морске пијавице* и *облачићи* (у сва три случаја постоји изражена дебљина изворних појмова, а у прва два случаја имплицирана је тамна боја коју имају крем бананице и морске пијавице). Даље, наочаре са високом диоптријом, због дебљине стакала, подсећају на пиксле или дно тегле, и то не само по облику већ су и направљене од истог материјала, тј. стакла, па

отуда жаргонски називи *пиксле* и *тегле* за наочаре. Велики телефон именује се лексемом *цигла*, при чему је очигледна сличност по облику, као и код лексема *оскар* и *бандера* за јединицу у школи, при чему је доминантна висина у односу на друге димензије, као код броја 1 у обележавању цифром. Жаргонска лексема *домине* у значењу „зуби” може, донекле, подразумевати сличност по облику, међутим, ако се мисли на покварене зубе, постоји и сличност по боји, будући да су домине типично црно-беле.

По доминантној димензији, односно према висини или ширини, мршава (и висока) особа именује се у жаргону лексемама *глиста*, *даска*, *жгоља*, *жирафа*, *мотка*, *потпираљка*, *пакљача*, *претка*, *свећа*, *спрегла*, *сучка*, *фосна*, *чапља*, *чивилук*, *итиглица*, при чему све појмове обједињује обележје изражене висине (или дужине, код црва, рецимо) и/или танкоће. Са друге стране, за дебеле особе у жаргонској су употреби лексеме *бумбар*, *бицман*, *пуфна*, *трокрилни шифоњер*, при чему је код бића изражена крупноћа, а код предмета ширина (*трокрилни шифоњер*).

За особе ниског раста у жаргону се користе лексеме *патуљак*, *пикавац*, *пицопевац*, *цврца*, *привољак*, *привољко*..., при чему све именују нешто мало, било да се ради о бићу (рецимо, патуљку) или предмету (рецимо, пикавцу).

3.2. Сличност по боји

Сличност по боји постоји у жаргонском идиоматском изразу *тетка из Црвење*, при чему се њиме именује менструација, па је метафоричка повезаност по црвеној боји очигледна. Плава боја повезује полицајце, због боје униформе, и цртане јунаке штрумфове.

Слаба кафа се у жаргону именује као *црначки зној*, при чему је метафоричка повезаност по боји. Наиме, алудира се на ублажен интензитет боје коју има тамна кожа, будући да се помиње зној, који свакако нема боју. Бела и

жута боја метафорички објашњавају жаргонске називе *бело* и *жуто* за хероин.

3.3. Сличност по функцији

Када се ради о метафоричким преносима по функцији, издвајамо жаргонизме *вазелин*, *гаража*, *тампон*, *увлака*, *улизица*. Веза жаргонских значења лексема *вазелин*, *тампон*, *увлака* и *улизица* и примарних значења јесте по функцији „увлачења” (и подмазивања, у случају *вазелина*) – тако се жаргонски *вазелин*, *тампон*, *увлака* и *улизица* употребљавају за људе који се полтронски понашају. Жаргонски лексема *гаража* означава женски полни орган, при чему постоји алудирање на сексуални чин, који се повезује са паркирањем аутомобила у гаражу.

4. ОСВРТ НА ТВОРБЕНЕ МОДЕЛЕ МЕЂУ ИМЕНИЧКИМ ЖАРГОНИЗМИМА

Међу именичким жаргонизмима се у *РЖЛП* јављају и дијалектизми карактеристични за подручје призренско-тимочког дијалекта попут *грчла*, *грчља*, при чему у овом пару уочавамо моцију (*грчла* се односи на мршаву жену, а *грчља* на мршаву мушку особу). Што се карактеристичних жаргонизама тиче (изуевши именице које се поклапају са лексемама из стандардног српског језика), суфиксација је чешћи начин творбе од слагања и комбиноване творбе, а на чисту префиксацију нисмо наишли међу анализираним жаргонским именицама.

4.1. Суфиксација

Примера ради, Р. Бугарски (2003: 238–274) издваја 64 жаргонска именичка суфикса, а међу нашим примерима жаргонских именица има их 24, при чему се неки јављају само у нашој грађи, што са једне стране значи да их можда треба условно узети, а са друге да треба обратити пажњу на нове творбене процесе. У *РЖЛП* међу овде анализираним примерима нема суфикса *-ак/ -њак/ -љак*, *-ија*,

Синонимија и блискозначност именица...

-аш, -ер, -ијада, -аћ, -тека, -скоп, -уша (али постоји -ушица), -уља, -ача, -ара, -оња, -ант, -атор, -арош, -ач, -ац, -ар, -анер, -андер, -кан, -ало, -ов, -аљка, -чина, -чуга, -ачина, -ац(а), -аницја/ација, -(ер)ај, -ерија, -еж, -иште, -еза, -оза, -итис, -ус, -ша, -ћа, -ијанер, -ијановић, -аја, -ањац/-анац, -отка, -оје, -ензи, -с, -инг. Наглашавамо да многи од поменутих суфикса користе при извођењу именица у стандардном српском језику, попут -ак, -њак, -љак, -ач, -ар, -ац, -ер, -оња, -ача, -ара, -уља, -чина, -чуга, -еж, -иште, али има и има страних суфикса, рецимо из енглеског, попут -с и -инг, те -ос из шпанског, као и суфиксоида попут -скоп и -тека. Суфикси којих нема у Имамијевом речнику, а има их у РЖЈП, јесу следећи: -екана, -икси, -ин, -јача/-њача, -ки, -ован, -ојла, -он, -ушица.

Ево и суфикса који се јављају међу жаргонским именицама у РЖЈП, уз одговарајуће примере:

- екана: прдекана
- ијана: кофијана
- икси: дикси
- ин: својин
- ић: алкић, себић, хомић
- ица: двица
- иш: компиш, матиш
- иша: диша
- ишка: толишка
- јача/-њача: ружњача
- ка: фонка
- кан: пајкан, цајкан
- ки: раки
- ко: пешко, сморко
- ован: пешован
- ојла: размазојла
- он: еурон
- сан: глупсан
- сон: глупсон
- ос: алкос, дрогос, фајтос

-ош: наркош

-ушица: сморушица³

-ца: раца

-иа: динџа, сељџа, херџа, цвиџе (pluralia tantum).

Што се тиче односа основе и суфикса, врло често су основе окрњене као у изведеницама *дикси*, *диша*, *раца*. Даље, творбене основе су доминантно именичке (у примерима *компиш*, *кофијана*, *матиш* и сл.), али има и бројевних (у примерима попут *двџа*), глаголских (у примерима попут *прдекана*), придевских (у примерима попут *ружњача*) и заменичких (у примерима попут *својџ*, *себиџ*).

Суфикс *-ер* не издвајамо посебно будући да је са овим суфиксом могуће преузети готове речи из енглеског, што илуструјемо примером *фајтер*.

4.2. Сложенице

Што се тиче сложеница међу анализираним жаргонизмима, издвајамо следеће творбене моделе, користећи Клајнове (2002) скраћенице:

1) Ио^с + Го + -Ø (*гузобрис*, *сељобер*)

2) Ио^с + Го + -аџ (*пиџопеваџ*)

3) Ио^с + Ио + -аџ (*дупеглаваџ*)

4) По^с + Ио + -аџ (*шупљоглаваџ*)

5) Го + И (*брисогуз*)

6) императивне и њима сличне сложенице: Г_(о) + И (*вуџибатина*, *луфтигуз*)

Лексеме *гузобрис* и *брисогуз* настале су заменом места творбеним елементима (редукованој глаголској основи *брис-* и именичкој основи *гуз-*, односно именици *гуз* у сложеници *брисогуз*). Именица *луфтигуз* је настала по угледу на постојећи модел творбе у именици *вртигуз*.

³ Будући да у речнику није регистрован облик *сморуша*, нити *сморуш*, овај облик тумачимо сложеним суфиксом *-ушица*.

Напомињемо да се међу жаргонским полусложеницама појавио један пример (*гуз-папир*), што такође потврђује тенденцију ка суфиксацији и слагању као начинима творбе код анализираних жаргонизама.

5. ЗАКЉУЧАК

Анализа синонимних и блискозначних именица из *Речника жаргонизама јужне пруге* обухватала је лексику која се преваходно тиче следећих значења: 1) физички изглед човека; 2) делови људског тела; 3) карактерне и друге особине човека; 4) занимања; 5) домен школе; 6) предмети у свакодневној употреби. У раду смо покушали да одговоримо на питања која се тичу промене значења лексема стандардног српског језика у жаргонизмима из области југоисточне Србије, посебно обрађајући пажњу на метафоричке преносе по облику, боји и функцији, као и да представимо творбене типове који се у анализираној жаргонској грађи јављају. На пример, од начина творбе међу жаргонизмима доминира суфиксација, при чему су неке изведенице директно преузете из стандардног српског језика, али постоје и многобројни примери у којима је суфиксација извршена у самим жаргонизмима, неким од жаргонских суфикса.

Грађу из *Речника жаргонизама јужне пруге* поредили смо са грађом коју Петрит Имама наводи у *Београдском фрајерском речнику*, при чему нам је циљ био да укажемо на разлике и на иновације забележене у *Речнику жаргонизама јужне пруге*. Сама грађа, будући да је територијално ограничена, обухватала је и неке дијалектизме, али и англицизме, шатровачке облике и лексику стандардног српског језика са промењеним значењем. Након семантичке и творбене анализе, закључили смо да би фактори за постојање жаргонских синонима и бројних синонимских низова могли бити следећи: 1) корективна улога (именовањем појава које друштво осуђује; нпр. *алкос*, *локатор* и *свирач* за „алкохоличара”); 2) функција исме-

вања (*свиња* и *трунтов* за дебелог човека); 3) шаљивост (за полицајца назив *штрумф* или *цајкан*); 4) еуфемистичност (*једно место за тоалет*, поред *венеција*, *весели центар*, *веца* итд.). Сматрамо да велики број синонима указује на креативност, која се на више начина јавља у жаргону – семантички и творбено.

ГРАЂА

Марковић–Трајковић 2018: Ј. Марковић, Т. Трајковић. *Речник жаргонизама јужне пруге*, Ниш: Филозофски факултет.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарски 2003: Р. Бугарски, *Жаргон*. Београд: Библиотека XX век.

Бугарски 2004: Р. Бугарски, Српски жаргон између лексикона, граматике и стила. Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 33/1, 81–87.

Вељковић Станковић 2018: Д. Д. Вељковић Станковић, О жаргонизмима у *Речнику српскога језика* Матице српске (2011), у: *Српска лексикографија – речници српског језика као изворишта граматичких и семантичких истраживања*. Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47, 343–354.

Герзић 2012: В. Gerzić, *Rečnik srpskog žargona*. Београд: Book-bridge.

Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: ЗУНС.

Живковић 2011: Н. Живковић, Употреба лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику, у: *Савремена проучавања језика и књижевности II*, књ. 1, Крагујевац: ФИЛУМ, 163–168.

Имами 2007: Р. Imami, *Beogradski frajerski rečnik*. Београд: NNK Internacional.

Јовановић 2011: Ј. Јовановић, О колоквијализмима и жаргонизмима у језику српске штампе, у: *Два века савременог српског књижевног језика 1*. Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 99–113.

- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, књига 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик; Нови Сад: Матица српска.
- Колашинац 2015: Г. Колашинац, Шатровачки жаргон. Крушевац: *Багдала*, 57/504, 101–109.
- Лалевић 1974: М. S. Lalević, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Nolit.
- Милорадовић 2012: С. Милорадовић, *Музички жаргон младих и младежњий музикаљный сленг: компаративни поглед*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Муратагић-Туна 1999: Х. Муратагић-Туна, Лексички синоними у делима савремених писаца, у: *Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани“: радови са научног скупа*. Подгорица: ЦАНУ, 71–88.
- Прћић 1999: Т. Прћић, Синоними у теорији и пракси: исто, али ипак различито. Нови Сад: *Језик данас*, 3/9, 14–20.
- Пушкар 2013: N. Puškar, O žargonu i žargonskim metaforama za ženu i muškarca u srpskom i hrvatskom jeziku, u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*, 3. Zagreb: FF-press, 121–129.
- Радовановић 2007: М. Радовановић, Метафоризација „уживо“, у: *Стари и нови списи: огледи о језику и уму*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 200–217.
- Ћосић и др. 2018: П. Ћосић и др. *Српски речник синонима*. Нови Сад: Прометеј.

Aleksandra A. Janić

**SYNONYMOUS NOUNS AND NOUNS WITH SIMILAR
MEANINGS IN THE JARGON DICTIONARY OF SOUTH
SERBIA**
Summary

Synonymous nouns and nouns with similar meanings which are in *The Jargon Dictionary of South Serbia* are related to naming: 1) the physical appearance (*kiflice* and *spojleri* ‘lard on the stomach/hips’); 2) human characteristics (for a stupid person: *dunster*, *kamen*, *kvočka*, etc.); 3) profession (for a policeman: *vucibatina*, *žaca*, *murkan*, etc.); 4) objects and persons in connection with school (e.g.

ajnc, *bandera*, *oskar* for the meaning ‘grade F’); 5) places and things in everyday usage (e.g. *banka*, *keš*, *šuška* ‘money’). All of the analyzed lexemes include those from the standard Serbian language, dialectisms from the Prizren-Timok dialect, as well as Anglicisms, whereby the jargon meanings are different than the original meanings of the words in the standard Serbian language. For example, there is metaphor in the jargon usage of lexeme *štrumpf* ‘smurf’, which would mean ‘a policeman’, or *kiflice* ‘croissant with cheese’ for the stomach fat. In many cases of these synonymous nouns there are synonymous strings of words, not just a pair of words. The following examples would be for the meaning ‘a drunk person’: *bad-njak*, *beton*, *geometer*, *drvo*, *ispičutura*, *kifla*; then for the meaning ‘party’: *žur*, *žuraja*, *zezancija*, *ludnica*, *parti*, *fešta*, etc. Regarding the analyzed examples, the reasons for the wide range of synonyms among the jargonisms could be explained by the following factors: corrective role (by naming the phenomena which are usually judged by people, e.g. *alkos*, *lokator*, and *svirač* for an alcoholic), the function of mocking (*svinja* and *truntov* for a fat man), joking (using the lexeme *štrumpf* for a policeman), or euphemism (*jedno mesto* ‘one place’ for a WC, then *venecija*, *veseli centar*, *veca*, etc.).

Key words: synonymous string, colloquial speech, jargon, the Serbian language, Southeastern Serbia.

Марина С. Јањић¹ УДК811.163.41'276.3-053.6(497.11Ниш)
Универзитет у Нишу 811.163.41'373.48
Филозофски факултет²
Департаман за српски језик

КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКСИКА У ГОВОРУ НИШКИХ СРЕДЊОШКОЛАЦА

Чињеница да свака нова генерација креира властити вокабулар не доводи у питање језичку креативност, али ни рефлексију животних околности које чине жив језички оквир лексичком развоју. Типичан начин изражавања младих јесте жаргон који такође прати континуитет друштвених промена, па се застарела жаргонска лексика увек изнова замењује новом. Очигледно је да се у условима убрзаног развоја информационих технологија, а са њима и појачаног прилива компјутерске лексике, жаргон се брже и више богати него икада неконтролисаном импортацијом англицизама. Стручњаци упозоравају на настајање „срблиша”, тј. симбиозе српског и енглеског језика, нове хибридне варијанте медијума који користе млади. Циљ овога рада је да преиспита ове хипотезе анализом колоквијалног говора нишких средњошколаца и испитивањем њихових ставова о овом важном културолошком и језичком питању.

Кључне речи: колоквијална лексика, англицизми, жаргонизми, нишки средњошколци.

Фактот што секоја нова генерација создава сопствен речник не ја загрозува лингвистичката креативност туку ги одразува животните околности што ја прават жива јазичната рамка на лексичкиот развој. Типичен начин на изразување на младите е жаргонот, кој исто така го следи континуитетот на

¹ marina.janjic@filfak.ni.ac.rs

² Реферат је резултат рада на пројекту: „Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије”, руководилац пројекта: проф. др Горан Максимовић, организатор Филозофски факултет у Нишу, бр. пројекта: 183/1-16-01.

општествените промени така што застарениот жаргонски лексикон секогаш го заменува со нов. Очигледно, во услови на забрзан развој на информатичките технологии, а со нив и зголемениот прилив на компјутерски лексикон, жаргонот сè побрзо и сè повеќе се збогатува со неконтролиран влез на англицизми. Експертите предупредуваат за појавата на „срблиш”, т.е. симбиоза на српски и англиски јазик, на нова хибридна варијанта на медиумот што го користат младите луѓе. Целта на овој труд е да ги преиспита овие хипотези со анализирање на колоквијалниот говор на средношколците од Ниш и со испитување на нивните ставови за ова важно културно и јазично прашање.

Клучни зборови: колоквијален лексикон, англицизми, жаргонизми, нишки средношколци.

Увод

Колоквијална лексика у говору младих одсликава нивову тежњу ка неконвенционалном, неформалном, другачијем начину комуникације. Нивов социолект производ је младачког бунта, својеврсног отпора према ригидним стереотипима и клишеима света одраслих. У њему се огледа и лежеран, безбрижан и хумористичан доживљај стварности, праћен креативношћу и иновацијама, док изнад свега стоји потреба за новим трендовима и друштвеним кретањима глобалистичке унификације модерног света. Стога је колоквијални дискурс младих преваходно урбаног карактера и резултат је нове тзв. „супермаркет” културе (Вукадиновић 2013) потрошачког друштва, те често настаје имитацијом маркетиншких језичких трикова који путем медија остварују јак утицај на говор младих. Свака генерација изнова креира своју нову жаргонску лексику те је она ефемерног карактера, а у условима брзоменајућег друштва може се рећи изузетно краткотрајна, непостојана, пролазна. Такође, једна од битних карактеристика колоквијалног дискурса младих,

поред употребе жаргонизама³, јесте доминантна употреба англицизама који, стиче се утисак, преузимају улогу жаргонизама и којих је сваким даном у говору ученика све више.

Предмет нашег истраживања јесу ставови и мишљења младих на југу Србије о англицизмима и њиховом присуству у њиховој свакодневной комуникацији. Циљ нам је био да испитамо порекло њихове потребе да се служе англицизмима, у ком обиму и на који начин они то чине. Пошли смо од хипотезе да је употреба англицизама у говору средњошколаца у вези са утицајем енглеског језика коме су непрестано изложени у школи и свакодневном урбаном начину живљења. Истраживање је обављено у трима нишким гимназијама различитог профила и то у: филолошкој („Првој нишкој гимназији *Стеван Сремац*”), математичкој („Гимназија Светозар Марковић”) и спортској („Гимназија 9. мај”). На тај начин обухваћена су по два одељења различитог усмерења узраста другог и трећег разреда. У математичкој гимназији анкетирано је укупно 55 ученика, у филолошкој 54 ученика, а у спортској 59 ученика што укупно износи 168 нишких гимназијалаца. Истраживање је засновано на техници анкетирања⁴, а обради података приступило се квантитативно и квалитативно. Осим тога, у раду смо се служили и методама опсервације и анализе аудио-записа говора нишких средњошколаца у неформалним језичким ситуацијама како бисмо се уверили у обим и начин употребе

³ Колоквијална лексика младих Нишлија представља шири дијапазон жаргонизама, дијалектизама, вулгаризама који су до сада детаљно обрађивани у литератури (*Речник жаргонизама јужне пруге*, Марковић, Трајковић 2018). Стога је наша пажња усмерена ка англицизмима будући да су најважније иновације у говору младих управо усмерене ка њима.

⁴ Текст анкете приложен је у Додатку на крају рада.

англицизама. Добијени резултати представљени су аналитичко-синтетичким путем уз помоћ дескриптивне методе.

Анкетирање ученика различитог струковног опредељења (филологија, природне науке и спорт) може указати на различите ставове младих Нишлија о англицизмима и њиховом месту у нашем језику. У истраживању смо пошли од хипотезе да су филолози, услед детаљног изучавања српског језика, најкритичнији у погледу употребе англицизама те да их контролисано користе; од ученика који су усмерени ка егзактним научним дисциплинама очекујемо фреквенцију употребу англицизама и либералнији став према њима будући да су упућенији на иностране научне изворе; и на крају, наша очекивања у вези са ученицима спортске гимназије јесу да они представљају умеренију линију отворености ка англицизмима са не тако јасно дефинисаним ставовима о њиховој позицији у нашем језику. Спроведена анкета имала је 10 питања вишеструког избора, тј. уз свако питање понуђена су по три одговора, са могућношћу заокруживања једног од њих. Једино је последње питање било отвореног типа са налогом да се наведу најфреквентнији англицизми у говору ученика.

Други део истраживања односио се на говорну праксу у неформалној комуникацији нишких гимназијалаца. Начињен је двочасовни аудиозапис њихових разговора, а опсервирани су и њихови спонтани разговори у усменој и нет-комуникацији. На овај начин смо у прилици да ревидирамо декларативне ставове ученика из анкете.

Дошли смо до занимљивих резултата.

Интерпретација резултата

Прво питање гласило је: „Да ли користиш англицизме у свом говору?” (табела 1). Када је реч о ученицима филолозима, 22,2% њих се изјаснило да ретко користи англицизме, 35,1% њих понекад, а 42,4% да се често

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

служи англицизмима. Што се тиче математичких гимназијалаца, 14.5% њих каже да их ретко користи, 60% понекад, а 25,5% њих често. „Спортисти” (спортски гим-

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
12	19	23	3	33	14	18	25	16

Табела 1. Квантитативна анализа одговора на питање *Да ли користиш англицизме у свом говору?*

назијалци):30 % ретко, 42,3% понекад, а 27,7% често. Када упоредимо резултате, видимо да их спортски гимназијалци најређе користе, а најчешће ученици филолози што је супротно нашем очекивању. Овај резултат се може објаснити чињеницом да они, поред српског уче још пет других језика тако да иако српски језик проучавају најдетаљније у односу на све остале ученике, ипак нагињу страном језику. Занимљиво је да највећи број ученика математичара каже да их користи понекад, као и нешто мало мање од половине анкетираних спортиста. Значи да умерена опција употребе англицизама доминира у говору младих што се може видети и у укупном скору: 22,3% процента нишких гимназијалаца се изјашњава да ретко користи англицизме; 45,8% понекад, а 31,9 % их користи често. Но, евидентно је да тек једна трећина ученика ретко користи речи енглеског порекла, а две трећине њих често и понекад.

Друго питање се односило на владање значењем англицизама које ученици користе (табела 2), а добијен је следећи резултат: филолошка гимназија – одговор под а) „не увек” заокружила су само 3 ученика, што чини 5,55%,

одговор под б) „углавном” 24 ученика, а то је 44,44 % и одговор под в) „увек” 22 ученика што је 40,74%. Као што

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
3	24	27	0	26	29	3	18	38

Табела 2. Квантитативна анализа одговора на питање *Да ли разумеш значење англицизама?*

се може видети, највећи број анкетираних филолошких гимназијалаца углавном или увек разуме значење англицизама које користи, док занемарљив проценат ђака није сигуран у њихово прецизно значење. Слично је и у математичкој гимназији. Одговор под а) нико није заокружио, одговор под б) заокружила су 47,3% процента ученика, а одговор под в) 52,7%. У спортској гимназији резултат је: а) 3 одговора, тј. 5%, б) 18 одговора, тј. 30,5% и в) 38 одговора, тј. 64,5% од укупног броја анкетираних. У укупном скору: одговор под а) дало је 3,5%, под б) 41% и под в) 55,5% од укупног броја свих анкетираних гимназијалаца. Ситуација је дакле кристално јасна – највећи број гимназијалаца увек или бар углавном разуме значење англицизама који се користе у говору младих.

Треће питање је било у вези са ортографијом, тј. са писањем англицизама унутар српске реченице (табела 3). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 42,6 %, под б) 38,9% и под в) 18,5% ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 32,7% под б) 41,8 % и под в) 25,5 % ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 54,23 % под б) 25,43 % и под в) 20,34 % ученика. Као што се може видети, ставови и ортографске

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
23	21	10	18	23	14	32	15	12

Табела 3. Квантитативна анализа одговора на питање *Како пишеш англицизме унутар српске реченице?*

навике гимназијалаца нису сасвим уједначене тако да се изворним начином писања служи највећи број спортских гимназијалаца, а најређе то чине математичари који најчешће пишу англицизме произвољно, док се мањи проценат њих изјаснио да их пише онако како их изговара. У финалном скору добијамо: одговор под а) дало је укупно 43,18%, под б) 35,37 % и под в) 21,45 % укупно анкетираних. На основу ових одговора јасно је да не постоји један устаљен, кодификован начин писања англицизама што је у складу са начином њиховог директног преузимања из енглеског језика без икакве адаптације у наш језички систем те се користе у свом „сировом”, тј. непрофилсаном облику (Прћић 2005).

Четврто питање је било у вези са употребом ћирилице или латинице те је имало само два понуђена одговора (табела 4). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 22,22%, а под б) 77.78%; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 25,45 %, а под б) 74.55% ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 15,25 % под б) 84.75 % ученика. Добијени подаци указују на убедљиву превласт латиничног писма над ћириличним у писменом изражавању свих анкетираних гимназијалаца. У укупном скору: 21% проценат се изјаснио за ћирилицу, а 79% за латиницу. Значи, под утицајем англицизама и утицаја енглеског језика, српско писмо ћирилица остаје у залећку у односу на латиницу.

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
12	42	0	14	41	0	9	50	0

Табела 4. Квантитативна анализа одговора на питање *Да ли приликом писања англицизама користити: А. ћирилицу или Б. латиницу?*

Следеће питање тичало се друштвеног окружења у коме се употребљавају англицизми (табела 5). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 51,85 %, под б) 38,88% и под в) 9,25% ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 50,90% под б) 27,27% и под в) 21,81 % ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 42,37 % под б) 42,37% и под в) 15,25% ученика.

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
28	21	5	28	15	12	25	25	9

Табела 5. Квантитативна анализа одговора на питање *Када користити англицизме?*

Можемо закључити да су резултати приближни у свим школама те да млади најчешће користе англицизме у међусобној комуникацији за шта се изјашњава укупно 48,37 % анкетираних, потом у друштву блиских особа 36,17 % и најређе у свим друштвеним околностима за шта се изјаснило свега 15,43% анкетираних ученика. Ови одговори су охрабрујући у смислу да средњошколци поседују свест о социолингвистичком контексту и

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

функционалном раслојавању језика, те да се англицизми користе унутар властитог социоекта, али не и у формалном јавном дискурсу.

Питање под бројем шест односило се на разлоге употребе англицизама (табела 6). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 29,62 %, под б) 70,37 % и под в) / ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 7,27 % под б) 92,72 % и под в) / ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 22,03 % под б) 74,57 % и под в) 3,38 % ученика. Значи, „филолози” и

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
16	33	0	4	51	0	13	44	2

Табела 6. Квантитативна анализа одговора на питање *Зашто користити англицизме?*

„спортисти” за англицизме сматрају да су популарни, али ипак, највећи број свих анкетираних средњошколаца користи их из навике јер непрестано слушају и читају енглески језик. Готово да се нико није изјаснио да их користи да би био прихваћен у друштву. У начелу, и ови одговори су приближно уједначени међу гимназијалцима тако да се у укупном скору за опцију а) изаснило 58,92% средњошколаца, а за опцију б) чак 79,22 % анкетираних, док је свега 3,38 % (и то спортисти) заокружило одговор под в). Дакле, јасно је да уплив англицизама у говор младих превасходно културолошке природе будући да је англофона култура, а са њом и енглески језик, данас доминанта у свим сферама духовне и материјалне културе. Ученици су уроњени у енглески језик било путем ИКТ-а, музике, филмова, спорта, забаве, али и науке и научне фантастике. Са друге стране, енглески језик данас готово

сви млади уче од малих ногу и усавршавају га током целокупног школовања, па је и њихово владање њиме на завидном нивоу.

Седмо питање било је конкретно усмерено на став ученика о употреби англицизама (табела 7). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 57,40%, под б) 35,18 % и под в) 7,40% ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 58,18% под б) 41,81% и под в) / ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 62,71% под б) 28,81% и под в) 8,47 % ученика. Као што се да закључити, углавном су усаглашени ставови гимназијалаца у вези са ограниченом (чак 59,43%) и оправданом (35,26%) употребом англицизама, док се изузетно мали број њих (свега 5,29%) изјаснио да се могу неконтролисано употребљавати. То онда значи да нишки гимназијалци имају јасну свест о томе које позиције англицизми заузимају у формалним облицима јавне комуникације.

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
31	19	4	32	23	0	37	17	5

Табела 7. Квантитативна анализа одговора на питање *Шта мислиш о употреби англицизама у српском језику?*

Следеће питање односило се на употребу енглеске абецеде приликом писања српских реченица (табела. 8). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 14,8 %, под б) 37,03% и под в) 48,14% ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 1,81%, под б) 29,09% и под в) 69,09% ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 5,08 %, под б) 45,76 % и под в) 49,15% ученика. Дакле, и код овог питања постоји приближно избалансиран став да се избегава употреба енглеске абецеде у писа-

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

њу, при чему је опцију „ретко” заокружио највећи број ученика, тј. 55,46% њих; за одговор „понекад” изјаснило се 37,29% њих, док се позитивно изјаснило свега 7% анкетираних ученика.

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
3	20	26	1	16	33	3	27	29

Табела 8. Квантитативна анализа одговора на питање *Да ли почињеш да користиш слова енглеске абецедe?*

Девето питање је гласило: „Да ли употреба англицизама представља опасност за српски језик?” (табела 9). У филолошкој гимназији одговор под а) дало је 24,07%, под б) 59,25% и под в) 16,66% ученика; у математичкој гимназији одговор под а) дало је 23,63%, под б) 65,45% и под в) 10,9% ученика; у спортској гимназији одговор под а) дало је 13,55%, под б) 55,93 % и под в) 30,50% ученика.

ПРВА НИШКА ГИМНАЗИЈА „СТЕВАН СРЕМАЦ”			ГИМНАЗИЈА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”			ГИМНАЗИЈА „9. МАЈ”		
13	32	9	13	36	6	3	33	18

Табела 9. Квантитативна анализа одговора на питање *Да ли употреба англицизама представља опасност за српски језик?*

Дакле, и „филолози” и „математичари” и „спортисти” су поприлично утемељени у ставу да англицизми представљају потенцијалну опасност јер се пречесто користе у свакодневной комуникацији (опција под б)) за шта се изјаснило чак 60% анкетираних ученика. Мањи део њих,

око 20%, не сматра да англицизми угрожавају матерњи језик (одговор под а)); и супротно, (одговор под в)) такође њих 20-ак % верује да су англицизми опасни по српски језик јер због пречесте употребе англицизама почињу размишљати на енглеском језику. Овде уочавамо ипак јасну дистанцу у опречним ставовима између „спортиста” с једне и „филолога” и „математичара” с друге стране будући да су „спортисти” скептичнији према англицизми-ма и њиховом негативном утицају, док су ове две групе лежерније у том смислу и мисле да се употреба англицизама ипак може држати под контролом.

Последње, 10. питање било је отвореног типа и односило се на набрајање најфреквентнијих англицизама у говору нишких гимназијалаца. Одговоре које смо добили (попут: *шејд, фоловер, фан, парти, дејт, хејт, кул, ивент* ...) подударају се са лексиколошком анализом снимљеног материјала у току њихове неформалне конверзације па ћемо их објединити у анализи.

На основу претходних резултата, можемо генерализовати став да нишки гимназијалци генерално узев:

- радо и често користи англицизме;
- најчешће владају њиховим изворним значењем, а каткад их користе наслућујући значење из контекста;
- имају недоумице приликом писања англицизама те их пишу произвољно (по слуху, тј. по изговору) или етимолошки (у оригиналу) – што не изненађује јер нису претрпели фонолошку и графолошку адаптацију;
- у писаној форми изражавања служе се латиницом пре него ћирилицом, док већина њих избегава енглеску абецеду;
- превасходно их користе у међусобној комуникацији или са блиским особама, дакле, на колоквијалном нивоу;

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

- употребљавају их из навике јер су непрестано уроњени у енглески језик под утицајем разних ресурса знања и забаве;

- сматрају да их не треба претерано користити и да могу представљати потенцијалну опасност за српски језик јер се често користе.

Овакви резултати чине се охрабрујућим јер указују на изграђене критичке ставове нишких гимназијалаца о позицији и значају англицизама у српском језику. Но, да ли је заиста тако у говорној пракси? Одговор на ово питање добили смо на основу истраживања живог колоквијалног говора нишких гимназијалаца и тај одговор је углавном потврдан, бар у делу који се тиче усмене употребе англицизама. Најпре, упознајмо се са репрезентативним примерима нових англицизама у социолекту младих.

- *Тај одговор је био кринц. / Искринцовала сам само тако.* (Тај одговор је био јадан, никакав. / Обрукала сам се само тако.)

- *Имам велики број фоловера.* (Имам велики број пратилаца.)

- *Кол'ко су ти тамблер слике!* (Слике су ти веома лепе.)

- *Зашто ме цацујеш сад?* (Зашто ме осуђујеш сада?)

- *Срела сам скроз рендом особу. / Може нешто што се убацује тако рендом у разговор.* (Срела сам неку неважну особу. / Може нешто што се убацује успут ((небитно)) у разговор.)

- *Баца шејд на мене стално. / Што ме шејдујеш тол'ко?* (Избегава / игнорише ме стално. // Зашто ме вређаш / дискриминишеш толико?)

- *Јеси чула сипи сипи о некој особи?* (Јеси ли чула трач о некој особи?)

- *Ли, какав роуст!* (Какво спуштање/понижење!)

- *Што си тол'ки хејтер? / Тол'ко хејтујем ту особу.* (Зашто си такав мргуд? / Не подносим ту особу.)

- *Хоћемо да читујемо?* (Хоћемо да блејимо/скитамо?).

- Нисам осећала тај вајб. / Не вајбују заједно! / Јел' вајбујете? (Нисам осећала конекцију/везу. Не иду заједно ((нису пар). Јесте ли у љубави?)
- Како ћемо да се изрејвујемо! / Јел' идеш на рејв? / Супер си рејверка! (Одлично играш техно!)
- Легла сам да саманујем све. (Легла сам да размислим детаљно о свему).
- Немој да трипујеш! (Немој да умишљаш!).
- Ја се скроз рилејтујем са твојом ситуацијом. (Саосећам се са твојом ситуацијом).
- У, брате, било је фуд! (Било је фантастично!).
- Роустовао те! Решио те! Издоминирао је! (Надмудрио/скрајнуо те!)
- Имам ђуси сипи сипи који желиш да чујеш. (Имам сочни трач...!)
- Кад ћемо да стилујемо? (Када ћемо оговарати/трачарити?)
- Дејам кол'ко добро! Wow! (У, сјајно!)
- Ове патике су скроз бејзик. Он је бејзик тип! (Ове патике су сасвим обичне/просте.)
- Имам егзајати у вези с тим! (Лоше се осећам у вези с тим! Стање анксиозности...)
- Баш смо се бондовали! (Зближили смо се. / Баш смо се нашли – исти смо)
- Дај ми неки типс! (Дај ми савет!)
- Желим да се кадлујемо! Лави-дави си! (Желим да се мазимо! Тако си слатка!)
- Може хинт? (Може помоћ? (у смислу сугерисати нешто, дати асоцијацију))
- Френдзонавао те. (Прихватио те за пријатеља ((на нету)). Постали сте пријатељи.)
- Он те зафоловао. (Запратио те ((на инстаграму))
- Та мајца је сада мејнстрим. (Та мајца је сада хит.)
- Вечерас идем на први дејт. (Вечерас идем на први састанак.)

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

• *Много сам тригеровала кад сам видела шта су поставили.* (Била сам јако изнервирана / непријатно изненађена ...)

• *Слајдовао сам јој у ДМ.* (Јавио сам јој се на инстаграму.)

• *Колко су ти тамблер слике!* (Фотографије су ти прелепе!)

• *Морам да андејтујем о новим информацијама.* (Морам да размислим о ...)

• *Он ти је фејк пријатељ.* (Он ти није прави пријатељ / претвара се.)

• *Ма та хаљина је треш!* (Ма та хаљина није лепа / отпад!)

• *Скролуј се!* (Бежи! Нестани!)

• *Нови Сад је артистик и фенси!* (Нови Сад је уметнички и модеран град!)

• *Скроз се рилејтујем с твојим мудом!* (Скроз се поистовећујем с твојим расположењем! / Саосећам се са тобом.)

• *Тај аутфит је баш ајконик!* (Тај изглед је баш икониички/модеран!)

• *Па они су сад заједно офши'ли!* (Они су сада званично заједно!)

• *Хајлајт овог дана био је овај излазак!* (Најлепши део овог дана био је овај излазак!)

• *То ми је фејв песма!* (То ми је омиљена песма!)

Наиме, англицизми су изузетно присутни у говору младих и њихова употреба је евидентно жаргонског карактера. Каткад се чују и целе синтагме: *By the way* (узгред), *On a dejli bejzis* (свакодневно), па и реченице (превасходно упитне и неке краће): *Thank you very much., Really?, Seriously?, Soon – soon⁵ ! What did you say?, Are you kidding me?, Are we going?, Oh my god! ...* Не ретко праве се „симпатичне” синтаксичке комбинације: (The)

⁵ Удвајање је иначе важна карактеристика колоквијалног говора младих.

Queen of rave! (краљица рејва), *Cu home?*, *Cu ready?* (Да ли си код куће?, Да ли си спреман?) према домаћем моделу: *Cu ту? Да ли си ту?* Оне се могу заиста сматрати „срблишем” у зачетку. Наведени примери у језичком контексту представљају начин да се млади представе као грађани света у рефлексиви глобалистичких струјања. На изванредан начин, у духу социолекта младих, ови англицизми се могу посматрати и као пример својеврсне англистичке стилематичности.

Непобитно је да је уплив англицизама у колоквијални говор младих у Нишу веома изражен и да показује тенденцију квантитативног и квалитативног увећања при чему стари англицизми (*дринк, смајли, бејби, кис, лав, допинг, супер, екстра, ултра, шопинг, кул, екстра, мега, парти, офис, баскет, бајс/к, бајкери, бренд, бизнис, стајл, фенси, мејк ап, спа, велнес, фан, букирати, пребукиран, маст хев, аксесоар, аутфит, соло девојка, блог, комп, чет, лајк, кежуал ...*) и даље остају у употреби. Њихово присуство је стабилно (у колоквијалном па и јавном дискурсу), с тим што се њихова употреба донекле осавремењује, а њихово значење проширује. Тако је *стајлинг* (именица: добар изглед, стилизација) изнедрио *стајлиш* (придев: стилизован), док су *фанове* заменили *фоловери* (другим речима, онај ко има стила постао је стилизован, а обожаваоци су постали пратиоци на друштвеним мрежама). Неки англицизми су потиснули жаргонизме домаћег порекла: тако је *фул* је заменио *врх*, *роустовање* заменило *спуштање* (понижење); *дејт* је заменио *судар* (љубавни састанак); *чил* је заменио *блеју* („зезање”, опуштени излазак); *чет* је заменио *ћаскање, жваку*; *ивент* је заменио *журку/журезу, журају*; *бејзикара* је заменила *шабана, сељака* (простака), *скролуј се* замењује *бриши, пали* (одлази), док се, опет, други јављају као синоними већ постојећим англицизмима: *мејнстрим* и *хит*, *тамблер* и *супер*, *ајкони* и *фенси, стајлинг* и *аутфит*.

При том, око једног англицизма процесима деривације разгранана се велико деривационо гнездо уз помоћу афиксације домаћег, ређе страног порекла: *рејв*, *рејвер*, *рејверка*, *рејвовати* (играти уз техно музику); *фоловер*, *за/фоловати* (пратити на друштвеној мрежи); *гејм* (уместо активног глагола *играти* игрицу, користи се израз: *бити у гејму*), *гејмер*; *хејт*, *хејтер*, *хејтовати* (бити против нечега/некога); *кринц*, *кринцовати* (јадно, испасти смешан); *шејд*, *бацати шејд/шејдовати* (избегавање, избежавати); *роуст*, *роустовати* (понишењем понижавање); *чил*, *чиловати* (блеја, блејање, блејати); *вајб*, *вајбовати* (осећај, „бити на истој таласној дужини”); *трип*, *триповати* (фантазија, умишљати); *френдз*, *френдзовати* (пријатељи, спријатељити се); *кадл*, *кадловање*, *кадловати* (загрљај, мажење, мазити се); *фоловер*, *за/фоловати* (пратилац на инстаграму, запратити); *бејзик*, *бејзикара* (просто, простак); *стајл*, *стајлинг*, *стајлиш* (стил, стилизован). Важно је нагласити да се међу англицизмима могу наћи готово све врсте речи, па чак и узвици као: *damn*, *wow*.

Када је реч о наставцима, евидентна је нарочита употреба префикса „из” са глаголима: *издоминирати*, *изрејвовати*, *изрилејтовати*, *изкринцовати*... и префикса „пре” са придевима и именицама: *прекул*, *предобро*, *прелепотица*, *препааметница*, *пресавршен*. Поред тога, у моди је своје одушевљење изразити синтаксичком конструкцијом: *Кол'ко добро!* / *Кол'ко моћно!* која, макар и парцијално, замењује англицизам *супер!*

Када је реч о лексемама погрдног значења (поред усталених именица: *идиоте*, *имбецилу*...), новина је да се најчешће користи придев и прилог *аутистичан/чно* са значењем јадан/но, глуп/о, непримерен/но, непожељан/но. *То је тако аутистично, брате!*

Млади у Нишу у свом говору и даље најчешће користе поштапалицу: *brate*, без које се не може замислити ни једна изговорена реченица.

Закључак

Лексиколошка анализа колоквијалног говора младих у Нишу очекивано указује на присуство дијалектизама, жаргонизама, англицизама и вулгаризама. Међутим, оно што је неочекивано јесте да се број нових англицизама непрестано увећава у говору младих Нишлија и потискује жаргонизме домаћег порекла. При том, реч је о лексици опште употребне вредности, која је процесом екстензије семантичког језгра неретко преузета из сфере професионализама и термина. Осим семантичке, приметна је и морфолошка екстензија у смислу раграновања деривационих гнезда нових англицизама афиксацијом домаћег порекла.

Па ипак, резултати добијеним анкетањем ученика делују охрабрујуће. Ако ученици буду и надаље контролисали време, место и начин њихове употребе, онда се можемо надати оптимистичком исходу овог једносмерног језичког саобраћаја чиме би се могла побити идеја о „срблишу” (хибридном језику насталог мешавином српског и енглеског). Ако је веровати њиховим тврдњама, веома промишљено се служе англицизмима и свесни су њиховог места у јавној комуникацији као и потенцијалне претње коју представљају за матерњи језик. Забрињава занемаривање српског националног писма, ћирилице, које код омладине уступа место латиници, па и енглеској абецеди. Шири друштвени контекст и процеси глобализације мањих култура дају плодно тло за доминацију и прекомерну употребу англицизама на начин који није кодификован. Стога је важно брижљиво пратити и ограничавати њихову употребу у говору младих неговањем и развијањем исправних језичких ставова, а тиме и говор-

них и писмених навика, како не би дошло до настајања „срблиша”.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976: Д. Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*. Београд: БИГЗ.
- Андрић 2005: Д. Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, Друго, знатно допуњено издање. Београд: Zepher Book World.
- Бугарски 2006: R. Bugarski, *Žargon*. Београд: Biblioteka XX vek.
- Вукадиновић 2013: М. Вукадиновић, *Звезде супермаркет културе*. Београд: Клио.
- Герзић 2000: В. Gerzić, N. Gerzić, *Rečnik savremenog beogradskog žargona*. Београд: Istar.
- Герзић 2012: В. Gerzić, *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*. Београд: Caligarph.
- Имами 2000: Р. Imami, *Beogradski frajerski rečnik*. Београд: NNK Internacional.
- Јањић 2010: М. Јањић, (Англо)српски књижевни језик у огледалу популарних женских часописа, у Зборнику радова: Језички систем и употреба језика. Крагујевац: ФИЛУМ, 311–323.
- Јањић 2011: М. Јањић, *Језичка акултурација и интерференције у говору средњошколаца – на примеру рецепције нових англицизама*, у: Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности, Књ. I. Крагујевац: ФИЛУМ, 269–279.
- Јањић, Чутура 2012: М. Јањић, И. Чутура, *Дискурс младих на дијалекатском подрчју: урбани дијалекат као резултат језичке хибридизације*, у: Језик, књижевност, комуникација: језичка истраживања. Ниш: Филозофски факултет, 332–348.
- Јањић 2014: М. Јањић, *Прагматички приступ дијалекатској лексци у новинама Врањским*, у: Путеви и домети дијалекатске лексикографије. Ниш: Филозофски факултет, 131–141.
- Клајн 2012: И. Клајн, *Бушење језика*. Нови Сад: Прометеј.

Марина С. Јањић

- Марковић 2003: Ј. Марковић, Жаргон као израз ученичке креативности, *Годишњак групе за српски језик*, Година 14, бр. 7. Ниш: Филозофски факултет, 105–122.
- Марковић 2016: Ј. Марковић, Мултикулралност у жаргонизмима, *Исходишта*. Бр. 2, 69–81.
- Марковић, Трајковић 2018: Ј. Марковић, Т. Трајковић, *Речник жаргонизама јужне пруге*. Ниш: Филозофски факултет, Универзитет у Нишу.
- Мишић Илић 2011: В. Мишић Илић, *Anglosrpski i serglish: dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog*. U: V. Vasić (ur.). *Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom. Jezik u upotrebi*. Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, 71–93.
- Панић Кавгић 2006: О. Панић-Кавгић, *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj.
- Прћић 2005: Т. Прћић, *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Сабљак 1981: Т. Сабљак, *Šatra – Rječnik šatrovačkog govora*, Zagreb: Globus.

Marina S. Janjić

A COLLOQUIAL LEXICON IN THE SPEECH OF NIŠ HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary

The fact that every new generation creates its own vocabulary does not call into question linguistic creativity, nor a reflection of the life circumstances that make a lively language framework to lexical development. A typical way of expressing young people is a jargon that also follows the continuity of social change, so the outdated jargon lexicon always replaces it with a new one. Obviously, in the conditions of the accelerated development of information technologies, and with them the increased inflow of computer lexicon, the jargon is faster and more rich than ever especially because of the great influx of anglicisms. Experts warn of the emergence of „Serblish”, ie. symbiosis of Serbian and English language, new hybrid variants of media used by young people.

Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца

The aim of this paper is to re-examine these hypotheses by analyzing the colloquial speech of the high school students and examining their views on this important cultural and linguistic issue.

Key words: colloquial lexicon, jargonisms, anglicisms, niški high school students.

Прилог бр. 1 АНКЕТА

Драги учениче,

Ова анкета се спроводи у циљу лингвистичких истраживања савременог говора младих. Твоји одговори ни на који начин неће утицати на оцену из Српског језика. Анкета је потпуно анонимна, стога је важно да твоји одговори буду искрени и тачни. Пажљиво прочитај свако питање и на њега одговори заокруживањем одабраног одговора.

1. Да ли користиш англицизме (енглеске речи) у свом говору:
а. ретко, б. понекад, в. често.
2. Да ли разумеш значење англицизама које користите ти и твоји другови:
а. не увек, б. углавном, в. увек.
3. Како пишеш англицизме унутар српске реченице:
а. изворно (у енглеском оригиналу),
б. произвољно,
в. пишем онако како их изговарам.
4. Да ли приликом писања англицизама користиш:
а. ћирилицу или б. латиницу?
5. Када користиш англицизме:
а. само у друштву младих,
б. у разговору са особама које су ми блиске без обзира на године (са родитељима, рођацима, пријатељима, комшијама...),
в. у сваком друштву без обзира на фамилијарност.
6. Зашто користиш англицизме:
а. популарни су,
б. из навике јер често читам и слушавам енглески језик,
в. да бих био прихваћен у друштву.
7. Шта мислиш о употреби англицизама у српском језику:
а. не треба претеривати са њиховом употребом,
б. треба их користити само када нема адекватне српске речи,

Марина С. Јањић

- в. што их више користимо то боље.
8. Да ли са употребом англицизама почињеш да користиш слова енглеске абецедe (и она којих нема у нашој латиници) и приликом писања српских реченица:
- а. да то је модерно, б. понекад, в. ретко.
9. Да ли употреба англицизама представља опасност за српски језик:
- а. не, јер англицизме користим само у ретким приликама,
б. можда – већина младих их пречесто користи,
в. да јер почињемо да мислимо на енглеском језику.
10. Наведи англицизме које најчешће свакодневно употребљаваш: _____
-

Голуб М. Јашовић¹
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет²
Косовска Митровица

УДК 811.163.41'373.2
811.163.41'276.2
811.163.41'282.2

ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА У ОНОМАСТИЧКОЈ ГРАЂИ ПОПИСАНОЈ У ГОРЊОЈ ТОПЛИЦИ И У ЈУЖНОМ СТИГУ

У раду се бавимо ономастичким јединицама мотивисаним опсценом лексиком регистрованим на простору Горње Топлице (околина Куршумлије) и јужног Стига (околина Пожареваца). Грађа за овај рад ексцерпирана је из ономастичког материјала прикупљеног у 95 топличких и 19 браничевских села. Прикупљени материјал упоређен је са одговарајућом грађом забележеном у неким крајевима Косова и Метохије: у околини Пећи и Приштине. Урађена је семантичка и творбена анализа и класификација онима ова врсте у топонимијској и антропонијској грађи. Као прилог овом раду биће приређен и речник узбучених топонима и антропонима мотивисаних опсценим лексемама.

Кључне речи: Горња Топлица, јужни Стиг, ономастичка грађа, опсцена лексика.

Во овој труд се занимаваме со онмастички единици мотивирани од опсцена лексика регистрирана во областа Горна Топлица (кај Куршумлија) и во јужниот дел на Стиг (кај Пожаревац). Материјалот за овој труд е ексцерпиран од ономастичкиот материјал собран од 95 села од Топлица и од 19 села од Браничево. Собраниот материјал беше споредуван со

¹ jasovicgolub@gmail.com

² Истраживања су извршена и рад написан у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” 178020, руководилац пројекта Слободан Реметић, који се реализује уз помоћ Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

соодветниот снимен во некои делови на Косово и Метохија во близина на Пеќ и Приштина. Изработена е семантичка и зборообразувачка анализа и класификација на онимите (топоними и антропоними) од овој материјал. Како дел од оваа работа ќе се подготви и речник на топоними и антропони мотивирани од опсцени лексеми.

Клучни зборови: Горна Топлица, јужен Стиг, онмастички материјал, опсцена лекака.

Лексичка граѓа која припада семантичким пољима опсцене, односно табуизирани, забрањени лексике ретко је била предмет систематског проучавања и уопште предмет интересовања српских језичких стручњака. Али, ипак, у литератури има појединичких покушаја проучавања лексике ове врсте.

Ту свакако посебно место заслужује зборник радова *Опсцена лексика*, који је припремио и за штампу приредил професор Н. Богдановић у Нишу 1998. У њему је објављено четрнаест саопштења са истименог научног скупа одржаног 1994. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. У неколиким радовима објављеним у овом зборнику писано је о псовкама, псовачкој фразеологији, псовкама и вулгаризмима у књижевним остварењима, речницима и у народним говорима.³

На Филозофском факултету Универзитета у Нишу одржан је још један научни скуп 2015. године, а потом 2017. објављен Зборник радова *Опсцена лексика у српском језику*, у ком је публикувано десет радова у вези са

³ О псовкама и псовачкој фразеологији пише приређивач зборника Н. Богдановић, *Псовка наша насушина, Псовка пословица, Пироцко тцување и претење* Бранка Јовановића; Д. Валић Недељковић, *Псовке у средствима масовног комуницирања*; С. Савић, *Речник псовки и погрдних изрази у српскохрватском језику* и тако даље.

употребом опсцене лексике у народним говорима и литератури (Опсцена лексика 2017).

Радова посвећених искључиво и посебно ономастичким јединицима ове врсте у нашој науци о српском језику или нема или их ми нисмо могли пронаћи у нама доступној литератури. Међутим, облика ове врсте има, осим у дијалекатским речницима, и у речницима и другим публикацијама у којима се говори о жаргонској и другој супстандардној лексици. Овде би свакако требало посебно поменути рад Велимира Михајловића о анатомској лексици у ономастици објављен у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику у Новом Саду 1972. године.

У суиздаваштву издавачких кућа „Прометеј” и „Корнет” из Новог Сада и Београда 2011. године објављена је монографија Данка Шипке под насловом *Речник опсцених речи и израза*.⁴ У Речнику опсцених речи у српском језику, у азбучнику објављеном у другом поглављу поменуте монографије, налази се око 2 900 одредница, а међу њима се налази и 57 ономастичких јединица (Шипка 2011: 103–236).⁵

Највећи број ономастичких одредница су топоними којима су именована узвишења (ороними): *Бабина гуза/гузица, Вељи пиздан, Гологуза, Деригуз, Карагузовац, Курато брдо, Мали пиздан, Мочигузица, Пиздац, Пиздина долина, Пичевина, Пишине стране, Плачигуз, Подбигуз,*

⁴ Поред *Речника опсцених речи и израза* (103–236), Данко Шипка у овој књизи говори и о досадашњим истраживањима и проучавањима опсцене лексике, функцији опсцених речи, њиховом психолошком статусу у српском језику, псовкама, изрекама, пословицама, псовачкој фразеологији и тако даље.

⁵ Термина *опсцено, опсцена лексика* нема у *Речнику лингвистичких назива* Рикарда Симеона, нити их има у књизи Енциклопедијски лексикон *Српкохрватски језик*, књига 1, Београд 1972.

*Посрана главица, Посранглавица,*⁶ или текуће и стајаће воде (хидроними)⁷: *Гузићки поток, Пиздена вода, Пиздино врело, Пичковац*. Обрађено је двадесет таквих назива.⁸

Регистроване су и аутентичне антропонимијске јединице. Углавном су то презимена: *Гузанац*, презиме у Ковиљу, *Гузанов*, презиме у Моноштру, *Гузин*, презиме у Вашкуту (Михајловић 1972), *Гузонић*, род у Међулужју у Србији, *Гузина*, презиме у Босни и Херцеговини и у Црној Гори (Станић 1990); лични и породични надимци: *Кураица*, погрдни надимак, *Курто*, мушки лични надимак, *Пишо* (Радисав); *Серинога*, породични надимак (Станић 1991).⁹

У Шипкином *Речнику опсцених речи и израза* регистрована су и неаутентична имена различите мотивације и структуре којима се именују мушки полни органи, женски полни органи и женске груди. За мушке полне органе бележимо примере: *Балтазар*, курац, *Бартол*, курац, *Непал*, курац, *Стојан*, курац, *Стојко*, курац, *Срећко*,

⁶ Једна градска четврт у Пећи зове се *Какарић*, а гробље које се налази у том насељу зове се *Какарићко гробље*.

⁷ У родном граду потписника овог текста највећи поток или речица после Пећке Бистрице јесте *Серавија* односно *Саравија*, која је протицала кроз сами центар вароши (у свом изворишном делу поток се зове *Чокалица*). Тече од Пећке патријаршије према истоку и код старе Сточне пијаце (Марђа) улива се као лева притока у Пећку Бистрицу. Опсценост хидронима *Серавија/Саравија* огледа се не само по морфофонетској структури и асоцијацијама на то (основа сер-), него и по томе што сваки Пећанац зна да тај поток тече, дужином читавог свог тока, меандрирајући од куће до куће, односно од једног до другог нужника што је свакако кумовало настанку овог хидронима.

⁸ У монографији Данка Шипке налазе се и неколики неаутентични, измишљени називи места: *Бабини курчеви* (преузето из Андрићевог *Речника српског жаргона*), *Набигузице* (Свенка Савић, *Речник псовки...*)

⁹ Неаутентично је шаљиво мушко име *Пиздоје* (Шипка 2011).

младићки пенис (Сабљак 1981), *Маринко*, курац, *Пиноккио*, дечији пенис (Андрић 1976); за женске полне органе и женске груди: *Грегор*, клиторис, *Дражен*, клиторис, *Мицика*, пичка (Сабљак 1981); *Ниагара*, меке дојке, *Градско мљекарство* (Сабљак 1981); *Градско млекарство*, велике груди, *Љубљанска млекарна*, жена великих дојки, *ПКБ*, жена великих дојки (Андрић 1976).

Ту су и неаутентична имена настала у вези са потенцијом и склоностима и односом према сексу: *Волксваген*, жена склона сексуалним контактима, *Еским*, мушкарац незаинтересован за секс, *Ескимка*, жена незаинтересована за секс, *Сизиф*, импотентан мушкарац, *Фарук*, страствен љубавник, *Фрезер*, веома потентан мушкарац (Сабљак 1981); *Деласенагузи грофица*, жена склона сексуалним контактима (Андрић 1976).¹⁰

Неаутентично је и измишљено шаливо женско лично име *Курасава*, забележено у Ускоцима и име празника *Пичковден*, који је преузет из књиге Н. Богдановића, *И ја теби*.

И пре него што смо приступили прикупљању грађе и израде рада на ову тему били смо свесни чињенице да је онима ове врсте у српској ономастици релативно мало. Али, и поред тога одлучили смо да урадимо семантичку анализу и класификацију имена са опсценим значењем ексцерпираних из ономастичке грађе Горње Топлице и Косанице и јужног Стига у околини Пожаревца.¹¹

¹⁰ У *Речнику опсцених речи и израза* Д. Шипке налази се и један зооним *Шупоња*, име вола, преузет из *Речника ускочког говора* (Станић 1991).

¹¹ Изузетно је мали број имена регистрован и у другим крајевима Косова и Метохије. На пример у поречју Белог Дрима и реке Бистрице (општине Пећ и Клина) у 28 ономастички пописаних села Д. Стијовић је забележио само један пример, надимак *Кутџл`* (Драган) у селу Зајмову (Стијовић 1998: 194); у околини Приштине записана су само четири лична надимка:

Ишчитана је грађа пописана у 96 топличких и косаничких села и у деветнаест браничевских насеља, укупно 115 насељених места. Ексерципирано је укупно 74 примера, двоструко више у Браничеву (49) и у околини Куршумлије (25 примера).

Предмет нашег истраживања су не само оними са јасним опсценим значењем мотивисани лексемама: *говно, гуз, дркати, јебати, курац, мудро, пизда, пишати, сиса, срати, шупак*, него и називи мотивисани синонимским облицима поменутих лексема и називи који имају неко друго значење али својим фонетским саставом асоцирају на наведене опсцене лексеме.

У околини Куршумлије забележено је тринаест топонима, а у околини Пожаревца само три примера. Готово је подједнак број једночланих и двочланих назива. Шест од седам двочланих топонима су синтагме типа придев+именица: *Пицина вода, Прдин салаи, Прдоњски до, Прдоњски/Прдоњски поћок*. Једино топоним *Буља кључ*, синтагма типа именица+именица, има друкчију структуру и преузет је из катастарских књига.¹²

Гузи (Анастасија), *Јеботе* (Драган), *Курда* (Милан) и *Курта* (Живојин, Момир), у селу Угљару. Надимци Курта и Курдамогу бити и позајмљенице из оријенталних језика, али казивања наших информатара су јасно указивала на њихову опсценост. Поменути становници Угљара код Приштине надимак Курте носе генерацијама јер су такве нарави да се ни са ким не могу сложити и увек иду уз ону ствар. (Јашовић 2014). С. Стијовић је у 44 села Пећког Подгора пописао шест имена ове врсте: *Пицигуз*, крш у Љубожди, *Киләви кџи*, пашњак на каменитом терену код Истока, *Пица* (Иван) у Беговом Лукавцу, *Пицуле Жүти* и *Пиџи* (Драгослав) у Љевоши (Стијовић 1979–1982).

¹² То је службени назив једног потеза у Катастарској општини Дубрава.

Неки регистровани топоними ове врсте мотивисани су лексемама за именовање полних органа: *Китица*, *Кита*, други деловима тела: *Бул`е/Буље*, *Гузани*; трећи су метафоре: *Рогоње*, *Рогоњско брдо*. Једино је у основи топонима *Рота* забележеног у селу Коњува, лексема албанског порекла.¹³

Азбучник топонима

Буља кључ, (КО Дубрава).¹⁴

Бул`е/Буље, утрина и извор на коси према Мекуљани.
(Дубрава, 184)

Гузани, сеоски потез у близини Велимировића. (А)

Кариће/Карићи, један од заселака села Лукова код Куршумлије.¹⁵(Луково, 386)

Кита, ливада и шума. (Жегрова, 194)

Китица, шума у долини Бресничког потока. (Трећак, 547)

Копилдвачки поток, тече од Белог Поља, код Старе врбе се улива као лева притока у Топлицу. (Пепељевац, 389)

Копиловци, део села у којем живе: Димитријевићи, Радуловићи, Гајићи, Јанићијевићи и Радовановићи.
(Пепељевац, 390)

Пићина вода, извор, вода избија из једне пукотине у стени. (Космача, 184–186)

Прџин салаш, салаш поред Млаве чији су власници били Салаковчани. (ВЦ)

Прџовац/Прџовац, багремова коса источно од сеоског насеља. (КД)

¹³ У албанском језику и у северном гегијском говору *rrotë/rrota* је точак, котур (Албанско-српскохрватски речник 1981, стр. 835). У говору Албанаца који живе у околини Пећи ова лексема има и значење *мудо*.

¹⁴ Топоним је преузет из катастарских књига.

¹⁵ Заселак села Лукова, који се налази на левој долинској страни Луковске реке, у којем су најбројније породице: Вукојичић, Ђорђевић, Трифуновић, Војиновић, Ристић и Илић.

Прдоњски до, њиве и ливаде између Дељана и Миљковића. Долина је названа по породичном надимку Прдоњићи, а надимак су наследили од деде који је за опкладу са Турцима успео за кратко време десет пута да прдне па му је тако опроштен дуг за порез. (Горња Мекуљана, 101)

Прдоњски/Прдоњски поток, в. Прдоњски до. (Горња Мекуљана, 101)

Рдоње, део села у ком живи истоимени род. (Спанце, 498)

Рдоњско брдо, брдо обрасло шумом са нешто њива и ливада на ком живе Јовановићи. (Селова, 464)

Рота, неплодна бела земља на равници према Гргуру у делу села у којем живи Рајовићи. (Коњува, 236)

Презимена

У ономастичкој грађи коју смо ишчитавали припремајући се за писање овог рада није пронађен ниједан пример за патроним са опсценим значењем. Изузетак је презиме *Куртовић* регистровано у околини Куршумлије, али и оно је донето са страна, из Далмације.¹⁶

Породични надимци

У нашој грађи најбројнији оними ове врсте су породични надимци. У околини Пожаревца у деветнаест села забележили смо 26 породичних надимака, а у околини Куршумлије у 96 села само пет надимака. Укупно је пописан 31 породични надимак.

Највише породичних надимака су изведенице мотивисане лексемама за именовање мушког и женског полног органа: *Карићи*, *Курандићи*, *Курбаше*, *Курбашићи*,

¹⁶ Презиме породице *Куртовић*, донето је из Брибира код Шибеника. Слава Свети Никола и Света Ана. Информатор Илија Куртовић, рођен 1927. Селова 464.

Опсцена лексика у ономастичкој грађи...

Курдини; Пиздићи, Писани, Пикини, Пикуле, Пицуљи, Пичотини. Опсценост поменутих онима настала је асоцијацијама на прве слокове њихових основа (пик-, пиц-, кар-, кур-), па још када се узме у обзир чињеница да су саставни део личних и породичних надимака, који често имају пејоративно па и ласцивно значење, па су стога, иако могу имати и другачије семантичке вредности уврштена и у овај рад. Регистровани су и породични надимци са основом прд- и сер-: *Прџаковићи, Прџдини, Прдоњићи, Прдоњићи, Прдаковићи, Прдини; Посерковићи.*

Неколико породичних надимака настало је деривацијом од основа прц- и прч-: *Прцани, Прцини, Прчићи, Прчице, Туцани.*

Азбучник породичних надимака

Гузани, надимак породице Велимировић (А).

Јебанци, надимак породице Илић, јер су пореклом из јабане, иностранства.¹⁷ (Ц)

Кјлери, надимак две куће Митића. (Ш)

Килџи, надимак једне куће Стокића. (Ку)

Курандићи, надимак једне куће Стојковића. (Ш)

Курбаше, надимак једанаест кућа Милошевића. Надимак су по предању добили по некаквом арнаутском роду званом Курбаше. (Космача, 187)

Курбашићи, в. Курбаше. (Космача, 187)

Курдини, надимак три куће Живковића. (Бо, ВС)

Куртини, надимак једне куће Стефановића. (Т)

Минцини, надимак породице Васиљевић (Ш)

Пиздићи, надимак једне куће Живковића. (См)

Писани, надимак једне куће Милорадовића. (ВЦ)

¹⁷ Ђилић, презиме једне куће у селу Црљенцу у јужном Стигу. Једна кућа се иселила у Божевац. Надимак им је *Јебанци*. Дошли су из Крајине. Слава Свети Јован зџмски. Информатор Радиша Илић, рођен 1949.

- Пѝкини*, надимак једне куће Петровића. (Т)
Пѝкуле, надимак породице Марковић.¹⁸ (Ц)
Пѝцуљи, надимак једне куће Ташића. (См)
Пичѡтини, надимак две куће Рајичића. (Т)
Пѝѡјни, надимак једне куће Младеновића. (См)
Пиштѡљи, надимак једне куће Милосављевића. (ВЦ)
Посѣрковићи, надимак породице Ђорђевић пореклом из Рашке. (Висока, 89)
Пѣдаковићи, надимак породице Новичић. (Трн, 389)
Пѣдини, надимак две куће Гојковића (Т); и једне куће Јовића. (Шљ).
Пѣдоњићи, надимак породица Радивојевић. (Горња Мекуљана, 101),¹⁹ и Аксентијевић. (Космача, 188)
Пѣцјани, надимак две куће Аврамовића. (Шљ)
Пѣѡјни, надимак породице Милановић. (К)
Пѣчини, надимак породице Жикић (Б); надимак једне куће Перића (К); надимак једне куће Стојадиновића (См); надимак породице Миладиновић. (Ц)
Пѣчићи, надимак две куће Николића. (Бо)
Пѣчице, надимак две куће Војиновића. (ВЦ)
Рѡгоње, надимак породице Јовановић досељене из Спанца. (Дубрава, 186)
Фѡфуљи, надимак једне куће Микића. Названи су тако због недовољног понашања неких чланова њихове породице. (Бо)
Туцјани, надимак једне куће Петровића који имају и надимак ШГ орокаћи (наслеђен од оца). (Ко)

¹⁸ Мѡрковић, презиме једне куће у селу Црљенцу. Слава Ђурђевдан. Информатор Драшко Марковић, стар 38 година.

¹⁹ Радивојевић, презиме пет породица. Пореклом су из Новог Пазара, из села Павље од рода Мајдак. Радојевићи из Спанца су им рођаци. Две куће су се иселиле у Београд, шест у Крањску Гору, четири у Ниш, две у Лесковац. Слава Свети Никѡла стѡри и Свети Никѡла млади. Информатор Властимир Радивојевић Лацо, рођен 1924.

Шкопљани, надимак породице Крајић која слави Светог Николу. (Ко)

Лични надимци

На терену Горње Топлице и јужног Стига ексцерпирано је укупно двадесет шест личних надимака ове врсте. Од тога двадесет четири мушка и два женска лична надимка. Знатно више личних надимака регистровано је у грађи из јужног Стига (18), а у околини Куршумлије у свих 96 насеља само шест примера.

У основи личних надимака налазе се лексеме дупе, гуза (*Бега Дупе*, *Гуза*); лексеме за именовање мушког и женског полног органа (*Кара*, *Каран*, *Курандић*, *Куре*, *Курђо*, *Пикула*, *Пицуљ*); за именовање полног односа (*Прца*, *Прча*, *Прцанга*, *Трта*, *Туца*); лексеме прдети, пишати и пролив налазе се у основи надимака (*Прда*, *Буда Пишин*, и *Пролив*); а са основом рут- и наставцима - а, -о забележени су надимци *Руто* и *Рута*.²⁰

Азбучник личних надимака

а) мушки

Бега Дупе (Петар; по породичном надимку Бегини) (Б)

Буда Пишин (Будимир) (См)

Гуза (Владица) (МЦ)

Јебанац (Радиша) (Ц)

Јебаница (Радиша) (Ц)

Каран (Слободан) (Баћоглава, 42)

Курандић (Живко) (См)

Курђо (Милосав) (Преветица, 303)

²⁰ Лексема рутав има значење чупав, који има дугу и неуредну косу или браду, али наши примери су лични надимци и мотивисани су именицом *рута/руте* којом се именује косматост полних органа. На то су нам указивали казивачи приком објашњавања мотивације и настанка поменутих надимака.

Кѹре (Радомир) (Бо)
Пѹке (Мирко) (Б)
Пѹкула (Александар, Првослав) (ВЦ, МЦ)
Пѹцуљ (Мијодраг) (См)
Пичѡта (Горан) (Б)
Пѹда (Славиша) (Шљ)
Прѡлив (Миливоје) (Баћоглава, 42)
Прѹа (Горан) (Ц, Шљ)
Прѹаѡн (Мијодраг) (Шљ)
Прѹаѡнга (Драган) (Ц, Шљ)
Прѹча (Јован) (Бо)
Рѡгоњка (Дамњана) (Доња Мекуљана, 167)
Рѹта (Миливоје) (Марковиће, 303)
Рѹто (Мијодраг) (Кастрат, 182)
Трѹта (Богољуб) (МЦ)
Тѹца (Ивана) (См).

б) женски

Лѹла Миѡѡина, (Јелица) (Ш)
Љубѡина Муѡдина (Љубина, наследила дедин породични надимак) (ВЦ)

И на крају можемо да закључимо да смо у околини Куршумлије и у околини Пожаревца онмастички пописали 115 насељених места и забележили више од десет хиљада ономастичких јединица (топонима и антропонима). Из тог материјала ексцерпиран је релативно мали број онима непристојног, срамотног значења, укупно 66 топонима и антропонима. Највише је забележено породичних надимака (32 потврде), личних надимака (19 потврда), топонима (14 примера) и само једно презиме.²¹

²¹ У прегледаној грађи није пронађено ниједно мушко или женско лично име мотивисано лексемама ове врсте.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976: Д. Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: БИГЗ.
- Јашовић 2007: Г. Јашовић, *Микротопонимија околине Куршумлије*, Докторска дисертација (рукопис). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Јашовић 2014: Г. Јашовић, *О говору и именима Угљара код Приштине*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Јашовић 2018: Г. Јашовић, *Ономастика слива реке Косанице*. Косовска Митровица – Куршумлија: Филозофски факултет Универзитета у Приштини и Народна библиотека Куршумлија.
- Јашовић 2019: Г. Јашовић, *Ономастика Горње Топлице*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини (у штампи).
- Јашовић 2019а: Г. Јашовић, *Ономастика Малог Црнића* (рукопис).
- Марковић 1998: Ј. Марковић, Секундарна значења лексике са кореном сер-, у: *Опсцена лексика*, Зборник радова, ур. Н. Богдановић. Ниш : Просвата, 70–76.
- Михајловић 1972: В. Михајловић, Анатомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији, ЗБМСФЛ 13/2, Нови Сад.
- Опсцена лексика 1998: *Опсцена лексика*, Зборник радова, ур. Н. Богдановић, Ниш, Просвета.
- Опсцена лексика 2017. *Опсцена лексика у српском језику*, Зборник радова, ур. Ј. Марковић. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Сабљак 1981: Т. Sabljak, *Šatra – Rječnik šatrovačkog govora*, Zagreb: Globus.
- Савић 1988: С. Савић, Речник псовки и погрдних израза у српскохрватском језику, у: *Опсцена лексика*, Зборник радова, ур. Н. Богдановић, Ниш: Просвата, 134–147.
- Симеон 1969: Р. Симеон, *Енциклопедијски Рјечник лингвистичких назива*, на осам језика: хрватско-српски, латински, руски, њемачки, енглески, француски, талијански, шпањолски, књига I и II. Загреб: Матица хрватска.

- Станић 1990: М. Станић, *Ускочки речник*, Књ. 1. Београд: Научна књига.
- Станић 1991: М. Станић, *Ускочки речник*, Књ. 2. Београд: Научна књига.
- СТИЈОВИЋ 1998: Д. Стијовић, Ономастика дела северне Метохије, *Ономатолошки прилози XIV*. Београд: Одбор за ономастику САНУ, 157–257.
- СТИЈОВИЋ 1979: С. Стијовић, Ономастика источног дела метохијског (Пећког Подгора), *Ономатолошки прилози I*. Београд: Одбор за ономастику САНУ: 237–380.
- СТИЈОВИЋ 1981: С. Стијовић, Ономастика средишњег дела метохијског (Пећког Подгора), *Ономатолошки прилози II*. Београд: Одбор за ономастику САНУ: 197–336.
- СТИЈОВИЋ 1983: С. Стијовић, Ономастика западног дела метохијског (Пећког Подгора), *Ономатолошки прилози III*. Београд: Одбор за ономастику САНУ: 193–303.
- ШИПКА 2011: М. Шипка, *Речник опсцених речи и израза*, Нови Сад – Београд, Прометеј – Корнет.

Golub M. Jašović

OBSCENE LEXIS IN ONOMASTIC MATERIALS RECORDED IN GORNJA TOPLICA AND SOUTH STIG

Summary

This paper deals with onomastic units that were motivated by obscene lexis recorded in Gornja Toplica (near Kuršumlija) and south Stig (near Požarevac). Materials used for this paper have been collected from onomastic research conducted in 95 Toplica villages and 19 Braničevo villages. Collected materials have been compared with materials collected in certain parts of Kosovo and Metohija: in the vicinity of Priština and Peć. We have also done semantical and morphological analysis as well as classification of onyms of this kind in toponymic and anthropological materials. This paper also contains dictionary of toponyms and anthroponyms that are motivated by obscene lexems.

Key words: Gornja Toplica, south Stig, onomastic materials, obscene lexis.

Елена И. Јованова-Грујовска¹

Весна Г. Костовска

УДК 821.163.3.08-993 Павловски Ј.

Институт за македонски јазик

811.163.3'276.2

„Крсте Мисирков”, Скопје

МЕЃУ КОЛОКВИЈАЛНОТО И ЕРОТСКОТО ВО „СОК ОД ПРОСТАТА” на Јован Павловски (осврт на лексиката)

Во овој труд е опфатена специфичната лексика од романот „Сок од простата”. Делото избилува со колоквијална лексика, како и со секундарна и терцијална семантика на стандардната лексика во македонскиот јазик и има импозантен број примери, впечатливи во својата експресивност до вулгарност. „Сок од простата” ги спојува еротиката, порнографијата, социјалниот живот, психологијата и политиката. Сето ова се изразува преку специјално избрана и тенденциозна лексика со која се потенцира сексот како средство и цел во животот.

Клучни зборови: опсцена лексика, колоквијална лексика, антропографска лексика.

У раду је анализирана специфична лексика из романа „Сок од простата”. Дело је богато колоквијалном лексиком, као и секундарном и терцијарном семантиком стандардне лексике у македонском језику и има импозантан број примера, упечатљивих по својој експресивности до вулгарности. „Сок од простата” спаја еротичку, порнографију, социјалан живот, психологију и политику. Све то се изразува путем специјално одабране и тенденциозне лексике којом се потенцира секс као средство и циљ живота.

Кључне речи: опсцена лексика, колоквијална лексика, антропографска лексика.

Првото еротско дело во современата македонска литература „Сок од простата” на Јован Павловски, со право за

¹ ejgrujovska@imj.ukim.edu.mk

истакнатите литературни критичари Г. Старделов и М. Друговац е „еретичко дело што фасцинира“. Делото изобилува со колоквијална лексика, како и со секундарна и терцијална семантика на стандардната лексика во македонскиот јазик. Преку ексцерпцијата, делото дава импозантен број примери, впечатливи во својата експресивност до вулгарност. Дел од нив би ги вброиле во табу-зборовите, или во просторечието, несвојствено за повеќето уметнички дела. Според критичарите, станува збор за несекојдневно, но естетски мошне релевантно дело.

Книгата се спротиставува на сето домашно и училишно образование во кое се бираат префинети зборови за комуникација. Содржината на делото нè потсетува дека во секој од нас битисуваат двајца: едниот што не бира зборови, ослободен од стегите, и другиот што внимава на формата применувајќи културно однесување.

„Сок од простата“ ги спојува еротиката, порнографијата, социјалниот живот, психологијата и политиката. Затоа, станува збор за специјално избрана и тенденциозна лексика со која се потенцира сексот како средство и цел во животот.

Сивилото и мачнотијата на секојдневието се изразени преку соодветни пцости, па и фразеологизми: *Ебати животот, ебати! / Да ѝ го ебам бурекот, да ѝ го наебам! / Ебати живеачката! / Еби го, ако не си живеел сам. / Да те ебам! / Опушти се, да го ебам. / Да ти ја ебам вечерата. / Да ѝ го ебам џинсот. / Да му ја ебам сестрата, да му ја наебам.*

Колоквијалната лексика ја среќаваме во изразите: *Нема позаебани денови од сабота и недела. / Не забевај! / Еби го, почна да плаче. / Ебати жената, ебати. / Сака да се забева! / Другото е пичкин дим.*

Спомнувањето на мајката во ваквите изрази (покрај сестрата, стрината и бабата), иако има традиција на овие простори, претставува висок степен на вулгарност: *Еби се*

Меѓу колоквијалното и еротското во „Сок од простата“

во пичка мајчина./ Замина од нас во пич мајчин!./ Секој да ми ја ебе мајката!./ Мамето да му го ебам./ Во пич мајчин./ Сè тргнало во пичка мајчина./ Да одат во пичку мајчину.

Пцостите во делото се толку чести што постепено читателот се доведува во ситуација да не ги забележува и да не им обрнува внимание.

Животот и настаните можат да бидат полоши од нашите очекувања. Авторот ги нарекува: *ебена бесиумност/ ебан живот/ ебана живејачка/ еби го, македонска работа!*

На ваков начин се почнуваат многу разговори во Македонија или стануваат попатна изјава.

Изметот како гнасна работа, авторот вешто го користи заради експресија: *Што гомнарија е живејачкава!./ гомно човек сум/ лајно беше и лајно остана!*

Антропографската лексика најмногу се спомнува во делото, а се однесува на машкиот и на женскиот полов орган. Авторот, потсвесно поаѓајќи од машкиот аспект на доминација, избира и соодветна лексика:

*машка апаратура/ неговиот црвен свонар меѓу мадињата/ свонарот на неговата камбанарија/ коренот на свонарот/ мојот свонар/ ајкула/ колосална ерексија/ крут колец / ебачка апаратура / шлепер меѓу моите нозе. Но ги употребува и народните зборови: *патла/ расчукано клепало/ немирко.**

Потентните и успешни (во тој поглед) мажи, соодветно се наречени: *скопски ебачи/ редовен дупач/ ебачки соработник/ бик-ебач.*

Сексуалниот чин најчесто е опишан како машка доминација: *и го заринкал до коренот/ да дупи/ да ебе/ да натисне/ да и го опне/ ја навре.*

Гледаме дека дејството најчесто се опишува со неутралниот лексички фонд во секундарно или терцијално

значење. Вакви зборови во разговорниот стил често се наметнуваат и ги истиснуваат основните значења. Такви се:

- дупи* 1. ‘прави, отвора дупка во нешто’
2. ‘работи со игла’
3. ‘глочка, набива’
4. ‘подбуцнува добиток’... (има 12 значења)
12. ‘се дупи, има сексуален однос’

дудла / издудла

Не постои во ТРМЈ (Толковен речник на македонскиот јазик), а е дел од македонскиот жаргон. Во дијалектот на Србите од Дојран зборот *дуда* значи цуцла. Дудла во српскиот јазик значи цица, влече како од цуцла. Во македонскиот јазик ДУДЛАК е именка од машки род со значење – вид земјен сад со отвор за пиење вода. Вака раскажувачот ги вметнува дудла и издудла во својот вокабулар со значење: ‘шмука, цица машки полов орган’.

бута / набута *бута* 1. ‘турка’
 набута 1. ‘втера, внесе со бутање’

Искористени се и двете значења.

- навре* 1. ‘навлече, вовлече, втера во нешто тесно’
(искористено е првото, основното значење со доза на опсценост)
2. ‘облече, обуе набрзина’
3. ‘надене, набоде’
4. ‘надојде, исполни обземе (пр. солзи му навреа)’

- бапне* 1. ‘падне со тресок, грубо удри со тресок’
2. ‘грубо фрли, тресне’
3. ‘одеднаш влезе, се појави (во книгава со значење одеднаш, нагло влезе во...)’
4. ‘се бапне – се удри, се тресна’

- дрнка / дрка* 1. ‘дрнда (со гитара)’
2. ‘чука, тропа (часовникот)’
3. ‘зборува непрекинато’

Лексемата *дрка* не е застапена во ТРМЈ.

Меѓу колоквијалното и еротското во „Сок од простата“

Авторот, *дрнка* и *дрка* ги употребува напоредно со значење ‘сексуално се самостимулира’.

Во ТРМЈ за *свршува* се наведуваат 9 значења:

1. ‘приведе нешто до крај’
2. ‘истражи нешто наполно’
3. ‘заврши школување’
4. ‘тура крај на нешто’
5. ‘стигнува до својот крај’ итн.

Преносно, *свршува* има значење ‘завршува полов однос со уживање’ тоест се доближува до четвртото значење.

Односот кон жената е честопати со потценувачки тон од страна на главниот лик Ангел Биков, со употреба на уличната и вулгарната лексика во именувањето на женската сексуалност: (*смрдлива пизда/ крупна дунда/ путка/ пичка/ путе/ Таа е најубавата путка што сум ја видел.../ курвичка/ курва/ фукса/ фуксичка/ светска пичка.*

Добар дел од овие лексеми служат за именување на женскиот полов орган, некои од нив се допуштени само во уметничко дело, зашто носат висок степен на непристојност во секојдневната коминукација:

пиздина пизда/ жешка и влажна пизда/ света путка/ влегувалиште/ влажно меѓуножје/ влажна распиздена темнина/ свет триаголник.

При описот на женското тело, повремено ги спомнува женските гради, коишто со два исклучока (*јадри гради, тешки полутопки*) ги нарекува *цицки*. Така прави дистинкција меѓу машките гради и женските (*цицки*). Да додадеме дека *цицка* е неутрална лексема во ТРМЈ, меѓутоа со нијансирање во употребата. Во современиот говор попристојно е да се каже града, отколку *цицка*.

Главниот лик Ангел Биков, очигледно е опседнат со изгледот на женскиот задник зашто најчесто многу пластично го опишува овој дел од телото и ги разликува

жените според овој атрибут: *крупен заокружен газ/ газлеста Уснија/ газлеста стара мома/ светско газе/ тежок газ/ која од која е позаокружена/ погазеста/ ишлесто газе/ величествен газ.*

Тука би ги спомнале фразеологизмите што се најблиску до неутралниот разговорен стил: *Газ и гаќи биле!* (многу биле блиски)/ *животни забанци* (животни тривијални случки)/ *нешто се курчи* (се прави важен)/ *секојдневни пиздари* (секојдневни случки)/ *А што кур не вреди!* (за ништо не вреди)/ *Другото е пичкин дим.* (другото е лесно, едноставно)/ *се забавам со некој* (се шегувам, си подигнувам со ...)/ *да го ебам* (да му се плукнам)/ *ебати животот* (да му се плукне на животот)/ *Газ е газ!* (сеедно е)/ *ебан живот* (несреќен, тежок живот).

Човечките особини се опишуваат со слична лексика на досегашната: *радодајка* (жена што лесно влегува во сексуален однос)/ *жешка путка* (жена што ужива во секс)/ *Курва проклета! Ѓубре од човек!* (за маж и за жена)/ *курва машка* (подол маж, подлец)/ *курва/курвичка* и *фукса/фуксичка* (жена со лесен морал).

Луѓето што ги носат овие квалификативи, се маркираат по некоја неприфатлива и негативна социјална особина за говорителот, т.е. писателот.

„Сок од простата” на Јован Павловски фасцинира и збунува со изборот на лексиката. Моќта на зборовите е максимално искористена за доближување на јазичниот израз до опсценото и вулгарното. Ова дело придонесува за демократизација на јазичниот израз и за постепено прифаќање на табуизираната лексика што сè уште живее меѓу нас како грда и срамотна.

Според зборовите на главниот лик Ангел Биков: „вокабуларот на секој од нас, безразлично дали сме носачи на железничка станица или уважувани академици, е составен од десетина збора: пички, курви, ебење, толчкање, свршување! Се будиш изутрина и не велиш:

Меѓу колоквијалното и еротското во „Сок од простата“

Господе, колку врнежлив ден! Туку: *Мамето да му го ебам, цела ноќ врне и не мисли да престане!* Вие префинети литерати со таа ваша намирисана литература, со тој ваш напудрен дијалог, со тоа ваше ебано кабинетско-лабораториско проучување на животот! Сè во вашите романи и стихови е така мазно, чисто, во ракавици, а животот станува се поживотински и сè повалкан”.

Овие мошне директно искажани зборови на Ангел Биков наметнуваат можност за нова дискусија дали, кога станува збор за опсцената лексика, повеќето се однесуваме со доза лицемерност? Дали, сепак, таа е дел од нашиот израз во секојдневието, со свесна или несвесна употреба? Дали и зошто постои сфаќањето дека овој тип лексика, на некој начин, не е толку неподобна доколку ја употребува машката популација? Дали и колку постои разлика во употребата на опсцената лексика зависно од полот?

Опсцената лексика е дел од лингвистичката култура на народот и создава специфичен слој во нематеријалното културно наследство што заслужува да биде опишано, проучено и анализирано во нашите следни конференции.

ЛИТЕРАТУРА

- Велева 2006: С. Велева, Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик. Скопје.
- Велковска 1996: С. Велковска, „Метонимијата во разговорниот функционален стил”. Скопје: *Литературен збор*, 1–2. 13–18.
- Драгићевиќ 2001: Р. Драгићевиќ, Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, Београд.
- Дрвошанов 2005: В. Дрвошанов, Анатомската лексика за човекот во македонските говори, Скопје.
- Јованова-Грујовска 2002: Е. Јованова-Грујовска, Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина, Скопје.

Елена И. Јованова-Грујовска, Весна Г. Костовска

- Јованова-Грујовска 2010: Е. Јованова-Грујовска, „Структурна и семантичка анализа на именките сосубјективна оценка во македонскиот јазик”. Скопје: Македонски јазик LXI. 188–195.
- Јовановић 2010: В. Јовановић, Демиутивне и аугментативне именице у српском језику, Београд.
- Конески 1995: К. Конески, Зборообразувањето во современиот македонскијазик, Скопје.
- Марковић 2017: Ј. Марковић (ур.), Опсцена лексика у српском језику, Ниш.
- Марковић 2017: Ј. Марковић, „Статус опсцене лексике у жаргону”, у: Опсцена лексика у српском језику, ур. Јордана Марковић. Ниш, 61–73.
- Ристић 2004: С. Ристић, Експресивна лексика у српском језику. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Толковен речник на македонскиот јазик, I-VI, 2003-14. Скопје: (ТРМЈ)

Elena I. Jovanova-Grujovska, Vesna G. Kostovska

**ENTRE LE DISCOURS FAMILIER ET ÉROTIQUE
DANS LE ROMAN « JUS DE PROSTATE » DE JOVAN
PAVLOVSKI**

L'article analyse le lexique spécifique du roman « Jus de prostate ». Cette œuvre est riche en vocabulaire familier, ainsi qu'en sémantique secondaire et tertiaire du vocabulaire standard en macédonien, et contient un nombre impressionnant d'exemples, frappant par leur expressivité et la vulgarité. Le « Jus de prostate » mêle l'érotisme, la pornographie, la vie sociale, la psychologie et la politique. Tout cela s'exprime à travers un vocabulaire spécialement sélectionné et tendancieux qui valorise le sexe en tant que moyen et but de la vie.

Mots-clés : vocabulaire obscène, vocabulaire familier, vocabulaire anthropologique.

Иван Н. Јовановић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Департаман за француски језик и књижевност

УДК 821.163.41.08-1
811.163.41'373.612
811.163.41'276.2

УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИКЕ У СРПСКИМ НОВОКОМПОНОВАНИМ ПЕСМАМА

У раду се, из угла лексичке и когнитивне семантике, анализира употреба и значење опсцене лексике у српским новокомпонованим песмама извођача Лилите Ђорђевић, Милесе Лакић, Златка Гвоздића и Злате Станојевић, као и језички механизми који то значење индукују: метафора, метонимија, поређење, игра речима. Циљ рада је, такође, да покаже у којој мери значење опсцене лексике кореспондира са културолошком сфером и да ли су на његово настајање утицали друштвено-историјски, фолклорни или неки други фактори и елементи садржани у језику. У зависности од тога који облик полисемије индукује значење опсцених лексема и на који начин се опсцена лексика концептуализује, ексцерпирани примери груписани су у пет образаца: први образац чини лексичка метафора као механизам за развијање опсценог значења лексема (аналогија се успоставља по облику, боји, занимању, сеама колективне експресије); други образац обухвата појмовну метафору (полни органи, тестиси и сексуални чин концептуализују се на различите начине попут живог бића, предмета, робе, уређаја, материје итд.); трећи образац почива на метонимији (партитив-

¹ ivan.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

²Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Романистика и словенски језици, књижевности и културе у контакту и дисконтакту* (бр.81/1-17-8-01) који финансирају Филозофски факултет Универзитета у Нишу, АУФ (Agence universitaire de la francophonie) и Амбасада Републике Француске у Србији (Ambassade de France en Serbie)

на метонимија), четврти на поређењу (сексуални чин, мушки и женски полни органи пореде се са животињама, предметима, биљкама, соматским компонентама), а пети, последњи образац, на игри речима која се манифестује хомофонским амбигвитети-ма.

Кључне речи: опсцена лексика, новокомпонована музика, семантички аспект, српски језик.

Во трудот, низ призмата на лексичката и когнитивна семантика, се анализира употребата и значењето на опсцената лексика во српските новокомпонирани песни на изведувачите Лилита Ѓорѓевиќ, Милеса Лакиќ, Златко Гвоздиќ и Злата Ста-нојевиќ, како и јазичните механизми кои го индуцираат тоа значење: метафората, метонимијата, споредбата, игри зборови. Целта на трудот е исто така да покаже во колкава мерка значењето на опсцената лексика кореспондира со културолошката сфера и дали врз неговото создавање влијаеле општествено-историски, фолклорни или некои други фактори и елементи содржани во јазикот. Во зависност од тоа кој облик на полисе-мија го индуцира значењето на опсцените лексеми и на кој начин се концептуализира опсцената лексика, ексцерпираните примери се групирани во пет обрасци: првиот образец е составен од лексичка метафора како механизам за развивање на опсценото значење на лексемите (аналогијата се воспоставува според формата, бојата, занимањето, семите на колективна експресија); вториот образец ја опфаќа поимната метафора како механизам за развивање на опсценото значење на лексемите (полните органи, тестисите и сексуалниот чин се концептуализираат на различни начини како живо суштество, предмет, облека, уред, материја итн.); третиот образец почива на метони-мијата како механизам за развивање на опсценото значење на лексемите (партитивна метонимија), четвртиот на споредбата (сексуалниот чин, машките и женските полови органи се споредуваат со животни, предмети, растенија, соматски компоненти), а петтиот, последен образец, се однесува на игри со зборови.

Клучни зборови: опсцена лексика, новокомпонирана музика, семантички аспект, српски јазик.

Увод

Употреба опцене лексике постала је масовна појава у савременом српском друштву. Са појавом напредних технологија, интернета, друштвених мрежа, ријалити програма и таблоида долази до експанзије опцених садржаја који се испољавају у виду псовки, увреда, претњи и постају нормалан вид интеракције између особа различитог узраста и оба пола (Јовановић 2017). Коришћење опцене лексике више деценија уназад сматрало се табуом, али је она постепено продирала у све сфере и поре друштвеног живота. Д. Шипка (2011: 88) истиче да су опцене речи традиционално биле карактеристичне за монолошки спонтани, те говорни конверзацијски дискурс, а да су потом ушле и у друге видове комуникације. Опцених садржаја није био лишен ни музички дискурс, прецизније, део опуса српских ново-компонованих песама седамдесетих и осамдесетих година двадестог века које слободно можемо уврстити у ред незаборавних еротских хитова. Реч је о нумерама које су интерпретирали Лилита Ђорђевић, Милеса Лакић, Злата Станојевић и Златко Гвоздић,³ а које су стваране и снимане најпре у иностранству, у Немачкој у студијима Пикола и Гема, у издању изавачке куће Ерос, а потом на подручју бивше Југославије, након што је скинута ознака *кич и шунд* са српске новокомпоноване музике после Титове смрти. Да бисмо што боље сагледали контекст еротске народне музике, осврнућемо се укратко на феномен српске новокомпоноване музике која у жижу јавности долази почетком седамдесетих година. Наиме, у оквиру југословенског друштва новокомпонована народна музика заузимала је

³ Текстове и музику анализираних композиција писали су: Златко Гвоздић, Владимир Божанић, Мича Попић и Мате Соко. Подаци су преузети са омота плоча и касета које су биле доступне аутору овога рада.

деликатан положај. Сматрана је културним производом ниске естетске и уметничке вредности, комерцијалним жанром пуним површности, незнања и дилентатизма. А. Хофман (2013: 293) наглашава да новокомпонована народна музика има своје корене у српској традиционалној народној музици и да представља одраз социјалистичке трансформације од руралног ка модерном индустријском друштву. Она додаје да су се такве песме називале *пољо-привредним шлагерима* и да су се односиле на урбанизоване земљораднике, друштвену групу, која је била главни актер промена. Године 1971. државна власт доноси *Закон против шунда* који је захватио и српску новокомпоновану музику. Негативна процена конкретног музичког дела као шунд, тј. да не поседује универзални уметнички квалитет, био је довољан разлог да се обустави његово снимање или забрани емитовање у медијима. Исте године, на Конгресу културне акције одржаном у Крагујевцу, потврђено је ново рестриктивно начело званичне културне политике, а као посебно проблематични прокламовани су културни жанрови ниског квалитета, али и комерцијални музички правци попут новокомпоноване народне музике (Хофман 2013: 289; Јовановић 1973: 191). Због таквих новонасталих околности, аутори еротских новокомпонованих песама били су приморани да своја дела стварају у иностранству и да их, путем гастрабајтера или неким другим каналима, пласирају на музичко тржиште тадашње Југославије.

Предмет нашег истраживања чине еротски музички опус⁴ извођача Лилите Ђорђевић (*Имала сам љубавнике*

⁴ Када је реч о версификацијској организацији одабраних нумера, она је утемељена на строфама од четири стиха чија дужина варира: шестерац, седмерац, осмерац, десетерац, а срећемо и комбинације седмерца и осмерца, шестерца и седмерца. Рима је парна, а често долази до спајања парне и укрштене риме. Комбинацијом рима и различитих дужина стихова постиже се пуни перлокуциони ефекат на реципијента

јадне спортисте, Мала, мала што си ме лагала, Мени треба неки клин, Хеј, хај, само мени дај, Навали па распали, Дођи у мој стан све ћу да ти дам, Радила сам у пекари, Чика поштар, Врти, добро га укроти, Што би се шикала), Милесе Лакић (Волим да се туцам, Заглавио комшија, Душа иште сексипиште, Баба и деда, Мила кћери хоћеш ли ребара, Татица се швалерише, Иде Лаза, Искусан па уме, Хеј људи свашта, свашта, Ја малена, сукњица на коцке, Падох с пања, Дошла маца на вратанца, Имам те у рукама, Деда је беле гаће носио, Село без Драгише), Злате Станојевић (У Милеве две ципеле леве, Данас нема ништа цабе, Удаја под условом, Још невиност чувам, Волим га и љубим, Мој комшија Веља) и Златка Гвоздића (Изгубљена невиност 1/2/3/4/5, Жена се преудала, Док гледам у слику, У комшијском жити, Научићеш мала, Што ја немам жену, Маче, маче, Мени правом лаву, Мала, мала, што си ме лагала). Циљ рада је да се испитају језички механизми који индукују значење опсцених лексема ексцерпираних из наведених песама, повезаност значења са сфером културе и фактори који су утицали на његово настајање (друштвено-историјски, фолклорни, итд.).

1. Теоријски оквир и методологија истраживања

Традиционални приступ проучавању лексичког значења у раду се повезује са когнитивним приступом, уз комбиновање методе компоненцијалне и концептуалне анализе у тумачењу феномена опсцености са дескриптивном методом. Фокус истраживања усмерен је на

поруке. У нашем корпусу парна рима се најчешће постиже укрштањем циљно одабраног неопсценог лексичког инвентара и формално-садржински опсцених лексичких јединица или комбинацијом двеју опсцених лексема: *Биса-сиса, сисе-висе, кала-бастер-црвен тастер, чмар-квар, пита-кита, муда-луда* и сл.

механизам полисемије који се издваја као главни индуктор значења опцених лексичких јединица.

У традиционалној семантици и лингвистици под метафором се обично подразумева један од најчешћих механизма полисемије захваљујући коме се индукује велики број нових значења речи у лексикону једног језика. Тако према Д. Гортан-Премк (2004: 86), лексичка метафора подразумева пренос номинације с једног појма (референта) на други, односно с једног семантичког садржаја на други, мотивисан аналошким повезивањем семантичких компонената (сема) нижег ранга, уз обавезно замењивање архисеме полазног семантичког садржаја архисемом циљног садржаја. Дакле, лексичка метафора представља пренос имена с једног појма на други на основу некакве сличности међу њима. Ауторка даље истиче да метафора као језички механизам почива на идентичности неких компонената (сема) нижег ранга из семантичких садржаја тих двају појмова (Јовановић 2018: 145). Њиховим асоцијативним повезивањем заправо се омогућава метафоричка трансформација, тачније пренос имена са једног појма на други. Д. Гортан-Премк наводи (2004: 90–109) неколико врста метафоричких асоцијација, које се међусобно разликују по типу семантичке компоненте нижег ранга чијом трансформацијом долази до преноса номинације са полазног на циљни појам. То су: а) метафоричке асоцијације по месту/положају; б) метафоричке асоцијације по функцији; в) метафоричке асоцијације по облику; г) метафоричке асоцијације по боји; д) метафоричке асоцијације типа конкретно → апстрактно; ђ) метафоричке асоцијације типа апстрактно → конкретно (Јовановић 2018: 146).

За разлику од традиционалне семантике и лингвистике, савремена лингвистика, а нарочито она која почива на когнитивистичком приступу, метафору смешта у сам мисаони процес, при чему се она указује као један

од организационих принципа човековог појмовног система. У том смислу, метафора се дефинише као разумевање једног појма или појмовног домена уз помоћ другог појма, односно, појмовног домена. Механизам метафоре састоји се у пресликавању структуре једног појма, који је обично чулно сазнатљив и добро познат, на други домен. У оквиру когнитивне лингвистике значење се изједначава са концептуализацијом – концептуализација подразумева образовање и разумевање појмова на основу човековог „физичког, чулног, емоционалног и интелектуалног искуства са светом који га окружује (Кликовац 2004: 9). У нашем раду ћемо лексичку и појмовну метафору посматрати као различите реализације истог процеса, које су начелно равноправне и само се манифестују на различитим нивоима. Такође, у нашем корпусу осим лексичких и појмовних метафора јавља се и метонимија која подразумева замену једне речи другом која има врло слично значење, односно, употребу једне речи уместо појма или предмета који она сугерира.

2. Анализа корпуса

2.1. Лексичка метафора као механизам за развијање

опсценог значења лексема

2.1.2. Аналогија по облику

Метафоричке аналогије по облику веома су чест индуктор нових семантичких реализација, и доста често у садејству са неком другом мотивационом везом. Д. Гортан-Премк (2004: 90) истиче да не мора само једна сема учествовати у метафоричном процесу, већ то могу бити и две семе или ређе више њих:

1) Масираћу теби сисе	Док <i>карина</i> моја оре
Док ти ноге горе висе	Цвили, цичи, још и вичи
Набићу ти <i>калабастер</i>	Бушићу те све до зоре.
У тај твоји црвен тастер.	3) Набићу ти и у чмар
2) Мешај, мешај и не грешај	Ако пизда има квар

- Да ми *буца* не дангуби
Да времена он не губи.
4) Ен ден дини, ен ден дин
Мени треба неки *клин*
Да ме јебе с пуно жара
Да ми пицу сву распара.
5) Пичка јој је влажна
па је Биса важна
Свако који сврши
Оиак кућу руши.
6) Дугачак је као коњска руда
Испод њега висе *коњска муда*
Шта да радим, стадох да се бојим
- Па од страха почех да се знојим.
7) Дођите код Бисе
Да видите сисе
Да видите пупак
И масивни *шупак*.
8) Лето беше ја седим на пласту
И осећам да ми сисе расту
Трљам руком испод доње трбе
На *брежуљку* длачице ме сврбе
9) *Чеп* набио *буре* затворио
Подрумција он је дуго био
Напише се моје муштерије
Само Рака може да набије.

Према тумачењу П. Имамија (2007: 212), лексема *калабастер* метафорички упућује на penis а настала је сажимањем именице *калибар* и италијанизма *bastare* у значењу *довољно бити*. Аугментатив *карина* потиче од ромске речи *кара* и односи се такође на мушки полни орган великих димензија. Када је реч о именици *буца*, њено денотативно значење реферира на високог функционера или руководиоца, док се у фигуративном смислу употребљава за именовање великог мушког полног органа. Потиче од турске речи *биџ* и *биси* која означава кљачу, батину са задебљањем на једном крају, која је по облику аналогна мушком полном органу (Имами 2007: 64). Наведени пример показује да се осим метафоричких релација по облику, реализује и аналогија на основу величине. Супстантив *клин* дефинише се као гвоздени или дрвени предмет заострен на једном крају. Употребљава се да би одвојио две целине или два дела једне целине, да би се подигао неки део или да би се неки део држао на месту. На основу контекстуалне реализације ове именице запажамо да се метафоричка повезаност са мушким полным органом остварује на основу облика и величине. Хибридно лексичку метафору, односно, укрштање слич-

ности по величини и облику налазимо и у примеру под бројем пет где се мушки полни орган конципира као *ошак* тј. већи одвод у виду вертикалног стуба са шупљином у средини кроз коју излази дим. Дим представља метафору за сперму. Номинална синтагма *коњска муда* реферира на велике мушке тестисе, а мотивисана је природно великим димензијама овог органа који карактерише коње.

Према РМС (2007: 1559) именица *шупак* у контексту опцене лексике упућује на чмар. Аналогија се успоставља на основу сличности по облику у виду шупљине, тј. рупе. За разлику од РМС-а, Д. Андрић (1976: 223) и П. Имами (2007: 483) истичу да се наведена лексема може метафорички употребљавати за именовање глупе и неспособне особе.

Женски полни орган метафорички се назива и брежуљком. РМС (2007: 109) дефинише *брежуљак* као мање узвишење на земљи, мало брдо. У свести говорника српског језика женски полни орган поима се дакле као испупчење, избочина на доњем стомаку, налик брежуљку. Занимљиво је истаћи да ниједан речник жаргона и оспцених речи не наводи да је реч о лексеми која се може употребити у опсеном дискурсу. У примеру под бројем девет, занимљиво је истаћи да аутор текста мушки полни орган именује лексемом *чеп*, а женски именицом *буре*. Метафоричке релације успостављају се на основу сличности по облику: мушки полни орган изгледом подсећа на наведени предмет, док се женски полни орган доживљава као посуда са отвором која се затвара одређеним предметом. У фигуративном смислу наведена слика вађења и гурања чепа у буре имплицира и вршење сексуалног чина. Ниједан консултовани речник (РМС 2007: 1509; Имами 2007: 80; Андрић 1976: 203; Шипка 2010) не наводи опсени карактер наведене именице. Имами и Андрић истичу да се она у метафоричком смислу односи на полтрона и улицицу. Све ово указује на чињеницу да

српски народ поседује висок степен креативности и мотивисаности за осмишљавање богатих језичких форми са скривеним опсценим садржајем.

2.1.3. Аналогија по боји

Осим аналошких релација по облику пронашли смо један пример где се веза између два појма успоставља на основу сличности по боји. Наиме, РМС (2007: 1304) дефинише реч *тастер* као дирку, типку на неким инструментима или уређајима. У нашем случају, женски полни орган, тачније његова унутрашњост, црвене је боје и подсећа на тастер који емитује црвену светлост када се упали:

1) Масираћу теби сисе Набићу ти калабастер
Док ти ноге горе висе У тај твоји *црвен тастер*.

2.1.4. Аналогија по занимању

У нашем корпусу метафоричке асоцијације по основу занимања између полазног и циљног садржаја упућују на вршење радње сексуалног чина:

1) Чеп набио буре затворио Напише се моје муштерије
Подрумција он је дуго био Само Рака може да набије.

Подрумција је особа задужена за складиштење алкохолних пића, вина и ракије, за њихово сипање у бурад и затварање. Сема сексуалне конотације управо се везује за процес отварања и затварања буради чепом, што асоцира на сношај. Такође, метафоричком лексемом *подрумција* номинује се и особа која реализује сексуални акт (јебач).

2.1.5. Семе колективне експресије

За разлику од досад наведених примера у којима семантичка компонента која индукује метафору садржи информацију или о некој од спољашњих особина денотата или информацију о нашем поимању денотата наилазимо на случајеве где је семантички садржај прожет семама које чине резултат колективне експресије. Д. Гортан-

Премк (2004: 107) истиче да постоје два основна типа метафоричких асоцијација којима је полазиште каква експресивна сема; први је онај у коме је полазна лексема зооним или фитоним а циљна човек; други је онај у коме и полазна и циљна лексема именује човека. За наше истраживање узели смо у обзир оба типа, с обзиром на то да нам се јављају зооморфизми *риба*, *гњурац*, фитоним *кита* и властито име које именује човека, односно, човеков део тела: *Ђока*:

- 1) Ако се теби мој *Ђока*
свиђа
Пицу ће твоју често да виђа
Рашри ноге, о пицо луда
Љубим ти *рибу*, љуби ми
муда.
2) Дођи мала али сама

- Шта то кријеш међ ногама
Знаш да мој тврди курац
Често мисли да је *гњурац*.
3) Врућина је уби боже
А ја гола све до коже
Сечем леба, правим питу
Стално мислим ја на *киту*.

Зооним и фитоним као полазне лексеме у свом семантичком садржају поседују семе које су резултат колективне експресије, колективног схватања да животиње попут *рибе* и *гњурца* и фитоним попут *ките*, као скуп цвећа, имају одређене особине које су својствене човеку, које се приписују човеку или некој његовој соматској компоненти. Д. Гортон Премк (2004: 108) наглашава да све метафоре које полазе од лексема које именују човека или његове делове експресивно су немаркиране, у нашем случају *Ђока*→*пенис*, а све метафоре које полазе од ствари, биљака и животиња и завршавају се на именовању човека или његових делова експресивне су: *риба*→*вагина*, *гњурац*→*пенис*, *кита*→*пенис*.

2.2. Појмовна метафора као механизам за развијање опсценог значења лексема

Као што смо у теоријском делу већ и напоменули анализу корпуса засновали смо на комбинацији композицијалне и концептуалне анализе. Концептуална ана-

лиза нам помаже да дубље сагледамо начин на који се концептуализује сексуални чин, мушки и женски полни орган.

2.2.1. Мушки полни орган/женски полни орган/тестиси су биће

Наша анализа показује да су најбројнији они примери у којима се мушки и женски полни орган као и тестиси концептуализују као живо, људско биће које се одликује одређеним когнитивним способностима: може да размишља, да поседује одређене емоције, у нашем случају негативне: љути се, гризе, може да има способност обављања различитих активности и делатности као што су: орање, лечење, улажење, устајање, гутање, ударање, може да се одликује изразитом физичком снагом. У наставку следи приказ извода из корпуса који аргументују наведене тврдње:

1) Дођи мала али сама
Шта то кријеш међ ногама
Знаш да мој тврди курац
Често мисли да је гњурац.	6) Када жену видим
Мени курац скочи
Скочи и набрекне
И још се укочи.
2) Бија, баја, баја, бум
Погледај ми драги њу
Моја пичка много љута
Хоће курац да прогута.	7) Пази, пази, пази
Док курац улази
Гурни, гурни јако
Ко што ради свако.
3) Шапућеш ми нежне речи
Нека пичка курац лечи
Не причај ми речи грубе
Моја пичка има зубе.	8) Мешај, мешај и не грешај
Док карина моја оре
Цвили, цичи, још и вичи
Бушићу те све до зоре.
4) Не причај ми речи тешке
Могуће су мале грешке
У тренутку нервне кризе
Може пичка да угризе.	9) Како јебе, утробу ми пара
У мом телу луде страсти
ствара
По дупету ударају муда
У мом телу стварају се чуда.
5) Курац ми се диго
Ал немам прилику
Мого сам да дркам
Док гледам у слику.	10) Сави мене, за сисе ме
држи
Моје тело као жишка пржи

Употреба и значење опцене лексике...

Сави мене испод свог Ја га гледам у та муда јака.
стомака

2.2.2. Мушки полни орган је предмет

Мушки полни орган се такође концептуализује и као предмет који има одређени облик, изглед, који се одликује разноликошћу својих оивичених делова: оштар, туп, као и самим садржајем материје од које је начињен: крутост.

1) Има један чика поштар
Кажу носи <i>курац оштар</i>
Чим зазвони он на врата
Одмах ме за пичку хвата.	Добро јебе, по телу ме љуби
На местима познају се зуби.
2) Сврших тако неколико пута
<i>А у њега курчина још крута</i>	3) Трупа, трупа, трупа, труп
<i>Курац ти је много туп</i>
Твојој причи не наседам
На твој курац ја не седам.

2.2.3. Мушки полни орган је предмет на коме се седи

Мушки полни орган може бити поиман и као одређени предмет који служи за седење попут столице, кревета и сл.

1) Цабе сада тражиш
Да се исповедаш | <i>Место на мој курац</i>
<i>Ти на туђи седаш.</i> |
|--|---|

2.2.4. Мушки полни орган је предмет натопљен течношћу

Занимљиво је истаћи да се пенис у свести српских говорника може поимати и као предмет који садржи течност која може да се истиска, цеди или конзумира и који на крају, услед такве употребе, може да се оштети:

1) Само само Биса
Сваком <i>курац сиса</i> | <i>Сиса га и цеди</i>
Док га не повреди. |
|---|---|

2.2.5. Мушки полни орган је вредносна роба

За разлику од женског полног органа који се концептуализује као роба која нема никакву вредност, што ћемо у наставку рада и показати, мушки полни орган се метафорички поима као роба од изузетне вредности, с

обзиром на то да игра пресудну улогу у репродуктивном систему:

1) Појеби ме, дај не штеди Рамена ти гризем снажна
Тај твој курац пара вреди Пичка ми је сасвим влажна.

2.2.6. Женски полни орган је безвредна роба

Вагина се у нашем корпусу манифестује као роба која не поседује никакву вредност, која се даје у бесцење:

1) *Твоја пица нема цену* Знам да ниси права дама
Јер те јебу сви на смену Зато сврати до мог стана.

2.2.7. Женски полни орган је биљка

Осим што се женски полни орган сагледава као живо људско биће, може се концептуализовати и као биљка која поседује одређену боју и способност цветања. Најчешће се поима као ружа на основу сличности са бојом коју овај цвет поседује:

1) Кад се зацрвени Лепша је од руже
И кад се расцвета У почетку лета.

2.2.8. Женски полни орган је уређај/уређај који се загрева

У нашем корпусу женски полни орган може се концептуализовати и као уређај који је у функцији, али који је склон кваровима и захтева поравку, или као уређај који се прегрева услед прекомерног коришћења, што може оставити одређене последице по онога који се њиме служи:

1) Набићу ти и у чмар 2) Па на њега још једанпут лего
Ако тизда има квар И сетих се како ме је јебо
Да ми буца не дангуби Он ме јебе, а *пичка ми врућа*
Да времена он не губи. Курац му је добио на плућа.

2.2.9. Женски полни орган је јестива материја

Наше истраживање показује да се вагина код српских говорника поима као материја која се може конзумирати и која нема штетних последица по људско здравље.

Употреба и значење опцене лексике...

Имплицитна аналогија се успоставља са намирницама попут лизалице или сладоледа:

1) Црвени се пизда
Као ружин цвет

Ко пичку не лиже
Нек буде проклет.

2.2.10. Женски полни орган је објекат за рушење

Женски полни орган се може концептуализовати и као објекат, тј. грађевина која може да се сруши и растури:

1) Водим те ноћас у царство
среће
Ко ја те нико јебати неће

Растурићу ти пичкицу душо
Памтићеш кад је мој Ђока ушо.

2.2.11. Тестиси су еластична материја

За разлику од пениса и вагине који се у највећем броју случајева поимају као живо биће или предмет, метафоричка концептуализација тестиса као материје која може да се растеже и развлачи врши се на основу њихових природних карактеристика. Наиме, реч је о мушким гениталним жлездама које су смештене у мошницама, односно, у кесастом продужетку стомака, које имају ту способност да се скупљају и шире. С обзиром на то да представљају основно место синтезе мушког полног хормона тестостерона који регулише секундарне полне карактеристике и чије су високе концентрације неопходне за одвијање сперматогенезе, све то утиче на појачавање и манифестовање изразите сексуалне жеље:

1) Очи ми се сјају
Муда се отегну

Не мог да издржим
И руком их држим.

2.2.12. Тестиси су клатно

Тестиси се могу концептуализовати и као физичко тело, тј. клатно, које се њише око равнотежног положаја. У нашем случају концептуализација је појачана поредбеном конструкцијом *ко у бика*, где се појачава експресивни потенцијал ове лексеме:

1) Јебе тако забио га јако
То би хтео да осети свако

Слатко му је и хвата га рика
Муда му се клате ко у бика.

2.2.13. Сексуални чин је игра

У нашем корпусу пронашли смо два примера исказана фразеолошким формама у којима се сексуални чин концептуализује као игровна активност у оквиру које учесници израђују одређене предмете који имају свој циљ и функцију. Наиме, у метафоричком смислу реч је о упражњавању одређених поза у сексу чији изглед подсећа на изглед одређених предмета:

1) Дођи мала спреми пицу
Да правимо клацкалицу
Да правимо светска чуда
Од мог курца и од муда.

2) Дођи мала из каприца
Да правимо и колица
Док се црна кафа крчка
Колица ће бити грчка.

Клацкалица је сексуална поза у којој мушкарац седи на столици, фотељи или ивици кревета, са стопалима на поду, док је жена на њему са раширеним ногама подигнутим у ваздух. *Колица* јесу такође поза у сексу која подразумева да мушкарац седи на ивици кревета, жена ставља руке на под, подиже ноге и испружа их поред мушкарчевих кукова.

2.3. Метонимија као механизам за развијање опсценог значења лексема

У лингвистичком приступу метонимија се разматра, првенствено применом компоненцијалне анализе, као систематска лексичка појава која омогућава полисемичност лексеме (Ковачевић 1999: 46). Компонденцијална анализа полази од тога да полисемична лексема поседује сложену семичку структуру и да је њено значење свеукупност хијерархијски организованих семантичких компонената.

На основу обрађеног корпуса можемо констатовати да се једино издвојила партитивна метонимија која подразумева да лексема са метонимијским значењем и

лексема коју она замењује стоје у односу партитивности. М. Ковачевић (1999: 58) наглашава да се метонимијском именицом по правилу обележава неки предмет, у нашем случају, женски полни орган који се, из визууре појмовне метонимије, концептуализује као посуда, којим се означава количина материје обележене неметонимијском лексемом. Партитивна метонимија се најчешће реализује као НАЗИВ ПРЕДМЕТА-САДРЖИОЦА→САДРЖАЈ ТОГ ПРЕДМЕТА. У погледу појмовне метонимије, женски полни орган би се концептуализовао као ПОСУДА ИСПУЊЕНА ТЕЧНОШЋУ:

1) Хајде драги не будали
Скини гаће па навали
Страшно ми се ноћас жури
<i>Осећам да пичка цури</i>
[→течност из пичке]	Срце куца, сева
Као да је шок.
4) <i>Зачепи ми пичку</i> [→отвор на пички]
Да не сумњаш више
Зачепи је, забрани је
Да не пиша више.
2) Дођи мала, ал не жури
<i>Иако ти пичка цури</i>
[→течност из пичке]
Када уђем ја унутра
Јебаћу те све до сутра.	5) <i>Закатанчи и залепи</i>
[→отвор на пички]
Да се не одлепи
<i>Закуцај је, закуцај је</i>
Људи нису слепи.
3) Кад почне да зева
<i>И да пушта сок</i> [→течност из пичке]	

2.4. Поређење као механизам за развијање опсценог значења лексема

Према тумачењу Квинтилијана метафора се схвата као скраћено поређење и од њега се разликује по томе што се код њега врши поређење са предметом који хоћемо да изразимо, а код метафоре се предмет ставља на место другог предмета. Посматрано из граматичке перспективе поређење се од метафоре разликује по присуству компаративне, тј. поредбене речи *попут*, *као*, а та граматичка разлика условљава и семантичку разлику између тих двају језичких механизма. У оквиру поређења не долази ни до каквог трансфера значења већ све речи

чувају своје значење, док се код метафоре јавља семантичка инкомпатибилност (Ковачевић 1999: 24). У нашем корпусу пронашли смо бројне примере у којима се мушки и женски полни орган као и сексуални чин најчешће пореде са животињама или са њиховим полним органима, са предметима, биљкама и човековим соматским компонентама са којима их повезују слична својства.

2.4.1. Поређење са животињама

У овој скупини опсцених лексема поређење се врши са слоновским полним органом, а сличност се доводи у везу на основу величине:

1) Јецала сам, стењала *Курац као он*
Ал не бих га мењала *Има само слон.*

Вршење сексуалног чина код људи пореди се са начином на који га врше одређене животиње, у нашем случају *зец*, који у српској колективној слици света слови за животињу која веома брзо доживи оргазам:

2) Еци, пеци, пеци пец *А ја волим, моја туго*
Јебеш драги као зец *Да се јебем, дуго, дуго*

У примеру под бројем три мушки полни орган се компарира с именицом *прасе*, а у примеру под бројем четири тестиси са биковским тестисима. Сличност се издваја на основу величине:

3) Дођи мала ти до девет *4) Јебе тако забио га јако*
Спремио сам свој кревет *То би хтео да осети свако*
У кревету мала зна се *Слатко му је и хвата га рика*
Курац велик као прасе. *Муда му се клате ко у бика.*

2.4.2. Поређење са предметима

У следећа три примера ексцерпирана из нашег корпуса компарација почива на сличностима које постоје између мушког полног органа и одређених предмета који по облику, унутрашњим карактеристикама, функцији и величини подсећа на њих. Тако се пенис упоређује са кладом (5), струњачом (6) и страшилом за вране (7). Име-

ница *клада* се дефинише као одсечен, неотесан комад стабла, балван, пањ или цепаница са којом се пореди онај мушки полни орган који по облику подесећа на њу, али и онај мушки полни орган који након доживљеног оргазма губи ерективни положај. Ово се објашњава тиме што су кладе обично оборена стабла на земљи па асоцирају на човеков полни орган који се налази у таквом положају; денотат *струњача* представља меку и еластичну површину која служи за реализацију гимнастичких вежби, а са којом се пореди меки пенис, тј. пенис који није у стању да досегне одређени степен ерективности; лексема *страшило за вране* имплицира предмет који служи за терање врана из њива како не би чиниле штету на усевима. Издуженог је облика, хоризонтално постављен, што подсећа на пенис који се налази у стању ерекције:

5) Дири, дири дири дон	Ал му срце ко у жене
За јебање ниси склон	Тукла сам га на поене.
<i>Курац ти је као клада</i>	7) Грицко сам ти сисе
Ал шта вреди често пада.	Слатко на тенане
6) Имала сам и рвача	<i>Курац ми се диго</i>
<i>Тврд му курац ко струњача</i>	<i>Ко страшило за вране.</i>

2.4.3. Поређење са биљкама

Као што смо већ напоменули, женски полни орган се, када је реч о фитонимима, најчешће пореди са ружом због успостављања сличности на основу црвене боје којом се карактеришу оба појма:

8) Црвени се пизда	Ко пичку не лиже
<i>Као ружин цвет</i>	Нек буде проклет.

Такође, мушки полни орган се компарира и са клипом кукуруза где се семантичка веза између два денотата актуализује на основу величине и облика:

9) Јебо сам те с преда,	<i>гуро сам ти курац</i>
туцао те з гуза	<i>ко клип кукуруза.</i>

2.4.4. Поређење са соматском компонентом

У последњу групу поредбених низова уврстили смо пример у којем се мушки полни орган пореди са спољашњим деловима људског тела, у нашем случају са руком, а сличност се манифестује кроз облик и величину:

- 10) Тад устаде и стаде крај зида По стомаку длака ко у вука
Поче своју одећу да скида *А курац му дебео ко рука.*

2.5. Игре речима као механизам за развијање опсценог значења лексема

У нашем корпусу пронашли смо одређени број примера у којима се јављају игре речима са опсценим импликацијама, а опсцена се компонента испољава кроз хомофонске амбигвитете. Најчешће секвенцу са опсценим импликацијама чини енклитички облик глагола *бити* и двосложне именице или придеви који најчешће почињу консонатом *б*, а ређе консонатом *п*, коме следе самогласници *у*, *е* или *и*. Први део секвенце динамизира опсцени садржај, док се други део реченичне секвенце увек завршава неопсценим компонентама:

- 1) Бабу *је бу*, бабу *је бу*, бабу је бува ујела
За њену *ни*, за њену *ни*, за њену пикљаву ручицу.
- 2) Баба се је де, баба се је де, баба се је деди жалила
Да ју *је бу*, да ју *је бу*, да ју је бува ујела.
- 3) Деда *је бе*, деда *је бе*, деда је беле гаће носио.
И деда *је бе*, и деда *је бе*, и деда је беле гаће носио.
- 4) Деда *је бе*, деда *је бе*, деда је белу браду носио.
И деда *је бе*, и деда *је бе* и деда је белу браду носио.
- 5) Баба *је бе*, баба *је бе*, баба је белу блузу обукла.
И баба *је бе*, и баба *је бе* и баба је белу блузу оукла.
- 6) Деда *је бе*, деда *је бе*, деда је белу бабу повео.
И деда *је бе*, и деда *је бе* и деда је белу бабу повео.

За разлику од горенаведених примера у којима се опсцене импликације реализују у првом делу реченичне секвенце, у примеру под бројем седам имамо случај манифестовања опсценог хомофонског амбигвитета у читавој

реченици: *мала моја на врх села мога*. Ова конструкција може да се двојачко тумачи: реч је о девојци која живи у горњем делу неког села или, пак, као призив на вршење сексуалног чина: дођи и седни на мој пенис:

7) *Мала моја на врх села мога* Ја бих тебе и више никога
Ја бих тебе и више никога *Мала моја на врх села мога.*

3. Закључак

На основу урађене анализе можемо закључити да је опцена лексика продуктиван језички слој који се одликује богатим семантичким потенцијалом и разноврсним културолошким конотацијама. Поред експлицитно опцених лексичких јединица на формалном и садржинском плану појављују се и оне лексеме неопценог карактера које припадају различитим тематским пољима (предмети, активности, оруђе), али које развијају богат опцени семантички садржај настао метафоричким, метонимијским и компаративним путем или на основу игре речима. У оквиру метафоре, највише се издавају они опсенизми који своје значење граде на основу аналошких релација по димензији и облику, док су мање заступљене лексеме које значење конструишу на основу сличности по боји или занимању. Као посебну групу бисмо издвојили опсенизме који су настали метафоричким пресликавањем сема колективне експресије.

У том светлу издвајају се стереотипне представе и културни еталони српске друштвено-језичке заједнице да се квалитетан и узбудљив сексуални чин остварује на необичним и оригиналним местима: у житу, копривару, врбаку, покрај шупе, у штали, уз стативу, иза куће, да су најбољи сексуални актери људи са села, а да су најлошији спортисти. Мушки и женски полни орган најчешће се концептуализује као живо биће које размишља, осећа, креће се, обавља различите активности или предмет различитог облика, димензија и намене. Одређени број

примера нам сведочи о томе да се женски полни орган концептуализује и као роба, посуда, течност, материја, биљка. Заступљеност динамичке компоненте у оквиру сексуалног чина и испољавање перлокуционог ефекта најбоље се сагледава и на версификацијском плану, конкретно кроз комбиновање парне риме и дужине стиха. Што је стих краћи, ефекат је упечатљивији. Томе доприноси и тематски одабрана лексика која се римује са опшеним лексичким јединицама.

Суштина настанка еротских новокомпонованих песама огледа се у чињеници да је тадашња југословнска друштвена заједница желела да иде у корак са сексуалном револуцијом која је свој пуни процват доживела шездесетих и седамдесетих година 20. века и која је подразумевала промене друштвених погледа и морала у односу на сексуалност. С обзиром на то да је српски народ окренут хришћанским моралним начелима и поимању сексуалности кроз призму светоотачког предања, ствараоци и интерпретатори оваквих песама покушали су да дају допринос легализацији голотиње, проституције и порнографије.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976: Д. Андрић, *Речник жаргона*. Београд: БИГЗ.
- Богдановић 1998: Н. Богдановић, *Опсцена лексика*. Ниш: Просвета.
- Гортан-Премк 2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Дешић 1998: М. Дешић, Неки аспекти проучавања опсцене лексике, у: *Опсцена лексика, зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 29–39.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Употреба и значење опцене лексике...

- Ивановић 1973: S. Ivanović, Narodna muzika između folklor a i kulture masovnog društva, u: *Kultura*, 23. Beograd: BIGZ, 166–196.
- Имами 2007: P. Imami, *Beogradski frajerski rečnik*. Beograd: NNK International.
- Јовановић 2015: И. Јовановић, Дискурзивна вредност опцене лексике у француском и српском језику, у: *Језик, књижевност, дискурс, зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 567–587.
- Јовановић 2017: И. Јовановић, Вулгаризми у дискурсу телефонских разговора: један пример из руралне средине, у: *Опцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет, 75–95.
- Јовановић 2018: Ј. Јовановић, *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.
- Кликовац 2004: D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Лакоф, Џонсон 1980: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Мутавцић, Сивачки 2015: П. Мутавцић, А. Сивачки, Балкански језици и опсени дискурс, у: *Језик, књижевност, дискурс, зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 551–565.
- РМС 2007: *Речник Матице српске*. Нови Сад: Матица српска.
- Хофман 2013: А. Hofman, Ко се боји šunda још? Музичка цензура у Југославији, у: *Сociјализам на клупи. Југословенско друштво и очима нове постјугословенске humanistike*. Zagreb: Srednja Europa d.o.o/Pula: Sveučilište Jurja Dobrile/Istra: Sajam knjiga.
- Шипка 2011: Д. Шипка, *Речник опсених речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

Корпус

https://www.youtube.com/watch?v=xfAI_MQJy4o&list=RDxfAI_MQJy4o&start_radio=1&t=17

https://www.youtube.com/watch?v=9uEHp3xSR80&list=RD9uEHp3xSR80&start_radio=1&t=2

https://www.youtube.com/watch?v=6taqlmeBsxw&list=RD6taqlmeBsxw&start_radio=1&t=4

https://www.youtube.com/watch?v=gDPritlzVIM&list=RDgDPritlzVIM&start_radio=1&t=2

Ivan N. Jovanović

L'USAGE ET LE SENS DU LEXIQUE OBSCÈNE DANS LES NOUVELLES CHANSONS COMPOSÉES SERBES

Résumé

Du point de vue de la sémantique lexicale et cognitive notre article se propose d'analyser l'usage et le sens du lexique obscène dans les nouvelles chansons composées serbes interprétées par Lilita Đorđević, Milesa Lakić, Zlatko Gvozdić et Gordana Stanojević ainsi que les mécanismes de langage qui induisent le sens : métaphore, métonymie, comparaison, jeux de mots. Ainsi, l'objectif soit-il de montrer dans quelle mesure le sens du lexique obscène correspond à la sphère culturelle et s'il était affecté par certains facteurs tels que les éléments socio-historiques, folkloriques ou d'autres éléments contenus dans la langue. En fonction de la manière de l'induction du sens du lexique obscène et de sa conceptualisation, les exemples tirés du corpus sont regroupés en cinq modèles : le premier concerne la métaphore lexicale (l'analogie est établie selon la forme, la couleur, la profession et les sèmes de l'expression collective) ; le second modèle comprend la métaphore conceptuelle (les organes sexuels, les testicules et l'acte sexuel sont conceptualisés de diverses manières, comme l'être vivant, l'objet, les biens, les équipements, les matériaux, etc.) ; le troisième modèle est basé sur la métonymie (métonymie partitive), le quatrième sur une comparaison (l'acte sexuel, les organes sexuels mâles et femelles sont comparées avec des animaux, des objets, des plantes, des composants somatiques) ; le cinquième modèle regroupe les exemples reposant sur les jeux de mots.

Mots-clés : lexique obscène, musique nouvelle folklorique serbe, aspect sémantique, langue serbe.

Надежда Д. Јовић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Департман за српски језик

УДК 811.163.41'282.2
811.163.41'374
811.163.41'373.23

НАЗИВИ ЗА ЖЕНУ И ЧОВЕКА ЛАКОГ МОРАЛА У ЦРНОТРАВСКОМ РЕЧНИКУ Р. СТОЈАНОВИЋА

У раду је анализирано око деведесет лексема и израза ексцерпираних из *Црнотравског речника* Р. Стојановића, који се односе углавном на жену, али и на човека лаког морала. Међу њима је највише именица, мада има и глагола и придева. Извршена је семантичка, мотивациона, творбена и етимолошка анализа ове лексике. Установљено је да у њој доминирају изведене речи словенског порекла које су већином једнозначне, али је упадљива и употреба сложеница и речи добијених префиксацијом (*белосветка*, *вртигуза*; *бесрамник*, *поцукњар*). Има и страних основа које су у широј употреби у другим говорима и у савременом српском језику (*врајла/фрајла*, *вукса/фукса*, *флинта*, *фрајерка*). Већи број именица женског рода у овој грађи може се довести у везу са патријархалним моралом.

Кључне речи: *Црнотравски речник*, пејоративи, творба, етимологија.

Во трудот се анализирани околу деведесет лексеми и фрази ексцерпирани од *Црнотравски речник* на Р. Стојановиќ, кои главно се однесуваат на жената, но и на човекот со слаб морал. Меѓу нив најмногубројни се именките, иако има и глаголи и придавки. Извршена е семантичка, мотивациска, збооробразувачка и етимолошка анализа на лексемите. Утвредно е дека доминираат изведени зборови од словенско потекло, од

¹ nadezda.jovic@filfak.ni.ac.rs

² Овај рад рађен је у оквиру пројекта *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије* (бр. 183/1-16-01), који се реализује на Филозофском факултету у Нишу.

кои повеќето се еднозначни, но интересна е и употребата на сложенки и зборови со префикси (*белосветка, вртигуза; бесрамник, поцукњар*). Исто така постојат и туѓи основи кои се среќаваат во другите говори и во современиот српски јазик (*врајла/фрајла, вукса/фукса, флинта, фрајерка*). Поголемиот број именки од женски род во овој материјал може да биде поврзан со патријархалниот морал.

Клучни зборови: Црнотравски речник, пејоративи, зборо-образување, етимологија.

1. Називи за жену и човека лаког морала припадају лексичком слоју пејоратива и показател су негативног односа средине према појави промискуитетног понашања, које се сматра неморалним, развратним, будући да синтагма *лак морал* означавала „*понашање у супротности са признатим друштвеним нормама (обично испољено у сексуалној слободи)*” (РСАНУ).

1.1. Ови називи већ су привлачили пажњу истраживача као део шире мотивисаних експресива негативне оцене кои се тичу: или само женске особе у одређеном народном говору (Радовић-Тешић 2000),³ или мушкарца и жене у лексици с половине 19. века (Ристић 2004: 149–168)⁴ и у најновијем омладинском жаргону српског језика (Ристић 2004: 169–185), као и у оквиру упоредног проучавања пејоратива за мушкарце и жене у српском и у норвешком језику (Ристивојевић-Рајковић 2014) итд.

1.2. Иако је грађа забележена у поменутиим радовима релативно богата, учинило се занимљивим позабавити се само овом лексиком у говору једне патријархалне

³ М. Радовић-Тешић бавила се пејоративима за женску особу у говору Пиве који су мотивисани изгледом, карактером, односом према раду, моралу и др., при чему је узела у обзир 38 назива којима се именује жена лаког морала (2000: 908–909).

⁴ С. Ристић анализира око 150 негативних експресива из часописа *Скоротеца* из 1844. године од којих се 14 односи на неморалну женску особу (2000: 952, 958).

средине, на основу материјала забележеног у дијалекатском речнику. Рачунало се са тим да је дијалекатска лексика експресивнија него стандардна (Ристић 2004: 19), а избор је пао на *Црнотравски речник* Радослава Стојановића (Стојановић 2010) не само због његовог обима (нешто више од 1000 страна), већ и због чињенице да није био предмет овакве анализе.⁵ Ексерципирано је око деведесет назива који се односе на жену и човека лаког морала, пре свега именица, али и глагола, као и мањи број израза.⁶ Будући да је познато да су пејоративи често настали секундарном семантичком реализацијом, један од циљева рада био је установити однос назива који блудницу или блудника именују примарним односно секундарним значењем. Предмет анализе биће и структура ових назива и њихово порекло. Очекујемо да ће однос назива за жену и човека лаког морала у црнотравском говору потврдити стереотипе о жени и мушкарцу у погледу њиховог пожељног, друштвено прихватљивог сексуалног понашања.

2. Анализа значења ових експресива спроведена је на основу семантичких дефиниција Р. Стојановића које се међусобно разликују, пошто именују различите манифестације и видове лаког морала код жена и мушкараца. Ради прегледнијег представљања грађе све те дефиниције груписане су око следећих значења: 'непристојна жена', 'заводница', 'бестидница', 'жена вреле крви', 'жена која увек хоће', 'ненасита жена/ особа у сексу', 'податна жена/ жена лаког морала/ лака жена/ распусна, обесна жена', 'неморална жена', 'уличарка/ блудница/ проститутка/ курва/ дроца' и 'жена која је родила ванбрачно дете'. У оквиру те поделе скреће се пажња на примарну или секундарну семантичку реализацију која се истражује.

⁵ Проф. Ј. Марковић (2007) бавила се опсценом лексиком у дијалекатским речницима југоисточне Србије, што је објављено у зборнику *Еротско у култури Срба и Бугара*, али у то време *Црнотравски речник* још није био објављен.

⁶ Ексерципирана лексика дата је у прилогу на крају рада.

2.1.1. 'Непристојна жена' именује се лексемама *рашчепуља*, *рашчепљак*, *рашчепњак*, које се односе на 'непристојно млађе женско чељаде'.⁷

2.1.2. 'Заводница' се каже *потрепкуља*, 'она која потрепкује, заводница'.

2.1.3. У значењу 'бестидница', односно 'бестидник' као негативни експресиви сниженог степена јављају се лексеме *бесра́мница*, *бесрамуља* и *бесра́мник* и придев *бесра́ман*, -мна, -мно 'бестидан'.⁸

Исти степен експресивности имају израз *Ударил блокџ на обр́аз* 'изгуби стид' (в. *удари* 3) и глагол *узврцкује (се)* 'чини саблажњиве кретње задњицом (женска особа), 2. унервози се'.⁹

Повишен степен експресивности носе именице: *вртигу́за*, *вртигу́зла*,¹⁰ *вртиду́пка*, *вртоду́пка* 'женска особа која нише задњицом кад хода, бестидница'.

Висок степен пејоративности имају секундарно мотивисане речи: *врторе́пка* '1. бестидница, развратница, 2. превртљива, непоуздана особа', *облаза* '1. траг инсекта на људској кожи, 2. фиг. човек без стида и срама', и посебно, *облазина*² фиг. пеј. 'бестидник'.

⁷ Иза лексема наводе се, према потреби, значења која је дао Р. Стојановић.

⁸ Ове лексеме добијене су афиксалном деривацијом од основе *срам-*, као и лексеме *срамота* 'стидно место, полни уд' и *осрамоти* 'обешчисти (о жени)'. У значењу 'брука, срамота' јавља се турцизам *резил*. Уп.: *урезили (се)* 'осрамоти (се), обрука (се)', *порезили се* 'обрука се'. У значењу '1. поштовање, поштовање, 2. морал' јавља се лексема *обсуп*, а од антонимске основе *блуд*, која није забележена у *Речнику*, долазе придев *блудан*, -дна, -дно у значењу 'пресит, презасићен' и именица *блудник* 'пресит, аздисао од преситости'.

⁹ Од ове основе изведене су и лексеме *врцко́љ* 'врцкаста особа', *врцко́љка*, *врцла* 'врцкаста женска особа', *врцко́љче* 'врцкасто дете', којима се не износи морална оцена.

¹⁰ Уп. *вртигу́з/вртигу́з* 'немирно дете, несташко'.

2.1.4. 'Жена вреле крви' означава се изразом *жѝва вáтра*, који има и друга позитивна и негативна значења: '1. отресита, паметна особа, 2. пргав'.

2.1.5. 'Жена која увек хоће' назива се *о́ћка*, а судећи према семантичкој дефиницији исто значење има и антоним *не́ћка* – 'она која неће, која се нећка, а, у ствари, хоће, суп. *оћка*'.

2.1.6. Секундарно значење 'ненасита жена/ особа у сексу' има лексема *алама́нка*, чије је примарно значење '1. прождрљивица гладница'. Слично је значење лексеме *аветѝња* 'незајажљива особа'.

2.1.7. Значење 'податна жена/ жена лаког морала/ лака жена/ распусна/ обесна жена' има већи број лексичких реализација са повишеним и високим степеном негативне експресије пошто је реч о врло непожељној особини код жене: *алао́јда* 'распусна жена, ветропир', *олоо́јда*, *олоо́јда* 'луцпрада, лудача, жена лаког морала', *фли́нта*, *флинта́ра*, *флинтотина* 'жена лаког морала, податна жена', *кúрка*, *фрајерка* 'лака жена', *калашту́ра* 'раскалашна, рђава жена', *белосвѝтка*, *белосвѝтуша* 'жена лаког морала, роспија, туђинка', *бесу́ља* '1. обесна, блудна жена, 2. помахнитала животиња'.

Са нижим степеном негативне експресије долази фигуративно употребљена лексема *меракли́ка*, '1. она која воли нарочито нешто и уме да га изабере, 2. фиг. лака жена'.

Глаголи *пода́ва се* и *проскѝта се* имају секундарна значења '4. подаје се, лако пристаје на обљубу' – *пода́ва се*¹¹ и '2. ода се распусном животу' – *проскѝта се*.

Секундарно значење '3. јури за мушкарцима' има и глагол *а́ка се*,¹² отуда и глаголска именица *ака́ње*, док *иза́ка се* значи 'наскита се, наужива се (с мушкарцима)'.

¹¹ Остала значења глагола *пода́ва се* јесу: '1. губи снагу, занемођује, 2. прихвата мишљење, 3. узмиче, попушта, признаје првенство'.

¹² Уп. остала значења овог глагола '1. вуцара се, 2. ломата се, мучи се'

Са значењима 'ода се распусном животу' и 'распусна жена' постоје изрази *Пушти се у промет* и *Далá дупе на вересију* (в. *дупе*²).

2.1.7.1. У ову категорију сврстали смо и називе за човека са појачаним сексуалним потребама: *муштерија* '1. купац, 2. фиг. љубавник', *женскар, поцукњар* 'женскарш', *намигљивча* 'неверан муж, враголаст мушкарац'. Сви показују снижени степен пејоративне експресивности, што важи и за изразе: *Пáри очи* 'гледа жене, буљи у женски свет', *Брзи жéне* 'швалерише се, курва се', *Посан* [дан – Н. Ј.] (в. *пóсан, -сна, -сно*) '1. без масти, без хране животињског порекла, 2. фиг. дан без жене'.

2.1.8. 'Неморална жена' каже се: *вúкса, вуксéтина, намигљивка, подмигúша, рашчепóтина; мрдáљка*,¹³ *пиздúља, помијáрка; кучéтина* '1. ауг. и пеј. од кучка, 2. фиг. зла, неморална жена',¹⁴ *кучкáрка* '1. она која држи псе, 2. жена слабог морала', *оловóдњица, оловóђњица* '1. скуп бикова који јуре за кравом која се пари', 2. фиг. неморална жена'.¹⁵

Зоонимизацијом су, као и последње четири именице, добијени и изрази *Тéра скúчнициу/ Напράви скúчаницу*,¹⁶ који се односе на жену лаког морала.

Забележена су и два глагола исте семантичке деривације: *бесúје се*² '1. тера се, пари се кучка, 2. фиг. одаје се разврату (жена)', *избесúје се* '1. тера се кучка, 2. пеј. истутњи се, проскита се'.

Глагол *вуцáра се* значи '1. иде с разним припадницима супротног пола из сексуалних разлога, 2. скита, тумара, луња'.

2.1.9. У значењу 'уличарка/ блудница/ проститутка/ курва/ дроца' у црнотравском говору долазе речи: *сокача-*

¹³ Уп. *мрда (се)* '2. фиг. обавља полни однос, полно општи'.

¹⁴ Уп. *кучка* фиг. 'опака, зла жена'.

¹⁵ Уп. *вóди се*¹ несл. 'крава се спарује са биком'.

¹⁶ В. *скúчаница* '1. скуп паса за кучком која се пари, 2. изр. ~'.

ра, сокачарка 'уличарка, скитара, трачара', *врајла, фрајла* 'блудница, лоша жена', *курбетка, ороснија, дрóља², курвице, курвештија*,¹⁷ *корчисветоша* 'жена која брука свет, блудница'.¹⁸

'Курвање, курварство' каже се *курвалџк*. Од исте основе изведени су и глаголи примарног значења: 'јури жене, курва се' *курвосује се, курвоше се* и глаголска именица *курвосување*.

2.1.10. 'Жена која је родила ванбрачно дете' каже се *копиљара, копиљарка*.

2.2. Лексиколошка обрада представљених лексема често доноси одговарајуће стилске квалификаторе међу којима се најчешће јавља ознака пејоратив (*аламанка, белосветка, бесуља, вртигуза, вртигузла, вртидупка, вртодупка, вуксџина, копиљара, копиљарка, курбетка, курвештија, облазина, пиздуља, помијарка, рашчепуља, рашчепљак, рашчепњак, флинта, флинтара*), знатно ређе: фигуративно употребљена реч (*воловодњица, воловодњаница, курка, кучџина, мрдáљка, облаза, облазина*), аугментатив (*флинтотина, белосветуша, вуксџина, курвештија*), деминутив (*курвице*), вулгаризам (*вукса*). Ипак, више од половине наведених експресива остало је без квалификатора у прегледаном речнику.

3. Анализа мотивационих сема показала је да су у прикупљеној грађи равномерно заступљени примарни експресиви – именице добијене афиксалном деривацијом и композицијом – и секундарни, добијени другостепеном (секундарном) номинацијом.

3.1. Међу примарним експресивима насталим афиксално-семантичком деривацијом и композицијом, као што су: *копиљар(к)а, мрдáљка, намигљивка, дђка, женска̀р; подмигуша, потрепкуља, помијарка, рашчепљак/рашчепњак, рашчепотина, рашчепуља; намигљивча, поцукњар;*

¹⁷ У речнику нема лексеме *курва*.

¹⁸ Уп: /*корчи свет*/ изр. брука свет.

корчисвѐтоша, посебно треба истаћи оне изведене или сложене од основа са опсценим и вулгарним значењем (*гуз-, дуп-, кур-, пич-/пиз-*):¹⁹ *вртигу́за/ вртигу́зла; вртиду́пка/ вртоду́пка; курви́че, ку́рка, курвѐштија, курвосу́је се, курво́ше се, курвосува́ње; пизду́ља*.²⁰

3.2. Секундарна номинација одликује се адхерентном експресивношћу (Ристић 2004: 49–50), при чему семантичка деривација одражава различите стереотипе (Ристић 2004: 161):

3.2.1. зоонимизацију:²¹ *врторѐпка, бесу́ља, бесу́је се (избесу́је се), кучѐтина, кучка́рка,*²² *волово́дњица/ волово́ђњица, о́блаза, о́блазина* (асоцијација на инсекте);²³

3.2.2. демонизацију: *авети́ња* 'незајажљива особа';

3.2.3. неповерење према странцима, стереотип етника: *белосвѐтка, белосвѐтуша, курбѐтка;*

¹⁹ Ове основе улазе у састав речи које се тичу појмова у вези са сексуалношћу, пробавом и секрецијом, а оне, према запажањима досадашњих проучавалаца (Ристић 1998: 21, Марковић 2007: 77), спадају у најтабуисаније, што значи да се релативно ретко бележе у речницима. Међутим, експресивна лексика која их садржи, пописује се много чешће (Марковић 2007: 79–83).

²⁰ Уп. још нека погрдна и вулгарна значења лексема од ових основа: *напичо́јла* ж погрдно, вулг. 'она која беспослично, дангуба', *пичьк* м фиг. 'згодна девојка' итд.

²¹ С. Новокмет користи термин зоосемија (2017: 539).

²² Највише забележених експресива (уп. и изразе *Тѐра скучни́цу/ Напра́ви скучани́цу*) односи се на лексему *куче*, варијанту лексеме *пас*, која, и у српском стандарду, и у другим језицима, има негативну конотацију. Она се, када је у питању лак морал, везује управо за жену (Новокмет 2017: 547–548).

²³ Интересантно је да у *Црнонавском речнику* није забележена разноврснија секундарна номинација мотивисана зоонимима који асоцирају на похотљивост, попут: *ајгир, ајгируша, бик, бигуља, вижла, ждребац, камењарка, сојка* (Рањеловић 2012: 102, Новокмет 2017: 548–549).

3.2.4. стереотип стања – поистовећивање са другим телесним и друштвеним појавама и потребама: *аламанка, мераклика, муштерија, сокачара, сокачарка*.

4. Са становишта творбе именице са значењем 'жена/човек лаког морала' врло су разноврсне. Иако међу њима доминирају суфиксалне изведенице, пажњу привлаче суфиксалне сложенице, код којих се комбиновањем основа добија на информативности и експресивности, које се додатно појачавају додавањем суфикса субјективне оцене (*-ина, -етина*,²⁴ *-уља*,²⁵ *-оша*,²⁶ *-ештија, -јак*²⁷), са аугментативним или пејоративним значењем, нарочито када изведенице означавају жене.

4.1. Простих речи је мало и углавном су страног порекла: *врајла/фрајла, дрóља, вúкса, муштерија, флíнта*.

4.2. Будући да у грађи доминирају именице женског рода, уочено је десетак домаћих суфикса за њихово извођење. Од малобројних суфикса за извођење именица граматичког мушког и средњег рода, суфиксима *-јак* и *-иче* граде се именице које реферирају на бића женског пола.

4.2.1. Међу суфиксима којима се изводе именице женског рода (укључујући и суфиксалне сложенице и именице добијене префиксално-суфиксалном творбом) најпродуктивнији је суфикс *-ка*, затим *-ина, -уља*, а у слабије продуктивне у нашој грађи спадају суфикси: *-а, -уша, -ара, -ештија, -иња, -ица, -ла, -оша*: *-ка* (и у сложеним суфиксима: *-аљка, -арка, -лика*): *аламанка, курбétка*,

²⁴ Суфикс *-етина* даје аугментативно значење и најчешће се додаје именицама женског рода (Клајн 2003: 78).

²⁵ Према И. Клајну (2003: 195) суфикс *-уља* додат на придевске основу гради пејоративе женског рода, а од глаголских основа шаливо-пејоративне изведенице.

²⁶ Суфикс *-оша* продуктиван је код грађења назива домаћих животиња према физичким особинама (Клајн 2003: 184).

²⁷ У стандардном српском језику, према И. Клајну (2003: 32), именице изведене од трпног глаголског придева и суфикса *-јак* скоро увек имају негативно значење.

кѹрка, нѣќка, оћка, фрѹјерка; белосвѣтка, вртидѹпка/
вртодѹпка, врторепка, намигљѣвка; мрдѹљка; кучкарка,
копиљарка, помиљарка, сокачарка; мераклика; -ина (и у
сложеним суфиксима: -етина,

-отина): облазина; вѹксетина, кучѣтина; рашче-
пѹтина, флинтѹтина; -уља: бесѹља, пиздѹља; бесрамѹља,
потрепкѹља, рашчепѹља; -а: облаза,²⁸ вртигѹза; -уша:
белосвѣтуша, подмигѹша; -ара/јара: флинтара; копиља-
ра, сокачара; -ештија: курвѣштитија; -иња: аветѣиња; -ица:
бесрамница, воловѹдњица/ воловѹђњица;

-ла: вртигѹзла; -оша: корчисвѣтоша.

4.2.2. Од суфикса за извођење именица мушког и
средњег рода јављају се суфикси -ар, -ник, -ча, -јак
(женскѹр, поцукњар; бесрамник; намигљѣвча; рашчѣп-
љак/ рашчѣпњак) и -иче (курвѣче), с тим што се суфикси-
ма -јак и -иче граде именице које се односе на жива бића
женског пола (рашчѣпљак/ рашчѣпњак; курвѣче).

4.3. Префиксално-суфиксалном творбом добијене су
именице: бесрамник, бесрамница, бесрамѹља, намигљѣв-
ка, намигљѣвча, подмигѹша, потрепкѹља, рашчепѹља,
рашчѣпљак/ рашчѣпњак, рашчепѹтина; поцукњар, поми-
љарка.

4.4. Суфиксалне сложенице најчешће представљају
спој глаголске и именичке основе којима се описује
понашање особе, чиме лексема добија на експресивности,
што се у неким случајевима појачава суфиксом: вртигѹза/
вртигѹзла, вртидѹпка/ вртодѹпка, врторепка; корчи-
свѣтоша. Ређи је спој придевске и именичке основе
(белосвѣтка, белосвѣтуша) или именичке и глаголске
основе (волѹвѹдњица/ волѹвѹђњица).

4.5. Код глагола се експресивизација постиже
суфиксима (вѹцѹра се, бесѹје се, курвосѹје се, курвѹше се)

²⁸ Именица је граматичког женског рода, али природни род
може бити и мушки, пошто је њено фигуративно значење
'човек без стида и срама'.

или префиксацијом (*подáва се, изáка се, избесу́је се, осрамóти, проскóта се*).

5. Етимолошка анализа показала је, као што је и очекивано, да је већина именица које означавају жену и човека лаког морала словенског порекла. Тек једну петину ексцерпираних назива чине позајмљенице, углавном турцизми и германизми.

5.1. Словенске основе није потребно набрајати у потпуности будући да су махом очигледне и именују опцене делове тела (од основа *гуз-, дуп-, кур-, пиз-*), карактеристичне покрете (*мрдáљка, намигљíвка, подми-гу́ша, потрепкúља, рашчéпљак, рашчéпњак, рашчепу́ља; намигљíвча* итд.), или имају другачија примарна значења (*белосвéтка, белосвéтуша, бесу́ља, воловóдњица*), што је показано у мотивационој анализи лексике.

5.1.1. Ипак, има оних које захтевају извесно појашњење јер основе од којих су изведене спадају у архаичне или непрозирне. Такве су: *аветíња* (Скок I: 77–78, s.v. *avet* 'утвара'), *óблаза* и *óблазина* (Скок I: 170–171, s.v. *blazan* 'скандал', основа се појављује и у другим словенским језицима, мада је нејасног порекла; од тога и *саблазан*) и *áка се, изáка се* (ЕРСЈ 1: 86–87, s.v. *акати*, широко распрострањено у српским говорима са различитим значењима 'тући, хабати, напорно радити, скитати, бактати се', при чему није забележено 'јурити за мушкарцима').²⁹

5.2. Бројност и примарно значење позајмљеница међу експресивима који означавају људе лаког морала одражава доминантан страни културни утицај на простору југоисточне Србије, па и Црне Траве – више је турцизама, од којих су неки из терминологије морала.

5.2.1. Међу речима страног порекла доминирају, дакле, турцизми од којих су *калаштúра* (Скок II: 19, s.v. *kalaš* 'fraudulentus', перс. порекла; Шкаљић: 386, s.v. *kalaštura* 'раскалашена, распојасана жена или девојка'), *опосни́ја*

²⁹ Најприближније значење забележено је у Војводини – *акача* 'ајдара, жена која радо скита'.

(Скок II: 566, s.v. *orospija* < тур. *orospi*, балкански турцизам перс. порекла; Шкаљић: 536, s.v. *rospija* 'проститутка') и *резил* (Шкаљић: 535, s.v. *rezil* 'осрамоћен, обрукан...') – управо из терминологије морала.

5.2.1.1. Остали су се у овој лексиси нашли добијањем секундарног значења: *аламанка* (Скок I: 25, s.v. *alaman*¹ 'хајдук, разбојник'; ЕРСЈ 1: 108–109, s.v. *аламан*, није забележено секундарно значење из Црне Траве 'ненасита жена у сексу'), *корчисветоша* (Петровић 2012: 187, s.v. *корка* 'страх'; Шкаљић: 416, s.v. *korkija* 'страх'), *курбетка* (Шкаљић: 293, s.v. *gurbet* '1. скитање по туђини, 2. печалба', *gurbetin*, *gurbet* 'Циганин скиталица, чергаш...'), *мераклика* (Шкаљић: 459, s.v. *meraklija* 'онај који воли уживање, провођење; онај који зна и умије да ужива и да се проводи'), *муштерија* (Шкаљић: 479, s.v. *mušterija* '1. купац... 2. онај који нешто жели...'), *сокачара/сокачарка* (Шкаљић: 569, s.v. *sokak* 'улица').

5.2.2. Позајмљенице из немачког језика: *врајла/фрајла* (Скок I: 528, s.v. *frajla* 'госпођица', Вук, северни крајеви, Војводина), *вукса (вуксетина)* (РМС: *фукса* варв. '1. име кобили риђкасте боје, 2. вулг. блудница, јавна жена, уличарка'), *дроља* (РМС: *дроља* нем. вулг. '1. блудница, 2. заст. погрда нечистој женској особи'), *флинта (флинтара, флинтотина)* (Скок I: 522, s. v. *flinta* 'пушка', која је потврђена код Вука и у северним крајевима; РМС: *флинта* '2. шатр. жена лаког морала, дроља'), *фрајерка* (РСЈ: *фрајер* нем. жарг. '1. а. лакомислен, ветропираст, неозбиљан млад човек, мангуп; пустолов, пропалица, хулиган; б. површан младић, будала, наивчина. 2. драган, љубавник') – развиле су пејоративно значење као секундарно. Оне су се јавиле најпре у северним деловима српског језичког подручја, па су се нашле у говору Црне Траве највероватније услед традиционалног одласка у печалбу у те крајеве, а касније су постале обичне на читавом српском говорном подручју.

5.2.3. У врло старе и распрострањене позајмљенице спада балканизам из области пастирства и породичног живота *копиљара/ копиљарка* (Скок I: 147–148, s.v. *koril* 'ванбрачни син').

5.2.4. Нејасног порекла је именица *алаојда (олоојда/ олоојда)*, забележена у различитим фонетским и негативним семантичким реализацијама које се крећу између значења 'неодговоран, превртљив човек; скитница, луталица' и 'распусна жена' у говорима југоисточне Србије и у бугарским говорима (уп. ЕРСЈ 1: 103, s.v. *алавојда*).

6. Досадашње детаљније анализе питања бележења опсцене и њој сродне лексике у речницима српског књижевног и народног језика (Ристић 1998), као и у дијалекатским речницима (Ђупић 1998, Марковић 2007), указују на то да степен присуства опсцене лексике у њима зависи од става аутора. Због тога се одустало од детаљнијег поређења грађе ексцерпираних из *Црнотравског речника* Р. Стојановића са грађом из других дијалекатских речника говора са тла југоисточне Србије.

6.1. Ипак, прегледан је шестотомник Матице српске (РМС) да би се проверило да ли слични семантички механизми делују на ширем српском говорном подручју и да ли је дијалекатска лексика експресивнија од стандардне. Обе претпоставке показале су се у овом случају као тачне.

6.1.1. Са одговарајућим прозодијским, фонетским и морфолошким разликама у односу на грађу из Црне Траве, али сличног или истог значења, потврђене су у РМС лексеме домаћег и страног порекла, које су присутне на широј територији српског језика: *белосветска*,³⁰ *бесраман*, *бесрамник*, *бесрамница*, *водити 7*, *вуцарати се 2*, *женскар*, *курва*,³¹ *кучка*, *намигуша*, *подмигуша*; *дроља*,

³⁰ Реч се јавља поименичена уз одредницу *белосветски*. Нема изведеница *белосветка* и *белосветуша*.

³¹ Међу изведеницама нема таквих изведених суфиксима *-ештија*, *-иче*.

*калаштура, копиле,*³² *оростија, сокачара и сокакуша, флинта, фукса 2, фуксетина.*

6.1.2. Неке од лексема, углавном словенског порекла потврђене су, али није забележено значење које се тиче жене/ човека лаког морала: *акати се, беснуља, воловодница, вртигуза и врторепка, кучаница и скучаница, потрепуша; аламанка, врајла и фрајла, гурбет, муштерија.*

6.1.3. У РМС нису пронађене следеће лексеме, углавном повишеног степена експресивности: *вртодупка, курка, мрдаљка, облаза, облазина, пиздуља, подсукњар, помијарка,*³³ *изведенице од рашчепити (рашчепљак, рашчепњак, рашчепотина, рашчепуља); корчисветоша, мераклика, фрајерка.*

7. У литератури је већ показано да су експресиви за именовање особа према моралним особинама типично средство субјективне оцене у дијахронији и синхронији (Ристић 2004: 159) и да се различит став средине према сексуалној слободи жена и мушкараца одражава кроз одговарајуће именице субјективне оцене (Ристић 2004: 166; Ристивојевић-Рајковић 2014: 140, Новокмет 2017: 549). При томе су разноврснији и бројнији експресиви негативне оцене који се тичу жена, што одражава стереотип о непожељности појачане сексуалне активности код жена, нарочито оне које се манифестује кроз мењање партнера, док се на такво понашање мушкараца не гледа као на непожељно (Ристивојевић-Рајковић 2014: 139–140).

7.1. Иста ситуација у црнотравском говору огледа се у томе што, као што су показале претходне анализе, негативни експресиви за мушкараца лаког морала (*аветинџа, бесрамник, бестидник, муштерија, женскар, намигљивча, облаза, облазина, поцукњар*) чине тек једну десетину грађе, што је степен њихове негативне екс-

³² Забележен је већи број изведеница, али не и *копиљара, копиљарка.*

³³ Јавља се лексема *помијара* '2. погрд. прљави жена'.

пресивности снижен, што се не граде од опсцених основа, нити зоонимизацијом. Осим тога што је назива за жену лаког морала шест пута више него назива за мушкараце таквог понашања у *Црнотравском речнику*, разлика у друштвеној оцени мушкараца и жена јасно се види и у паровима лексема: *намигљивка* 'неморална, лака жена' – *намигљивча* 'неверан муж, враголаст мушкарац'; *белосвѣтка*, *белосвѣтуша* 'жена лаког морала' – *белосвѣтац* 'туђинац, бескућник', *вртигуза* /*вртигузла* 'женска особа која њише задњицом кад хода, бестидница' – *вртигуз/вртогуз* 'немирно дете, несташко'. Овако језички изражена слика света, чини се, безмало доводи у питање постојање појма мушкараца лаког морала Црној Трави!

8. Може се закључити да су се негативни експресиви који означавају жену и човека лаког морала, ексцерпирани из *Црнотравског речника* Р. Стојановића, показали као богата и разноврсна грађа за анализу са становишта семантике, мотивације, творбе и етимологије. Они, такође, одражавају ставове једне конзервативне средине о слободном сексуалном понашању жена и мушкараца.

8.1. У раду је анализирано око деведесет лексема, укључујући и неколико израза, које се односе углавном на жену, али и на човека лаког морала. Међу њима је највише именица женског рода подељених у десет семантичких поља: 'непристојна жена', 'заводница', 'бестидница', 'жена вреле крви', 'жена која увек хоће', 'ненасита особа у сексу', 'жена лаког морала', 'неморална жена', 'блудница' и 'жена која је родила ванбрачно дете'. Мањи је број глагола (*ака се*, *изака се*, *бесује се*, *избесује се*, *вучара се*, *курвосује се*, *подава се* и сл.) и придева (*бесраман*), који су у основи именица.

8.2. Равномерно су заступљени примарни експресиви (*вртигуза*, *намигљивка*, *рашчепуља*; *намигљивча* и др.) и секундарни, међу којима је највише оних добијених зоонимизацијом (*врторепка*, *бесуља*, *кучѣтина*,

воловодњица и сл.). Са становишта творбе доминирају именице изведене суфиксима појачане експресивности (-ка, -ина, -уља, -уша), које су већином једнозначне, али је упадљива и употреба суфиксалних сложеница и речи добијених префиксацијом (*белосветка, вртигуза; бесрámник, поцукњар*). Готово сви ексцерпирани глаголи који се односе на развратно понашање – вишезначни су.

8.3. Иако је четири петине лексема словенског порекла, има и страних основа, из турског и немачког, које су у широј употреби у другим говорима и у савременом српском језику (*калáштура, курбетка, ороспија, сокача́ра; врајла/фрајла, ву́кса/фу́кса, фли́нта, фрајерка*).

8.4. Својом бројношћу и разноврсношћу називи за жену и човека лаког морала у *Црнотравском речнику Р. Стојановића* доказују велику изражајност дијалекатске лексике. То потврђује поређење са грађом из шестотомника Матице српске (РМС), које је показало да већи број анализираних експресива из Црне Траве није у њему потврђен у одговарајућем значењу (*беснуља, воловодница, вртигуза, потрепуша; аламанка, фрајла* и сл.) или уопште није пописан (*вртодупка, курка, мрдаљка, пиздуља, подсукњар, рашченуља; корчисветоша, мераклика, фрајерка* и др.).

8.5. Вишеструка превага именица женског рода потврђује стереотип да је непожељно да жена има више партнера. Стиче се утисак да је женско поштење овде било под буднијим оком јавног мњења, не само због тога што је у питању мала патријархална средина, већ и зато што су мушкарци печалбарили, па су дуже време одсуствовали из својих домова. С друге стране, мора се истаћи да за бројност ових речи свакако треба захвалити и аутору речника који се није устезао да их попише и објави.

ЛИТЕРАТУРА

- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, Св. 1–3. Београд: Институт за српски језик: САНУ, 2003–2008.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Део 2, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска.
- Марковић 2007: Ј. Марковић, Опсцена лексика у дијалекатским речницима, у: *Еротско у култури Срба и Бугара / Еротичното в културата на сърби и българи*. Ниш: Филозофски факултет, 74–87.
- Новокмет 2017: С. Новокмет, Метафорична значења животињских назива која се односе на човека неморалних особина у српском језику. Београд: *Српски језик XXII*, 537–554.
- Петровић 2012: С. Петровић, *Турцизми у српском призренском говору: на материјалу из рукописне збирке Димитрија Чемериќића*, Монографије књ. 16. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радовић-Тешић 2000: М. Радовић-Тешић, Пејоративни називи за женску особу у једном народном говору. Београд: *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4, 907–913.
- Рањеловић 2012: А. Рањеловић, Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине. Београд: *Наш језик*, XLIII/3–4, 89–107.
- Ристивојевић-Рајковић 2014: Н. Ристивојевић-Рајковић, Погрдни називи за мушкарце и жене – прилог проучавању концептуализације рода, у: *Језик, књижевност, маргинализација*. Ниш: Филозофски факултет, 133–142.
- Ристић 1998: С. Ристић, Опсцене речи у Речнику САНУ, у: *Опсцена лексика* (ур. Н. Богдановић). Ниш: Просвета, 18–28.
- Ристић 2004: С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Монографије 1. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–, Београд : САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад, Матица српска, 2007.

Надежда Д. Јовић

- Скок: Р. Скок, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb : JAZU, 1971–1974.
- Стојановић 2010: Р. Стојановић, *Црнотравски речник*, СДЗБ LVII. Београд : САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Ђупић 1998: Д. Ђупић, Опсцена лексика и дијалекатски речници, у: *Опсцена лексика* (прир. Н. Богдановић). Ниш : Просвета, 40–47.
- Шкаљић: А. Шкаљић, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1989⁶.

Nadežda D. Jović

**NAMES FOR A WOMAN AND A MAN OF SUSPICIOUS
MORALITY IN CRNOTRAVSKI REČNIK BY
R. STOJANOVIĆ**

Summary

The paper analyzed about ninety lexemes and phrases from *Crnotravski rečnik* by R. Stojanović, who are mainly related to a woman, but a man of suspicious morality. Among them is the most noun, although there are some verbs and adjectives. Was performed semantic, motivational, formative and etymological analysis of the lexicon. It has been found that it is dominated by words derived by Slavic origin, but it is conspicuous and the use of compounds and words obtained by prefixation (*belosvetka*, *vrtiguza*; *besramnik*, *posuknjar*). There are also foreign grounds which are widely used in other speeches and in the modern Serbian language (*vrajla/frajla*, *vuksa/fuksa*, *flinta*, *frajerka*). A larger number of feminine nouns in this structure can be linked to patriarchal morality.

Key words: *Crnotravski rečnik*, pejoratives, formation, etymology.

Речник

аветѝња ж/м незајажљива
особа. – Боже ме прости,
куде најде онуј аветѝњу,
ѝма од њу зачас да
ископнеје.

ака се несв. 1. вуцара се, 2.
ломата се, мучи се, 3. јури
за мушкарцима.
акање с гл. им. 1. ломатање,
2. бијење, 3. јурење за
мушкарцима.

Називи за жену и човека лаког морала...

- аламанка* ж 1. прождрљивица
гладница, 2. пеј. ненасита
жена у сексу.
- алабјда* ж распусна жена,
ветропир, в. *олобјда*.
- белосветац* м пеј. туђинац,
бескућник.
- белосветка* ж пеј. жена лаког
морала, роспија, туђинка.
- белосветуша* ж ауг. од
белосветка.
- бесраман*, -мна, -мно бести-
дан.
- бесрамник* м бестидник.
- бесрамница* ж бестидница.
- бесрамуља* ж бесрамница.
- бесује се*² 1. тера се, пари се
кучка, 2. фиг. одаје се
разврату (жена).
- бесуља* ж пеј. 1. обесна,
блудна жена, 2. помахни-
тала животиња.
- блудан*, -дна, -дно пресит,
презасићен.
- блудник* м пресит, аздисао од
преситости.
- /брзи жéне/* изр. швалерише
се, курва се.
- вóди се*¹ несв. крава се
спарује са биком.
- воловодњица/воловођњица* ж
1. скуп бикова који јуре за
кравом која се пари, 2. фиг.
неморална жена.
- врајла* ж блудница, лоша
жена.
- вртигуза/вртигузла* ж пеј.
женска особа која њише
задњицом кад хода, бестид-
ница. Уп. *вртигуз/вртогуз*
м немирно дете, несташко.
- вртидупка/вртодупка* ж пеј.
жена која се вртка при
ходу, бестидница. говор
тела и природа
- врторепка* ж 1. пеј.
бестидница, развратница, 2.
превртљива, непоуздана
особа.
- врткóљ* м врткаста особа.
- врткóљка* ж врткаста женска
особа.
- врткóљче* с врткасто дете.
- вртла* ж в. врткóљка.
- вукса* ж вулг. неморална
особа, *фукса*.
- вуксétина* ж аугм. и пеј. од
вукса.
- вуцáра се* несв. 1. иде с разним
припадницима супротног пола
из сексуалник разлога, 2.
скита, тумара, луња.
- дрóља*² ж дроца.
- дóпе*² */Далá дóпе на вересíју/*
распусна жена.
- женскáр* м женскарош.
- /жíва вáтра/* изр. 1. отресита,
паметна особа, 2. пргав, 3.
вреле крви (жена).
- изáка се* свр. фиг. пеј. наскита
се, наужива се (с мушкар-
цима).
- избесује се* свр. 1. тера се
кучка, 2. пеј истутњи се,
проскита се.
- калаштóра* ж пеј. раскалaш-
на, рђава жена.

- копиљар(к)а* ж пеј. она која је родила ванбрачно дете.
- корчисвѐтоша* ж жена која брука свет, блудница. Уп: /*корчи́ свет*/ изр. брука свет, в. *али свет* иде по свету тако лош, зао, запуштен, никакав.
- курбѐтка* ж пеј. лака жена, блудница, проститутка, в. *олоојда*.
- курвалѝк* м курвање, курварство.
- курвѐштира* ж ауг. и пеј. од курва.
- курви́че* с дем. од курва.
- курвосува́ње* с гл. им. од курвосује се.
- курвосу́је се* несв. јури жене, курва се.
- курво́ше се* несв. в. курвосује се.
- ку́рка* ж фиг. лака жена.
- кучѐтина* ж 1. ауг. и пеј. од кучка, 2. фиг. зла, неморална жена.
- кучка́рка* ж 1. она која држи псе, 2. жена слабог морала. (Уп.: *ку́чка* фиг. опака, зла жена.)
- меракли́ка* ж 1. она која воли нарочито нешто и уме да га изабере, 2. фиг. лака жена.
- мрда́љка* ж фиг. жена лаког морала. (уп. мрда (се) 2. фиг. обавља полни однос, полно општи.)
- муштери́ја* ж/м 1. купац, 2. фиг. љубавник.
- намигљивка* ж неморална, лака жена.
- намигљивча* м неверан муж, враголаст мушкарац.
- напичо́јла* ж погрдно, вулг. она која беспослични, дангуба.
- не́ћка* 'она која неће, која се нећка, а, у ствари, хоће, суп. *оћка*'
- о́бсир* м 1. поштовање, респект, 2. морал, 3. имати нешто или некога у виду.
- о́блаза* ж 1. траг инсекта на људстој кожи, 2. фиг. човек без стида и срама.
- о́блазина*² ж фиг. пеј. бестидник.
- олоа́јда/олоојда* ж лупрда, лудача, жена лаког морала, в. *алаојда*.
- ороспи́ја* ж роспија, неваљалица, в. *олоојда*, в. *курбетка*.
- осрамóти* свр. обешчати (о жени).
- о́ћка* ж жена која увек хоће, суп. нећка.
- /*пáри о́чи*/ изр. гледа жене, буљи у женски свет.
- пизду́ља* ж пеј. неморална жена.
- пичѝк* м фиг. згодна девојка.
- пода́ва се* несв. 1. губи снагу, занемоћује, 2. прихвата мишљење, 3. узмиче, попушта, признаје првенство, 4. подаје се, лако пристаје на обљубу.

Називи за жену и човека лаког морала...

подмигуша ж намигуша, в.
намигљивка.

помијарка ж пеј. неморална
жена.

порезили се свр. обрука се.

посан, *-сна*, *-сно* 1. без масти,
без хране животињског по-
рекла, 2. фиг. дан без жене.

потрепкља ж она која
потрепкује, заводница.

поцукњар м в. *женскар*.

проскита се свр. 1. у дем.
знач. скита се, прошета се,
промаје се, 2. ода се
распусном животу.

/пушити се у промет/ изр. ода
се распусном животу.

рашчепљак ж пеј. непристо-
јно млађе женско чељаде.

рашчепњак ж в. рашчепљак.

рашчепотина ж неморална,
лака жена.

рашчепуља ж пеј. непристој-
на жена.

резил м брука, срамота.

скучаница ж 1. скуп паса за
кучком која се пари, 2. изр.

тѣра скучницу направи
скучаницу односи се на
жену лаког морала

сокачара ж уличарка,
скитара, трачара, в.
помаларка.

сокачарка ж в. сокачара.

срамота ж стидно место,
полни уд.

удари свр. 3. фиг. изгуби
стид /Ударил блокѣј на
обрáз (изр).../

узврцује (се) несв. чини
саблажњиве кретње задњи-
цом (женска особа), 2.
унервози се.

урезили (се) свр. осрамоти
(се), обрука (се).

флинта ж пеј. жена лаког
морала, податна жена

флинтара ж пеј. в. *флинта*.

флинтотина ж ауг. и пеј. од
флинта.

фрајерка ж лака жена.

фрајла ж в. врајла.

ПРЕКАРИ СО ОПСЦЕНА МОТИВАЦИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во македонскиот јазик, како и во секој јазик воопшто, опсцената лексика претставува посебно семантичко поле. Таа се создава во разговорниот, неофицијален или колоквијален јазик. Значи, опсцената лексика ја сфаќаваме како супстандардна лексика, која стои надвор од границите на јазичната норма и која воедно претставува поле за многу интересни лингвистички истражувања.

Прекарите се ономастичка категорија која функционира во разговорниот јазик, бидејќи тие не влегуваат во официјалната или паспортна формула за идентификација на луѓето. Тие може да имаат различна мотивација. Во оваа статија ќе бидат опфатени прекарите со опсцена мотивација во македонскиот јазик, како и нивните семантички и структурни разновидности.

Клучни зборови: македонски јазик, прекари, опсцена мотивација, семантика, структура, лексика.

У македонском језику, као и у сваком језику уопште, опсцена лексика представља засебно семантичко поље. Она настаје у говорном, незваничном или колоквијалном језику. Дакле, опсцени вокабулар доживљаваме као супстандардни лексикон, који стоји изван граница лингвистичке норме и који истовремено представља поље за многа занимљива лингвистичка истраживања.

Надимци су ономастичка категорија која функционише у говорном језику јер не улазе у званичну или пасошку формулу за идентификацију људи. Могу имати различите мотивације. Овај чланак ће обухватити надимке са непристојном мотивацијом у македонском језику, као и њихове семантичке и структуралне варијанте.

¹ merijosifovska@yahoo.com

Кључне речи: македонски језик, надимци, опцена мотивација, семантика, структура, лексика.

Прекарите се номинална категорија која кај Македонците се појавила релативно рано и тоа во определени општествени и стопански услови и на определен степен од општествениот развој. Тие се пред сè резултат на креативноста на луѓето, плод на народниот хумор присутен во веселите моменти од човековиот живот. Нивното појавување било поттикнато и од потребата за што подобра идентификација на луѓето, со оглед на фактот што презимето како стабилна категорија кај Македонците се зацврстило дури во деветнаесеттиот век. Значи, примарната функција на прекарите е дистинктивната. Дури и денес, кога имаме утврден и стабилен антропонимски систем од лично име и презиме, сè уште постојат средини каде што прекарот е именска категорија без која не може да се оствари успешна и целосна комуникација меѓу луѓето.

Прекарите настануваат во различни периоди од човековиот живот, а тоа пак значи дека еден ист човек можел во животот да добие повеќе прекари врзани за определена возраст (детство, младост, старост), или пак некој дури на старост да добие прекар (ако дотогаш го немал) и обратно. Некои од прекарите за кратко време изумираат од причина што не заживеале во дадената средина, што се должи, меѓу другото и на неоправданата мотивираност во именувањето; други, пак, остануваат како траен белег на личноста, па дури се пренесуваат и на следните поколенија (пр. од таткото на синот, па на внукот итн.).

Мотивите за создавањето на прекарите можат да бидат најразлични. Најчесто тоа се личните карактеристики на луѓето кои особено доаѓаат до израз или „паѓаат во очи” и оставаат силен впечаток кај создавачот на прекарот.

Прекари со опсцена мотивација во македонскиот јазик

Мотивација може да се роди и од некоја интересна случка во којашто ќе се најде човекот, од неговата професија, од потеклото, со еден збор, од сето она што е во каква било врска со него. Честопати врската меѓу прекарот и мотивацијата која го придружува е на прв поглед нејасна и замаглена. Впрочем, и самиот создавач на прекарот некогаш толку ги „испревртува“ значењата на зборовите, што за човек од страна е тешко да дојде до вистинското значење на прекарот. Покрај тоа што ги откриваат карактеристиките на своите носители, прекарите го откриваат и карактерот на своите создавачи – луѓе кои не се само креативни и духовити, ами и зајадливи и подбивни.

Во антропономастиката речиси и нема строго утврдени правила и критериуми по кои се врши класификација на прекарите, па затоа кај истражувачите се среќаваат различни класификации. Поделбата на прекарите освен што зависи од тоа за каков тип на класификација се определил истражувачот, во голема мера, а се чини и главно зависи од репертоарот на прекарите. При овој повод собравме корпус од педесетина прекари со опсцена мотивација од веќе објавени прилози и статии за прекарите од разни македонски региони, како што се: Битолско, Велешко, Крушевско, Прилепско, Скопско и Струмичко. Тие може да се поделат од формална, од семантичка и од структурна гледна точка.

Од семантички аспект, а врз основа на формални критериуми, прекарите со опсцена мотивација може да се поделат на следните групи:

1. Индивидуални (лични) прекари

1.1. Прекари настанати според изгледот и големината на конкретни делови од телото: *Ц'ицето* ‘дебелко дете со цициња’ < разговорно *цице* ‘града, дојка’, *Кур'анде* ‘оној што има голем полов орган; што се перчи’, *Г'азето*

‘момче со напрчено и големо газе’, *Тан'ан_Газе* ‘девојка која има цврст и привлечен задник’, *Г'аџлјо* ‘маж со голем газ’, *Г'азе* и *Г'аџла* ‘фигуративно за среќен човек, среќлија’, *Ш'упе* ‘дете со големо и дебелко газе’ < разговорно *шупе* ‘дупе, газ’, *Ш'унда* ‘привлечна и атрактивна жена’ < разговорно *шунда* ‘дунда, женски полов орган’, *Г'ашак* ‘младич со големи тестиси’ < разговорно *ташак* ‘маде, тестис’.

1.2. Прекари настанати според карактерни особини на именуваните лица (најчесто во вулгарна и погрдна смисла): *Д'упачо* ‘младич кој менува девојки и кој важи за голем љубовџија’, *П'рчигас* ‘човек што се перчи’, *К'ура М'ара* и *Црн'а_Стрела* се прекари на жени со низок морал, *Менк'арица* и *С'упра* (< дијалектниот глагол *суправа* ‘прибира мажи’) се прекари на жени што често менуваат мажи, *П'едерот* ‘човек со лошо и нечесно однесување’.

1.3. Прекари настанати според навика во однесувањето на именуваните лица: *Гол'о_Маде* и *К'урето* се прекари на деца кои имаат навика често да го покажуваат половиот орган; прекарите *П'рде*, *Прдим'аслинка*, *Прд'ислама*, *Прд'ла*, *Прд'ишикла* и *Прд'изелка* се однесуваат на луѓе кои прдат ‘испуштаат гасови’ често и во необични ситуации, *Серип'ондила* ‘човек кој има навика да врши нужда во пондилата’, *Тр'есигас* ‘човек со специфичен начин во одењето’, *Др'ислјо* ‘човек кој често оди по голема нужда, серко’ < дијалектниот глагол *дриска* ‘оди по голема нужда’, *Б'онот* ‘човек кој за љубовни услуги плаќал со бонови’, *Л'ирата* и *Ст'отката* се прекари на девојки кои ги наплаќаат љубовните услуги, *М'акајкур* ‘дете кое секогаш се капело голо и сакало со курето да шлапка во водата’, *П'рца* < дијалектен глагол *прца* ‘брза во сексуалниот однос’.

Прекари со опсцена мотивација во македонскиот јазик

2. Фамилијарни (семејни) прекари

2.1. Прекари настанати според социјалниот статус на семејството: *Едн'арака*, *Г'азевци*, *Полг'азовци* и *Ракаг'азевци* се прекари на скромни и сиромашни фамилии, а пак, *Дујг'азовци* и *Прд'енковци* се прекари на позафатени и побогати фамилии, кои имаат обичај да се перчат заради својата општествена положба.

2.2. Прекари настанати според заеднички карактерни особини на членовите на семејството: *Текним'адевци* е прекар на итри и снаодливи луѓе; *Кур'ајбевци* и *М'очковци* се прекари на луѓе со лош карактер, недоверливи и нечесни; а, пак, прекарот *Сериг'унчевци* се однесува на луѓе кои немаат пристојни естетски и хигиенски навики.

2.3. Прекари настанати според телесните особености на именуваните лица: *Беши'адевци* е единствениот семеен прекар во оваа група, со значење 'оној што има пет мадиња' < турското *beş* 'пет' и апелативот *маде*.

Од граматички аспект, а врз основа на изнесената обработка на прекарите со опсцена мотивација во македонскиот јазик, може да се донесат повеќе заклучоци.

На *фонетско-фонолошки план* се забележува присуство на петчлен вокален систем, кон кој се придружува и темниот полувокал од заден ред **ǃ** (пр.: *Г'ǃзлјо*, *Г'ǃзла*, *Кур'анде*, *Л'ирата*); како и третосложно акцентирање и образување на акцентски целисти (пр: *Сериг'унчевци*, *Беши'адевци*, *Тап'ан_Газе*, *Црн'а_Стрела*).

На *морфолошки план* се забележува дека прекарите може да се јават во неопределена (пр.: *Кур'анде*, *Др'ислјо*, *Ш'упе*, *Г'ашак*) и во определена форма со полна членска морфема во женски и во среден род еднина (пр.: *Л'ирата*, *Ст'отката*, *Ц'ицето*, *Г'азето*). Во машки род еднина има колебање во поглед на категоријата определеност, односно има примери со и без членска морфема (пр.: *Б'онот*, *Д'упачо*).

На *лексички план* треба да се истакне заложеноста на лексички јазичен слој од домашно јазично потекло, и тоа како на литературна (пр.: *дути, тресе, прди, гол, газ, маде, куре, педер*), така и на дијалектна односно разговорна лексика (пр.: *цице, гунче, дриска, шупе, ташак, суправа, прца, шунда, курајбер*). Покрај домашната лексика се забележува и присуство на мал број лексеми од турскиот јазик (пр.: *лира, беш* 'пет').

На *структурен план* прекарите со опсцена мотивација може да се поделат во неколку групи:

1. Прекари изведени од именки како самостојни зборови: *Цицето, Газето, Курето, Ѓазла, Ѓазлјо, Бонот, Лирата, Стотката, Педерот, Газе, Шупе, Шунда, Ташак*.

2. Прекари изведени од глаголи: *Дупачо, Прде, Дрислјо, Прдла, Супра, Менкарица, Прде, Прца*.

3. Прекари што претставуваат синтагматски состави: (*Гол'о Маде, Тан'ан Газе, Кура М'ара, Црн'а Стрела*).

4. Прекари што претставуваат композитни состави: *Дуѓазовци, Полгазовци, Ракагазевци, Серигунчевци, Текним'адевци, Серип'ондила, Прчигас, Прдим'аслинка, Прд'ислама, Бешм'адевци, М'акајкур, Прд'изелка, Гр'есигас*.

Од направената анализа на прекарите со опсцена мотивација во македонскиот јазик, може да се констатира дека тие се застапен тип прекари во македонскиот антропономастикон. Во повеќето ономастички статии и прилози за прекарите кај Македонците, овој тип прекари се ставени на маргините или воопшто не се обработени. Тоа, најверојатно се должи на фактот што нивната мотивација е непристојна, а во нивното зборообразување се користат зборови од вулгарната лексика. Затоа, неретко истражувачите се соочуваат со дилемата дали да ги опфатат и како да ги толкуваат опсцените прекари. Сепак, тоа не го занемарува фактот дека тие се присутни во

Прекари со опсцена мотивација во македонскиот јазик

јазичниот код и во системот на именување, како кај постарата, така и кај помладата популација.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Јосифовска 1995: М. Јосифовска, Прекарите во селото Бучин, Крушевско, во: *Втор научен собир на млади македонисти*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 297–303.
- Јосифовска 2005: М. Јосифовска, *Антропонимскиот систем во Крушевско*. Скопје: магистерски труд во ракопис.
- Митева 1972: Д. Митева, Преглед на прекарите во Струмица, во: *Македонски јазик XXIII*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 165–172.
- Петрова-Џамбазова 2005: С. Петрова-Џамбазова, За членувани-те прекари од Велес, во *Литературен збор бр.4-6*. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература, 107–110.
- Силјаноски – Крстески 1982: В. Силјаноски – Г. Крстески, Прекарите воопшто, личните прекари, прекарите во служба на семејни имиња и презимиња во Прилеп, во: *Литературен збор бр.1*. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература, 11–32.

Meri G. Josifovska

NICKNAMES WITH OBSCENE MOTIVATION IN THE MACEDONIAN LANGUAGE

Summary

From the done analysis of the nicknames with obscene motivation in the Macedonian language, it can be concluded that they are a prominent type of nicknames in the Macedonian anthroponomastikon. In most of the onomastic articles and stories about the nicknames of the Macedonians, this type of nicknames are placed on the margins or not processed at all. This is probably due to the fact that their motivation is indecent, and in their word formation are used words from vulgar lexicon. Therefore, researchers often face the dilemma of including and how to interpret obscene nicknames. However, this does not neglect the fact that they are present in the

language code and in the naming system, both in the older and in the younger population.

Key words: Macedonian language, nicknames, obscene motivation, semantic, word formation, lexic.

РЕГИСТАР НА ПРЕКАРИТЕ

Бешм'адевци, Прилепско	П'рде, Крушевско и
Б'онот, Велешко	Прилепско
Г'азе, Скопско	Прд'енковци, Прилепско
Г'азето, Прилепско	Прд'изелка, Скопско
Гол'о_Маде, Прилепско	Прдим'аслинка, Прилепско
Г'азла, Скопско	Прд'ислама, Прилепско
Г'азлјо, Струмичко	Прд'ишикла, Крушевско
Др'ислјо, Битолско	П'рдла, Струмичко
Дујг'азовци, Прилепско	П'рца, Крушевско
Д'упачо, Прилепско	П'рчигас, Прилепско
Едн'арака Г'азевци,	Ракаг'азевци, Прилепско
Прилепско	Сериг'унчевци, Прилепско
Кур'ајбевци, Прилепско	Серип'ондила, Прилепско
К'ура М'ара, Прилепско	Ст'отката, Велешко
Кур'анде, Прилепско	С'упра, Крушевско
К'урето, Прилепско	Тап'ан_Газе, Прилепско
Л'ирата, Велешко	Т'ашак, Скопско
М'акајкур, Крушевско	Текним'адевци, Прилепско
Менк'арица, Скопско	Тр'есигас, Прилепско
М'очковци, Прилепско	Ц'ицето, Прилепско
П'едерот, Крушевско	Црн'а_Стрела, Крушевско
Полг'азовци, Прилепско	Ш'упе, Скопско и Велешко
	Ш'унда, Скопско

Данијела Д. Костадиновић¹

УДК 811.163.41'276.2

Универзитет у Нишу 821.163.41.08:398.91(491.11)Лесковац)

Филозофски факултет²

Департаман за српску и компаративну књижевност

ОПСЦЕНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ ИЗ ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА

У раду је представљена грађа везана за опсцене речи у паремиолошким исказима из лесковачког краја. Грађа је преузета из књиге *Добра мисла оро игра*, коју је приредила Данијела Костадиновић, а која, бар за сада, представља најпотпунију збирку пословица и изрека са лесковачког говорног подручја. Пословице и изреке са опсценим речима у раду су разврстане у пет категорија: пословице и изреке које су повезане са органима који учествују у сексуалним активностима, пословице и изреке које су повезане са сексуалним активностима, пословице и изреке које су повезане са органима који учествују у екскреционим активностима, пословице и изреке које су повезане са екскреционим појавним активностима и пословице и изреке са контекстуалном опсценошћу. Циљ рада је да се пословичка грађа стави на увид широј научној, стручној и културној јавности и отворе могућности за даља истраживања.

Кључне речи: опсцена лексика, пословице, изреке, забрана, табу, контекст.

Во овој труд е претставена содржина поврзана со непристојните зборови во паремиолошките искази во лесковачкиот крај. Содржината е преземена од книгата *Добра мисла оро игра*, чиј приредувач е Данијела Костадиновић, а која, барем досега, претставува најцелосна збирка на поговорки и

¹ danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру интерног пројекта Филозофског факултета Универзитета у Нишу *Језичка и књижевна прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије*, одлука Наставно-научног већа бр. 183/1-16-01.

изреки од лесковечкото говорно подрачје. Поговорките и изреките со вулгарни зборови во трудот се поделени во пет категории: поговорки и изреки кои се поврзани со органите кои учествуваат во сексуалните активности, поговорки и изреки кои се поврзани со сексуални активности, поговорки и изреки кои се поврзани со органите кои учествуваат во екскрециските активности, поговорки и изреки кои се поврзани со екскрециски појавни активности и поговорки и изреки со контекстуални вулгарности. Целта на овој труд е да ја стави содржината на поговорките на увид на пошироката научна, стручна и културна јавност и да отвори можности за понатамошни истражувања.

Клучни зборови: непристојни зборови, поговорки, изреки, забрана, табу, контекст.

1. Увод

Све до средине 50-их година XX века изучавање пословица и изрека у српској науци било је сведено у оквири испитувања нивовите функције у разговорном језику (в. Ристић 2010), а о опшеним пословицама и изрекама било је недоволно или мало речи. Почев од научних радова и стручних публикации Свенке Савић, Недељка Богдановића, Јордане Марковић, Стане Ристић и других, као и одржавања два научна скупа о опшениј лексцици у Нишу 1994. и 2015. године, паремиолошки искази са проскрибованим јединицима добиле су адекватно место у научном дискурсу. Истраживачки фокус стога је у раду усмерен на проучавање пословица и изрека са опшеним речима које припадају говорном подручју града и околине Лесковца, са циљем да се прикупљена граѓа учини достапно широј научној, стручној и културној јавности и отворе могућности за даља социјалнопсихолошка, културнолингвистичка, когнитивнолингвистичка и друга изучавања, посебно узимајући у обзир чињеницу да представљеном граѓом сасвим сигурно нису обухваћене све опцене пословице и изреке које постоје и још увек настају у Лесковцу.

Подручје лесковачког говора простире се на северу до Брестовца на југу и југоистоку до Пискупова, Власотинца и Грделице, али „не источније од пруге која везује Рамни дел и Купиновицу” (Белић 1905: ХСVI), на југозападу до планине Кукавице и Ветерничке клисуре, а на западу до села Ћеновца и Бублице. Лесковачки говор припада призренско-тимочкој зони српског језика и то призренско-јужноморавским говорима (Костадиновић 2000: 7–8). Основне одлике лесковачког говора, које се огледају у очувању штокавско-екавске карактеристике, великом броју архаизама, турцизама, али и значајним иновацијама (Исто: 8), препознатљиве су и у паремиилошким исказима са опсценом лексиком. Опцене речи се у њима превасходно јављају као емоционално-експресивна реакција на непријатне околности и људе, дубоко продирући у прескриптивне и прохибитивне норме лесковачког друштва. На тај начин, ове паремије не само да одражавају језичку, народну етимологију опсцених речи него, сажимањем народне мудрости и искуства, приказују историјску, културну и традицијску слику града Лесковца и менталитет његових житеља. У томе је и актуелност овог истраживања.

Грађа за истраживање ексцерпирана је из књиге *Добра мисла оро игра*, коју је у оквиру пројекта *Књижевни живот на југоистоку Србије у XIX и XX веку* под генералним руководством академика Мирослава Пантића, приредила ауторка овог рада на основу рукописне збирке, примера из периодике, научних зборника и стручних текстова, као и примера из књижевно-уметничких дела лесковачких писаца. У понуђеном корпусу евидентирали смо завидну квоту пословица и изрека са опсценим лескичким фондом, који припада групи забрана изазваних пристојношћу, скромношћу или стидом (Шипка 1999: 14). Да би се лексема могла означити као опсцена, наводи Данко Шипка, „неопходно је да постоји њена садржинска

или формална повезаност са сексуалним и/или екскреционим појавним активностима и органима који у њима учествују, а да се не ради о еуфемизмима” (Исто: 15). Опцене изреке и пословице, по његовом мишљењу, „следе опште законитости те исказне форме, то јест, ради се о различитим механизмима сажимања форме и уопштавања значења која и иначе срећемо у пословичком исказу. Њихова специфичност је у томе да се „истине и норме” друштвене заједнице тичу табуизираних сфера тела и његовог функционисања или су, пак, опсени елементи ту да појачају ефекат изречене гномске истине” (Исто: 47). Употребом опсених речи, говорни чин „добива јачи перлокутивни ефекат” (Исто: 38), јер опцене пословице и изреке задиру у табуе и имају интензификаторску улогу (Исто: 47).

Полазећи од наведеног одређења Данка Шипке, пословице и изреке из лесковачког краја које садрже опцену лексику, у раду су подељене у пет категорија:

а) пословице и изреке повезане са органима који учествују у сексуалним активностима (овој групи припадају пословице и изреке које садрже речи за именовање мушких и женских полних органа: *кур, муда, пичка*, као и њихове еуфемизме: *алатка, Бока, јајца, мој, патка, свирајка*);

б) пословице и изреке повезане са сексуалним активностима (овој групи припадају пословице и изреке које садрже речи за именовање сексуалних активности: *дркати, ебавати, јебати, онодити*, као и њихове еуфемизме: *зобање*);

в) пословице и изреке повезане са органима који учествују у екскреционим појавним активностима (овој групи припадају пословице и изреке које садрже именице *гуз, гузица, дупе, дздњица*);

г) пословице и изреке повезане са екскреционим појавним активностима (овој групи припадају пословице

Опцене пословице и изреке из лесковачког краја

и изреке које садрже речи за именовање људских излучевина и гасова: *гомно, лајно, запрђује, попрдица, посран, прди, прдљив, срати, срање, усран*);

д) пословице и изреке са контекстуалном опсценошћу, односно, њихову опсценост могуће је утврдити у самом говорном чину (нпр. *Бабу с крушке не можеш да извараи*).

2. Грађа

А) Пословице и изреке повезане са органима који учествују у сексуалним активностима:

Без кур се на свадбу не иде.

Боли ме Ђока.

Ватија се ко сирома за патку.

Глас по небеса, муда по пепел.

Да је свуда ко око муда, / чешире не би требале.

Дреме ко мува на мокра муда.

Знаје до мојега.

Клати се ко муда у косидбу.

Лади јајца у Мораву.

Мисли да је уватио бога за муда.

Мој, мој, преко мојега!

Мува се ко муда кроз цепене гаће.

На удовицу и рак патку вади.

На распуштеницу и рак патку вади.

Не се играј сас стару патку.

Не ч`чкај мечку по пичку.

Нема реп, а напеја кур.

Од пун џак с пичку, ја ћу се за муда уватим.

Ој, ој, на преко мој!

Пипка ко Урош патку.

С килавога човека ће мерити муда.

Сас старца ће мерити јајца.

Сто овна – двеста муда!

У нашега Рајка голема свирајка.

У туђе руке једино расте патка.

У туђога татка поголема алатка.

Ура, ура, после кура!

Б) Пословице и изреке повезане са сексуалним активностима:

*Водиш га – боде те,
тераиш га – сјебе те.*

Ебава сојке.

Зајебаја сиротињу, отишеја у божјаџи.

Издркана работа.

Јебе луд збуњеног.

Кој ти оноди мајку, тој ти је татко.

Коме је суђено да јебе, томе гаће саме спадав.

Не знаиш које је боље: да те јуне боде или магаре јебе.

Не знаиш које је боље: змија да те изеде или магаре јебе.

Што се не прца, не кози се.

В) Пословице и изреке повезане са органима који учествују у екскреционим активностима:

Аздисна гузица.

Акнута у гузицу.

*Боље да је мајка место
њега родила камен,
свиње би дупе чешале.*

Дала дупе на вересију.

Дала дупе под кирију.

*Да ти се не каже: црнке,
црно ти дупе.*

Добија шут у дупе.

Дошло му врућо при дупе.

Дошло му из дупе у главу.

Дупе душу нема.

За домаћицу дупе ваља.

*Забола две тутке у
гузицу.*

Задоргузица.

Зинуло му дупе.

Изеја од буљину дупе.

Има дупе ко шиник.

Има очи и на дупе.

Инат ни се на дупе види.

Иртела му гузица.

Језик ти дупе лиже.

*К`д би свака чела брала
мед, бумбар има
најголемо дупе,
највише би збраја.*

*К`д була нађе масло, она
и дупе маже.*

*Ко да га је одсекла од
гузицу.*

*Кој неће попа у руку, он
ће попадију у дупе.*

*Комишја је кошуља до
дупе.*

Кум дупе, а старејко све.

Лиз – гуз!

Опцене пословице и изреке из лесковачког краја

<i>Млого ручице – благословија, / Млого дупетија – проклетија.</i>	<i>Развртела дупе ко сиротињско н`ће.</i>
<i>Мрда ко да су ву кондрци у дупе.</i>	<i>С једно дупе две лађе вози.</i>
<i>Не знаје куде му је дупе, куде му је глава.</i>	<i>С једно дупе на две столице седи.</i>
<i>Образи му ко детиње дупе.</i>	<i>Седи гуз, вали вез.</i>
<i>Од кол`и на кол`и, јед`н ће у дупе.</i>	<i>Седи на бробињало с голо дупе, па кажи кој те изеја.</i>
<i>Ори, ори, с дупе ће влачиши.</i>	<i>Смрди и дупе, ал` га човек носи.</i>
<i>Паре зборив, паре правив, паре с`с дупе врата отварава.</i>	<i>Ће се каје, па за гузицу ће се апе.</i>
<i>Пета у дупе.</i>	<i>Ћефнуло му се на дупе.</i>
<i>Пијан ко гузица.</i>	<i>Уалена гузица.</i>
<i>Прошеја вуку кроз дупе.</i>	<i>Шиљато му дупе.</i>
	<i>Шћеш с голо дупе међу тијани Цигани?</i>

Г) Пословице и изреке повезане са екскреционим појавним активностима:

<i>Баба му зуби испрдела.</i>	<i>Залићав га ко муве гомна.</i>
<i>Боље прдљив, него зборљив.</i>	<i>Збори ко к`д му је гомно под језик.</i>
<i>Врну се ко усран голуб.</i>	<i>Истискује се ко гладан на срање.</i>
<i>Гомна из гаће немав куде.</i>	<i>К`д си зајео гомна, изеди ги до крај.</i>
<i>Гола гомна.</i>	<i>Кани се ко гладан на срање.</i>
<i>Док једеш гомна, не цвркући.</i>	<i>Кљује ме ко сврака мрзло гомно.</i>
<i>Ем да се стисне, ем да прдне.</i>	

Куде можев своја
гомна да смрдив, а
туђа да меришев?
Млого запрђује.
Мртво пувало.
Не слушај, Боже, што
Цига једе гомна.
Остаде ко посран.
Паде у севдак ко сливче
у гомно.
Прди ко јабукарска
кобила.
Прди ко задружна
кобила.
Прди ко кобила к`д гу
претоварив у купус.
Прдив у исту тикву.
Разбацано ко пролив по
џбуње.
Рекни лудом да прдне,
он се сав усере.

Сере гуска, сере ћурка
– иста лајна.
Своја гомна не смрдив.
Своја кућица, своја
попрдица.
Ти га крстиши, а оно
прди.
Туј дувало, туј пувало.
Уален поп и у цркву
прди.
Усраја мотку.
Ће буде к`д квочка
прдне у врућу воду.
Ће загазди кад мртав
прдне.
Ће изеде тој што је
посраја.
Што би посрала, изела
би.

Д) Пословице и изреке са контекстуалном
опсценошћу:

Бабу с крушке не можеш да извараиш.
Баба с`с сукаљку,
деда с помагаљку.
Без старца нема ударца.
Добра мома, мешина до зуби.
К`д ће се смрачи,
да се длака на длаку закачи?
Муж да знаје жену од пола надоле.
Стара кока, мрсна чорба.

3. Закључак

Испитивање статуса опцених речи у лесковачким пословицама и изрекама дало је следеће резултате. На говорном подручју града и околине Лесковца забележен је не мали број паремија са опсценом лескиком. Основни фонд опцених речи чине лексеме које се односе на именовање мушких и женских полних органа (*кур, муда, пичка*), затим лексеме за именовање екскреционих органа (*гуз, гузица, дупе, дзднњица*), као и речи које се односе на сексуалну (*дркати, ебавати, јѣбати, онодити*) и скатолошку лексику (*гомно, лајно, срати, прдеати* и друго). Посебној групи припадају пословице и изреке чији се степен опцености може препознати једино у оквиру контекста. Опцене пословице и изреке дубоко задиру у табуизирани сфери сексуалности и физиолошких радњи и имају значајну улогу у детабуизацији и ослобађању од друштвено наметнутих норми.

Надамо се да ће понуђена грађа допринети даљем студиозном проучавању ове области.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1905: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. Београд: Државна штампарија краљевине Србије.
- Костадиновић 2000: Д. Костадиновић, *Добра мисла оро игра*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу/Филозофски факултет.
- Ристић 2010: С. Ристић, Дискурси псовки у српском језику, у: *Дискурс и дискурси*, зборник у част Свенки Савић, уредила Вера Васић. Нови Сад: Филозофски факултет, 195–212.
- Шипка 1999: Д. Шипка, *Опцене речи у српском језику*. Београд: ЦПЛ.

Данијела Д. Костадиновић

Даниела Д. Костадинович

НЕПРИСТОЙНЫЕ ПОСЛОВИЦЫ И ВЫСКАЗЫВАНИЯ ИЗ ОБЛАСТИ ГОРОДА ЛЕСКОВЦА

Резюме

В статье представлены материалы, связанные с нецензурными словами в паремиологических высказываниях из области города Лесковца. Материал взят из книги *Добра мисла оро игра*, Даниели Костадинович, которая, по крайней мере, на данный момент, является наиболее полной коллекцией пословиц и речей из области города Лесковца. Притчи и высказывания нецензурных слов делятся на пять категорий: пословицы и высказывания, относящиеся к органам, участвующим в сексуальной деятельности, пословицы и высказывания, относящиеся к сексуальным действиям, пословицы и высказывания, относящиеся к органам, участвующим в выделении действия, пословицы и высказывания, которые связаны с внешкольными проявлениями, пословицы и высказывания с контекстной непристойностью. Целью статьи является представление конфессионального материала широкой научной, профессиональной и культурной общественности и открытие возможностей для дальнейших исследований.

Ключевые слова: обсцена лексика, пословицы, высказывания, запрет, табу, контекст.

Веселинка Т. Лаброска¹
Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков”, Скопје

УДК 811.163.3'276.2

Лилјана К. Гушевска
Институт за национална историја, Скопје

ИЗБЕГНУВАЊЕ ИЛИ ЗАМЕНА НА ОПСЦЕНАТА ЛЕКСИКА ВО СЕКОЈДНЕВНАТА КОМУНИКАЦИЈА

Во секојдневната неофицијална усна комуникација забележлива е тенденцијата да се избегнува употребата на опсцената лексика во одредени ситуации или таа да се заменува со друга лексика. Оваа појава во македонскиот јазик е почеста кај говорители од женски пол и особено во присуство на малолетни лица. Во овој прилог наведенава појава се разгледува преку редица примери од разговорниот функционален стил како што се: *Му се напика на шефот, да не речам каде!* – *Ќе и падне:т карпузине!* – *Ќе му се фатит за такво:то!* – *Покри се, ќе ти се види црфчето!* и сл.

Клучни зборови: македонски јазик, лексика, опсцена лексика, замена на опсцена лексика.

У свакодневној незваничној усменој комуникацији постоји тенденција да се у одређеним ситуацијама избегава употреба опсцене лексике или да се она замењује другом лексиком. Ова појава у македонском језику је чешћа код говорника женског пола и посебно у присуству малолетних особа. У овом прилогу наведена појава је обрађена кроз примере разговорног функционалног стила као што су: *Му се напика на шефот, да не речам каде!* – *Ќе и падне:т карпузине!* – *Ќе му се фатит за такво:то!* – *Покри се, ќе ти се види црфчето!* и сл.

¹ labroska_v@yahoo.com

Кључне речи: македонски језик, лексика, опсцена лексика, замена опсцене лексике.

Придавката *опсцен* потекнува од латинскиот јазик (*obscenus*) и значи ‘срамотен, бесрамен, гнасен, гаден, блуден, невкусен, непристоен, одвратен, прост, простачки’ (Ширилова 2001: 675). Според современите лексиколошки сфаќања, под опсцена лексика се подразбира вулгарната лексика која упатува на одделни делови и активности на аналните и на гениталните органи, вклучувајќи ги и изведенките од таквите основни зборови како: *гомно, ебе, сере, заебава* и сл. (Шипка 2006: 87).

Всушност, етимологијата и значењето на овој збор тесно се поврзува со концептот за табуто (Хобдеј 2016: 7). Оттука, не случајно опсцената лексика најчесто се вклучува во рамките на табуираната лексика, која може да се дефинира како лексика што се смета за несоодветна за употреба во одредени контексти. Прашањето за тоа зошто одредени зборови се табуираат, односно се третираат како непристојни, вулгарни или несоодветни за употреба во културното зборување побудува интерес кај голем број лингвисти, социолози, антрополози и сл., особено поради фактот што статусот на една лексема како опсцена може да варира гледано и од временски и од територијален и од културолошки аспект. Притоа, во својата популарна книга *Dirty Words: How I Learned to Stop Worrying and Love the F-Bomb*, авторот Пол Хобдај појаснува дека *shit, fuck, cunt* и сличните зборови во англискиот јазик се определуваат како табу-зборови затоа што не само што упатуваат на делови од нашето тело на начин што е општествено неприфатлив, туку и поради тоа што се набиени со емоцијата што ја означуваат. Тоа би значело дека силните емоции бараат и силни зборови (Хобдеј 2016: 6).

Во оваа насока, Јордана Марковиќ со право посочува дека имајќи го предвид ваквиот вид употреба на

Избегнување или замена на опсцената лексика...

лексичките единици за опсцената лексичка содржина може да изгледа дека опсценоста е во формата, т. е. „десосировски посматрано, *означител* је тај који није „пристојан”, а не и *означени*”. Исто така, таа ја истакнува сложеноста на ова прашање затоа што нивото на опсценоста би можело да се разгледува преку употребата на опсцени зборови за опсцена содржина, опсцени зборови за неопсцена содржина и на неутрални зборови за опсцена содржина (Марковић 2017: 65). Слично на ова, Хобдај вели дека определбата на зборовите од типот на *fuck* и *shit* како опсцени и вулгарни е виновникот за тоа што тие се третираат како табу (инаку, тоа би биле само зборови составени од четири букви). Без овие зборови да ги направат стварни поимите на кои упатуваат, *fuck* ќе ја изгуби моќта што ја ужива сега (Хобдеј 2016: 7).

Опсцената лексика во повеќето европски јазици се избегнува од секојдневна употреба, односно е табуирана и ставена во рамките на тоа што не смее јавно да се изговори, или поинаку кажано, смее да се изговори само во присуство на тесен круг луѓе, обично од најблиското окружување и, главно, на иста возраст. Притоа, треба да нагласиме дека и избегнувањето на опсцената лексика не е исто во сите јазици и култури и на европскиот терен. На пример, кај Шипка се истакнува дека семантичкото поле за опсцени зборови има многу помала густина во полскиот јазик отколку во српскиот јазик (според Ресуна која утврдила 196 српскохрватски наспроти 30 полски зборови за penis; Шипка 2006: 71).

Употребата на опсцената лексика во Македонија се смета за непристојна, не само во официјалната туку и во неофицијалната комуникација. Во официјалната комуникација опсцената лексика, таму каде што е неопходно да се каже, се предава со латинските називи кои се дел од официјалниот список на термини во медицината и во биологијата. Трајко Огненовски ја

истакнува оваа појава кажувајќи дека „таа лексика [од латинско потекло, заб. на авторките] е во употреба кај поучениот свет, додека другите, тие што не ја знаат, од учтивост и срам употребуваат зборови од неопределен, т.е. од општ тип како: *ваквиот, -та, -то, таквиот, онаквиот* итн.” (Огненовски 2002: 185). Ова е особено карактеристично за лицата од женски пол, за децата, за комуникацијата меѓу лица различни по возраст и сл. Всушност, генерално, опсцената лексика послободно се употребува само во неофицијална комуникација меѓу лица од иста/слична возраст, но дури и во тој случај, повеќе кај лица од машки отколку од женски пол. Затоа луѓето, поттикнати од потребите на прагматиката на секојдневната комуникација, почнале да прибегнуваат кон различни типови супституции за да ги избегнат некако табуираните зборови.

Во овој реферат се потрудивме да фрлиме само мала светлина на тоа какви замени и метафори прават луѓето во секојдневната неофицијална комуникација за да не употребат опсцен збор. Притоа, настојувавме да ги одбереме оние примери што ги забележавме при спонтаното зборување, зашто обидите преку мини анкети да собереме материјал од луѓето од нашето окружување најчесто не вродуваа со плод, и тоа од неколку причини: прво, изненаденоста и скептицизмот што ваквата лексика е воопшто предмет на научен интерес (една нашата колешка, професорка, која не е лингвист, дури на шега прокоментира: „Зарем ова е наука?“); второ, чувството на стеснување што воопшто се зборува на таа тема, иако, во суштина, потенцијалните информатори требаше да ги наведат зборовите и изразите со кои ги избегнуваат или ги заменуваат „непристојните” зборови или изрази, што несомнено зборува во прилог на табуираноста не само на овој вид лексика, туку и на сето она што е поврзано со неа (непријатноста најчесто се надминува со шегување и со

смееше). Оттука, нашето укажување дека во спонтаните разговори употребиле редица примери што ни беа значајни за нашето истражување повторно се примаше со изненадување, што, пак, потврдува дека луѓето свесно ги избегнуваат или ги заменуваат опсцените зборови и изрази, но не се свесни колку често и на кои сè начини го прават тоа.

Од целиот материјал, се определивме да се задржиме само на зборовите и на изразите со кои се избегнува опсцената лексика со која се именуваат машкиот и женскиот полов орган, дојките, тестисите, задникот и сексуалниот чин. Притоа, во ова излагање ја проследуваме нивната употреба и во слободните и во неслободните зборовни состави, односно во фразеологичката сфатена во поширока смисла.

Тргувајќи од определбите наведени во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ), како опсцени лексеми (оние што се квалификувани како вулгарни зборови, покрај како жаргонски и разговорни) ги изделуваме:

а. *кур* (ТРМЈ II: 668), *патлак* (ТРМЈ IV: 48).

б. *пичка* (ТРМЈ IV: 94), *путка* (ТРМЈ IV: 677).

Следниве зборови и изрази се без определби или се квалификуваат како разговорни, жаргонски или се дадени со друго значење:

а. разговорно: *мочало* ‘орган преку кој се исфрла мочта’ [и кај машкиот и кај женскиот пол, забел. на авторките] (ТРМЈ III: 171), *пишало* ‘машки полов орган’ (ТРМЈ IV: 94); *јајце* ‘тестис’ (ТРМЈ II: 426).

б. *дуда* (дијал.) ‘име за девојче дури не е крстено’; без определба, со друго значење: *дунда* ‘дебела крупна жена’ (ТРМЈ I: 556).

в. *дути* (разг.) ‘има сексуален однос’ (ТРМЈ I: 557), *секс* ‘полов живот, полов однос’ (ТРМЈ V: 343), (и изведенките од типот на *сексуален однос* без

дополнително објаснување²), *води љубов* ‘има интимни односи со некого’ (ТРМЈ III: 72).

Сепак, перцепцијата за дел од последниве примери е дека се „непристојни” и дека треба да се заменат или да се избегнат. Во таа смисла, ги наведуваме изразите каде што има избегнување на дадената лексема: *Ми потекоа (јајцата) за мочање*, уште и во такви што немаат опсцено значење, на пример: *Цел ден уста не затвори, ми ги потече (јајцава)*. Исклучок е лексемата *секс* и изразот *води љубов*, кој е, веројатно, најнеутралниот начин за означување на сексуалниот однос.

Во однос на супститутите за опсцените лексеми за именување на машкиот и на женскиот полов орган, убедливо најчесто се јавуваат супстантивизираните членувани заменски придавки: *таквото, онаквото, таквиот, онаквиот; таквата, онаквата*, дури и со отстапувања во акцентирањето за да се потенцира именувањето функција: *такв'о:то, онакв'о:то; такв'а:та, онакв'а:та*. Како неутрално се среќава и *меѓуножје*. Тие се среќаваат и во изразите од типот: *Преку таквото (курот) ми е! – Жими таквиов/таквава (курор/пичкава)! (и духовитите: Преку Таска Балабанова! – Жими Таска Балабанова!* според името на македонската актерка од постарата генерација позната по позајмувањето на гласот на ликот на Олива во цртаните филмови со морнарот Попај).

Соодветно на тоа, сексуалниот чин се именува со синтагмите *онаа/таа работа*, односно со глаголски форми изведени од заменски корен: *онадење, онаквење, таквење (се таквеле, се онаквеле, се онаделе)*, кај кои, сепак, не е исклучена нијансата на опсценост. Во овој поглед, покрај споменатото *води љубов*, како прифатлива се толкува употребата на глаголот *спи*: *спиеле заедно*,

² Многу поопширно и подетално е објаснувањето на зборот кај Зозе Мургоски (Мургоски 2005: 733).

спиел со неа/спиела со него. Во разговорниот јазик, но и во македонските дијалекти, на сексуалниот однос се упатува и со глаголот *легне*: *легнал со неа/легнала со него, којзнае со колку легнала, си легна:а* (дијал.) и сл. (ова значење не е засведочено во ТРМЈ).

Покрај кај овие два глагола (и кај погоре споменатиот *дури*, уште и изведениот *издури*), значењето на изведување сексуален однос се развило и кај редица други глаголи во македонскиот јазик (тоа не е забележано во ТРМЈ од едноставна причина што тој има, пред сè, нормативен карактер, а оваа појава се врзува со разговорниот јазик, поточно со просторечјето), и тоа: со доза на духовитост: *вежба*, *дури* и *вежба гимнастика, се рекреира*, со висок степен на опсценост: *опне, плесне, пегла, работи, ора, кресне, свирне, начука*. Притоа, она што е суштинско во однос на употребата на овие глаголи се конструкциите во кои се употребуваат, при што машкиот пол е секогаш означен како субјект, а женскиот како пасивен директен објект: *ја таквит, ја онаквит, ја преглат, ја работит, ја дупит/ја издури/л, ја опна/л, ја легна/л, ја плесна/л, ја јавна/л, ја кресна/л*; уште и со женскиот пол во датив (што би се определило како едно скалило погоре во перцепцијата на опсценоста): *ѝ го закачи, ѝ го начукал, ѝ го свирна/л, ѝ удри/л длабоко орање*, *дури* и: *ѝ го штрумфна* (изведено од името на ликовите од стриповите и од цртаните филмови Штрумфови) и сл. Употребата на некоја од овие форми наместо глаголот *ебе/изебе* (како опсцена лексема чие споменување, во принцип, е непожелно во кој било контекст), односно нивното доживување како непожелни зборови (*дури* и како *груби* и *вулгарни*), од една страна, или како зборови што имаат функција да ги заменуваат опсцените зборови, од друга, е прашање на личните сфаќања, поточно зависи од факторите што ги споменаваме погоре (времето, местото, возраста, соговорниците).

Од друга страна, нивната употреба надвор од основното значење, односно во фразеологијата, покажува поголема дистрибуција и силна емоционална набиеност на изразот, на пример *ми го свирна* има значење ‘ме зафркна/заеба’ (независно дали објектот е машко или женско, дури и засилено: *Ми го свирна, и то отпозади. – Таа ни го начука/свирна на сите. – Му го свирна без да осети* ‘го прелажа/зафркна без да биде свесен’.

Оттука, со оглед на претставувањето на сексуалниот чин како извршување некаква работа или физичка активност, не изненадува фактот што редица именувања на машкиот орган кај кои во поголема или во помала мера е присутна опсцената нијанса или значење, се однесуваат на орудие со кое се извршува таквата дејност, на пример: *опрема, клепало, мандало, алат, стап, кол, рачка*. Во таа смисла, народните именувања на женскиот полов орган што ги наведува Огненовски упатуваат на место на кое се работи или се обработува: *кадела, штала, ливада*. Дел од именувањата за машкиот полов орган се изведени по пат на метафора како резултат на сличноста: *колбас, кебан, краставица* (и деминутивите: *кебанче, колбавче*), а не ретко за половите органи се користат и зооними: *чоп* < тур. < перс. ‘ждебе’ (дијал.), *петел* (и *петле*), *пиле, црвче; мачка* (и *маче*), *риба* (*рипче*). Со голема доза на хумористичност како супститути за машкиот полов орган се користат и машки лични имиња со транспарентна метафоричност: *Стојко, Трпе*, но често и оказинално определени: *Перо, Благојчо* и сл. Метафоричноста базирана на сличност според формата е во основата на именувањата на тестисите, на пример: *џамлии, били, шикли*³, како

³ Шикла е изросток на гранките на дабово дрво (ТРМЈ 6: 345). Поради топчестата форма, шиклите порано се употребувале за играње како замена за џамлии / били(и) (тркалезни стаклени топчиња).

и на дојките: *балони, лубеници, карпузи, дињи, пепуни, сифони, топки* (за големи гради) и *оревчиња, петличиња* (за мали гради) или едноставно: *Даска е!*

Веројатно најмалку ограничувања има во поглед на употребата на лексемите *газ* (со соодветните фонетски варијанти), која и во ТРМЈ (I: 327) е определена како разговорна, и *цицка/и* (*цицки*¹ во ТРМЈ не е посебно обележана). Така, првата лексема се среќава во не мал број фразеолошки изрази, но сепак нејзината употреба, заменувањето или испуштањето зависи од тоа како се толкува значењето на изразот во целина, дури и кога се упатува големината на задникот: *Вој газ не е од праз.* – *Ко вдовица/вдојца е во газот* (може да се однесува и на маж и на жена). Одредени изрази кои упатуваат на ова воопшто не ја содржат оваа лексема, на пример дијалектните: *Куту богданска вдовица.* – *Имат големи топој!* Испуштањето е карактеристично особено ако делот на изразот во кој се јавува оваа лексема може да се третира како факултативен⁴, односно ако со неговото испуштање не се засегнува значењето, на пример: *(Газот) Ми се напрај питулица/палачинка.* – *(Газот) Ми се здрви/сплеска од седење.* Во таа смисла, и во фразеолошкиот израз *Од кол на кол, колот в гас/третиот в гас*⁵, вториот дел вообичаено се испушта, така што во оваа форма е поместен и во ТРМЈ: „*Од кол на кол* – кога се оди од една во друга лоша работа, најпосле ќе се настрада” (ТРМЈ II: 553). Во скопскиот сленг на многу инвентивен и духовит начин, а по пат на асоцијација (на

⁴ Катерина Велјановска ја наведува факултативноста како една од општите и универзални особености на фразеолошките изрази, посочувајќи дека компонентите што можат да бидат испуштени се нарекуваат факултативни (Велјановска 2006: 32).

⁵ Кај Велковска (2008: 204) е даден во полната форма: *Од кол на кол, колот в газ.*

името и на презимето на поранешниот германски канцелар Хелмут Кол), дури и првиот дел од оваа поговорка е заменет и гласи: *Од Хелмут на Хелмут*.

Сепак, нашиот впечаток е дека деминутивните форми во најголема мера го губат опсценото значење и можат да добијат дури и значење на галовност. Со галовност, на пример, можат да се третираат синегдохите од типот на: *га̀зе на мама* (и за машко и за женско дете), *дуде на баба*, *куре на дедо* (последниов пример дури и во функција на потенцирање на гордоста поради машкиот потомок, како симбол на продолжување на родот, на семејното име и сл.). Сето тоа го поврзуваме и со фактот што кога се користат за обраќање кон деца (обично кон бебиња), тие го губат статусот на табу-зборови, односно непристојни/валкани/груби зборови кои се непожелни и несоодветни за употреба (сп. и: *Има обравчина ко га̀зина*).

Заклучок

Покрај погоре кажаното, во однос на употребата, односно замената или избегнувањето на опсцената лексика, треба да се имаат предвид и следните аспекти:

– Дијалектните разновидности, но и казационалната употреба влијаат на сфаќањето на опсценоста. Во таа насока, една лексема што има статус на опсцена во еден дијалект или дијалектен ареал, како и други дијалектни зборови, може да е сосема непозната во друг дијалект/дијалектен ареал. Во однос на второто, во редица ситуации се создаваат казонални образувања, скратувања на изрази и сл., на пример, наспроти широко употребуваното *УПМ* (у пичку мајчину), ги забележавме *ШДП* (шлиц до пич), игрите со зборови од типот на у мичку пајчину и сл.

– Комуникацијата на социјалните мрежи, каде што секојдневно се водат разноразни дебати, ја снижува културата на комуникација во целина, така што опсцената

Избегнување или замена на опсцената лексика...

лексика заедно со другите табуирани изрази, па дури и со т.н. говор на омраза, многу ја проширува својата употреба. Таквиот тип комуникација, за жал, нема ограничувања ни во поглед на возраста, ни на полот или на степенот на образование. Притоа, не може да се каже дека корисниците на јазикот не се свесни за карактерот на јазичните средства што ги употребуваат, но преовладува мислењето дека за одредени прашања и не може да се расправа поинаку освен со користење на опсцениот јазичен инвентар и многу често не чувствуваат потреба тој да се замени или да се избегне. Тоа придонесува и при вербалната комуникација да се зголеми употребата на споменатите јазични изразни средства.

– И конечно, (не)користењето на опсцената лексика кај младите генерации бара посебно истражување со оглед на фактот што во нивниот јазичен израз е големо влијанието на англискиот јазик. Оттука, тие употребуваат редица опсцени лексеми и изрази од овој јазик, меѓу другото, и за да ги избегнат оние од домашно потекло. Во нивната секојдневна комуникација, на пример, пцостите од македонскиот јазик се заменуваат со зборовите на *f (fuck)* или на *s (shit)*, односно тие се користат и со неопсцено значаење за да се изрази некоја силна емоција или несогласување.

ЛИТЕРАТУРА

- Велјановска 2006: К. Велјановска, *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Велковска 2002: С. Велковска, *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Велковска 2008: С. Велковска, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: авторско издание.

- Марковић 2017: Ј Марковић, Статус опscene лексике у жаргону, во: *Опscene лексика у српском језику*, (гл. уредник Јордана Марковић). Ниш: Филозофски факултет, 61–73.
- Мурговски 2005: З. Мурговски, *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески”.
- Огненовски 2002: Т. Огненовски, Опsceneости, скатологии, скотологии, поганства и погрдни зборови, во: *XXVIII научна конференција на XXXIV семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 13 – 14 август 2001 година*. Скопје, 179–195.
- Толковен речник на македонскиот јазик*, том I – VI, 2003 – 2014. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Хобдеј 2016: Р. Hobday, *Dirty Words: How I Learned to Stop Worrying and Love the F-Bomb*.
- Ширилова 2001: В. Ширилова, *Голем лексикон на странски зборови и изрази*. Скопје: Топер.
- Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Veselinka T. Labroska, Liljana K. Gushevska

AVOIDING OR REPLACING OPSCENE LEXICA IN EVERYDAY COMMUNICATION

Summary

In everyday unofficial oral communication, the tendency is to avoid the use of obscene lexica in certain situations or to replace it with different one. This phenomenon in the Macedonian language is more common in female speakers and especially in the presence of minors. In this paper, the phenomenon is considered through examples of conversational functional style, such as: *Mu se napika na šefot, da ne rečam kade! – Ke i padne:t karpuzine! – Ke mu se fatit za takvo:to! – Pokri se, ke ti se vidi crčeto!* etc.

Key words: Macedonian language, lexica, obscene lexica, replacement of obscene lexica.

Даган В. Лилић¹
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет
Косовска Митровица

УДК 811.163.41'276.2:070КУРИР

ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА У НАСЛОВИМА ТАБЛОИДНЕ ШТАМПЕ

Наслови су посебно значајан елемент у структури текстова публицистичког стила. Текстурална лингвистика их сврстава у јаке позиције текста. Једна од најважнијих њихових функција у овој стилу јесте да привуку пажњу адресата, а у томе ће успети ако су занимљиви, сензационални и посебно језички обликовани. Таблони су често засновани на таквим насловима. У њиховом лексичком саставу често ће се наћи експресивна лексика, па и она „забрањена”. У раду су анализирани наслови из дневног листа *Курир* у којима је употребљена опсцена лексика, прикупљени у периоду од десетак дана током априла 2019. године.

Кључне речи: новински наслови, таблоидна штампа, опсцена лексика, еуфемизми.

Насловите се особено важан елемент во структурата на текстовите со публицистички стил. Текстуралната лингвистика ги става во силни текстурални позиции. Една од нивните најважни функции во овој стил е да го привлечат вниманието на примачот, а во тоа и ќе успее ако се интересни, сензационални и лингвистички обликувани. Таблоните често се засноваат на такви наслови. Во нивниот лексички состав често ќе се најде експресивна лексика, па дури и онаа „забранетата”. Во статијата се анализирани насловите од дневниот весник *Курир* во кои се користи непристојна лексика, собрана во период од десет дена во текот на април 2019 година.

Клучни зборови: наслови на весници, таблоиди, непристојна лексика, еуфемизми.

¹ draganlilic53@gmail.com

Друштвени живот на подручју српског језика доноси нове форме општења, нове комуникативне ситуације и нове облике вербализације порука. Нама се ово наметало као могућност директног утицаја на детабуизацију опсцене лексике, односно на свођење и табуисане и профилисане лексике (и не само лексике) на колоквијални ниво.

Да појаснимо: са демократизацијом живота наступа и демократизација на плану искоришћавања језичког система у комуникацији. Тај се процес доживљава као нови тренд који носе млађе и (полу)школоване генерације са улажењем у шире друштво и напуштањем строгих и старих односа у породици и друштву, а на језичком плану то делује као расап, као растакање норме, као стварање више израза који могу бити различито обележени.

Тај тренд је видљив у разним сферама јавне употребе језика, а посебно у језику медија, нарочито у таблоидној штампи. У њему је карактеристичан процес колоквијализације и вулгаризације, тј. употреба елемената разговорног језика и дијалогичност, при чему ишчезава оштра граница између официјелног и неофицијелног, стилизованог и спонтаног, а све с циљем да се новински језик приближи најширем кругу рецепијената, често подилажењем њиховом ниском укусу. Прекинута је и одбачена доташња пракса табуизирања. Деблокиране су и изашле из илегале многе речи и изрази које су означавале друштвене табуе². Наступила је провала најдрастичнијих од њих – опсцене лексике, речи којима се означавају мушки и женки полни органи и њихов сусрет, као и оне повезане с излучујућим пробавним активностима. Таква лексика чини сржни део вулгаризама, али се вулгаризми

² Под табуом подразумевамо забрану употребе појединих речи условљеној етичким, културним, религиозним, социјално-политичким и другим екстралингвистичким разлозима.

не своде само на њих, већ обухватају и широку категорију супстандардне лексике.

Опсцену лексику налазимо у језику таблоидне штампе, нарочито у *Куриру*. *Курир* спада у сензационалистичке новине обележене елементима жуте штампе. Један је од три најчитанија дневна листа у Србији. Врло исцрпно обавештава читаоце о текућим ријалити манифестацијама чији садржај одговара комуникативним потребама турбо-фолк популације и њеног ниског укуса негованог популизмом. У време писања ових редова (април 2019) у Србији су „на делу” ријалити Задруга (ТВ Пинк) и Парови (Хепи телевизија). Ријалити програм је нов телевизијски жанр, најинтригантнији и најинтересантнији медијски феномен данашњице, којим се аудиторијуму преноси исечак наизглед реалног живота учесника тога програма, псеудореалног будући да медијска продукција креира ту реалност. Он опстаје захваљујући и аудиторијуму који активно у њему учествује својим коментарима доносећи, вероватно, огроман профит организаторима. Учесници у тим дуготрајним манифестацијама у затвореном кругу одабрани су са јавне, углавном естрадне сцене, али има и потпуно анонимних који учествовањем у ријалитију постају звезде, макар за кратко.

Вести о дешавањима у ријалити програмима налазе се у рубрици „Stars” онлајн издања ових новина представљене сензационалистичким насловима који често садрже опсцену лексику, сексуалне алузије, псовке али и увреде. Све то није примарно у функцији споразумевања, већ у функцији вербалне агресије помоћу које се остварује остатак у програму или победа, стицање моћи и унижавања, дискредитација другог. Популарност ријалитија се и заснива између осталог и на опсценом и бизарном.

Наслов је најистакнутији и посебно значајан елемент композиције новинског текста. Он је најсажетија информација о догађају, али и о тексту који извештава о

догађају. Стилистика текста наслове сврстава у јаке позиције текста.³ Једна од важних функција им је да привуку пажњу адресата. А да би ту функцију испунили, морају бити изазовни (да би могли подстакнути на читање). Зато се у њима појављују снажне, уверљиве, упадљиве речи, парафразе пословица и изрека (блиске и разумљиве искуству читалаца), иронија, контраст, жаргон, парадокс и сличне фигуре, дијалекатске и локалне речи и изрази, различите игре речи итд. – све оно што удара на осећаје, па онда и побуђује занимање читаоца (Силић 2006: 90). Наслови се намећу пажњи читалаца врстом и величином слова, местом у новинама, а у погледу лексичког састава најважнију улогу има експресивна лексика. (Јовановић 2010: 117). Посебно снажне и упадљиве су опцене речи, које не припадају учтивој, пристојној комуникацији и код читалаца изазивају шок. Неучтивост је увек видљивија од учтивости. Увек су такве речи добродошле у насловима у којима се иде за ефектом, за скандалом, за провокацијом, за остваривањем атрактивности.

Из обимног корпуса наслова с опсеном лексиком издвајамо најпре оне у којима је опсеном лексемом обележава сексуални чин, било да је употребљена у буквалном или пренесеном значењу:

А ХОЋЕШ ЛИ ДА СЕ ПО*ЕБЕШ СА ЊИМ?! МИЛОЈКУ
ПРЕКИПЕЛО МИЛИЈАНИНО ОЧИЈУКАЊЕ: НАЈКОНТРО-
ВЕРЗНИЈИ ПАР НА КОРАК ДО РАСКИДА! ПАЛЕ И ПРЕТЊЕ!
08.06. 2019.

³ „Pod jakim pozicijama teksta podrazumijevaju se ona mjesta u tekstu koja su svojevrsna smisaona i stilistička 'čvorišta' teksta, mjesta koja su po svojoj poziciji u tekstu i po svojoj formi izuzetno značajna za razumevanje toga teksta.” U jake pozicije teksta spadaju: naslov, podnaslov, prva i posljednja rečenica teksta, stilске figure, vlastita imena itd. (Katnić-Bakaršić 1999: 97 – 98).

Опсцена лексика у насловима таблоидне штампе

ЧЕКИЋЕВУ ВИЂАЛЕ КОМШИЈЕ СА ОЖЕЊЕНИМ!
ПЕВАЧИЦА РАСКРИНКАНА, АЛИ ЈОЈ ЈЕ СВЕ ОПРОШТЕНО:
НЕКА СЕ *ЈЕ*Е* С КИМ ХОЋЕ. СКАНДАЛ! 24. 03. 2019.

МАЛО ЈЕ ФАЛИЛО ДА СЕ ТОМА И МИЛАН ПОБИЈУ ЗБОГ
СТАНИЈЕ: ПЕТКОВИЋ ЈУ ЈЕ НАЗВАО *ЈЕ*ЕНОМ* СТАРЛЕТОМ,
А ПАНИЋ НИЈЕ МОГАО ДА ТРПИ. ЈЕДВА СУ ИХ
РАЗДВОЛИЛИ. 07. 04. 2019.

Осим нејфреквентнијег опсценог глагола који припада
основном фонду опсцене лексике, за означавање сексу-
алног чина тај фонд је проширен жаргонском лексиком:

У СРБИЈИ ПОСТОЈИ ПАР КОЈИ ЋЕ *КРЕ*АЊЕМ* НА
ТЕЛЕВИЗИЈИ ДОКАЗАТИ СВОЈУ ЉУБАВ: ОВАКО
БРИТАНСКИ ПОРТАЛ ПИШЕ О МИЛИЈАНИ И МИЛОЈКУ
29.03. 2019.

Поједине опсцене речи налазимо и у пренесеном,
метафоричком значењу:

ОН ЈЕ ГЛАВАТА КОЊИНА: ЛЕПИ МИЋА ПРИЗНАО ДА ЈЕ
ДАВИДОВА И АНИНА ВЕЗА *ГО*НО*, А ОНДА ОСУО ПО
СЛОБИ! 07. 04. 2019.

У новинским насловима се често налазе и фраземи.
Бележимо пример наслова с опсценом речју као
саставницом фразема:

ОСУДИЛИ ЈЕ ДА ЈЕ ЉУБАВНИЦА КРИВА ЗА СВЕ! АНА
КОРАЋ ОЧАЈНА: НИСАМ КРИВА ШТО ДАВИД НИЈЕ ИМАО
МУДА ДА РАСКИНЕ СА АЛЕКСАНДРОМ 04. 04. 2019.

У највећем броју примера остварена је еуфемизација
употребом стране, неутралне речи секс, за разлику од
стилски обележених домаћих:

УЧЕСНИЦИ РИЈАЛИТИЈА МОГУ ДА ЗАБОРАВЕ НА *СЕ*С*
У КУПАТИЛУ: НОВА ПРАВИЛА УЗДРМАЛА ЗАЉУБЉЕНЕ
ЗАДРУГАРЕ, АЛЕКСАНДРА ЛИКУЈЕ! 09. 04. 2019.

МИЛИЈАНА ОПУШТЕНО ПРИЗНАЛА ГДЕ БИ ИМАЛА
*СЕ*С* С ПОЖГАЈЕМ ... 09. 04. 2019.

При испису опсцене лексике новинар, како би избегао
губитак образа, властитог или туђег (са којим се изгледа
још увек рачуна!), прибегава различитим стратегијама
исказивања непристојног садржаја на пристојнији начин,
или, макар, умањивања непристојности. Настоји да
дисфемизам, израз који укључује намерну употребу

оштрих, грубих речи уместо пристожних, а опсцени изрази су његов најтврђи слој, прикрије. Најчешће је то у ексцерпираним примерима остварено заменом једног слова из речи тачком или звездicom као новим правописним значима, тј. делимичном еуфемизацијом најтврђих опсцених речи (*ј.ебати, г*вно*), али и оних мекших, па и оних неутралнијих, који се приближавају ортофемизмима (*се*с, се*си, по*нић*).

Другачији је тип еуфемизације при којој долази до замене или редукције знака. Тако за означавање табуизираних сексуалних радњи налазимо и речи и фраземе које нису опсцене, али у контексту такво значење добијају:

ТОМА И БИЉИЋЕВА НАСТАВИЛИ АКЦИЈУ ПОД
ЈОРГАНОМ: УЗДАСИ У ТОАЛЕТУ ТРИ ПУТА ЗА ПОЛА САТА У
КРЕВЕТУ! ТРЕСЛИ СЕ ШИМАНОВЦИ 27.03. 2019.

ЗОРЊАК ПРЕД СВИМА: НАДЕЖДА И ТОМА У РАНУ ЗОРУ
ЗАТРЕСЛИ КРЕВЕТ ДОК ЈЕ МАРКОВИЋЕВА СПАВАЛА ТИК
УЗ ЊИХ 03. 04. 2019.

Еуфемизација се остварује и употребом синтагми с упућивачким речима у свом саставу:

МИЛОЈКО (74) СЕ РАСПИШТОЉИО У ЛУКСУЗНОЈ ВИЛИ.
СКИНУО СЕ ГО ДО ПОЈАСА, А МИЛИЈАНА ОДМАХ
СКОЧИЛА ДА МУ РАДИ ОНЕ СТВАРИ 29. 03. 2019.

НУДИО СИ ЦОКИ ОНУ СТВАР, А ОНА ИМА ДЕЧКА: МИЛИ
ИЗВРЕЂАО ЕЛВИНА, А ОВАКВУ РЕАКЦИЈУ НИЈЕ
ОЧЕКИВАО! 07. 04. 2019.

Опсцена реч је потпуно редукована и супституисана тачкама:

МИЉАНА ДОБРО ЗНА ВЕЛИЧИНУ МОГ ... ПОЖГАЈ
ШОКИРАО СВЕ У ВИЛИ, ПОСЛЕ ОВОГ МИЛОЈКО НЕЋЕ
МОЋИ ДА СПАВА! 10. 04. 2019.

Али и упркос прикривању еуфемизацијом, садржај речи које су против достојанства у језику није сакривен, јер је „суштина еуфемизама у томе – не да смисао сакрије, већ да кроз ублажавање открије” (Матијашевић 1983: 114)

Начин на који се пласирају опсцене речи у насловима *Курира* не разликује се од начина на који се то чини у

Опсцена лексика у насловима таблоидне штампе

основном тексту, али новина је то да су оне испливале у наслове, што је очигледна тенденција власника, уредника и новинара да би анимирали и заинтригирали читаоце (вероватно с одређеним моралним схватањима) да текст прочитају.

Не знамо куда после тога?

Можда овакви наслови стигну и на прву страну новина, можда се нађу и у телевизијским рекламама где се новине „препоручују” читаоцима.

Кад и то прође, сва је прилика да ни опсцено више неће бити опсцено, престаће да буде друштвени табу над којим се у комуникацији згражава морализаторски намерник, али се ипак полако „навикава” на његову честу употребу. А и истраживачи језичке комуникације ће бити ослобођени да се њиме баве.

Можда је то моменат када све оде у материну.

ИЗВОРИ

Курир (електронско издање), дневне новине из Београда

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић (ред.) 1998: Н. Богдановић (ред.), *Опсцена лексика*, Зборник радова, прир. Н. Богдановић. Ниш: Просвета.

Валић-Недељковић 2000: Д. Валић-Недељковић, *Практикум новинарства*. Београд: Грмеч-Привредни преглед.

Јовановић 2010: Ј. Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*. Београд: Јасен.

Катнић-Бакаршић 1999: М. Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*. Budimpešta. Open Society Institute Center For Publishing Development Electronic.

Ковачевић 2006: М. Ковачевић, О типовима и стилским особинама дисфемизама и еуфемизама. Ниш: *Годишњак за српски језик и књижевност*, година XX, бр. 8, 193–227.

Драган В. Лилић

Матијашевић 1983: Ј. Матијашевић; *Еуфемизми и сининимија*.
Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 12/1, 107–
116.

Силић 2006: Ј. Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskog jezika*. Zagreb:
Disput.

Dragan V. Lilić

LE LEXIQUE OBSCÈNE DANS LES TITRES DE LA PRESSE TABLOÏDE

L'article souligne l'utilisation du lexique obscène dans les titres de la presse de tabloïd Kurir. Les titres constituent un élément important de la structure des textes de journaux. La linguistique textuelle les place dans les positions marquantes du texte. L'une de leurs fonctions les plus importantes dans le style publicitaire consiste à attirer l'attention des lecteurs pour pouvoir lire le texte dans son ensemble. Par conséquent, les journalistes s'efforcent de rendre le spectacle intéressant, souvent sensationnel et surtout linguistiquement structuré. Le lexique expressif et même le vocabulaire obscène tabou sont souvent utilisés dans les titres. Il est particulièrement présent dans les titres des textes qui accompagnent (et annoncent) les programmes de reality show, dont le contenu pollue grandement la scène publique.

Mots-clés : titres de journaux, presse tabloïde, vocabulaire obscène, euphémismes.

Лилјана А. Макаријоска¹
Мери Г. Цубалевска
Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков”, Скопје

УДК 811.163.41'373.23
811.163.3'373.23
811.163.41'276.2
811.163.3'276.2

НАЗИВИТЕ ЗА ‘НЕМОРАЛНА ЖЕНА’ ВО МАКЕДОНСКИОТ И СРПСКИОТ ЈАЗИК

Предмет на нашиот интерес се називите за ‘неморална’ жена, односно за жена чие однесување не е во согласност со моралните норми, во македонскиот јазик, на пр.: *блудница, курва, курветина, лесна жена, ороспија, прељубничка, проститутка, развратница, уличарка* и др., како и во српскиот јазик, на пр.: *блудница, дроља, дроља, курва, курветина, курвача, камењарка, лака жена, нечасница, проститутка, проституткиња, профукњача, развратница, расипана, тротоарка, уличарка, фаќкалица, фукара, фукса* и др. Употребата на називите ја проследуваме од аспект на нивните основни и преносни значења, во рамки на контекстите од кои може да се утврди нивното значење, односно промените во значењето, од аспект на синонимните односи итн. Ја проследуваме нивната лексикографска потврденост во *Толковниот речник на македонскиот јазик* и во *Речникот на српскохрватскиот книжевен јазик* на Матица српска, а посебно внимание посветуваме на нивната употреба во секојдневната комуникација, особено во електронските медиуми, портали, форуми, блогови и сл., а имајќи предвид дека денес значаен дел од комуникацијата меѓу луѓето се одвива преку интернет и многу зборови што се сметаат за вулгарни се вообичаени во разговорниот јазик или пак се употребуваат за изразување експресивност.

Клучни зборови: лексика, македонски јазик, српски јазик, вулгаризми, синоними, речници, медиуми.

¹ makarijoska@imj.ukim.edu.mk

Предмет нашег интересовања су називи за ‘неморалну’ жену, односно за жену чије понашање није у складу са моралним нормама, у македонском језику, нпр.: *блудница, курва, курветина, лесна жена, ороспија, прељубничка, проститутка, развратница, уличарка* и др., као и у српском језику, нпр.: *блудница, дроља, друпља, курва, курветина, курвача, камењарка, лака жена, нечасница, проститутка, проституткиња, профукњача, развратница, расипана, тротоарка, уличарка, фаћкалица, фукара, фукса* и др. Употребу назива сагледавамо са аспекта њихових основних и пренесених значења, у оквиру контекста из којих може да се утврди њихово значење, односно промене у значењу, са аспекта синонимских односа итд. Пратимо њихову лексикографску потврђеност у *Толковном речнику македонског језика* и у *Речнику српскохрватског книжевног јазика* Матице српске, а посебну пажњу посвећујемо њиховој употреби у свакодневној комуникацији, посебно у електронским медијима, на порталима, форумима, блогovima и сл., имајући у виду да се данас значајан део комуникације међу људима одвија преко интернета и да су многе речи које се сматрају вулгарним обичне у разговорном језику или се употребљавају за изражавање експресивности.

Кључне речи: лексика, македонски језик, српски језик, вулгаризми, синоними, речници, медији.

Несомнено, темата за опсцената лексика е одамна отворена во српската наука за јазикот, за што говорат претходно одржаните научни конференции и објавените зборници, како и лексикографските изданија, додека во македонската средина се чини дека не била предмет на посебен научен интерес и се прават скромни чекори на ова поле.

Според Шипка (2011: 19–20) за лексемата да се смета за опсцена неопходно е да постои содржинска или формална поврзаност со сексуалноста или со екскрециски активности, односно со органите кои во нив учествуваат, а да не се работи за еуфемизми – кај образувањата не

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

мора да постои содржинска врска, а кај семантички проширените, специјализирани и измислени лексеми не мора да постои формална врска, додека терминот вулгаризам, кој често се употребува во литературата, може да се однесува на поширока категорија супстандардна лексика што сведочи за „понизок” културен статус на личноста што ја користи. Солецка (1996: 274) ги посочува дефинициите на вулгаризмите според кои вулгаризмот е лексичка единица со чија помош говорителот покажува/разоткрива свои емоции спрема нешто или некого, кршејќи го при тоа јазичното табу, односно вулгаризмот е спонтано искажан израз кој разоткрива емоции на говорителот спрема адресатот; тој може да биде употребен за да знае адресатот дека говорителот чувствува спрема него нешто лошо, и за адресатот да се чувствува лошо поради тоа². Разговорната лексика, па и вулгаризмите кои припаѓаат на емотивната, експресивна лексика се јавуваат и во книжевните текстови, за стилизација и говорна карактеризација при оформувањето на ликовите, со сето свое богатство и разновидност, како белег на доближување до реалноста, имитирање на секојдневието, особено кај помладата генерација во интернет-комуникацијата, а наша задача е да ги регистрираме, да ги анализираме како и другите јазични појави.

Предмет на нашиот интерес се називите за ‘неморална’ жена, односно за жена чие однесување не е во согласност со моралните норми, во македонскиот и во српскиот јазик. Овие називи обично се сметаат за погрдни, непристојни, некултурни, простачки, безобразни. Споредбената анализа придонесува за установување на сличностите и разликите кои постојат во оваа област во јазично-културолошки контекст.

² За вулгаризмите в. и Цвијовиќ (2012: 309–318).

Во богатиот лексички фонд за изразување негативна оцена, како и во синонимните низи на погрдните називи за именување носители на неморални, непожелни особини, посебно место заземаат оние што се однесуваат на жена која лесно или често прифаќа сексуални односи, која е мошне сексуално активна, што се смета за негативно и спротивно на патријархалниот морал, на пр. културнојазичната заедница за жената која е склона на често менување на партнерот употребува низа погрдни називи (Јовановиќ 2018: 260, сп. и Ристивојевиќ Рајковиќ 2014: 133–142, 2008: 45–52).

На пр. во македонскиот јазик ја бележиме употребата на: *блудница*, *блудничка* (ТРМЈ, 1:154), *курва*, *курветина* (ТРМЈ, 2:668), *неверница* (ТРМЈ, 3:323), *нечесница* (ТРМЈ, 3:329), *оростија* (ТРМЈ, 3:554), *прељубничка*, *прељубница* (ТРМЈ, 4:489), *развратничка*, *развратница* ‘неморална, нечесна, неверна, развратна жена’ (ТРМЈ, 5:32); *проститутка* (ТРМЈ, 4:643), *уличарка* (ТРМЈ, 6:175), *камењарка* жарг. и др. ‘таа што нуди сексуални услуги за пари или за друг материјален надомест’ (ТРМЈ, 2:642), *фукса* (ТРМЈ, 6:269), но и: *калаштура*, *пачавра* ‘фиг. нечиста, неприбрана жена, неспастрена жена’ (ТРМЈ, 4:53), *женска*, *кучка* прен. ‘неморална жена’, *лесна жена*, *расипана жена* и дијал. *домачица*, *ѓувендија*, *заодница*, *мераклијка* (ТРМЈ, 3:118), *непоштена*, *покварена жена*, *сокачарка*, *иадија*³. Се употребува и *сексуална работничка*.

Употребата на називите би ја илустрирале со примери во медиумите, на форумите, на интернет-комуникацијата и сл.:

Абе све курви и спонзоруши се низ град! (bukefal.com),
Иначе спонзоруши, придружба или како и да им е фенс

³ На пр. во призренскиот говор се употребуваат: *бесрамница*, *безобразница*, *пруганија*, *давачка*, *ченгија*, *ѓувендија* (Милосављевиќ 2016: 225).

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

терминот денес на курвите (зашто реално курва си е курва, без разлика дали си ја врши работата под мост или во хотел), тоа секако има (forum.kajgana.com), себична сладострасничка, блудничка и развратничка, која „заборавила” што е воздржување, чистота, достоинство (nenasednuvam.org); Оваа развратничка никој не би сакал да ја има за девојка (press24.mk).

Честа е употребата на називот *ороспија, калаштура, камењарка* и др.:

Ороспија, лезбејка и алкохоличар на Алфа дискутираат за бракот! (facebook.com), Жената како домаќинка и мајка или ороспија со педигре?! (daily.mk), Се знаеше дека е ороспија, растура бракови, се меша секаде. Да ти се плукнам на ваквиот живот курвински (forum.femina.mk); Калаштура се користи исклучиво за девојки. Доаѓа од грчките зборови кала ‘убава’ и штура ‘празна’. Убава и празна. Слично на спонзоруша, *роспија (zargon.mk), „Која ти е оваа?” „Остај, тешка калаштура” (zargon.mk/posts), Водњанка. Тоа ороспиче згодно, го напушти селото родно, сега е жител на Водно. Камењарка (jadiburek.com), онака како камењарка се насмеала (sitel.com.mk), Марш на црвените чадори – ќе маршираат сексуални работнички, стриптизети, хот лајн операторки (grid.mk), По десетти пат денеска на улицата Македонија се одржа традиционалната годишна парада за правата на сексуалните работнички (meta.mk).

За потсилување на исказот се употребува *курва/проститутка-камењарка*:

Нека се радуваат сега оние кои сакаат да го дадат газот само да се шетаат како некоја *курва-камењарка* што шета пред МТВ (forum.kajgana.com), Твојата разорена психа те претворила во бедна курва камењарка (daily.mk), Сака народот, но од него се бара да стане *проститутка-камењарка*. Да се продаде себеси за членство. Затоа е револтот (forum.kajgana.com).

Жаргонски *домаќинка/домачица* се однесува на жена со сомнителен морал. Зборот најчесто се употребува пејоративно, а има синоними во: *радодајка, пачавра, *роспија* (zargon.mk). Ретко се употребуваат *шимзлетина, дроља*:

Денес имаш сè и свашта надвор ... повеќе поштуем некоја што е реална и си го признава она што го прави, отколку некоја „поштена“ шмизлетина и дроља (мамина и татина маза) која е поголема ку*ва од сите ку*ви на куп, но ете едноставно е нели „поштена“ цура, она студира на некој јак факс, носи јака гардероба, недопирлива е за обичните смртници и си има она „еден“ дечко (forum.kajgana.com); Во кумановски речник *мадија* е скитница, жена с'с сумњив морал меѓу поштену мушку популацију Како што само име кажуе, жена што много ака по улице (mk-mk.facebook.com).

Опајдара, суропаја, алавојда, фурија:

Сите значат жена со сомнителни морални квалитети: (forum.kajgana.com), двајцата собираат уште по некоја локална бараба и уште полокална „дромфуља“ (narodenglas.com), *куробештија*: Една куробештија со пасат на тетовски таблици денес си влезе на длааабоко црвено од градска кон олимписки (forum.carclub.mk).

Осврнувајќи се на семиологијата на жената во македонскиот јазик Никодиновски (2016: 647) ги посочува изразите со кои се означува ‘развратна жена, проститутка’: *лесна жена, расипана жена, евтина жена, жена од дното, јавна жена, жена со минато, жена од улицата, улична жена, шарена жена* ‘жена со лесно поведение, со лош морал’.

На пр. изгледа интересно, за неа се зборуваше дека „изгледа евтино“ (mkd.mk), жена која по професија е проститутка или во најмала рака ја нарекуваат „шарена“ (novamakedonija.com.mk); „Шарената“ по природа и на сексуалната или политичката потреба, излегува на берзата со високи потпетици и чанта „Прада“ (novamakedonija.com.mk).

Во српскиот јазик се документираат називите: *блудница* (РМС, 1:225), *дроља, дрољица, дрољетина, дропља* ‘неморална жена, блудница, развратница; јавна жена, проститутка’, *дрокса, дромфуља, дроца* ‘проститутка, жена со сомнителен морал’, *женетина, женска, женскетина* ‘развратна, блудна жена’, *калаштура* ‘раскалашена, разуздана жена’, *курва, курвача, курветина, курвештија,*

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

курвештина, курвица (РМС, 3:133) ‘развратница, проститутка’; *лоћа* (РМС, 3:235), *неваљалица, неваљалка* ‘непослушна, но и неморална жена (РМС, 3:666)’; *нечисница* (РМС, 3:781), *покварена, поквареница* (РМС, 4:621), *профукњача* (пеј.), *развратница, распусница* (РМС, 5:351, 438) ‘неморална жена, блудница’; *прилежница* (РМС, 5:69) ‘таа што живее со неког невенчана, блудница, проститутка’, *фукса, фуксара, фуксетина* ‘проститутка, жена со сомнителен морал’, *брзодајка, даваљка, радодајка* ‘жена која лесно прифаќа сексуален однос; лесна жена’, *смуцка, смуцара* (РМС, 5:901) ‘жена што скита и води неморален живот’; *фаќкалица, флићка* ‘жена со лесен морал’ *фанфуља, фландра* (РМС, 5:658, 676); *фуфа, фуфцица, фуфара* ‘неморална жена, блудница, развратница, проститутка, лесна жена’; *шупљача* ‘неморална жена, блудница’ (сп. и Јовановиќ 2018: 295–296), но и: *проститутка, проституткиња, тротоарка, ћошкара, професионалка, продавачица љубави, камењарка, лака жена, лака роба, јавна жена, ноћна дама* ‘проститутка’; *раишчепуља* ‘лесна жена’, *дилндара* ‘некарактерна, неморална жена’ *полегуша, успаљенуша*.

Марковиќ и Трајковиќ (2018) лексикографски ги документираат називите за ‘жена со сомнителен, лесен морал’, *бичарка* (РЖ:21), *дроља, дромфуља, дроца* (РЖ:48–49), *куробештија* (РЖ:93), *пачавра* (РЖ:132), *поточарка* (РЖ:138), *фукса, фуфа* (РЖ:190–191), како и: *калаштура* ‘погрден назив за жена’ (РЖ:80), *крајпуташница* ‘проститутка’ (РЖ:80), *половњача* ‘девојка која често ги менува партнерите; разведена жена’ (РЖ:137), *спонзоруша* ‘девојка која е во врска со маж од користољубивост’ (РЖ:161), *фаќкалица* и *флертуша* ‘жена која е склона кон флертување’ (РЖ:185, 188), *шминкерка* ‘жена која многу се шминка’ (РЖ:214) и сл.

Употребата на називите би ја илустрирале и со примери од српскиот јазик:

Блудница: Она која: гледа секси прича секси, мисли секси. Углавном се лако препознају по томе да кад не прича о сексу у њеном гласу се осећа отворен позив за секс. Она не жели секс, она жели да мушкарац који њу гледа жели секс (vukajlija.com); Блудница је назив којим се хоће рећи да је проститутка заблудела с правог пута, Срби би можда рекли да је „ухватила кривину“; јер су сви знали чиме се ова нечасница бави!! (gej-srbija.com), јер се због блуднице спада на комад хлеба, а прељубница лови драгоцену душу (mk.glosbe.com/mk/sr); Калаштура је назив за разуздану, раскалашну жену. Калаштура је велика, не зна да се понаша и само се свађа (sr.wiktionary.org/wiki); *онајдара*, вулгарна особа женског пола склона драматизацији, псовкама и инцидентима. Исто као калаштура (vukajlija.com); *Профукњача*: Професионална фукса у пезоративу :) Профукњача је у народу позната као проститутка која не наплаћује. Веома погрдан назив за неког женског пола; *Фукара* је турцизам који је некада означавао сиромаша, биједу. Та живи од секса, секс је одржава у животу (vukajlija.com); израз фукса су прославили девојке које су мешавина дроље и фуфе. Фукса е заемка од герм. и во превод значи лисица (vukajlija.com); каже да су фуксе и курве (rts.rs), вређали су је да је курва и да јој је курва и мама која ју је увела у посао (nin.co.rs), *Камењарка*: Стари сленг за јефтину проститутку. Стара добра камењарка која ради за паре и то је то платиш, клатиш, нема лажи, нема преваре. Камењарке су искључиво ноћу активне. Позната и под именом калаштура (vukajlija.com); Београд је пун проституткиња само на тај начин могу да преживе оне које немају посла али и то је посао брее (telegraf.rs), Пре би била нека слушкиња за бедну плату, него нека проституткиња за 800 евра на сат! (ispovesti.com), Иначе каква је то свадба кад жена као нека проституткиња скаче по столовима? То нема везе са српском традицијом (hotmovies.site), И хотеће, так’а ћошкара, да се утрапи неким богатим несретнику у кућу. Има да се растурају фамилије сам’ тако (acartmusic.blogspot.com). Сп. и *куробештија*: знаш оно видиш је да је нека богзнакаква куробештија, а ту ти баца неки лажни поглед (vukajlija.com); *радодајка*, *лакодајка*, *брзодајка*: То су жене много добре душе ... оће да учине, не мораш ни за

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

руку да је ухватиш, доволно је да је цимнеш за мараму, одма пристају. Деси се и да неће (vukajlija.com). *Половњача* је разведена распусна жена жена средњих година: па наравно да не личи на себе, да личи на себе била би то једна 50-годишња половњача (happynovisad.com), Никад није била већа понуда половњача :). Yes, управо тога ради што нису нашле „сродну душу” (serbiancafe.com), Па шта се ти вређаш кад ти кажу да си половњача, распуштеница? Ви говорите о овоме као да је сасвим нормално и кул развести се (mondo.rs), Каква успаленица или ти чепуља (crveneberetke.com), Сви ме ту нешто зовете чепуља зато што је Марија то написала, а не знате о чему се ради (ask.fm), Аждаја није оштрокоњја, јер то је жена дуга језика (вештица, алапача, лапрдалица, чаплајка, брбљуша, опајдара), има и лош карактер и често је лаког морала, комбинација фаќкалице кучке и *роспије, *аспиде; Мајка ти је исто била згодна као ти, али је била комплетна појава, и као особа, и као певачица, а не обична естрада чепуља (indiatube.biz).

Дефинициите на многу од споменатите лексеми во описните, толковни и жаргонски речници укажуваат дека послободното сексуално однесување, асоцијативно се поврзува со проституцијата, „најстариот занает” од кој може убаво да се заработи „спечали” и убаво да се живее, се разбира тоа важи за оние кои ја владеат професијата убаво (novamakdonija.com.mk).

Во прилог на дискусијата, на форумите се расправа и на темата *курва* наспроти *проститутка*, па документи-раме интересни толкувања:

Курва е карактер, проститутка е професија. Не мешајте!!! (facebook.com); Правите ли вие разлика меѓу овие два поима? Значи к*рва е карактерна особина, а проститутка е статус или Еее, како исто, на едната и е професија а на другата хоби (foum.idividi.com.mk); за мене и двете се исто само името им е различно, и двете се неморални, само што едната тоа го прави за пари, а другата од задоволство (forum.idividi.com.mk), к*рва како израз се користи според мене за особа која неморално се однесува, к*рвински, лошо, лаже, манипулира. Тоа го прави

или од задоволство или заради пари кои ги зема на многу поперфиден начин. Да, а и нема таа ценовник, додека проститутка е жена занаетчица, продава секс има ценовник ... многу попоштена според мене. Вие што мислите? (forum.idividi.com.mk); к*рва е израз со кој се етикетира некоја жена како неморална, најчесто неверна, дел е од една малограѓанштина каде што е нормално да се влегува во туѓи животи и тие да се анализираат и етикетираат. Проститутка е жена која се бори да преживее (forum.idividi.com.mk), Проститутка по занает, продава секс и си наплаќа за услугата, фино е што по нема лаги, нема глума, попоштено некако ми делува (forum.idividi.com.mk).

Во комуникацијата на форумите зачестена е употребата на *спонзоруша* ‘жена што стапува во интимни односи за материјална корист’:

Најјаката спонзоруша до сега: Навидум тивка и културна, а сè ќе направи за пари. Студентка на Музичка Академија си седи на плоштадот и си чита (motika.com.mk), *модерна спонзоруша* Во последно време многу млади девојки се во потрага по спонзор кој ќе им ја плати школарината, патувањата (fama.mk). Неколку „врсти” на машки и женски спонзоруши. „Спонзоруши” има насекаде, ги имало и ќе ги има. Некого го натерала маката, а некого бесот и бесмисленоста на сопственото постоење. За некого макотрпна работа, треба да се тактизира, да се биде добра љубовница и фина девојка истовремено. Очигледно за да се стане спонзоруша треба да поминете низ еден тежок процес (infomax.mk).

Интересни се коментарите со градиција во степенот на неморалност, нечесност: *мераклика*, *проститутка*, *спонзоруша* не вреди да ја спомнам, тие се понизок тип на ку*ви со плаќање во ручеци, вечери, облека, парфеми испут и некое паре им се фрла (forum.idividi.com.mk); Профукњача настало од речи „фукса”⁴. То је задњи

⁴ Со негативно значење за жена со лесен морал, која премногу или впечатливо се шминка, носи „малку” облека на себе, а и тоа што го носи е мошне провокативно без мерка.

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

стадиум у градацији курви по основу негативних особина; дакле на почетку је „курвица” па „курва” па „курветина” па „курвешљак” и на крају „профукњача”.

Може да се заклучи дека општествената заедница очигледно креирала некаква имплицитна норма кога станува збор за пожелно сексуално однесување на жената, па таа се осудува и погрдно се именува доколку отстапува од тие норми, а исто така анализата на женските пејоративни називи во семантичкото поле ‘сексуалност’, документирани и во речниците на македонскиот и на српскиот јазик покажува дека и во општеството и во националната култура, независно од временските и од социолошките фактори, традиционално се доведува во прашање женскиот морал, пристojноста, чесноста и односот спрема мажите, преминувањето на нормите за морално однесување на жената, односно поголемата слобода во однесувањето спрема мажите. Јовановиќ (2018: 316) изделува и погрдни називи кои не произлегуваат од семантичкото поле ‘сексуални односи и определби’, но исто така имплицираат пречекорување на нормите за вкусно, морално однесување на жената, односно преголема слобода во однесувањето со мажите, кокетирање, привлекување внимание со изглед, однесување и сл. на пр. срп. *вртирепка*, *кокетуша*, *намигуша*, *опајдара*, *флертуша*, мак. *кокета*.

Од лингвокултуролошки аспект, женската неморалност на лексичко, а и на семантичко ниво асоцијативно се поврзува и со впечатливо дотерување, украсување, шминкање, со склоност на жената за претерана грижа за физичкиот изглед, односно лексичко-семантичката анализа на корпусот покажува дека во нашата културно-јазична заедница очигледно постои традиционално креиран образец за идеална жена, што претпоставува патријархално воспитана, чесна, примерна, срамежлива, повлечена девојка/жена, која се одликува со природна

убавина. За тоа сведочат лексемите со погрдно значење при номинацијата на претерано нашминкана, дотерана жена, на која наместо природен изглед и е својствена извештаченост, што е спротивна на колективно афирмираниот образец, на пр. *лорфа, шмизла, нафракуља, каћиперка* (Јовановиќ 2018: 612).

Меѓу пејоративите се издвојуваат и лексемите во врска со стереотипот на жената во народната јазична слика на стварноста, за вреднување на жената како недомаќинка, на пр. *ландара, смуцара, скитара, сокачара, потркуша*.

Во врска со неверноста, прељубата, односно нарушувањето на брачната верност е и религиското сфаќање за брачната верност засновано на Библијата⁵. Жената што ја повредува брачната верност е *прељубничка, прељубница*, срп. *прељубница*, таа која растура брачна заедница е *браколомничка, браколомница* (ТРМЈ, 1:174), срп. *браколомница*. На пр. Означена сам као љубавница Данила, као кривац, браколомница и неморална девојка (press.online.rs), Моја ћерка је под туѓим утицајем, она је рекла за своју другарицу да је браколомница (nadlanu.com).

Се изделуваат и називите за жена која родила вонбрачно дете, копиле, мак.: *копиларка, копилачка*,

⁵ Сп.: „Бракот нека биде чесен меѓу сите и брачната постела нека биде чиста” (Евреите13,4), „Жената не е господар над своето тело, туку мажот, а исто така и мажот не е господар над своето тело, туку жената” (1Коринт7,4), „Ако не дозволуваш низ умот да ти се вртат прељубнички мисли, ќе си го чуваш срцето и ќе го заштитиш својот брак (Изреки4,23). Прељубникот го крши ветувањето за верност што му го дал на својот брачен другар, а Исус рекол: „Секој што гледа во жена со страст, веќе извршил прељуба со неа во своето срце” (Матеј5,28).

И според Основниот закон за бракот чл. 4 „Брачните другари се должни еден на друг да бидат верни и заемно да се помагаат”.

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

копилка, копилешка (ТРМЈ, 1:601), *копилуша, лефтерка*, срп. *копиљуша, копилча*.

Несомнено, и македонскиот и српскиот народ создаваат многу повеќе зборови за сликовито да ги опишат негативните особини кај жените во споредба со негативните особини кај мажите. Жената, според длабоко вкоренетиот патријархален став, пред сè, треба да биде добра мајка и сопруга, да го чува семејното огниште, да не се појавува каде што „не и е местото“. За разлика од јазичната слика што сведочи за изразито негативната оценка и презривиот емотивен однос на говорителите спрема жена со слободно сексуално однесување или склона кон промена на партнерите, пејоративите за маж со такви склоности немаат толку негативно конотативно значење, па мажот мошне ретко негативно се оценува со мак. *женкар, женскар* (ТРМЈ, 1:621), *курвар* (ТРМЈ, 2:669), *курвариште, љубовџија* (ТРМЈ, 3:72), *љубовничар* (ТРМЈ, 3:72), *швалер* (ТРМЈ, 6:417), срп. *швалер, женскарши, курвар, развратник, распусник*. Или пр. Машка спонзоруша Опасна група мажи магнет за татините миленички (infomax.mk).

Интересна е реакцијата во таа смисла:

Курва е епитет што се колоквијално лепо исклучиво на жене. Сви смо си од овија простори, па ај да се соголимо до голу кожу, и да си признаемо дека при нас, муж мења икс жене и па никој не вика „те га, курва“. Контра тој, жена смени икс мужи, одма е по дифолт курветина. Па докле, бре? (off.net.mk); во срп. Ако жена има пуно партнера – онда је дроља. Ако мушкарац има пуно партнера онда је баја или на пр. А само да је иначе код нас уважено правило, да ако жена вара и скрива то, а сви о томе лају ... она је курвештара или тко зна што све није ... и мушкарац је у стању када ју ухвати у ротор откривања „истине“ свашта урадити, јер он је тако повреџен јако му је его сломљен, а она не би признала што ради па ето кад он полуди може ју мало нашамарати јер проче јој ти ожиљци. Е, друга страна када ради исто, то је нормално, јер они су мушкарци и то

је ОК, тако вechина мисли (relax.forum.com).

Во изразите *човек-курва*, *маж-курва* се употребува за карактерна особина:

До денес, покрај напреднатата возраст (68 г.) не научив дали е неморално да си „купиш“ проститутка за еден час или да поткупиш човек-курва за цел живот (novamakedonija.com.mk); Ги воспитува своите деца тие да не склопат случајно пријателство или недај Боже брак со маж, наречен „курва“ (novamakedonija.com.mk), Онака како измекар, како роспија, како курвештија, како кутре што не може да си го замисли животот без стопан (daily.mk).

Само ќе споменеме дека епитетот курва често го носат *политиката, животот, Европа*. На пр.

Ороспилак. Политика е Марта, а Марта е ороспија (globe-magazin.com.mk); Али политика је курва од хиљаду долара на сат (rtg.rs), Политика је стара курва, кажу. Очас узлетиш, обогатиш се, уђеш у високо друштво, нова одела, нова кућа, нов ауто, нова жена (ziginfo.rs); Интересен коментар: Разлика измеѓу проститутке и посланика је у томе што она тргује својим, а посланик бирачким телом. Њена трговина је кажњива, а његова наградлива. Па, где је ту правда? (unijasprs.org.rs); био је најбољи од најбољих, један од оних који ми је више него ико кога знам открио колико живот може да буде курва (kulturiste-portal.com), Блудница си е блудница! Барањето за промена, секој разговор за промена на државното име, претставува ... отворено непријателство против Македонија и македонскиот народ! Европо, блуднице Вавилонска! (www.mn.mk); Европа, „стара роспија“, се прави наглува и си тера по свое, сè нешто бара, досаѓа со некои критериуми, некакви реформи, демократски принципи (civil.org.mk).

Можеме да заклучиме дека и во македонскиот и во српскиот јазик постои богат фонд погрдни називи за именување ‘неморална жена’, а потврдени се и пејоративи преземени од други јазици со кои биле во контакт во различни историски околности, на пр. од турски јазик (ороспија, фукара), германски (фукса), додека од зборо-

Називите за ‘неморална жена’ во македонскиот и српскиот...

образувачки аспект можностите за образување женски пејоративи се чинат неисцрпни, на пр. со суфиксите *-ица*, *-ка*, во срп. *-етина*, *-ура*, *-урача*, *-урина* и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевиќ 2010: Р. Драгићевиќ, *Вербалне асоцијации кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Јовановиќ 2018: Ј. Б. Јовановиќ, *Лексика погрдног значења у именувању човека у српском језику* (докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Марковиќ, Трајковиќ 2018: Ј. Марковиќ, Т. Трајковиќ, *Речник жаргонизама јужне пруге*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Милосављевиќ 2016: Т. Милосављевиќ, *Лексика српског призренског говора*, докторска дисертација. Крагујевац: ФИЛУМ, достапно на:
https://phaidrakg.kg.ac.rs/detail_object/o:717?tab=0#mda
- Никодиновски 2016: З. Никодиновски, Семиологијата на жената во македонскиот јазик – жената воопшто и физичките карактеристики на жената, *Прва меѓународна научна конференција ФИЛКО*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Воронешки државен универзитет, 645–654.
<http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe/article/view/1682/1505>
- Ристивојевиќ Рајковиќ 2008: Н. Ристивојевиќ Рајковиќ, Зоонимска метафорика о мушкарцима и женама. Београд: *Philologia*, бр. 6, 45–52.
- Ристивојевиќ Рајковиќ 2014: Н. Ристивојевиќ Рајковиќ, Погрдни називи за мушкарце и жене – прилог проучавању концептуализације рода, *Језик, књижевност, маргинализација*. Ниш: Филозофски факултет, 133–142.
- Солецка 1996: К. М. Солецка, За вулгаризмите во речникот – уште еднаш, *Јубилеен годишен зборник на Филолошкиот факултет* на Универзитетот во Скопје, кн. 22. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 273–281.
- Цвијовиќ 2012: Д. Цвијовиќ, О вулгаризмима у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске,

Лилјана А. Макаријоска, Мери Г. Цубалеvsка

Bosanskohercegovački slavistički kongres, I, Zbornik radova, knj. 1. Sarajevo: Slavistički komitet, 309–318.
Шипка 2011: Д. Шипка, *Речник опцених речи и израза*, Београд: Корнет, Прометеј.

Liljana A. Makarioska, Meri G. Cubalevska

THE NAMES FOR 'IMMORAL WOMEN' IN MACEDONIAN AND SERBIAN

Summary

The subject of our interest is referred to as 'immoral woman', that is, for a woman whose behavior is not in accordance with the moral norms, in the Macedonian language, for example: *bludnica*, *kurva*, *kurvetina*, *lesna zhena*, *orospija*, *preljubnichka*, *prostitutka*, *razvratnica*, *ulicharka* etc., as well as in the Serbian language, for example: *bludnica*, *drolja*, *kurva*, *kurvetina*, *kurvacha*, *kamenjarka*, *laka zhena*, *nechasnica*, *prostitutka*, *prostitutkinja*, *profuknjacha*, *razvratnica*, *rasipana*, *trotoarka*, *ulicharka*, *fachkalica*, *fukara*, *fuksa* and others. The use of the names is overviewed from the aspect of their basic and portable meanings, within the contexts from which their significance can be determined, that is, the changes in significance, from the aspect of synonymous relations, etc. We also overviewed their lexicographic affirmation to the Toll Dictionary of the Macedonian Language and in the Serbo-Croatian Language Registry in Matica Srpska, in particular, we paid attention on their use in everyday communication, especially in electronic media, portals, forums, blogs and more, which today is a significant part in the communication between people and it is carried through the Internet, and many of the words that are considered vulgar are common in the spoken language or are used to express expressiveness.

Key words: lexis, vulgarisms, synonyms, dictionaries, media.

Јордана С. Марковић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Депарتمان за српски језик

УДК 811.163.41'373.23
811.163.41'276.2

ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА СА КОРЕНОМ ГУЗ- И ДУП- У НОМИНАЦИЈИ ЧОВЕКА

Номинација човека мотивисана опсценом лексиком резултат је свакодневне употребе ове лексике и елемент је свакодневне комуникације. У овоме раду ће на основу одговарајуће грађе, првенствено из дијалекатских речника, бити дат преглед таквих номинационих јединица, њихова семантика и специфичности творбе ових лексичких модела.

Показало се да је опсцена лексика као мотив за настанак оваквих семантичких јединица доста бројна, а потврђена је претпоставка да се овим лексемама првенствено номинује човек са непожељним особинама.

Кључне речи: номинација, човек, лексема, опсцена, мотив.

Именувањето на човекот мотивирано од непристојната лексика е резултат на секојдневната употреба на овие зборови и претставува елемент на секојдневна комуникација. Во овој труд, врз основа на материјал ексцерпиран од дијалектни речници, ќе биде даден преглед на таквите номинациски единици, нивната семантика и зборообразувачките специфичности на овие лексички модели.

Се покажа дека опсцената лексика како мотив за појавата на вакви семантички единици е многубројна, а се потврди и претпоставката дека со овие лексеми првенствено се именува човекот со несаканите карактеристики.

¹ jordana.markovic@filfak.ni.ac.rs

² Овај рад је рађен у оквиру пројекта 178020 *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Клучни зборови: номинација, човек, лексема, опсцена лексика, мотив.

1. Увод

За лексику која је предмет овог рада у народу постоји термин *ружна реч* или *срамотна реч*. Отуда је јасно зашто се интересовање за ову лексичку скупину сматра непримереним. По некима то су *забрањене речи*, а такав став припада тзв. „језичкој екологији”³. Међутим, будући да се у новије време доста пажње посвећује лингвокултурологији, а ова лексика јесте део наше (и сваке друге) културе и нашег националног менталитета и идентитета, мора бити оправдано бавити се њоме.

Ово је специфична лексика у лексиколошкој обради, а специфична је по томе што се у бројним речницима савремених језика опсцена лексика најчешће не може наћи или се налази тек у траговима, а неспорно је да је има у језику, да је сви знамо и сви се њоме служимо.

Грађе за рад о номинацији човека речима опсцене основе у великим речницима – шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* и *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, има мало јер су сиромашно опскрбљени овим језичким јединицама, зато што су у њима „представљана само творбена гнезда ових лексема” (Ристић, Цвијановић 2017: 46), али током израде Речника САНУ⁴ (која још увек траје) „попустиле су стеге”.

Могло би се помислити да ова лексичка скупина не припада стандардном идиому, те се треба окренути народним говорима и претражити дијалекатске речнике.

³ Тако је насловљен рад *The Ecology of Language*, чији је аутор Е. Хауген (1972).

⁴ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, који излази у издању САНУ од 1959. године и до сада је изашло 20 књига.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дун-* у номинацији човека

Међутим, бројни дијалекатски речници су од мале помоћи из два разлога. Први је став да су то „срамотне речи”, те их, ваљда, не треба ни знати ни употребљавати⁵. Други је да ове речи нису имале дијалекатску специфичност којом би заслужиле своје место, ако се уопште може говорити о томе шта је стандард за овај лексички инвентар. У највећем броју ових речника нашао се мали број таквих лексема. Међутим, неки су се речници издавајали богатством ове лексичке скупине.

Овај рад је првобитно требало да представља анализу лексичких јединица из инвентара опсцене лексике којима се именује, али и квалификује човек, тј. чији је денотат човек, односно лексичких јединица код којих је архисема са основним опсценим садржајем замењена архисемом 'особа као носилац различитих особина'. Од тога се одустало стога што се испоставило да је то превелики залагај довољан за једну докторску дисертацију, па су „захтеви” редуковани и ограничени на то да се у овоме осврту покаже само номиновање особе од двеју основа, тј. корена *гуз-* и *дун-*, а за ову лексичку скупину може се рећи да припада лексемама са нижим степеном експресивности.

Радова овога типа – номинација човека, на српском језичком простору има (Штасни 2013; Марковић 2018: 197–210). Такође ваља истаћи да су елементи опсцености у новије време присутни и у докторским дисертацијама у којима се обрађују различите теме⁶.

⁵ Сви знамо како је Вук Карацић прошао кад се усудио да их унесе у речник.

⁶ Између осталог, таквих елемената има у дисертацији Ивана Р. Златковића, у делу насловљеном као *Опсцена прича* (2015: 60–68), затим и у дисертацији Јоване Јовановић, посебно у одељку *Пејорација и сексуалност, Погрдно именованье човека на основу сексуалног опредељења/склоности* (2018: 291–304).

2. Анализа грађе

Грађа за овај рад преузета је из бројних дијалекатских речника чији списак се налази на крају рада⁷. Богат лексички инвентар систематизован је у четири групе: спољашњи изглед, психолошке карактеристике, менталне карактеристике и социјалне особине.

2.1. С п о љ а ш њ и и з г л е д. На плану спољашњег изгледа пажњу обично привлаче човекове телесне особине. Оне могу бити урођене или стечене, али и непожељне или (веома ретко) пожељне.

2.1.1. Ухрањеност. Оно што је већ на први поглед видљиво у вези је са семом 'ухрањеност'. Лексеме овога типа могу се наћи у опозитном односу, са значењем 'преухрањеност' или 'неухрањеност'.

Преухрањена особа је: *дебелгуза, дебелогоуза, гузоњица, гузељак, гузан* итд.

Неухрањена особа је: *сувогуза, спицогоуз, спицогоуза* итд.

Из појединих семантичких дефиниција може се закључити да 'неухрањеност' није пожељна особина, док се у категорији 'преухрањеност' неке особине могу сматрати пожељнима, о чему сведоче ликови у којима се осећа извесна хипокористичност: *гузоњица, гузељак*. Томе иде у прилог и хипокористично-деминутивни лик *дупенце*, са значењем 'згодна женска особа' Стој.

Тешко је овде правити разлику између урођених и стечених особина, како је уобичајено када је у питању спољашњи изглед. Такође се ове особине не могу посматрати као сталне, тј. трајне.

2.1.2. Висина. Раст је особина која се као мотив за номинацију јавила у случају када треба означити оно што

⁷ Лингвовеографска анализа грађе била би веома драгоцен, али она у овој раду изостаје стога што су подаци у неким речницима давани селективно што би довело до погрешног закључка у вези са дистрибуцијом лексема.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

је екстремно, а то значи именовати сувише ниску или сувише високу особу, те је опозитни однос неизбежан, али то овај лексички инвентар није потврдио – нашле су се само номинационе јединице за особу ниског раста, мада су се оне нашле и у претходном семантичком пољу. То су: *гузоњица* – 'дебелкаста мушка особа малог раста' Ћуп., *гузељак* – 'низак дебео човек' Петр¹.

2.1.3. Телесни недостатак. Телесни недостатак спада у непожељне особине. У овом случају номинација је посредна – о нечијем недостатку сведочи његов изглед, па се кривљење задњице при ходу, као последица краће ноге, нашло као мотив именованја: *кривогуз*, *кривогуза*, *кривогузиле* и сл.

2.1.4. Соматизми. Некада је мотив за номинацију према телесној особини део човечјег тела, тј. номинација је мотивисана соматизмима.

По правилу је мотив за номинацију према делу тела увећани део тела, тј. „већих димензија од нормалног” (Штасни 2013: 116) и то су обично непожељне особине.

Имајући у виду на које се делове тела односи опсцена лексика, очигледно је шта може бити мотив номинације. Већ је у ранијим радовима примећено да је као мотив служио маркантан део. То правило је потврђено и у овој категорији. Будући да нису сви опсцени делови изложени погледу, очекивано је да бројни називи буду изведени од лексеме којом се именује задњи део тела⁸. Дакле, то је по правилу маркантан део, који је прерастао у доминантну физичку, тј. телесну особину (Марковић 2018: 200).

Бројни су називи за особу велике или дебеле задњице, мада се може поставити питање која је разлика између ова два појма и да ли се може сматрати да у овом случају

⁸ Код жена је овај тип номинације могао бити и од лексеме којом се именују дојке (нпр. *сисача* за женску особу са бујним грудима).

постоји дистинкција, о чему сведочи пример одреднице *дебелгуз* и семантичка дефиниција 'човек велике стражњице', коју даје више аутора.

Придева *велик* нема у саставу овог лексичког инвентара, али придев *дебел* јавио се као саставни део оваквих назива, с тим што се ови придеви – и велики и дебели, јављају у илустративном материјалу.

Особе велике задњице су: *гузан, гузна, гузана, гузара, гузоња, дебелгуз, врндупна, дупан, дупана, дупетара, дупоња, дупоша, дупља, дупша, дупча, дупна, торбодупоња* итд.

Особе дебеле задњице су: *дебелгуза, дебелгузан* итд.

Овоме се придружују и придеви *тешкодуп, тешкодупав* и *големодупес*.

Особе истурене и дебеле задњице су: *гузајбер, гузајберка*.

Дакле, према тумачењу аутора, човек може бити велике, дебеле или истурене задњице.

Са позитивном конотацијом је *гузичана* – 'гузата, а лепа жена' Дин.

У овој номинацији није увек придев саставни део назива – 'увећаност' се често дочарава суфиксима.

Други делови тела по правилу не припадају видном пољу свакодневице, те се као мотив јављају тек посредно, по нечијем сведочењу⁹.

Ни смањени део не припада ономе што се у поимању народа осећа као прототип или идеал (Драгићевић 2000: 75), дакле – не спада у пожељне особине, тј. пожељан изглед, па ће се, истина ретко, наћи као мотив за именовање особе.

За семему 'особа мале задњице' јавило се: *безгузњак, безгузичњак, бездупка, бездупко, бездупњак* итд.

⁹ То потврђује пример *курта* 'онај који је јако курат' Стој.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

Како је већ примећено, „позитивно се вреднује умерена телесна развијеност” (Јовановић 2018: 326).

Иако то није експлицитно наведено, могло би се претпоставити да је и придев *љкодуп*, 'поскочан' са значењем 'онај ко је са малом задњицом'¹⁰ Богд.

Ови се примери могу посматрати као номинација настала синегдохом¹¹.

2.1.5. Телесна маса (крупан/ситан). Обично се особа велике задњице доживљава као крупна особа: *гузна* 'крупна жена' Ћуп., *гузоња* 'крупна м. особа' Ћуп.

Овде се може додати сема 'низак раст': *гузељак* – 'низак дебео човек' Петр.

2.1.6. Као однос према хигијени или однос према одевању, тј. као видљив спољашњи детаљ у оквиру семе 'изглед' могу се посматрати лексеме: *серигуз* 'неуредна мушка особа' Ћуп., иако није експлицитно наведен разлог неуредности; *гологузиле* 'голишаво детенце' Рајк.; *голодупка* 'изазовно одевена жена' Златк., а овде треба сврстати и придев *гологуз* 'неприкладно одјевен, необучен, који је голе задњице' Ћуп.

2.2. Психолошке карактеристике. Доста је лексичких јединица којима се номинује човек према својим карактерним особинама које су видљиве у његовом понашању, његовим ставовима и његовом односу према другима и према околини. Ту спадају особине које су последица човековог темперамента или његовог карактера, његове моралне особине, као и особине које произилазе из човековог односа према другим људима. Бројне су лексеме којима се именује особа различитих особина:

¹⁰ Овај придев има и свој антоним *тешкодуп*, *тешкодунав* – 'слабо игра у колу' Златк.

¹¹ Како примећује и Ј. Јовановић, овакви примери „репрезентују синегдоху засновану на односу ДЕО ↔ ЦЕЛИНА”, тј. у питању је „синегдохски пренос по моделу ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА → ЧОВЕК” (Јовановић 2018: 632).

- 2.2.1. 'некарактерна особа': *серигуз*¹²;
2.2.2. 'непоуздана особа': *гузичар, гузичарка, мрдогуз*;
2.2.3. 'улизица': *гузолиз, гузолизац, лизигуз*;
2.2.4. 'шпијун': *шаптигуз*;
2.2.5. 'зла особа': *прчигуз*;
2.2.6. 'себична особа': *гузичар, гузичарка*;
2.2.7. 'плашљива особа': *страшигуз, страшигуза, страшигузла, полигуз*;
2.2.8. 'човек који се продаје за ситне интересе': *дупедавац*;
2.2.9. 'особа слабог карактера, слабе воље': *огузивач*¹³;
2.2.10. 'разметљива, хвалисава особа': *пофалигузица, фалогуз, фалогуза*;
2.2.11. 'нервозна, темпераментна особа': *мрдогуз, мрдогузица*¹⁴;
2.2.12. 'живахно, несташно дете': *вртигуз, вртигуза, вртогуз, вртогузиле, вртидупка, вртодуп, вртодупка, клиндуп*.
2.2.13. 'брбливац, причалица': *гузедерица, гузодерица, свиригуза, свиригуз*;
2.2.14. 'онај ко одмах пренесе вест': *прдигуз*¹⁵;
2.2.15. 'насилна особа': *узбујдупе*¹⁶;
2.2.16. 'лопов': *црвиво дупе*;
2.2.17. 'особа која се осећа кривом': *гузан*¹⁷;

¹² *Серигуз* 'некарактерна мушка особа, нико и ништа' Ћуп. О овоме вид. и Марковић 1998: 70–77.

¹³ *Огузивач* 'човек који се повлачи кад наиђу тешкоће, који одлаже послове' Златан.

¹⁴ *Мрдогуз* 'онај који се врпољи' Златан.; *мрдогузица* 'нестрпљива и врло покретљива особа' Златк.

¹⁵ *Прдигуз* 'неко пред ким се не смије казати никаква тајна, причалица' Ћуп.

¹⁶ *Узбујдупе* 'обестан, насиланик, помаман' Богд.

¹⁷ У неким крајевима ће акценатско место бити дистинктивни моменат, па ће са акцентом на првоме слогу реч бити придев, а

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

2.2.18. 'спретна/неспретна особа': *врндупка* 'окретна особа' Златк; *гузоња* 'погрдан назив за дебелог и трапавог човека' Трош.

Овде су се нашле лексеме која карактеришу човека као способног, спретног, окретног¹⁸ или трапавог.

2.2.19. 'луталица' *свиругуз*;

2.2.20. однос према новцу: *јебигуз* 'онај који је шкртица, циција, интересија' Гаг.; *лизигуз/лизигуза* 'особа која воли слаткише, особа која воли џабалук' Ћуп.; *набигузица* 'мушка особа ко ја воли да живи на туђ рачун, „џабарош”, тврдица' Ћуп.; *гузица* 'халапљива особа, тврдица' Ћуп.

Вероватно има основа да се ова категорија разматра и у оквиру неког другог семантичког поља. Заправо, однос према новцу јесте карактерна особина, али стање изазвано чињеницом да неко има или нема пара могло би припадати и пољу социјалне особине, будући да тај детаљ по правилу одређује статус човека у друштву.

Овде би се могле сврстати и следеће лексеме: *гуз* 'халапљива, похлепна мушка особа' Ћуп.; *гузичка/гузичко* 'халапљива, похлепна женска/мушка особа' Ћуп.;

Последњи ликови могу бити сврстани и у семантичко поље Однос према храни.

2.2.21. Однос према храни је релативно чест мотив, а у вези је са чињеницом да неко једе халапљиво или једе много. С тим у вези ваља имати у виду да се у неким крајевима 'халапљив' каже *дрчан*, па ће тада та придевска основа бити саставни део овако мотивисаних лексичких јединица. Са овим значењем релативно су бројне лексеме ове категорије: *дрчногуз*, *дрчногуза*¹⁹, *трогуза*, *гузна*,

са акцентом на последњем именица. Овде је то именица са акцентом на првом слогу, а преузета је из речника Момчила Златановића.

¹⁸ Овде је место и придеву *љкодуп* 'поскочан' Богд.

¹⁹ По Златановићу, то је 'прождрљивац; онај који је похлепан на јело' Златан.

*гузоња, гузичка, гузичко, гузоњица, празногуз, продупчина*²⁰.

Ово би могла бити и карактерна и физичка особина. У овој категорији нашле су се лексеме које именују особу која воли да једе, дакле – слабог је карактера јер не успева да се супротстави пориву за узимањем превеликих количина хране па стога једе халапљиво, а чињеница је да је особа која много једе по правилу дебела особа, што је видљива физичка особина.

Према суфиксу (*-ичка, -ичко, -(оњ)ица*) рекло би се да су неке од ових лексема хипокористици, што семантичка дефиниција потврђује једино код лексеме *гузоњица* 'мали, дебељушкасти дјечак, дебељкаста мушка особа малог раста, халапљиви дјечак' Ћуп²¹.

2.2.22. Однос према раду. Неким лексемама дефинисан је однос особе према раду. Речи из овог лексичког инвентара служе за именовање особа које спадају у нераднике: *врдупа*²², *мрдогузица*²³, *гузорук, гузорупчина*²⁴, *луфтигуз*²⁵, *липтигуз, дебелигуза, дебелогуза, свиригуз*.

У *Речнику говора јужне Србије* М. Златановића у илустративном материјалу код одредница *гузоња, гузан*, стоји позив на *гузајбер*, а код *гузорача* на *гузајберка*. То

²⁰ У трстеничком крају, према Д. Трошићу, *продупчина* је 'ждероња', тј. исто што и *продупина* Трош.

²¹ У случају лексема *гузичка* и *гузичко* значење је 'халапљива, похлепна женска/мушка особа' Ћуп.

²² То је, по Богдановићу, 'лења женска особа' Богд.

²³ Значење ове лексеме је 'човек који избегава рад или своје обавезе' Златк.

²⁴ 'Који немају склоности да обављају кућне послове', тј. 'жена без склоности да обавља кућне послове', како наводи Букумирић.

²⁵ 'Онај који не ради ништа, лезилебовић, нерадник, скитница, беспосличар' Ћуп.

Опсена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

би значило да је код ових двеју одредница дата семантика и тамо стоји: 'човек истурене, дебеле задњице', тј. 'жена истурене и дебеле задњице'. Међутим, илустративни материјал уз те одреднице не иде томе у прилог. Тако код *гузоња* налазимо: „Ма каква, работа од тога гузоњу!”, код *гузан*: „Таж гузан је много неработан”, код *гузорача*: „Да копа како ми, не би била таква гузорача”. Код *гузајбер* нема таквих информација, а код *гузајберка* стоји: „Видиш каква је гузајберка, ништо не работи само прави гузицу”.

Ови детаљи иду у прилог томе да се лексеме ове скупине користе и за исказивање односа према раду, тј. за означавање лењих особа без обзира на ауторову експлицитну семантику. Наравно, оваквих недоследности има и код других аутора и оне су сведочанство о тешкоћама при одређивању семантике, али и доказ вишезначности ових лексичких јединица. Тако у трстеничком говору код одреднице *гузоња* Драгиша Трошић наводи: „Погрдан назив за дебелог и трапавог човека који само мисли како да се наједе”.

2.3. М е н т а л н е к а р а к т е р и с т и к е. Лексеме из семантичког поља менталне карактеристике именују човека према интелектуалним својствима и нису тако бројне, а означавају глупе особе или особе које изгледају глупо. Такве лексичке јединице су у разговорном језику бројне, али у овој лексичкој скупуни нису: *дупеглавац*²⁶, *гузичина*²⁷, *дупе-глава*.

Овде спадају оне човекове особине на које се или не може или једва незнатно може утицати, дакле, оне особине за које се може рећи да су урођене.

2.4. С о ц и ј а л н е о с о б и н е. Посебном лексичко-семантичком пољу припадају лексеме које су мотивисане

²⁶ 'Глупак' Стој.

²⁷ 'Приглупа особа' Стој.

особинама насталим као последица међуљудских односа, тј. односа у друштву.

2.4.1. Положај у друштву. Лексеме из семантичког поља положај у друштву обично служе за именовање особа 'слабог материјалног стања', што се доживљава као непожељна категорија. То су: *гологуз*, *гологуза*, *гологузан*, *гологузла*, *гологузоња*, *голодуп*, *голодупка*, *свиригуза*, *свиригуз*, *празногуз*, *гологузиле*, *гологузија* и сл.

2.4.2. Посебну категорију чине оне лексеме којима се именује особа на основу негативних особина наслеђених од предака: *шибигуз*, *шибигузовић* ('потомак шибигуза, оних који су кажњавани шибавњем по туру' Ћуп.), *јебигузовић* ('потомак лоше породице, и сам лошег карактера' Ћуп.).

2.4.3. Однос према породици означен је лексемама *развејгузица* 'жена распикућа' Богд., *свиригуз* 'распикућа' Ћуп.

2.4.4. Однос према околини нашао је своје место у овој категорији, па је *тртигуз* 'онај који се свугде петља' Стој.

2.4.5. Усамљен је пример који представља део терминолошке лексике и то је назив за учесника на свадби: *набигузица* 'сват који нема посебне функције у сватовима' Ћуп.

2.4.6. Однос према сексу или сексуална оријентација. Ова категорија је своју актуелност показала и овде. Један део овог лексичког инвентара служи за именовање особа ЛГБТ-популације: *гузерант*²⁸, *гузојебац*, *јебигуз*, *јебигузица*.

Већ је примећено „да се у систему вредности српске културно-језичке заједнице као посебно негативна особина оцењује сексуална склоност према истом полу” (Јовановић 2018: 293), што је и овде потврђено.

²⁸ 'Сексуално девијантна личност, хомосексуалац' Петр¹.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

Једна део ових лексичких јединица служи за именоване женских особа лаког или сумњивог морала, тј. неморалне особе: *мрдогузла*, *мрдогуска*, *црвиво дупе*, *вртигуза*.

Готово раритетно своје место нашле су и лексеме за именовање мушке особе таквог понашања: *гузан* 'курвар, швалераш' Богд., Златк.

Овде се могу придодати и особине видне кроз држање тела, став при ходу, за које се тумачи да представљају 'изазовно понашање', понашање које се не сматра пристојним. Такве су следеће лексичке јединице: *гузна*²⁹, *мрдогуз*³⁰, *мрдогуза*, *вртигуз* / *вртигуза*³¹, *вртигузла*³², *вртидупка* / *вртодупка*³³, *врндупка*.

Ликови ових лексема казују да се 'особа сумњивог или лаког морала', 'неморална особа', заправо поистовећује са 'изазовним понашањем при ходу', тј. са покретима задњицом који се не уклапају у смерно понашање које се према патријархалном обрасцу очекује од женске особе.

У овој категорији могли би се наћи и називи за представнике занимања, за особе које се баве проституцијом, али из семантичких дефиниција из грађе то се не може закључити.

Како показује грађа, непристојно понашање замера се махом женским особама, оне су те које својим понашањем нарушавају етичку норму, тј. искачу из стереотипног оквира који се сматра пристојним понашањем, но таква анализа излази из домена науке о језику и представља грађу за бројна друга етичка, културолошка, социолошка и друга проучавања.

²⁹ 'Жена која њише куковима' Груј.

³⁰ 'Који мрда задњицом' Златан.

³¹ 'Особа која врти задњицом, који заноси задњицом, који изазива задњицом' Дин.

³² 'Женска особа која њише задњицом кад хода, бестидница' Стој.

³³ 'Жена која се врчка при ходу, бестидница' Стој.

Бројне лексичке јединице су, како показују семантичке дефиниције, вишезначне, а неке у различитим изворима имају различите семантичке садржаје. Тако за лексему *гологуза* налазимо: 'жена која носи кратку сукњу' Стој.; 'она која је недовољно одевена'; 'она која је врло сиромашна' Златан., Златк., Митр., Богд.; а *гузан* је 'човек велике задњице' Стој., Богд.; 'курвар, швалераш' Богд., Златк.

Код Д. Златковића, код одреднице *голодупка* налазимо два привидно антонимска значења: 'изазовно одевена жена' и 'сиротица која нема шта да обуче'.

Занимљиво је да код истог аутора налазимо да је *гузичар* 'непоуздан човек, превртљивац' Златан., али код облика женског рода изостаје други део, те је *гузичарка* само 'непоуздана особа'. Код одреднице *дебелгуз* у више извора стоји 'човек велике стражњице' (Богд., Митр., Стој.), али код облика женског рода *дебелгуза* придев велик замењен је придевом *дебел* 'жена дебеле стражњице' Стој.

Може се изразити сумња у прецизност у дефинисању, поготово онда када су у питању различити аутори, када семантичку разлику уноси творбени елемент у виду завршетка. Као доказ су: *врндупка* 'окретна особа' Златк., *врндупна* 'жена која има велику задњицу' Богд., *врндупа* 'лења женска особа' Богд.

Наравно, не може се увек изражавати сумња – некада се преузете тврдње морају узети као чињеница, о чему сведоче примери *гуза* 'прождрљива и неморална жена' Златк., док је *гузан* 'дебео дечак, дебелко' Златк. Томе у прилог иде и облик *гузичана* 'гузата, а лепа жена' Дин.

Анализиране језичке јединице потврђују већ познату констатацију да је у језику много више номинационих јединица којима се исказује негативан став заједнице према номинату. Позитиван однос спада у раритетне. Називи за мушке и женске особе настали на овај начин подједнако су заступљени. Некада се у истом извору јављају два

Опсена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

облика (за мушки и женски род): *бездупка* 'жена са малом стражњицом', *бездупко* 'мушкарац с малом стражњицом' Тим., али има и неутралних облика (и дефиниција): *дупоша* м/ж 'особа с великом стражњицом' Богд., Дин.

3. Творба

Ова грађа пружа богат материјал за изучавање творбених могућности српског језика. Лексичке јединице овог инвентара су махом једночлане. Сложене (двочлане) лексичке јединице су раритетне (*црвиво дупе*), а то важи и за полусложенице (*дупе-глава*). Бројне су суфиксалне изведенице у чијој су основи две анализиране лексеме (*гуз* и *дуп*), али је веома велики број сложеница код којих је један део (једна основа) са једном од ових двеју лексема.

3.1.1. Изведенице од основе *гуз-* релативно су бројне, а бројни су и разноврсни и суфикси и суфиксни деривати који су коришћени: *гуз-а*, *гуз-ан*, *гуз-на*, *гуз-ајберка*, *гуз-ара*, *гуз-ељак*, *гуз-етина*, *гуз-иле*, *гуз-ица*, *гуз-ичана*, *гуз-ичар*, *гуз-ичарка*, *гуз-ичина*, *гуз-ичка*, *гуз-ичко*, *гуз-оња*, *гуз-орача* итд.

3.1.2. Изведенице од основе *дуп-* мање су бројне: *дуп-ан*, *дуп-ана*, *дуп-ања*, *дуп-етара*, *дуп-ља*, *дуп-оња*, *дуп-оша*, *дуп-ча*, *дуп-ша* итд.

3.2. Сложенице у овој категорији преовладавају. Оне могу бити састављене од различитих основа.

3.2.1. Од двеју именичких основа састављене су три овакве лексичке јединице и то од основе *дуп* тако да је код једне ова основа у првом, а код двеју у другом делу: *дупеглавац*, *клинду*, *торбодупоња*.

3.2.2. Бројни су облици са придевом у првом делу и ти придеви су разноврсни.

3.2.2.1. Придевска основа гол- + гуз-: *гологуз*, *гологуза*, *гологузан*, *гологузиле*, *гологузла*, *гологузоња*.

3.2.2.2. Придевска основа гол- + дуп-: *голодупка*.

3.2.2.3. Придевска основа дебел + гуз-: *дебелгуз, дебелгуза, дебелгузан.*

3.2.2.4. Придевска основа дрчн- + гуз-: *дрчногуз, дрчногуза.*

3.2.2.5. Придевска основа крив + гуз: *кривогуз, кривогуза, кривогузиле.*

3.2.2.6. Придевска основа празн + гуз: *празногуз.*

3.2.2.7. Придевска основа спиц + гуз: *спицогоуза.*

3.2.2.8. Придевска основа сув + гуз: *сувогуза.*

3.2.3. Комбинација број + гуз нашла се само једном: *трогуза.*

3.2.4. Комбинација предлог + гуз-/дуп-. Два предлога нашла су се као саставни део ових јединица: о + гуз-: *огузивач*; без + гуз-: *безгузњак, безгузичњак*; без- + дуп-: *бездупка, бездупко, бездупњак.*

3.2.5. У анализираној грађи су најбројнији творбени модели глагол + гуз-/дуп-.

3.2.5.1. Глагол врн + дуп-: *врндупа*³⁴, *врндупка, врндупна.*

3.2.5.2. Глагол врт + дуп-/гуз-: *вртидупка, вртодуп, вртодупка, вртигуз, вртигуза, вртогуз, вртогузиле.*

3.2.5.3. Глагол јеб + гуз-: *јебигуз, јебигузица, јебигузовић.*

3.2.5.4. Глагол лиз + гуз: *лизигуз, лизигуза.*

³⁴ У *Антропографском речнику југоисточне Србије* Н. Богдановића налазимо: „*Врнда* м особа која „врнди”, окретан човек”, са позивом на Лужнички речник Д. М. Форског; „врндупа ж лења женска особа”, из Бучума, у ауторовом бележењу; „врндупка ж окретна особа (нар. песма)”, са позивом на *Речник пиротског говора Драгољуба Златковића*; „*врндупна* жена која има велику задњицу”, са позивом на податке Ане Савић Грујић. Занимљиво је да је значење првог дела ове сложеннице доста различито, а некада чини се и антонимско, па је особи која је именована овом лексемом у једном крају окретна, а у другом лења.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

- 3.2.5.5. Глагол липти + гуз: *липтигуз*.
3.2.5.6. Глагол луфти + гуз-: *луфтигуз*³⁵.
3.2.5.7. Глагол мрд- + гуз-: *мрдогуз*, *мрдогуза*,
мрдогузица, *мрдогузла*, *мрдогуска*.
3.2.5.8. Глагол наби + гуз-: *набигузица*.
3.2.5.9. Глагол поли + гуз: *полигуз*³⁶.
3.2.5.10. Глагол прди + гуз: *прдигуз*.
3.2.5.11. Глагол прчи + гуз: *прчигуз*.
3.2.5.12. Глагол развеј-³⁷ + гуз-: *развејгузица*.
3.2.5.13. Глагол свири + гуз: *свиригуз*, *свиригуза*.
3.2.5.14. Глагол сери + гуз: *серигуз*.
3.2.5.15. Глагол страши- + гуз-: *страшигуз*,
страшигуза, *страшигузла*, мада је овде заправо примарно
именичка основа *страх-*.
3.2.5.16. Глагол трт + гуз-: *тртигуз*, *тртогузан*,
тртогузана.
3.2.5.17. Глагол узбуј- + дуп-: *узбујдупе*³⁸.
3.2.5.18. Глагол хвал- + гуз-: *фалогуз*, *фалогуза*.

³⁵ У вези са овом речју и њеним значењем у једном тренутку (23. 3. 2018) у скупштини Србије се развила жестока дискусија. Ова реч је заправо комбинација немачког (у првом делу) и српског *гуз*, у другом. У РМС налазимо више одредница са овом основом. У народном говору југоисточне Србије у употреби је синтагма *лади дупе*, са значењем 'не ради ништа', што би био адекватан „превод” речи *луфтигуз*.

³⁶ Овај облик је од глагола поливати, према тврђењу Д. Ћупића, *полигуз* је 'кукавица, плашљивац, јадов, особа која се „полива у гаће” од страха' Ћуп.

³⁷ У овом случају и глагол је настао префиксацијом.

³⁸ Тешко је са сигурношћу тврдити шта је основа ове речи. У дијалекту је познат глагол *узбуја(ти)* са значењем 'нагло почне да буја, расте' или 'презасити се, охрабри се, добије снагу' (Стој.). Овај глагол је вероватно настао префиксацијом.

Овде би се могао сврстати и облик са префиксираним глаголом: *пофалигузица*.

3.2.5.19. Глагол шапти + гуз: *шаптигуз*.

3.2.5.20. Глагол шиба + гуз: *шибигуз*, *шибигузовић*.

Са глаголом на другом месту су: дуп- + глагол: *дупедавац*; гуз- + глагол: *гузедерица*, *гузодерица*.

Сложенице из ове категорије дају доста повода да се говори о њиховом начину образовања. Наиме, у овој творбеној категорији има сложеница од двеју основа, тј. корена без спојног вокала: *дебелгуз*, *клиндуп*. Некада овако настали облици припадају изведеницама (од двеју основа): *дупглавац*, *дебелгузан*, *безгузњак*, *безгузичњак*.

Чести су творбени модели са спојним вокалом *о*: *мрдогуз*, *мрдогуза*, *мрдогузица*, *мрдогузла*, *дрчногуз*, *дрчногуза*, *кривогуз*, *кривогуза*, *кривогузиле*, *празногуз*, *спицогоуза*, *сувогуза*, *вртодуп*, *вртодупка*, *вртогуз*, *вртогузиле* итд.

У српској дериватологији се говори о императивним сложеницама. Бројне такве лексичке јединице налазе се и у овом инвентару. То су: *вртидупка*, *вртигуз*, *вртигуза*, *јебигуз*, *јебигузица*, *јебигузовић*, *лизигуз*, *лизигуза*, *липтигуз*, *луфтигуз*, *набигузица*, *полигуз*, *прдигуз*, *прчигуз*, *свиригуз*, *свиригуза*, *серигуз*, *страшигуз*, *страшигуза*, *страшигузла*, *тртигуз* итд.

У појединим случајевима глаголски облик може бити посматран као императив или презент (*прдигуз*, *вртигуз*, *свиригуз*), некада је то недвосмислено облик императива (*јебигуз*, *серигуз*), али има облика у којима се тешко може говорити о једном или другом (*лизигуз*). У вези са овом творбом Ж. Станојчић тврди да је акценат тај који казује да је у питању императив, а не презент (Станојчић, Поповић 2011: 166)³⁹.

³⁹ Говорећи о овом творбеном моделу имам у виду умну примедбу једног студента србистике који је „регистрао” и творбени модел типа инфинитив + именица и као потврду навео именицу *знатижеља*.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

Бројни су модели са обликом мушког рода и од њега изведеним обликом женског рода: *вртигуз* : *вртигуза*, *гологуз* : *гологуза*, *гузан* : *гузана*, *гузичар* : *гузичарка*, *гузајбер* : *гузајберка* и сл.

4. Закључак

У номинацији човека евидентно је велико учешће опсцене лексике. Разматране лексичке јединице од двеју основа *гуз-* и *дуп-* показале су да је овако настао лексички инвентар веома богат, чему су допринели разноврсни творбени модели. Бројности су допринели суфикси који су додавани на ове основе (*-а*, *-ан*, *-ана*, *-на*, *-ања*, *-ајберка*, *-ара*, *-ељак*, *-етара*, *-етина*, *-иле*, *-ица*, *-ичана*, *-ичар*, *-ичарка*, *-ичина*, *-ичка*, *-ичко*, *-оња*, *-орача*, *-оша*, *-ша* итд.), али и друге речи које су улазиле у састав новонасталих сложеница, пре свега придеви и глаголи, који су, уносећи своју семантику, давали жељено значење, или су га пак нијансирани (*празногуз*, *спицогоуз*, *сувогуз*; *мрдогуз*, *набигузица*, *прдигуз*, *прчигуз*, *свиригуз*, *серигуз* итд.).

Потврђена је почетна хипотеза да су бројније овако настале лексеме којима се именује човек са негативним и непожељним особинама (*гузан*, *дрчногуз*, *дупеглавац*, *прдигуз*, *свиригуз*), а да су раритетне оне са афирмативном семантиком (*врндупка* 'окретна особа', *гологузиле* 'голишаво детенце').

Посматрани језички варијетет је огледало и културног и језичког идентитета. Идентитет је битан за разумевање и околине и носилаца номинације. И једни и други на овај начин се декларишу и дају бројне податке о себи – о свом пореклу, али и о укључивању у ширу друштвену заједницу.

ИЗВОРИ

- Богд.: Н. Богдановић, *Антрографски речник југоисточне Србије*, СДЗб LXIII. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2016, 1-276.
- Букум.: М. Букумирић, *Речник говора северне Метохије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Дин.: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- Елез.: Г. Елезовић, *Речник косовско–метохиског дијалекта*, СДЗб IV (1932), VI (1935).
- Жуг.: Р. Жугић, *Речник јабланичког говора*, СДЗб LI. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2005.
- Златк.: Д. Златковић, *Речник пиротског говора*. Београд: Службени гласник, 2014.
- Златан.: М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др. Врање, 2007.
- Јован.: В. Јовановић, *Речник села Каменице (код Ниша)*, СДЗб LI. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2004.
- Марк.: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗб XXXII. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1986, 245–500 и бр. XXXII, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1986, 245–500..
- Митр.: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*. Београд: Лепех, 1992.
- Буњ.: М. Пеић, Г. Бачлија, *Речник бачких Буњеваца*. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Петр¹.: Д. Петровић, Ј. Капустина, *Из лексике Качера*, СДЗб 58. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2011.
- Петр².: Д. Петровић, И. Ћелић, Ј. Капустина, *Речник Куча*, СДЗб LX. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Речник српских говора Војводине*. Нови Сад: Матица српска.
- Стан.: М. Станић, *Ускочки речник*, Књ. 1 и 2. Београд: Научна књига, 1990. и 1991.
- Стој.: Р. Стојановић, *Црнотравски речник*, СДЗб LVII. Београд: САНУ и Институт за српски језика САНУ, 2010.
- Трош.: Д. Трошић, *Речник говора трстеничког краја*. Трстеник: Народна библиотека „Јефимија”, 2014.

Опсцена лексика са кореном *гуз-* и *дуп-* у номинацији човека

Ђуп.: Д. Ђупић, Ж. Ђупић. Речник говора Загараца, СДЗБ XLIV. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 1997.

Цвет.: В. Цветановић, *Речник заплањског говора*. Гацин Хан: Народна библиотека „Бранко Миљковић”, 2013.

ЛИТЕРАТУРА

Златковић 2004: Д. Златковић, *Петко и Јана: ласцивна и скатолошка приповедања, певања и фразе из пиротског краја*. Пирот: Институт за књижевност и уметност – Народна библиотека Пирот.

Златковић 2015: И. Р. Златковић, *Типологија хумора у српској усменој прози*, Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд.

Јовановић 2018: Ј. Јовановић, *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.

Марковић 1998: Ј. Марковић *Секундарна значења лексике са кореном сер-, Опсцена лексика*, Зборник радова. Ниш: Филозофски факултет, 70–77.

Марковић 2018: Ј. Марковић, *Номинација човека у жаргону, Исходишта 4*. Темишвар: Савез Срба у Румунији, Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару, 2018, 197–210.

Мутавцић, Сивачки 2015: П. Мутавцић, А. Сивачки, Балкански језици и опсцени дискурс, у: *Језик, књижевност дискурс*, Језичка истраживања. Ниш: Филозофски факултет, 551–565.

Станојчић, Поповић 2011: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.

Ристић, Цвијовић 2017: С. Ристић и Д. Ј. Цвијовић, *Обрада опсцене лексике и њених деривата у Речнику САНУ*, у: *Опсцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет, 45–59.

Хауген 1972: Е. Haugen, *The Ecology of Language*, Stanford University Press.

Јордана С. Марковић

Штасни 2013: Г. Штасни, *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Иордана С. Маркович

ОБСЦЕНА ЛЕКСИКА В НОМИНАЦИИ ЧЕЛОВЕКА

Резюме

Номинация человека мотивирована непристойной лексикой это результат ежедневного использования этой лексики в повседневном общении. В этой работе на основе такого материала в первую очередь из диалектологических словарей будет представлен обзор таких назначающих единиц, их семантика и специфика формирования этих лексических моделей.

Показалось что obscene лексика как мотив для появления этих лексических единиц многочисленная, подтвердилось предположение что эти лексемы в основном назначают человека с нежелательными качествами.

Ключевые слова: номинация, человек, лексема, obscene, мотив.

Ивана З. Митић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Департаман за српски језик

УДК 811.163.41'276.2(491.11 Лесковац)
811.163.41'38

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕСКОВАЧКИХ ПСОВКИ БЕЗ ОПСЦЕНИХ ЛЕКСЕМА

У овом раду се испитују синтаксички поступци који доприносе остваривању опсценог значења у псовкама без експлицитних опсцених лексема. Циљ је да се на примеру псовки ексцерпираних из књиге *Лесковачке псовке* (Рајковић, Ђермановић, Радовановић 2018) истражи веза између употребљених језичких форми и функција псовки. На овај начин проверава се предикција да су видови исказивања опсценог садржаја директно условљени функцијама псовки без опсцених лексема. Прелиминарно истраживање показало је да се анализирани псовке могу поделити у две групе: првој припадају псовке у којима је лексема са опсценим садржајем елидирана, али се наслућује, чиме се остварује јачи стилски ефекат, док другој припадају псовке у којима су лексеме погрдног значења супституисане одговарајућим синонимима из дијалекта којима се постиже јачи стилски ефекат. Псовке настале на овај начин могу имати најмање две функције: 1) директивну функцију, те 2) функцију олакшања. Истраживање има допринос на неколико планова: 1) на лингвистичком плану, препознају се поступци који доприносе остваривању опсценог значења: елидирање и супституција, 2) на лингвостилистичком плану, уочава се веза између употребљених језичких форми и функција псовки без лексема са опсценим значењем; 3) на етнографском плану, препознају се питања која могу бити од значаја за проучавање

¹ ivana.mitic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије* (бр. 183/1-16-01), чији је организатор Филозофски факултет у Нишу.

културне баштине лесковачког краја, те менталитета и свести њених стваралаца.

Кључне речи: лингвостилистика, лесковачке псовке, елидирање, супституција, опсцено значење.

Овој труд ги истражува синтаксичките методи кои придонесуваат за реализација на непристојни значења кај пцовките кои не содржат лексеми со погрдно значење. Целта е да се истражи односот помеѓу употребените јазични форми и функциите што може да ги имаат пцовките земени од примерот на клетвите извадени од книгата *Лесковачки пцовки* (Рајковиќ, Германовиќ, Радовановиќ 2018). На овој начин, се проверува претпоставката дека облиците на изразување на непристојни содржини се директно условени од функциите на пцовките кои не содржат експлицитни непристојни лексеми. Прелиминарните истражувања покажале дека анализираните пцовки можат да имаат најмалку две функции: 1) директна и 2) функцијата на олеснување. Првата група припаѓа на пцовките во кои лексемите со непристојни содржини се изоставени, но се чувствуваат, што резултира со посилен стилски ефект, додека втората група припаѓа на клетви во кои лексемите со погрдно значење се заменуваат со соодветни синоними од дијалектот. Истражувањето има придонес во неколку полиња: 1) на лингвистичка основа, 2) на лингвостилистичка основа; 3) на етнографска основа.

Клучни зборови: лингвостилистика, Лесковачки пцовки, испуштање, замена, непристојни значења.

1. Увод

У овом раду проучаваме синтаксичке поступке помоѓу којих настају лесковачке псовке без опсцених лексеми. Н. Богдановиќ (1998: 11), проучавајуќи псовке из југоисточне Србије, истиче да псовка може да садржи опсцену реч „имплицитно или експлицитно, [...] што је чини срамотном”. У истраживањима на материјалу српског језика забележено је да се у псовкама неретко изоставља

глагол са опсценим значењем (Бугарски 2017), или да се опсцене лексеме супституишу лексемама без опсценог значења. Приликом супституције елемената са опсценим значењем, опсцени садржај именован је неутралним лексемама: „и оне су најчешће настајале метафоричним путем. Чини се да су ове речи употребљене са намером да се нешто представи сликовито, а тиме и упечатљиво” (Марковић 2017: 66). Којим год процесом да настају, и без обзира на то да ли експлицитно или имплицитно садрже лексеме са опсценим значењем, у псовкама се могу препознати својеврсне формуле (Богдановић 1998). Ово примећује и Д. Поповић Николић (2017: 138), истичући да у псовкама из демонолошких предања веза између оног што се псовком изриче и начина на који се то чини чува траг ритуалне функције, показујући сличности са вербалним и акционим кодом обредних манифестација.

Поред истраживања језичких механизма који су у основи псовки, испитивани су и разлози, те ситуације у којима се говорници оваквим видом комуникације служе. Н. Богдановић (1998: 15, 16) истиче да је „псовка као компензација несумњиво психолошки акт. Тад псовка пробије као израз бола, неслагања, непристајања, а некад и одушевљења [...] Други вид компензације јесте када псовка даје разрешење набоја свакодневице, притисака различите врсте”. Истраживање С. Бугарског (2017: 99) показало је да се опсцена лексика користи „да би се неко/ нешто испотценио/ испотценило или омаловажио/ омаловажило”, и то онда „кад је човек љутит [...] При свађи, при послу, при шали, или тек онако из чистога пријатељства...” (2017: 101). Како М. Вицановић (2017: 188) наводи „У једном контексту псовка/опсцени израз је увреда, док је у другом знак пријатељске наклоности, па чак и љубави. [...] Псовка псовача може ослободити (емоционалне) напетости, али може допринети и порасту тензије између саговорника у конфликтним ситуацијама”.

Иако препознати разлози употребе псовки имплицитно могу упутити и на језичке функције које би псовке могле имати, тек је у раду М. Вицановић (2017: 187, 188) дат свеобухватан попис функција опцених речи и израза на материјалу српског језика (наведене (1)–(20). Ауторка, узима у обзир чисто дескриптивни критеријум, и проматра материјал из културолошке и стилске перспективе. Проверићемо да ли и лесковачке псовке могу имати неку од наведених употребних вредности. Приликом анализе материјала, као примарни критеријум узећемо структурални критеријум, док нам је стилистички критеријум секундаран.

(1) Исказивање/изражавање емоција (псовке могу да пренесу информације о емоцијама много ефектније од нетабуисаних речи /Јау, 2009/)

(2) Ослобађање од напетости (емоционалне напетости, бола и сл.)

(3) Спонтана реакција на непредвиђени догађај

(4) Увреда/повређивање другог – агресија (сублимација физичке агресије)

(5) Магијска функција (Раденковић, 1996; Босић, 1996; Stevanović, 2012)

(6) Зближавање с другима, смањивање дистанце, грађење неформалнијег односа

(7) Шаљење с блиским људима, забава

(8) Прецизније преношење жељене поруке

(9) Изражавање става према саговорнику или према ономе о чему се говори

(10) Појачавање/интензификација (Шипка, 2011; Ковић, 2003)

(11) „Мотивационо средство” (нпр. када тренер бодри играче за утакмицу, или војни вођа војнике за борбу против непријатеља /Savić & Mitro, 1998/)

(12) Удаљавање друге особе (повезано с агресивном функцијом), дистанцирање

(13) Поштапалице

- (14) Употреба у пословицама (што је, такође, прецизније преношење жељене поруке) и загонеткама
- (15) Изазивање шока / провоцирање
- (16) Одроз бунта / демонстрација равноправности
- (17) Изражавање моћи
- (18) Одроз немоћи, компензацијски акт
- (19) Индикатор припадности одређеној групи (нпр. тинејџери и сл. – Савић, 1995)
- (20) Изражавање културолошке особености.

Предмет, циљ рада и корпус

Предмет нашег рада јесу лесковачке псовке без опсцених лексема. Циљ нам је да испитамо везу између синтаксичких поступака који доприносе остваривању опсценог значења у псовкама без експлицитних опсцених лексема и функција које лесковачке псовке могу имати. Истраживање смо спровели како бисмо проверили предикцију према којој је синтаксичка и лексичка структура лесковачких псовки директно условљена функцијама које псовке без експлицитних опсцених лексема имају. Овакво истраживање може дати одговоре на следећа питања:

1. који језички механизми су примењени у псовкама без опсцених лексема;
2. која је функција лесковачких псовки.

Истраживање је извршено на корпусу псовки ексцерпираних из књиге *Лесковачке псовке* (Рајковић, Ђермановић, Радовановић 2018). Приликом ексцерпиранија примера, узели смо у обзир само оне псовке које не садрже опсцене лексеме. Корпус на коме је спроведена анализа састоји се из 34 псовке без опсцених лексема.

Рад је структуриран на следећи начин: прво поглавље је уводно поглавље – у овом поглављу су представљена питања и резултати релевантних досадашњих истраживања, предмет и циљ рада, а дефинисан је и корпус на коме је спроведена анализа. Друго и треће поглавље

доносе главне резултате истраживања помоћу којих се допуњују досадашња сазнања о структури и функцијама псовки на материјалу српског језика: у другом поглављу расветљена је синтаксичка структура псовки из лесковачког краја, док је у трећем поглављу дата лингвостилистичка анализа псовки. Четврто поглавље је закључно поглавље.

2. Синтаксичка анализа лесковачких псовки

Анализом корпуса препознали смо да су у псовкама без опсцених лексема примарно употребљена два синтаксичка поступка: а) елидирање (као у примерима 1–26), и б) супституција (као у примерима 27–34). Најпре ћемо анализирати псовке у којима су опсцене лексеме елидирани (први одељак), а потом и псовке у којима су опсцене лексеме супституисане лексемама без опсценог значења (други одељак).

2.1. Лесковачке псовке настале процесом елидирања

Псовке у којима су лексеме са опсценим садржајем елидирани могу се поделити у неколико група у зависности од тога који процес прати процес елидирања, што је дато а–е. Анализом је обухваћено 26 псовки из нашег корпуса.

а) Дуплирање енклитичких облика заменица, као у примерима 1–6.³

- 1) Бабе ти га [јебем].
- 2) Нане ти га.
- 3) Сестре ти га.

³ „Посебан вид истицања [карактеристичан за лесковачки говор] је и појачавање редупликацијом речи” Михајловић (1977: 66).

- 4) Стринке ти га.
- 5) Свастике ти га.
- 6) Ујне ти га.

б) Инверзија именице и заменице, услед чега се две заменице доводе у контактни положај и употреба речце *ли*, као у примерима 7–10.

- 7) Даду ли ти твоју.
- 8) Сестру ли ти твоју.
- 9) Селе ли ти твоје.
- 10) Сунце ли ти твоје.

в) Инверзија именице и придева, што прати речца *ли* – као у примеру 11.⁴

- 11) Сунце ли ти крваво.

г) Употреба деминутивних форми и речце *ли* (као у примеру 12);

- 12) Милу ли ти мајчицу.

д) Инверзија именице и придева/заменице и/или употреба деминутива, као у примерима 13–18.⁵

- 13) Да ти сестрицу у воденицу.
- 14) Да ти сестрицу на травицу.
- 15) Дадицу ти милосну.
- 16) Дадицу ти милу.
- 17) Наницу ти милу.
- 18) Невестицу ти твоју.

⁴ Михајловић (1977: 65) истиче да у говору лесковачког краја „инверзија, као општи начин истицања, има велику улогу у емоционално обојеним реализацијама процеса мишљења, а особито у упитним и одрично-упитним реченицама”.

⁵ Како Ј. Михајловић (1977: 61) бележи, употреба деминутива је честа у лесковачком говору. Јовановић (1988: 229) наводи и да је суфикс *-че* (као у примеру 21) један од фреквентнијих за грађење деминутива.

ђ) Инверзија именице и заменице, услед чега се пуни и енклитички облик заменице постављају у контактни положај – као у примерима 19–23.⁶

- 19) Даде ти твоје.
- 20) Мајку ти твоју.
- 21) Нанче ти твоје.
- 22) Стрину ти твоју.
- 23) Ујну ти твоју.

е) Инверзија именице и придева, као у примерима 24–26.

- 24) Мајку ти божју.
- 25) Ујну ти детињу.
- 26) Сунце ти калајисано [јебем].

Како синтаксичка анализа показује, процес елидирања прате поступци као што су инверзија, употреба речце *ли* и постављање у контактни положај енклитичких облика заменица или енклитичких и пуних облика заменица, чиме се ствара један вид обрасца по коме се псовке граде.⁷ Реч је о поступцима који су карактеристични за лесковачки говор. У основи свих ових поступака јесте тежња да се реченична структура сажме: било кроз елидирање опсцених лексема, било кроз употребу скраћених

⁶ Михајловић (1977: 66) истиче да у лесковачком говору „има и примера структуралне двојности (*Мајка ми е убаво светувала*)”.

⁷ Истраживање Ј. Михајловића (1977: 67–68) даје значајне информације о лексичким одликама лесковачког говора (честа употреба узвика и узвичних израза), те о главним синтаксичким поступцима (удвајање речи, скраћивање облика, инверзија). Наведено умногоме расветљава карактеристике говорника овога краја, који су, како Михајловић (1977: 67) тврди, „говорљиви, темпераментни, присни. То у сваком тренутку могу да посведоче њихова реаговања пропраћена живом гестикулацијом и мимиком. Зато су и њихове реченице пуне узвика, елиптично исказаног доживљавања блискости и утисака, нарочито при поздрављању.”

облика заменица. С обзиром на то да је присутна и инверзија – која доприноси да се садржај стилски интензивира, те наизменично смењивање пуних и скраћених облика заменица, чиме се ствара јачи стилски ефекат, очигледно је да синтаксички модел по коме се псовке граде има директне последице по стилистички план. Што се лексичког плана, који је мотивисан синтаксичким процесима, тиче, уместо елидираних опсцених лексема употребљене су лексеме за означавање родбинских односа којима се именују жива бића женског пола, а неке од њих дате су у деминутиву. На основу оваквих поступака препознаје се један од главних механизма којима се говорници служе при изрицању псовки: изостављање опсцених лексема наместо којих се користе стилски маркиране лексеме са блажим значењем. Пошто је у свести говорника присутна веза између опсцене елидиране лексеме и употребљених стилски маркираних лексема, овај сукоб резултира стварањем јаког стилског ефекта.

2.2. Лесковачке псовке настале процесом супституције

Псовке у којима су опсцене лексеме супституисане лексемама без опсценог значења садрже дијалектизме из лесковачког краја (као у примерима 27–28 и 33–34), између осталог именицу *матрак*, те глагол *шљивим*.⁸

⁸ Проверили смо да ли су лексеме којима се супституишу лексеме са опсценим значењем забележене у *Речнику лесковачког говора* (Митровић 1984). Нисмо пронашли лексему *шљивим*, што не значи да не припада овом говору, већ да у старијем издању речника које је нама било доступно није забележена. С обзиром на то да је и аутор овога рада изворни говорник из лесковачког краја, те да је употребу ове лексеме проверио и са немалим бројем других изворних говорника,

Међу ексцерпираним примерима има и оних у којима су лексеми са опсценим садржајем супституисане енклитичким обликом личне заменице (29–32), а редукција је (употреба краћег, а не пуног облика) једна од главних синтаксичких карактеристика овога говора. За разлику од псовки у којима је извршен процес елидирања и где су забележена два обрасца: онај у коме су у контактном положају енклитички облици заменица и енклитички и пуни облици заменица, псовке у којима је извршена супституција грађене су само према првом обрасцу. Овакав поступак у коме су енклитички облици заменица доведени у контактни положај, као што смо већ рекли, подсећа на један вид шематског обрасца по коме се псовке граде.

- 27) Кој ти је *мој*. [курац].
- 28) Кој ћеш ми *матрак*.
- 29) Акнем ти *га*.
- 30) Викнем ти *га*.
- 31) Звекнем ти *га*.
- 32) Звизнем ти *га*.
- 33) Не те *шљивим*. [јебем]
- 34) Све ти на гомилу *турим*. [јебем]

На основу спроведене синтаксичке анализе, препознали смо да су творци лесковачких псовки склони да употребљавају форме које добијају право значење тек када се дешифрију. Говорници, дакле, траже да саговорници примене процес „превођења”, не би ли открили право значење изреченог. У оваквим поступцима крије се један од главних механизма које говорници лесковачког краја користе: постићи јачи стилски ефекат призивањем у свести значење које се не изриче директно, већ се само наслућује.

можемо да тврдимо да је реч о лексеми која се засигурно употребљава у лесковачком говору.

3. (Лингво)стилистичка анализа лесковачких псовки

У досадашњим истраживањима наведено је да су псовке у којима се изоставља глагол блаже јер није доречена глаголска радња (Бугарски 2017: 107, 108). М. Вицановић (2017: 183) примећује да се опсцена реч редукује, изоставља или се „опсцена реч замењује неопсценом и донекле мења псовку и то тако да ублажава њен агресивни карактер...” Како наша анализа показује, ексцерпирани лесковачке псовке у којима су лексеме са опсценим значењем елидирани имају функцију ублажавања опсценог значења остварену услед редулицирања (*ли ти твоје*), или наглашавања везе између изостављеног глагола и онога коме је псовка намењена (*ти твоје* јебем), док је стилски ефекат много јачи него да елидирање није извршено.

Што се процеса супституције тиче, С. Бугарски (2017: 99) тврди да: „док се опсцене речи избегавају у директном значењу, од њих се граде синоними који се затим користе уместо обичних пристојних речи”. Ј. Марковић (2017: 66) истиче да су лексеме којима се опсцене лексеме супституишу „употребљене са намером да се нешто представи сликовито, а тиме и упечатљиво”. Како примери које смо ексцерпирани показују, псовке у којима су лексеме са опсценим значењем супституисане имају функцију ублажавања опсценог значења, остварену употребом супституента чије је значење упечатљиво и сликовито, дијалекатски маркирано, и наглашавањем везе између супституисаног елемента и онога коме је псовка намењена (*ти га*), чиме се стилски ефекат појачава.

На основу спроведене анализе, лесковачке псовке без опсцених лексема бисмо могли поделити у две групе:

а) првој групи припадају оне псовке у којима је лексема са опсценим садржајем елидирана, али се наслућује, због редулицирања које су дијалекатски

маркиране, чиме се остварује јачи стилски ефекат (као у примерима 1 и 2);

б) другој групи припадају псовке у којима су опцене лексеме супституисане сликовитим и упечатљивим синонимима чије је значење дијалекатски маркирано, чиме се остварује јачи стилски ефекат (као у примерима 3 и 4).

- 1) Сунце *ли ти твоје* [јебем].
- 2) Дадицу *ти [твоју]* милосну [јебем].
- 3) Кој ћеш ми *матрак* [курац].
- 4) Не те *шљивим* [јебем].

У оба случаја, интензивира се веза између онога коме је псовка намењена и изостављене опцене лексеме, или веза између онога коме је псовка намењена и лексеме којом се супституише лексема са опсценим значењем, чиме се појачава стилски ефекат, док је опсцено значење ублажено.

Функције лесковачких псовки

Детаљном лингвостилистичком анализом утврдили смо да примарна функција лесковачких псовки јесте функција олакшања. Услед елидирања и супституције, као главних синтаксичких поступака, остварује се и функција ублажавања опсценог значења. Потоња функција је секундарна функција и она директно иницира функцију интензификације стилског значења. Све наведене функције реализују се у садејству са директивном функцијом. Функција олакшања остварује се псовкама у којима је мушки полни орган супституисан енклитичким обликом заменице (као у примерима 29–32). Функција ублажавања опсценог значења, а јачања стилског значења удружена је са функцијом олакшања у примерима 1–12, те у оним 15–26, у којима је лексема са опсценим значењем елидирана. У наведеним примерима функција олакшања имплицитно се препознаје кроз употребу лексема којима се именују особе женског пола, те кроз употребу деминутива.

У псовкама које смо анализирали опсцена реч се не употребљава експлицитно, али се наслућује, те смо проверили да ли лесковачке псовке могу имати неку од употребних вредности које је М. Вицановић (2017) навела. На корпусу су потврђене следеће функције изнете у раду М. Вицановић (2017: 187):

(1) Исказивање/изражавање емоција (псовке могу да пренесу информације о емоцијама много ефектније од нетабуисаних речи /Јау, 2009/) – потврђена у примеру 34;

(2) Ослобађање од напетости (емоционалне, бола и сл.) – потврђена у примеру 28;

(4) Увреда/повређивање другог – агресија (сублимација физичке агресије) – потврђена у примеру 33;

(10) Појачавање/интензификација (Шипка, 2011; Коковић, 2003) – потврђена у примерима 28–32;

(12) Удаљавање друге особе (повезано с агресивном функцијом), дистанцирање – потврђена у примерима 16–18;

(17) Изражавање моћи – потврђена у примеру 12, те у примерима 15–25.

Узевши у обзир резултате лингвостилистичке анализе коју смо спровели, сматрамо да би попис употребних вредности изнетих у раду М. Вицановић (2017: 187), а потврђених на примеру лесковачких псовки, могао да се редукује на следећи начин: а) функција олакшања – замена за употребне вредности (1) и (2); б) директивна функција – замена за употребне вредности (10), (12) и (17), те функција ублажавања опсценог значења, а јачања стилског значења – замена за употребну вредност (4).

4. Закључак

У овоме раду анализирали смо псовке без опсцених лексема на корпусу псовки из лесковачког краја. На синтаксичком плану, истраживали смо језичке механизме које говорници лесковачког краја примењују када се служе псовкама, а на лексичком плану испитивали смо

којим лексемама су супституисане лексеми са опшеним значењем. Потом, на стилистичком плану, анализирали смо функције лесковачких псовки. На овај начин проверавали смо предикцију да постоји директна веза између лексичке и синтаксичке структуре псовки без опшених лексеми и функција које ове псовке могу имати.

На основу синтаксичке анализе утврдили смо да псовке остају без лексеми са опшеним значењем на два начина: елидирањем и супституцијом. Синтаксички поступци, елидирање и супституција, како анализа показује, апсолутно су подређени остваривању функције олакшања и функције ублажавања опшениг значења. У основи ових функција је директивна функција. Наведене функције се остварују употребом дијалекатских форми: дијалекатски маркираних лексеми, те дијалекатски маркираних синтаксичких поступака, пре свега репетиције, инверзије и скраћивања. Лингвостилистичка анализа примарно показује да постоји веза између употребљених језичких форми и функција псовки без лексеми са опшеним значењем, чиме је наша почетна предикција потврђена.

Проучавајући лексички и синтаксички план, те функције лесковачких псовки препознали смо неке од механизма које говорници овога краја примењују када изричу псовке. С обзиром на обим нашег корпуса, нисмо могли да утврдимо колико су сазнања из домена лингвостилистике значајна за етнографски план. Требало би испитати какве информације псовке могу дати о културној баштини лесковачког краја, те о стратегијама којима се говорници служе како би остварили одређене функције. Овим питањима бавићемо се у наредним истраживањима.

ИЗВОРИ⁹

- Рајковић, Ђермановић, Радовановић 2018: *Лесковачке псовке*, [приредили] С. Рајковић, М. Ђермановић, Д. Радовановић. Лесковац: Књижевни клуб Глубочица, 2018.
- Митровић 1984: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1998: Н. Богдановић, Псовка наша насушна, у: *Опцена лексика*. Ниш: Просвета, 11–17.
- Богдановић 2017: Н. Богдановић, Опсцено и вулгарно као насушно у говору и језику, у: *Опцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 9–20.
- Бугарски 2017: С. Бугарски, Псовке у Српском Семартону, у: *Опцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 97–121.
- Вицановић 2017: М. Вицановић, Функције опсцених речи и израза у српској култури, у: *Опцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 173–206.
- Јовановић 1988: Ј. Јовановић, О лесковачком говору. Лесковац: *Лесковачки зборник*, XXVIII, 185–244.
- Марковић 2017: Ј. Марковић, Статус опсцене лексике у жаргону, у: *Опцена лексика у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 61–73.
- Михајловић 1977: Ј. Михајловић, *Лесковачки говор* (Уредио: Хранислав Ракић). Лесковац: Библиотека Народног музеја (Београд: Научно дело).

⁹Захвалност дугујемо Слађани Рајковић, приређивачу збирке *Лесковачке псовке*, која нам је, уступивши примерак књиге, омогућила да спроведемо истраживање. Поред овога, захвалност дугујемо и колегама из Народне библиотеке „Радоје Домановић” у Лесковцу јер су нам одобрили коришћење материјала о лесковачком говору којим располажу.

Ivana Z. Mitić

**LINGUO-STYLISTICS ANALYSIS OF LESKOVAC'S
CURSES WITHOUT OBSCENE LEXEMES**

Summary

This paper examines syntactic methods that contribute to the realization of obscene meanings in curses without explicit obscene lexemes. The aim is to investigate, on the example of curses excerpted from the book *Leskovačke psovke* (Rajković, Đermanović, Radovanović 2018), the relationship between used language forms and the functions that the curses can have. In this way, we check the prediction that the forms of expressing obscene content are directly conditioned by the functions of cursing without explicit obscene language. Preliminary research has shown that the analyzed curses can have at least two functions: 1) the directive function, and 2) the function of relief. The first group contains curses in which the lexeme with obscene content is omitted, but could be guessed, which results in a stronger stylistic effect, while the second group contains curses in which the obscene lexemes are substituted by neutral synonyms. The research has a contribution to several plans: 1) on a linguistic plan, processes that contribute to the realization of an obscene meaning are recognized: eliding and substitution, 2) on a linguo-stylistics plan, there is a connection between used language forms and the functions of cursing without a lexeme with obscene meaning; 3) on an ethnographic plan, issues that can be of importance for the study of the cultural heritage of the Leskovac region, the mentality and consciousness of its creators are recognized.

Keywords: linguo-stylistics, Leskovac's curses, eliding, substitution, obscene meaning.

Данијела М. Поповић Николић¹

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²

Депарتمان за српску и компаративну књижевност

УДК 821.163.41.08:398

050АНТРОПОФИТЕЈА

ПРИЛОЗИ ТИХОМИРА Р. ЂОРЂЕВИЋА У ЧАСОПИСУ *ANTHROPHYTEIA* ФРИДРИХА С. КРАУСА

Тихомир Р. Ђорђевић је у неколико бројева часописа *AnthrophYTEia* објављивао разноврсне прилоге, представљајући, између осталог, грађу опсцене тематике, било да је материјал прикупљао сам (*Zum Sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien, Erzählungen Moslimischer Zigeuner aus dem Moravagebiete in Serbien, Schwiegerwäterliche Zeitehe und Hausgemeinschaft bei den Serben*), приређивао записе других сакупљача (*Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatirović*) или су се његови коментари налазили у функцији увода у публикавање прикупљеног материјала (*Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben*). У раду ће бити представљен преглед ових Ђорђевићевих радова, издвојени фолклорни жанрови у којима је представљен опсцени материјал, а нарочита пажња биће посвећена анализи приповедака и кратких говорних творевина (систематизација, принципи класификације, приређивања, однос према интернационалним индексима мотива и типова приповедака и слично.)

Кључне речи: фолклор, еротски фолклор, приповетке, кратке говорне форме, Тихомир Р. Ђорђевић, *AnthrophYTEia*.

Во неколку броеви на весниикот *Антропифитеја* (*AnthrophYTEia*), Тихомир Р. Ђорђевић објавувао различни прилози, при тоа презентирајќи го, меѓу другото, материјалот со опсцена тематика без разлика дали тој сам го собирал (*Zum*

¹ danijela.popovic.nikolic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта Теренска истраживања усмене традиције југоисточне Србије (Огранак САНУ у Нишу).

Sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien, Erzählungen moslimischer Zigeuner aus dem Moravagebiete in Serbien, Schwiegerwaterliche Zeitehe und Hausgemeinschaft bei den Serben) или пак ги уредувал белешки на други собирачи (*Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatirović*) или неговите коментари биле во функција на воведување на објавувањето на собраниот материјал (*Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben*). Во овој труд ќе биде даден преглед на овие статии на Ѓорѓевиќ, ќе бидат издвоени фолклорните жанрови во кои е застапена опсцената лексика, а посебно внимание ќе се посвети на анализата на приказните и кратките говорни креации (систематизација, принципи на класификација, приредување, ставови кон меѓународни индекси на мотиви и типови приказни и слично).

Клучни зборови: фолклор, еротски фолклор, приказни, кратки говорни форми, Тихомир Р. Ѓорѓевиќ, *Антропологија*.

Бројни осврти на научноистраживачки рад Тихомира Р. Ѓорѓевића, усаглашени су у процени неговог изузетног значаја за проучавање српског фолклора и историје културе. Несумњиво неуједначени по квалитету, али свакако прецизним, поузданим и заинтересованим истраживачима фолклорних феномена подједнако важни и незаобилазни, негови радови сведочили су о интересовањима за разне области проучавања народног живота и културе. Ѓорѓевић припада групи оних истраживача које одликује упућеност у научна достигнућа и парадигме свога времена. Са тим у вези може бити и чињеница да је он и један од оних наших научника који се нису затварали у локалне научне кругове ни професионално ни приватно, сарађујући и дружећи се са истраживачима који су се најчешће бавили фолклористиком уопште. Са једним од нѝх, Фридрихом С. Краусом, аустријским етнологом, започео је сарадњу у периоду у коме је још као професор алексиначке гимназије основао и уређивао *Караџић*, први српски фолклористички часопис. Негов супрежник, како

му се обраћао, радовао се покретању такве публикације и у свесрдно подстицао напоре младог српског научника. У годинама које су долазиле, њих је двојицу чекало привржено и искрено пријатељство, интензивна сарадња, али и изазови који су доводили до неразумевања и замерки (на основу преписке у Легату Тихомира Р. Ђорђевића у Народној библиотеци Србије, ТРБ Р6264)³. Краус је био посвећен изучавању фолклора народа који је живео на територији Босне и Херцеговине и Србије. Рођен у селу поред Славонске Пожеге, докторирао класичну филологију у Бечу, касније прикупљао и проучавао фолклорну грађу, био је оснивач и уредник часописа од којих је *Антропофитеја* најпознатија и најзначајнија у научном свету који проучава еротско и скатолошко (Хамершак 2013/2015, Хоер 2008). Будући особом која се никако не би могла звати конформистом, Краус је често био у прилици да са мање или више разлога долази у сукобе са фолклористима који су могли утицати на промоцију и рецепцију онога што је радио. Бројни проблеми и неприхватања резултирали су, између осталог и занемаривањем Краусових постигнућа у области проучавања фолклора⁴, па се може рећи да су о њему до половине 20. века, на просторима Балкана, писали углавном специјалисти за област еротике у фолклору и, ређе, историчари књижевности (видети нпр. Хорват, Јоковић 1992). Приређивач Краусове збирке еротских и скатолошких приповедака

³ Увид у ове проблеме у њиховим релацијама, као и у друге веома важне податке који су расветљавали поједина недовољно јасна места на која сам у истраживању наилазила, омогућен ми је захваљујући несебичној помоћи др Биљане Сикимић, научног саветника Балканолошког института САНУ, која ми је уступила изводе из архивске грађе и део преписке између Крауса и Ђорђевића. Искрено сам јој захвална.

⁴ Видети и: Врховац 1886; Берг 2009: 107, 101-103.

објављених у *Антропофитеји*, Душан Иванић тумачи овакав статус аустријског фолклористе трима чињеницама: природа склона нервозним и неумереним полемикама, постављање и спровођење нове методологије која је показивала његову „неосетљивост за заводљивости романтизма у фолклору” и политичко-националне околности: био је аустријски поданик, немачког матерњег језика, Јеврејин, заинтересован за народни живот на територијама ка којима је бечка влада, која га је у истраживање послала, имала претензије разноврсног карактера (Иванић 1984: 422-423)⁵. Посвећујући други том *Фолклорног еротикона* управо њему, неправедно и „незаслужено заборављеном европском научнику”, Флорентина Бадаланова истиче да је реч о „најталентованијем истраживачу етнокултурних параметара *Vita sexualis* у контексту европске цивилизације” (Бадаланова 1995: 10). У новије доба, приређивач руског издања Краусове збирке еротске прозе сврстава његов корпус у исту раван са збиркама Руса Александра Афанасјева и Украјинца Владимира Хнатјука (Бессмертных 2009: 5). Његова *Антропофитеја*, првобитно дефинисана као годишњак за истраживања историје развоја полног морала, касније као годишњак за етнологика, фолклористичка и проучавања историје културе сексуалности, поред претходница и савременица у часописима *Криптадија* и *Традиција* (касније преименована у

⁵ Овај контраст истакао је и Вид Вулетић Вукасовић у *Босанској вили*, нешто другачијим дискурсом: „пропутовао је кроз источну и средњу Босну, Херцеговину, и страном кроз Далмацију... забележио око 60.000 стихова и више од 200 прича, имао идеју да направи велики југословенски зборник... ћуди је осорне, правдиве и немирне, жесток је и напрасит, али се свесрдно прилагодио народу... има добријех присташа у младоме нараштају а конзервативци му се опиру ал иза ђошке.” (Вулетић Вукасовић 1887: 8).

Прилози фолклорној еротици, Бадаланова 1995: 14), књиге *Biblioteka Scatologica* и сличних других, представља изузетно значајну одредницу у још увек само замишљеном речнику фолклорне еротике народа Европе и света. Покренута је 1904. и објављивана без прекида до 1913. године. У њој је, поред научних студија, објављивана и разноврсна грађа еротског и скатолошког карактера, припадајућа усменом доминантно, али и писаном фолклору. Може се рећи да су њене претходнице, али и она сама, сведочиле не толико о пробуђеном интересовању научног света за манифестације полног живота, за опсцену реч или опис опсцене акције у различитим жанровима – таквог је интересовања било у свим токовима развоја цивилизације, колико о томе да је друштвено-историјски контекст томе ишао у прилог. Нека на овом месту буде поменут само изузетно виталан правац у култури и уметности који је славио чулно, слободно, декадентно и гротескно: естетике у Британији, декаденти и симболисти у Француској: од Оскара Вајлда, Бодлера, Џејмса Мек Нил Вистлера и Обри Брдслија, (на пример, његове илустрације Аристофанове *Лизистрате*). Рад Фридриха Крауса свакако је непосредно повезан са епохом у којој снажи антисемитизам, јача еманципација, зачиње се и развија наука о сексуалности (Бурт 2009: 9)

Колико је Краусово настојање да лист овакве садржине покрене и одржи било прихваћено у научним круговима сведочи, макар посредно, барем неколико имена антрополога, психолога, фолклориста, етнолога и културних историчара који су били чланови редакције или сарадници: Франц Боас, Алфред Адлер, Зигмунд Фројд, Владимир Хњатјук, Ђузепе Пјетри, Јан Коштиал и други. Уреднику *Антропофитеје* слали су своје прилоге и истраживачи са територије Србије: поред Тихомира Р. Ђорђевића, веома активан био је правник Александар Митровић, сам или у коауторству, затим Јелица Беловић Бернаджиковска, која

је прилоге објављивала под псеудонимима *Љуба Т. Даничић*, *Млада госпоја Ана* и Радован Космајац. Под псеудонимима су објављивани и Ђорђевићеви текстови. Чињеница да је сваки од радова Ђорђевић објавио под псеудонимом, могла би бити подлога закључивању о ауторској опрезности и потреби да не открије сасвим свој идентитет. Томе би у прилог ишле и природа часописа и његова доследност. Међутим, оно што овакве закључке може релативизовати свакако је Ђорђевићева пракса да своје радове потписује иницијалима *ТРЂ, Т., Др Т.* То је било карактеристично за његове раније радове у нпр. часопису *Караџић* (видети: Ђорђевић 2018: 250, 278, 279; број 12, за годину 1899; *Босанска вила* 1894, 1, 2, 30) и касније, у прилозима различитим часописима (*Српски књижевни гласник*, *Етнологија* и слично).

Ђорђевићеви прилози *Антропофитеји* сврставају се у различите облике презентације резултата научноистраживачких активности:

1. приређена грађа са кратким уводима (*Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben gesammelt von Vuk Stefanović Karadžić/ Еротске и скатолошке пословице и изреке прикупљене Вуком С. Караџићем*, IV, 295–316; *Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatirović/ Еротске и скатолошке пословице*, V, 176–181).

2. прилози са архивском грађом (*Schwiegerwäterliche Zeiteche und Hausgemeinschaft bei den Serben : Archiv-alische Mitteilungen/ Снохачество и становање код Срба*, 32-38)

3. студија – са записима усмене грађе као илустрацијом (*Der Geschlechtleben der Rumunen in Serbien/ Сексуални живот Румуна у Србији*, VI, 150–161)

4. публикување грађе забележене на терену (*Zum sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien/ За речник Рома муслимана; Erzählungen moslimischer Zigeuner aus*

Прилози Тихомира Р. Ђорђевића у часопису *Anthrophyteia...*

dem Moravagebeite in Serbien/ Приповетке Рома муслимана из моравске области у Србији, *Serbiche Abortschriften/* Српски натписи у тоалетима, V, 275).

Када су у питању области у чијим се оквирина креће Ђорђевић овим прилозима, јасно су уочљиве етнографија, фолклористика, посредно историја и лингвистика, прецизније лексикологија. Објављени су у I, IV, V и VI броју, дакле 1905, 1907, 1908 и 1909. године. Након 1909. године, у *Антропофитеји* није било Ђорђевићевих прилога.

У неким радовима видљиво је непосредно учешће Фридриха Крауса, било да је реч о коауторским радовима, Краусовим преводима на немачки (у једном од њих јасно је назначено да је он превео Ђорђевићев рукопис на немачки језик) или коначној редакцији, са коментарима у фуснотама.

Приређивање рукописне и штампане грађе кратких говорних облика

Erotische und skatologische Sprichwörter und Redesarten der Serben gesammelt von Vuk Stefanović Karadžić. Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatrović. Два броја *Антропофитеје* Ђорђевић и Краус обележили су приређивањем српских народних пословица. Први корпус потекао је из рукописа Вука С. Карацића, други из поновљеног и допуњеног издања Мушкаторовићеве књиге *Причте или ти по простому пословице тјемже сентенције или ти рјеченија*, објављене у Будиму 1807. године. Иако су оба прилога у основи представљала грађу опцене садржине, они нису ни припремани на исти начин нити је подела послова била иста. Могло би се очекивати да је грађу припремао Ђорђевић, а преводио Краус, што се дешавало и раније: њихова преписка потврђује нпр. да је управо Краус превео Ђорђевићеву докторску дисертацију на немачки, али и друге радове (видети нпр: Блек 1914: 71). Превод је и у овим приликама био

Краусов посао, као и пропратни коментари уз оне примере чију је семантику желео да приближи немачким читаоцима. Поред тога, у њима је (у прилогу са Караџићевом грађом) упућивао на варијанте у *Рјечнику* из 1818. г, у Вуковим *Српским народним пословицама*, као и на грађу прозну и паремиолошку у претходним бројевима *Антропифитеје*. Важније од тога јесте, међутим, податак да је управо Краус приређивао Вуков рукопис, будући да у напомени преводиоца сам о томе говори (издвајање прозне грађе и клетве, избор из постојећег корпуса мотивисан поновљеним варијантама). То потврђују и информације о типовима Вукове редакције (измењене речи, дописивање и одбацивање варијаната и слично). Учешће Т. Р. Ђорђевића у овом прилогу подразумевало је писање уводне речи и, вероватно, упознавање Крауса са поменутом Вуковом заоставштином. Он је у уводу упутио на неколико основних чињеница које су се тичале Вуковог односа према опсценим речима (статус опсцене у *Рјечнику* 1818, проблеми и измена статуса у *Рјечнику* 1852) користећи прилику да покаже и свој став према лицемерном и по науку штетном моралисању: цит: „против Вука се подигла велика галама... тако да је био принуђен ... да ... испусти све речи и обрте које би чедног читаоца могле подсетити да је полно биће и да је зачет у греху родитеља” (Ђорђевић 1907: 295). Његов допринос припреми овог прилога огледао се и у изношењу података о његовом архивирању, посебно у опису рукописа. Поред напомена формалне природе (припадност архивској целини, број листића), истакао је и неке поступке које је Вук примењивао обрађујући записе: недоследно записивање опсцених лексема у целини и употребу тачака и звездица уместо изостављених слова, уписивање целих речи, уписивање целих речи, па прецртавање и накнадно додавање замена. Занимљив је уочљиво различит однос према квалификацији усмених жанрова који су ушли у поменуто

грађу. За разлику од Ђорђевића који читав корпус готово класификује као изреку, Краусов однос према терминологији умногоме је рељефнији: у корпусу препознаје пословице (*Sprichwörten*), изреке (*Redensarten*), клетве (*Bannspruch*), поскочице и опscene приче (*scatologische Erzählung*), иако се не може рећи да их увек употребљава коректно.

Нешто другачије подељени су послови приликом приређивања избора из Мушкатиновићевих пословица јер, судећи по коментарима, овога пута Ђорђевић је изабрао грађу, написао увод, Краус преводио, а заједно су, Ђорђевић доминантно, уносили белешке и коментарисали записе. Прилог је објављен у рубрици *Beiträge zur Paroemiologie*. Осврћући се у уводу на основне податке о Мушкатиновићу, његовом животу и раду, истичући посредно значај Мушкатиновићевих издања, бечког и будимског (рецепција у науци, преузимања Добровског и Караџића), српски етнолог посвећује неколико реченица избору који приређује. Критеријум према коме је из Мушкатиновићевог поновљеног и допуњеног издања из 1807. издвојено 56 записа свакако је, пре свега, њихова тематика – одговарају публикацији каква је *Антропофитеја*. Управо у вези са природом часописа је и поступак који Ђорђевић примењује када су у питању измене извршене у Мушкатиновићевом тексту: опscene речи које су у примарном извору биле редуковане, представљане цртицама и тачкама, у избору се представљају без редукације и целовито. Треба напоменути да приређивачи нису на томе и остајали: интервенисано је у тексту и онда када разлога за то није било, углавном елиминацијом дијалекатских специфичности, али и другачије. Исто тако, према критеријуму који су сами поставили, у избору се могао наћи а није, нејасно је због чега, запис *Језа палила, а гуза платила* (Мушкатиновић 1807: 45). Сам Ђорђевић, без обзира на констатацију о страном пореклу неких Мушкатинови-

ћевих записа, истиче да су све пословице (сада користи управо термин *Sprichwörter*) праве српске, оне које је слушао из уста народа, такве или сличне.

Етнолошки прилози

Schwiegerwäterliche Zeltehe und Hausgemeinschaft bei den Serben: Archivalische Mitteilungen. Већ у једном од првих бројева часописа *Караџић Ђорђевић* је, као уредник, објавио чланак Симе Тројановића о снохачеству, а нешто касније, у десетом броју за годину 1901, и свој коментар ове појаве. У овом прилогу Ђорђевић је дао сажет опис снохачества, објашњење и неколико потврда у архивској документацији. Већ су тада били уочљиви основни правци његових истраживања: усмереност на архивску грађу и паралелно истраживање савременог стања, однос према пракси и рецепцији заједнице, терминологија и слично. У прилогу који је послао Краусу, а овај објавио у *Антропофитеји*, Ђорђевић је поновио понешто од онога што се нашло у коментару снохачества у Караџићу, али је у свој прилог унео и другачију архивску грађу коју је и представио (препис документације, преписке). Како се дешавало и у другим приликама, Краус је у фуснотама приложио своје коментаре, упућивао на одговарајућу литературу и сведочио о процесу превођења, као и о језику основног предлошка. Дотичући се проблема амбивалентног статуса ове појаве (дечаци жењени одраслим, зрелим девојкама јер се тиме, између осталог, обезбеђивала радна снага у породици; право свекра на сексуални контакт са снахом могао је изазивати, раздоре, поделе и рунирање те исте породице), српски етнолог истакао је како се не може прецизно утврдити ни распрострањеност ове појаве нити начин на који су је у заједници прихватили, али користи архивске изворе како би потврдио и њено постојање и последице. Четири документа из Државне архиве

Краљевине Србије (из 1823, 1832, 1833. и 1834. године), углавном преписке која је вођена са српским властима (кнез Милош, Јеврем Обреновић) и неким од чланова породице, представљена су у целини.

Der Geschlechterleben der Rumunen in Serbien. Одређујући североисток Србије, простор Тимочке крајине до области Мораве (са градовима Пожаревац, Зајечар, Бољевац, делимично Параћин, Деспотовац и Ресава) као просторе које насељава румунско становништво, Ђорђевић је у овој својој посебну пажњу специфичним одликама сексуалности Румуна у Србији. Већ примедба како би сваки *Антропифитејин* истраживач био вишеструко награђен уколико би се бавио проучавањем на овим теренима јер „ова деца природе не трпе никаквих стега” (превод ДПН) сведочи о његовом основном уверењу да је слобода једна од основних одлика њиховог сексуалног живота. Рад је подељен на неколико поглавља у којима се бави мање или више специфичним појавама у сексуалној култури влашког становништва: моралом, појавом стрнцања/ жокања/ жокарија, полигамијом, размењивањем жена, позицијом жене у друштву и породици из перспективе мушкарца, улози магије. Ставови и тумачења засновани су и на грађи коју је Ђорђевић сам прикупљао: нпр. непосредно позивање на боравак на овом простору и разговоре са информаторима (*кад сам прошле године био у Лукову, баба Ружа Томић рођена у Малом Извору, удата у Лукову, причала ми је о...*); дескрипције појава којима се бави подразумевају нотирање акционог, вербалног, темпоралног и других кодова: нпр. магијска пракса која се примењује за олакшавање порођаја подразумева опис активности, регистровање предмета и носилаца акције, али и вербалног израза.

Ђорђевићев прилог у рукопису на немачки је превео сам Краус, али се његове интервенције нису на томе

завршиле: у фусноте уноси своје коментаре, као и изводе из студија других аутора.

Публиковање теренске грађе

*Zum Sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien/ Za rečnik Roma muslimana Ђорђевићев је прилог познавању опсцене лексике у говору Рома муслимана у Србији. Објављен у оквиру *Антропофитејине* рубрике *Die Anthropophyteia im Sprachgebrauch der Völker* он представља сажет опис функција опсцених израза, инвектива и околности у којима се употребљавају. Ограничен корпус протумачен је на овом месту процесом заборављања ромског језика и фреквентније употребе српског, али је напоменуто да и тако сведену обимом грађу одликује разноврсност. Поред речи којима се региструју полни органи, приложено је неколико псовки, праћених коментарима који се тичу степена увредљивости, као и њихове употребе у бесу, љутњи, али и у шали. Ђорђевић истиче и оне изразе који се увек доживљавају као највеће увреде, а они се углавном односе на псовање мртвог (душе, костију, руке): „Von allen diesen Schmähungen gilt als die schimpflichste die erstangeführte: kurav te mulengjere halva! Sagt sie ein Zigeuner dem anderen, so fangen sie auch schon gleich zu raufen an.” (Ђорђевић 1905: 18). Мада је не илуструје грађом, он помиње праксу преузимања српских псовки и њиховог комбиновања са ромским опсценим материјалом. Примери су дати на ромском и немачком језику, неколико и у преводу на српски.*

Serbiche Abortinschriften. У петој књизи *Антропофитеје*, Краус је објавио и краћи запис чији је један од аутора, по свему судећи Тихомир Р. Ђорђевић. Рад је потписан на следећи начин: *Von A. G. Hauptman und Dr. T.* Будући да нам нису били доступни подаци који би омогућили прецизније податке или потпуну потврду ауторства, одређујемо га као условно јер се заснива једино на претпостав-

кама чији је темељ уобичајена Ђорђевићева пракса да прилоге потписује на различите начине, па и само почетним словом имена.⁶ Краус је објавио овај запис (он само то и јесте, будући да га чини само краћи текст, без аналитичког и дескриптивног контекста) у оквиру поглавља *Neue Beiträge zur Skatologie*. Он, поред оног који потписује сам Краус (*Von Abort in Serbien*), представља прилог скатолошкој грађи забележеној у Србији (остали записи потичу из Берлина, Минхена, Беча, Констанца, дакле, углавном са западноевропских простора. Хумористичка компонента двају стихова скатолошке тематике заснива се на игри речи којом се омаловажавају и вређају својевремени власници дела српских железница: „Навалте људи, с....е с реда/ нек се Французи наберу меда!” (синтагма *набрати меда* овде је употребљена у значењу остваривања „добити” у екскреторним материјама).

Erzählungen moslimischer Zigeuner aus dem Moravagebiet in Serbien. Тихомир Р. Ђорђевић започео је да се бави циганским фолклором почетком 20. века у оквиру рада на својој докторској тези чији је један део објављен у Будимпешти 1903. у *Mitteilungen zur Zigeunerkunde*. Већ 1901, 1902. године забележио је приповетке од Рома клинчара у Алексинцу. Публиковање бележеног материјала започео је у *Антропофитеји*, у Лајпцигу 1905, објављујући девет записа опсцених прича. За еротском прозом уследило је објављивање одабране грађе у оквиру другог дела дисертације, а тек 1933. године појавила се збирка

⁶ О овоме је већ било речи у уводном делу овог рада, али као илустрација ове неуједначености може послужити пример из *Антропофитеје V*, у коме је објавио три прилога, од којих је само један обележио својим иницијалима и научним звањем (*проф. др. Т. Р. Ђ*), док су други сажетак иницијала и дела презимена (*Др. Трђић*) и прво слово имена са титулом (*Др. Т.*)

Циганске народне приповетке која је објављена у Београду. У њој је алексиначка грађа допуњена Ђорђевићевим новим записима са других простора, као и записима његових сарадника. Из корпуса у *Антропофитеји* у збирку је ушло једино предање о постанку медведа /мајмуна. Овом збирком и формално је ромско приповедање поларизовано на своју јавну и свима доступну форму и другу, доступну веома уском кругу проучавалаца углавном заинтересованих за проблеме опсценог и сексуалности у фолклору, на приповетке „честите” и приповетке „незгодне садржине”, једне у земљи, друге у иностранству. Објављивање усмене опсцене грађе ван земље у којој је она бележена пратило је и неке друге значајније зборнике оваквог корпуса код словенских народа: Афанасјев је своје приче штампао у Женеви и у том смислу се Ђорђевићева грађа не може сматрати изузетком.

У другом броју *Антропофитеје*, Ђорђевић је објавио осам приповедака и једно предање⁷. Приповетке је одликовала жанровска разноврсност: тамо је било бајки, новела, шаљивих прича и све су припадале опсценој литератури. Етиолошко предање о девојци која затрудни бесполним путем и роди медведа односно мајмуна лишено је опсцености у изразу као и атрибуцији чина који доводи до зачећа, стварања живота у утроби жене („чиста” девојка, „без сношаја са мушким”), али се у овом избору нашло по свему судећи због чињенице да су у *Антропофитеји*

⁷ Грађа је објављена под следећим насловима (сваки је, као и основни текст, преведен на немачки): *Како је постала мечка а како мајмун*, *Како се циганин осветио жениним швалерима*, *Уцена за девојку*, *Пашина кћи и курати човек*, *Слепљени јebачи*, *Човек са два курца*, *Добро неговани курац награђује*, *Опклада за брашно*, *Како је баба исправила криву пичку*.

објављивани и прилози са тематиком чудноватог зачећа⁸ као и они из историје односа према полном животу и моралу. Није због тога необично што се из овог корпуса једино оно нашло у *Циганским народним приповеткама*.

У уводним напоменама у збирци из 1933. године Ђорђевић је оставио значајне податке о приповедањима Рома, а неки од њих могли би послужити у истраживањима усмереним ка проблемима смеховне културе и елементима о којима је Бахтин говорио поводом карневалских празника. Истовремено, оне сведоче о сачуваним елементима представа о антипонашању, а опсцено је такво чак и онда када је социјално прихватљиво: паганским обредима којима се призива и поспешује плодност, а човек штити од деловања демонских сила. И такво је функционално, пожељно и прихватљиво управо у прелазним, иницијацијским фазама рођењу, свадби или смрти, као и одређеним о кључним елементима у току годишњег циклуса (в. Ван Генеп 2005).

Ђорђевић је запазио да је опсцена проза присутна у казивањима Рома и да се она приповеда независно од структуре рецепијената („причају без завијања... и пред матерама, и пред сестрама и пред децом”, Ђорђевић 1933: 4)⁹. Овај суд умногоме подсећа на један од првих забележених судова В. Карацића о српском приповедном фонду, у некој од најранијих класификација, у писму упућеном Копитару из 1815. године: „Оне су удивителне али по већој части срамотне”. За разлику од етске перспективе, из које се овакве приче атрибуирају и номинују као слане, масне, незгодне, опсцене садржине..., емска их одређује

⁸ Видети: Краус 1904: 49, 50, 51 (*Sveti Andrija, Kako se rodijo car Konstantin, Mond und Sonenschein befruchten*)

⁹ Његов сарадник из Ђевђелије Тановић сведочи да они имају приповедака али су „све неке неукусне и слане да их човек не може ставити на хартију” (Ђорђевић 1933: 5).

другачије: Усеин Саитовић, казивач из Ниша, зове их смешним причама.

Говорећи о садржају и језику ових казивања, приређивач је напоменуо како се „све осим прве приче, [...] заједно могу као такве пронаћи и међу Србима, Бугарима и Турцима, тако да оне садрже премало или ничег битног за стари цигански народни живот”. Ђорђевићеву грађу из *Антропофитеје* углавном одликују интернационални мотиви и приповедни типови. Тако се у бајци о удаји пашине кћери запажа тип АТ 513, 514 - *необични јунаци помажу јунаку да се испуне услови које поставља краљ* (Аарне, Томпсон 1961: 181-184). Овде је реч о условима за добијање пашине кћери за жену. Њему је придружен и делимично модификован тип АТ 653 (*The four skillful Brothers*, Аарне, Томпсон 1961: 228). Приповетку о спљеним љубавницима одликује спој такође модификованих типова 1391 и 1359б (Аарне, Томпсон 1961: 404, 414). Основу новеле о освети жениним љубавницима чини неколико типова модела трикстер изненади противнике (1358, Скривање љубавника 1359а, Скривени љубавник откупљује слободу од онога ко га открива 1358а, муж налази љубавника у жениној соби, туче га или одреже интимне делове тела 1359б, Аарне, Томпсон 1961:403-404). Поред поменутих типова и мотива, у причама се региструју и мотиви који одликују опсцене жанрове уопште: мотив велике невесте, сексуални контакт са наивном и неискусном девојком, опкладе и преваре у вези са полним чином и слично.

Све примере одликује употреба опсцене лексике, чак и онда када се лексеме не користе у сексуалној конотацији: нпр. јунак кажњава љубавника одсецањем полног органа и приповедач орган одређује ласцивним обликом. Такви су готово доследно и у насловима прича, који су вероватно накнадна Ђорђевићева интервенција. Њима се обележавају гениталије, разне варијанте полног контакта

(између мушкарца и жене, мушкарца са мушкарцем – оног који се доживљава као прихватљив и онога који то, на основу обликовања у причама – није). За разлику од контакта мушкарца и жене, истополно општење у причама је у функцији кажњавања и понижавања актера недозвољених сексуалних релација: муж најми слугу да казни љубавнике своје жене, који посао обави тако што их сексуално употребљава након што их превари и онемогући опирање. Сексуалност која није прихваћена или због које су актери кажњени или преварени јесу и прељубништво или похотљивост која се испољава ван релације мужа: неверница бива кажњена одсецањем језика, промискуитетна жена поверује да ковач има два полна органа, један активан црвени, други пасиван црни.

Опсцена лексика одређује екскреторне акције и њене производе и нуспроизводе: велика невеста урином покреће воденични точак, јунакиња избацивањем гасова спречи извршење тешког, немогућег задатка бројања стидних длака и слично.

Поред лексике, опсцено се дотиче и фабуле: главни актери углавном се налазе у ситуацијама које подразумевају употребу полних органа у различите сврхе (задовољење нагона, сексуалност у вези са зачећем и рађањем, тежак задатак).

У складу са архаичном гротескном представом људског тела, неки актери ових прича имају полне органе великих размера: невестин је такав да му се као једини компатибилан јавља мушки који се превози свим колима из вароши па ни на њих не стане цео него остатак који се вуче за колима поједу пси; јунаци полним органима млате жир, орахе, омотавају планину или једним ударцем свале 40 стабала. Гротеска се јавља и у ситуацијама које су, заправо, обмана (два полна органа које има ковач). У овај сегмент карневалског света укључује се и појављивање

црног Арапина на чијим се златним зубима пеку одсечени језик прелјубнице и полни орган њеног љубавника.

Древна паралелна слављења и унижења божанства која су утицала да се „напоредо с култовима и обредима појављују и њихови пародични двојници” (Самарција 2004: 55) условила су појаву одговарајућих усменокњижевних облика у којима је узвишено, високо, пристојно, чисто, преобраћено у ниско, приземно, непристојно и прљаво. Класични жанрови добијали су своје неваљале двојнике. У корпусу Тихомира Ђорђевића, нарочито су уочљиви процеси пародирања сижејног типа АаТХ 514: кренувши у просидбу, пашин доглавник сусреће двојицу необичних људи који му постају сапутници и помагачи у решавању тешких задатака. Сапутници из поменутог типског сижеа имају необичне способности – померати дрвеће из корена, савијати, дахом покретати млин... у ромској пародији постају необични на други начин: једног од њих одликује полни орган предимензиониране величине и чврстине – млати орахе њиме; другог способност да поједе и попије огромне количине хране (овакав облик прождрљивости јавља се и у озбиљној, класичној варијанти овог и неких других типова бајке). Тешки задаци које пред просце поставља невестин отац у складу су са њиховим способностима: сношај са 40 девојака, зачеће и рађање мушке деце. Они су подједнако тешки и неизвршиви и за обичног јунака из света бајки, али, за разлику од класичног жанра, овима се захтевају потенција и плодност, њих проверавају и према њима уређују достојност просца.

У функцији глорификације полног (посредно, могло би се посматрати и као манифестација подстицања плодности) јесу и неки од поступака који се могу и симболички посматрати: градацијом се обликује довољно добар полни орган од једног, другог до трећег актера, он је све већи, као да расте, све док не буде одговарајући за сексуални контакт.

Прилози Тихомира Р. Ђорђевића у часопису *Anthrophytea*...

У вези са принципом отвореног тела које је део природе јесу и алегорије у приповеткама... тело-природа (коњ - мушки полни орган; њива - женски полни орган), (овце - женски полни орган; топ - гасови). Бројање стидних длака у вези је са магијским текстовима у басми и демонолошком предању.

Да се слављење живота не тиче једино поступка спуштања на „оно доле које оплођује, зачиње и рађа” (Бахтин 1978) сведоче и две приче у којима циљ активности јунака није сексуално зарад задовољења нагона и плодности већ има за циљ добијање хране, преживљавање и наставак живота.

Мада је реч о прилозима који нису имали запаженијег одјека у српској науци и култури у времену у коме су објављивани, о њима се може говорити као вишеструко значајним. Пре свега, они представљају, поред много богатије Краусове збирке опсцених (еротских и скатолошких) прича – објављене на српском и старањем приређивача Душана Иванића, допринос објављивању усмене грађе бележене на просторима које је насељавало и српско становништво. Подсећамо да је прозна Вукова грађа у рукописима, али и други записи – Вука Врчевића. Из фонда Етнографске збирке САНУ неки записи штампани су у изборима, у мањем броју или у часописима тешко доступним (*Криптадија* нпр). За разлику од опсцене поезије, која је објављена у више наврата (између осталог и у издању САНУ у оквиру едиције *Српске народе њјсме из необјављених рукописа Вука Караџића*), проза је остала по страни. Осим тога, Ђорђевићеви записи допуњују и исто тако помало занемарену прозну приповедну грађу Рома са територије Србије. Најзначајнији су, ипак, као прилог проучавању еротске културе српског, ромског, румунског становништва које је живело и живи на територији Србије. У њима су нотирани кључни проблеми проучавања опсценог са аспеката више друштвено хума-

нистичких наука: номинације полних органа, полних активности, рецепције исказа у формалном и семантичком пољу – као именоване или алузивне структуре, реакција друштва забраном, смехом, прихватањем и тако даље. Истовремено су и подстицај на уређивање рукописа, приређивања и објављивања како архивске тако и рецентне еротске фолклорне грађе. За потребе научних истраживања, без забрана и ограничења, без цензуре.

ЛИТЕРАТУРА

- Аарне, Томпсон 1961: A. Aarne, S. Thompson, *The types of the folktale: a classification and a bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, Academia scientiarum Fennica.
- Бадаланова 1995: Ф. Бадаланова, От съставителя, *Фолклорен еротикон*, 2, София, 10–16.
- Бахтин 1978: М. Бахтин, *Стваралаштво Франсоа Раблеа и народна култура средњега века и ренесансе*. Нолит: Београд.
- Берт 2009: Р. Л. Берт, Фридрих Саломо Краусс (1859–1937) автобиографические сведения и документы по библиографии фольклориста, литератора и сексолога, Фридрих С. Краусс, *Заветные истории южных славян*, Ладомир, Москва, 7–135.
- Бесмертных 2009: Л. В. Бесмертных, От составителя, у: Фридрих С. Краусс, *Заветные истории южных славян*, Ладомир, Москва, 5.
- Блек 1914: George Black, *A Gipsy bibliography*, Edinburg University Press, London.
- Ван Генеп 2005: А. Ван Генеп, *Обреди прелаза*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Врховац 1886: R. Vrhovac (Rad. V.): Dr. Friedrich S. Kraus pred sudom znanstvene kritike. *Стражилово* (Novi Sad), 2(1886) 11, str. 374–376; 12, str. 406–410; 14, str. 466–472.
- Вулећић Вукасовић 1887: В. Вулећић Вукасовић, Двије на палок, *Босанска вила*, 1, 8.
- Ђорђевић 1905а: (Т. Р.Ђорђевић) Dr Trdjić, Zum sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien, *Anthropophyteia*, II, 17–18.

Прилози Тихомира Р. Ђорђевића у часопису *Anthrophyteia*...

- Ђорђевић 19056: (Т. Р. Ђорђевић) Dr Trdjić, Erzählungen moslimischer Zigeuner aus dem Moravagebeite in Serbien/, *Anthropophyteia*, II, 154–172.
- Ђорђевић 1908а: (Т. Р. Ђорђевић) Dr Trdjić, Schwiegerwäterliche Zeltehe und Hausgemeinschaft bei den Serben : Archivalische Mitteilungen, *Anthropophyteia*, V, 32–38.
- Ђорђевић 1908б: (Т. Р. Ђорђевић) А. G. Hauptman und Dr. Trdjić, Serbische Abortinschriften, *Anthropophyteia*, V, 275.
- Ђорђевић 1908в: (Т. Р. Ђорђевић) Prof. Dr. T. R. Gj. Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatirović, *Anthropophyteia*, V, 176–181.
- Ђорђевић 1909: (Т. Р. Ђорђевић) Dr. Trgjić, Der Geschlechtleben der Rumänen in Serbien, *Anthropophyteia*, VI, 150 – 161
- Ђорђевић 1907: (Т. Р. Ђорђевић) Т. R. Gj., Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben gesammelt von Vuk Stefanović Karadžić, *Anthropophyteia*, IV, 295–316.
- Ђорђевић 1933: Т. Р. Ђорђевић, *Циганске народне приповетке*, Београд.
- Иванић 1984: Ivanić, Dušan, Pogovor, u: *Mrsne priče: erotska, sodomijska i skatološka narodna proza*, prikupio, izdao i komentarisao Fridrih S. Kraus. Beograd: Prosveta, 421–446.
- Краус 1904: Friedrich S. Krauss, *Südslavische Volksüberlieferungen*, *Antropophyteia*, 1, 1–506 (Wunderbare Empfängnis ohne vorangegangenen Beischlaf, 47–50)
- Краус 2012: Friedrich S. Krauss, *Tausend Sagen & Märchen der Südslaven*, Salzwasser Verlag, Paderborn.
- Мушкатиновић: J. Мушкатиновић, *Причте илиги по простому пословице тјемже сентенције илиги рјеченија*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Самарџија 2004: С. Самарџија: *Пародија у усменој књижевности*. Београд: Народна књига.
- Хамершак 2013/2015: М. Hameršak, Krauss, Friedrich, Salomo, *Hrvatski biografski riječnik*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža (elektronsko izdanje), <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10944>, 20. 5. 2019.

Данијела М. Поповић Николић

Хорват, Јоковић 1992: Р. Horwath, М. Joković, *Friedrich Salomo Krauss (1859-1938)*, Institut za jugoslovenske književnosti i opštu književnost, Beograd: Joković, Inc.

Хоер 2008: *Lexikon deutsch-jüdischer Autoren*, Band 16: Lewi-Mehr, Red. Renate Heuer, Saur München.

Рукопис: преписка Краус-Ђорђевић у: Народна библиотека Србије, Легат Тихомира Р. Ђорђевића, ТРБ Р6264.

Danijela M. Popovic Nikolic

CONTRIBUTIONS OF TIHOMIR R. DJORDJEVIC IN THE JOURNAL *ANTHROPOPHYTEIA* BY FRIEDRICH S. KARUS

Summary

In several numbers of *Anthropophyteia* newspapers, T. R. Djordjevic was published various contributions, representing, among other things, the material of obscene topics, whether the material was collected (*Zum Sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien*, *Erzählungen Moslimischer Zigeuner aus dem Moravagebiete in Serbien*, *Schwiegerwaterliche Zeitehe und Hausgemeinschaft bei den Serben*), arranged the records of other collectors (*Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muškatirović*) or his comments were in the function of introducing the publication of the collected material (*Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben*). This paper presents an overview of these Djordjevic works.

Key words: folklore, erotic folklore, stories, short voice form, T. R. Djordjevic, *Anthropophyteia*.

Ана Р. Савић-Грујић¹ УДК 811.163.41'373.23(491.11 Сврљиг)
Институт за српски језик САНУ² 811.163.41'373.612.2
Београд

НЕГАТИВНЕ МЕТАФОРЕ У КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ ЧОВЕКА

У овом раду представљена су метафоричка именовања човека у говорима сврљишког краја, заснована на негативним физичким особинама. Корпус чини више од 130 лексема, до којих се дошло тренским истраживањем на основу *Упитника за прикупљање антропографске лексике*. Циљ истраживања јесте да кроз призму метафоричких именовања, насталих путем асоцијативне идентификације, успоставимо везу између човека негативних физичких особина и различитих ентитета из његовог окружења.

Кључне речи: метафоричка именовања човека, негативне физичке особине, сврљишки крај, призренско-тимочка дијалекатска област.

Во овој труд се претставени метафоричките именувања на човекот во говорите на регионот Сврљиг врз основа на негативни физички карактеристики. Корпусот се состои од повеќе од 130 лексеми, кои произлегоа од теренско истражување базирано врз *Прашалникот за собирање на антропографска лексика*. Целта на истражувањето е преку призмата на метафоричките именувања, создадени со асоцијативната идентификација, да се воспостави врска помеѓу човекот со негативни физички карактеристики и различни ентитети од неговата околина.

¹ anasavic81@gmail.com

² Прилог је настао у оквиру пројеката „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министерство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Клучни зборови: метафорички именувања на човекот, негативни физички карактеристики, регион Сврљиг, призренско-тимочка дијалекатна област.

У филологији се последњих деценија све више пажње посвећује проучавању фигуративних вербалних средстава карактеризације човека, међу којима примарно место заузимају метафоре. Метафоре су веома распрострањене и забележена у свим доменима човекове стварности. Оне представљају сложени феномен који у себи обједињује фигуративни и когнитивни инструментални потенцијал за изражавање знања о свету (Мушникова 2011: 114). Као сегмент националне језичке културе метафоре су условљене присуством општих законитости мишљења и механизмима поимања стварности говорника (Мушникова 2011: 119).

Бавећи се лексиком којом се означава човек специфичних физичких особина у говорима сврљишког краја,³ приметили смо да је велики број речи настао метафоризацијом према различитим ентитетима из човекова окружења. Овом приликом у фокусу наше пажње нашла су се метафоричка именована индукована негативним особинама човека која се манифестују у спољашњем виду.

Анализу заснивамо на корпусу који чини више од 130 лексема, до којих се дошло тренским истраживањем на основу *Упитника за прикупљање антропографске лексике*. Циљ нашег истраживања јесте да кроз призму метафоричких именовања насталих путем асоцијативне идентификације, успоставимо везу између човека негативних физичких особина и различитих ентитета из његовог окружења.

³ В. *Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ* (Савић-Грујић 2017).

Прикупљена грађа сагледана је кроз 24 домена који се односе на: главу, косу, тен, чело, очи, трепавице, образе, уши, нос, уста, зубе, вилицу, браду, бркове, врат, руке, прсте, рамена, груди, кукове, ноге, лепоту, општи физички изглед и здравствено стање.

У оквиру ових домена налазе се 63 лексичко-семантичке групе (ЛСГ). Свака лексичко-семантичка група садржи одрђени број метафоричких именована за означавање човека који има неки телесни недостатак или какву другу физичку особину коју говорна заједница оцењује негативно.

1. глава (4⁴ ЛСГ / 26⁵): Особа велике главе (4⁶) (*тíквa*, *црѣпња* 'земљани суд за печење хлеба',⁷ *чутурáн* 'чутура: дубока дрвена посуда у којој се ситни паприка', *шинíк* 'дрвени округли суд за жито'); Особа мале главе (10) (*Кинéз*, *коштáн* 'орак', *лисíца*, *мајмún*, *невесту́лка* / *невесту́лка* 'ласица', *песни́чка*, *пуљоглáвка*, *пуљоглáвац* / *пуноглáвац*, *ца́царка* / *цацáрка* 'врста мале тикве', *иу́ћур* 'врста мале тикве'); Особа округле главе (11) (*булувáн* 'велики округао камен' *во́л*, *гло́бус*, *лубени́ца*, *печѣнка*, *солени́ца* 'посуда у којој се држи со', *тíквa*, *црѣпња*, *чу́тура*, *чутурáн*, *шинíк*); Особа шпицасте главе (1) (*кесѣр* / *кисѣр* / *ћесѣр*).

2. коса (9 ЛСГ / 23): Особа бујне косе (3) (*бу́нцула*

⁴ Број лексичко-семантичких група у оквиру једног домена.

⁵ Укупан број метафоричких именована у оквиру домена.

⁶ Број метафоричких именована у оквиру дате лексичко-семантичке групе.

⁷ Код метафоричких назива чија семантика није довољно јасна, дата су значења према *Тимочком дијалекатском речнику* Ј. Динића, *Речнику тимочког говора* Љ. Рајковића Кожељца и *Речнику села Каменице код Ниша* В. Јовановића, који представљају шира подручја у која се делови сврљишког краја укључују као периферија.

’корпа полулоптастог облика исплетена од прућа или павити’, *мечка*, *трмка* ’врста кошнице исплетене од прућа’), Особа дуге косе (2) (*битлес* ’који има фризуру попут чланова музичког бенда Битлси’, *кумита* ’четник, разбојник, одметник’), Особа без косе (1) (*печénка*), Особа црне косе (5) (*гáвран / гáрван*, *Цiга*, *Циганин*, *Циганка*, *Циганче*), Особа седе косе (3) (*зáјац / зéц*, *зáјко*, *зéка*), Особа жуте / плаве косе (1) (*шúћур*), Особа риђе косе (1) (*лисiца*), Лоше ошишана особа (7) (*јáре*, *јарџи*, *козá*, *компiр*, *крáставица*, *овцá*, *овџн*), Особа неуредне косе (2) (*вéштица*, *чúма*).

3. *пут* (4 ЛСГ / 15): Особа тамне пути (6) (*Арáп*, *гáвран / гáрван*, *Цiга*, *Циганин*, *Циганка*, *Циганче*); Особа жута тена (1) (*тiквa*), Бледа особа (6) (*вéштица*, *воденичáр*, *мртaвџи / мртвáк*, *óсења / óсиња* ’вампир’, *тенџи* ’вампир’, *чúма*), Особа модра тена (2) (*мртaвџи / мртвáк*, *чивiт* ’плави прах за бојење пређе’).

4. *чело* (3 ЛСГ / 5): Особа висока чела (3) (*печénка*, *црéпња*, *чутурáн*), Особа ниска чела (1) (*мајмúн*), Особа изборана / намрштена чела (1) (*опáнак / опџнак*).

5. *очи* (3 ЛСГ / 6): Особа ситних очију (3) (*кокошкa*, *погáнац* ’миш’, *слепáк* ’кртица’), Особа буљавих очију (1) (*буљiна* ’сова’), Особа с подочњацима (2) (*мељúнка*, *мељúнко* ’меј: мех’).

6. *трепавице* (1 ЛСГ / 1): Особа без трепавица (1) (*óсења / óсиња*).

7. *образи* (2 ЛСГ / 5): Особа дебелих образа (4) (*бумбáр*, *печénка*, *свињá*, *црéпња*), Особа црвених образа (1) (*цвеклó*).

8. *уши* (2 ЛСГ / 2): Особа великих / клемпавих ушију (1) (*магáре*), Особа длакавих ушију (1) (*мајмúн*).

9. *нос* (3 ЛСГ / 4): Особа велика носа (1) (*носурóг*), Особа кукаста носа (1) (*орџл*), Особа широких ноздрва (2) (*вóл*, *свињá*).

Негативне метафоре у карактеризацији човека

10. уста (2 ЛСГ / 5): Особа великих уста (2) (*плéвња* 'зграда сеоског домаћинства у којој се чува сточна храна', *провалија*), Особа са зечјом усном (3) (*зајац / зéц, зајко, зéка*).

11. зуби (2 ЛСГ / 7): Особа великих зуба (4) (*зајац / зéц, зајко, зéка, коњ*), Особа истурених предњих зуба (3) (*зајац / зéц, зајко, зéка*).

12. вилица (1 ЛСГ / 4): Особа истурене вилице (горње / доње) (4) (*кесёр / кисёр / ћесёр* 'врста дрводељске алатке', *курјак, мајмун, шипанза*).

13. брада (2 ЛСГ / 2): Човек јаке браде (1) (*пóп*), Жена с брадом (1) (*мушкокоз*).

14. бркови (1 ЛСГ / 3): Човек белих бркова (3) (*зајац / зéц, зајко, зéка*).

15. врат (2 ЛСГ / 6): Особа дуга врата (4) (*зусан, жирафа, ћуран, штрк* 'рода'), Особа дебела врата (2) (*вóл, бíк*).

16. руке (1 ЛСГ / 2): Особа дугих руку (2) (*лемéz* 'грана преко пласта сена', *мотовило* 'штап за намотавање пређе').

17. прсти (1 ЛСГ / 5): Особа с кожицом међу прстима (5) (*зушче, плован, пловка, шотан, шотка*).

18. рамена (1 ЛСГ / 2): Човек широких рамена (2) (*аждаја, тéнак*).

19. груди (1 ЛСГ / 1): Човек широких груди (1) (*курјак*).

20. кукови (1 ЛСГ / 2): Жена широких кукова (2) (*кобилáча, слáмњача* 'велика навлака напуњена сламом').

21. ноге (6 ЛСГ / 18): Особа кратких ногу (5) (*кубе* 'врста плехане пећи ваљкастог облика', *пампур, трупина, трупељан* 'пањ', *тупан* 'бубањ'), Особа дугих ногу (2) (*расовача / расóмача* 'рачвасто дрво, ракља', *штрк*), Особа с деформитетом ноге / ногу (2) (*шотан, шотка*), Особа без ноге (3) (*дубар* 'пањ', *трупина, трупељан*), Особа која се гега у ходу (3) (*плован, пловка, шотан*),

Жена која њише куковима док хода (3) (*бедевија* 'кобила арапске пасмине', *плóвка*, *шóтка*).

22. *лепота* (1 ЛСГ / 4): Ружна особа (4) (*áкреп* 'шкорпија', *каракóнциула* 'црни демон', *плáшило* 'страшило', *úтвара* 'зли дух').

23. *опити физички изглед* (8 ЛСГ / 54): Особа ниска раста (2) (*Кинéз*, *петли́чко*), Изразито дебела особа (12) (*бѣ́чва* 'велики дрвени суд', *булува́н*, *бумба́р*, *буре*, *вепѣ́р*, *врѣ́ча*, *кама́ра* 'гомила саденутог сена', *медвѣ́д*, *мечѣ́к*, *мѣ́чка*, *свиња́*, *сла́марица* 'велика навлака напуњена сламом'), Изразито мршава особа (2) (*глиста*, *липсóтина*), Дебела особа ниска раста (9) (*бѣ́чва*, *врѣ́чва* 'велики дрвени суд', *ку́бе*, *пампѣ́р*, *тру́п*, *тру́пина*, *трупеља́н*, *тупа́н*, *иуба́н* 'велики дрвени суд'), Мршава особа ниска раста (5) (*врабѣ́ц*, *врапчѣ́*, *калимѣ́ро* 'пиле из цртаног филма', *комѣ́рѣц*, *штигли́ца*), Дебела особа висока раста (6) (*áла*, *би́к*, *каракóнциула*, *медвѣ́д*, *мечѣ́к*, *мѣ́чка*), Мршава особа висока раста (13) (*штрѣ́к*, *бандѣ́ра*, *врлина́* 'пречага', *грања́*, *колѣ́ц*, *лабади́на* 'мотка', *мо́тка*, *мотовило́*, *остро́га* 'ракљасто дрво које служи као мердевине', *пракља́ча* 'пљоснат комад дрвета с дршком којим се удара рубље', *притѣ́ка* 'колац за подупирање усева', *расовача́* / *расóмача*, *снопља́ча* 'мотка за преношење снопова жита'), Маљава особа (5) (*ку́рјак*, *мајмун́*, *медвѣ́д*, *мечѣ́к*, *мѣ́чка*).

24. *здравствено стање* (2 ЛСГ / 2): Тешко болесна особа (1) (*мртавѣ́ц* / *мртва́к*), Особа која се стално тресе (1) (*пити́је*).

Овако дата класификација показала је да се највећи број лексичко-семантичких група налази у домену који се односи на косу. Бројност сема на којима се заснива метафоричко именовање особе на основу косе, условила је постојање девет лексичко-семантичких група којима су обједињена 24 негативна метафоричка назива. Потенцијалне семе, садржане у појмовној вредности лексеме *коса*, јесу семе које носе информацију о: поседовању бујне косе

или о недостатку косе, дужини и боји косе, начину на који је коса обликована, начину на који се особа односи према њој и сл. Поред бројних метафоричких назива за именовање како мушких тако и женских лица, запажамо да су експресивна вредност и на њој базирана метафоричка именовања често условљена полном идентификацијом, односно традиционалним поимањем идеала телесне лепоте мушкараца и жена. Тако, рецимо, наспрам негативно квалификованих метафора *бџитлес* и *кумџта* за именовање мушкараца дуге косе, недостају метафоричка именовања женских лица јер дуга коса код жена не представља одступање од прототипа па самим тим не подлеже ни колективном вредновању. С друге стране, семом изгледа 'неочешљан, неуредан' успостављени су метафорички називи *вџштица* и *чџма* за означавање женских лица на основу њиховог немарног односа према коси и личној хигијени.

Највише различитих метафоричких именовања, чак 47, од којих се метафора *бџчва* јавља два пута, док су метафоре *медвџд*, *мџчка* и *мџчџк* забележене у три различита домена, распоређено је у осам лексичко-семантичких група у оквиру домена с доминантном семом „општи физички изглед”. Овако велики број негативно конотираних метафора заснива се на афективности коју људи имају према особама непријатног општег физичког изгледа (Драгићевић 2010: 57).

Појединачно гледано, највише метафоричких назива – 13, потврђено је у именовању мршавих особа високог раста у оквиру домена „општи физички изглед”. Поред зоометафоре *штџрк*, успостављене асоцијативним повезивањем подстакнутим семом изгледа која се односи на висину и телесни састав именоване особе, забележено је још 12 метафоричких назива којима се примарно именују разноврсни стубови, мотке и штапови различитих намена. Сви ови називи у семској структури имају диференци-

јалну сему 'танак и висок', која је и омогућила конституисање метафоричких именована човека. Издвојене семантичке компоненте указују на то да оваква метафоричка именована човека нису условљена семом колективне експресије, већ су то реалне компоненте које се тичу изгледа (Штасни 2013: 86). Међутим, значењски потенцијал ових метафоричких назива укључује и семантичку компоненту 'непријатан изглед' засновану на семи колективне експресије, која представља афективни слој значења датих лексема и указује на однос говорне заједнице према нечему што није у складу с традиционалним естетским мерилима.

Било да је реч о реалним својствима различитих ентитета или непостојећим особинама које су резултат колективне експресије, субјекат именована проналази заједничку семантичку компоненту са човеком специфичног физичког изгледа, што на језичком плану резултира бројним метафоричким именованима. Прецизним пребројавањем установили смо да је 131 негативна метафора потврђена чак 207 пута. Најпродуктивније извориште за развој секундарних значења која се односе на човека представљају зооними (*буљина, глиста, зајац / зец, мајмун, медвед, свиња, штрк...*). Чак 52 зоолошке лексема у образовању метафора у вези са човеком оправдане су чињеницом да животиње, посебно домаће, свакодневно окружују човека и у непосредној су конкретној и симболичкој вези с његовим животом, те као такве чине важан сегмент културног, митолошког и фолклорног наслеђа српске културе (Новокмет 2016: 17). Асоцијативно повезивање се у великом броју примера (48) успоставља и са разноврсним предметима из човековог окружења (*будуван, дубар, мотовило, сламњача, трмка, шибан, шиник...*). У раду је потврђено и 9 фитонимских лексема, чије се секундарне семантичке реализације односе на човека (*компир, печенка, цацарка / цацарка,*

шућур...). Негативне колективне или индивидуалне представе о припадницима различитих народа и мањинских скупина (*Арап, Кинез, Циганин, Циганка*), верских и дрштвених организација (*ноп, кумита*) и сл. индуковале су 10 метафоричких назива. У руралним срединама, каква је и ова, сматра се да је непожељна физичка обележеност у посредној или непосредној вези с вишим силама, што се на језичком плану исказује називима који припадају семантичкој категорији демононима (Радић 2000: 893). У нашој грађи потврђено је 12 метафоричких именовања чија се заснованост темељи на некој митолошкој семантичкој мотивацији. За разлику од метафоричких именовања из других категорија, које настају из поређења са конкретним појмовима који се могу видети и описати, код ових метафора то није случај (*аждаја, ала, вештица, осења / осиња, тенџ...*).

Поред мањег броја општих метафора, познатих широм српског говорног подручја, забележене су и оне које су спецификум датог дијалекатског идиома. Увидом у коришћене речнике утврђено је да већина ових фигуративних значења није потврђена, већ је особеност колоквијалног говора. Такође, 83 метафоре су регистроване само једном, па је претпоставка да је већина утемељена на семама субјективне оцене, односно на субјективном суду испитаника. Најчешће забележене метафоре, потврђене у 5 различитих домена, јесу: *зајац / зец, зајко, зека, и мајмун*. Метафоре *зајац / зец, зајко, зека* подстакнуте су семом изгледа у којој је садржана информација о изгледу зуба, односно о сивкастој нијанси зечје длаке која је налик боји делимично оседеле косе. Иста метафоричка именовања користе се и за означавање особа са зечјом усном, где је, претпостављамо, номинација подстакнута називом телесног поремећаја. Ове метафоре немају примарно негативну вредност, већ се њихова експресивност остварује у комуникативном чину

и одраз је индивидуалног става говорника или различитих колективних културних стереотипа о непожељном физичком изгледу. С друге стране, метафора *мајмун* примарно је условљена семом колективне експресије која је заснована на бројним предрасудама о особинама ове животиње. Првенствено, пејоративно значење метафора *мајмун* произилази из фигуративног значења које се односи на неозбиљно, глупо понашање, опонашање других ради придобијања пажње и сл. (РСАНУ 1981: 782), за шта у народу постоји израз „човек кратке, мале памети”. Успостављање метафоричког назива који се односи на непожељне људске особине из домена телесног темељи се на метафоричкој асоцијацији заснованој на трансформацији апстрактно–конкретно (психичка особина – физичка особина).⁸

Тројаки су начини успостављања метафоричких именована. Првенствено, метафоричка именована подстакнута су везом по сличности између датог појма и човека специфичне телесне карактеристике која је „заснована на некој компоненти, као што су, рецимо, функција, облик, боја положај, порекло итд.” (Драгићевић 2007: 148). Значајан је и број лексема чије секундарне семантичке реализације нису утемељене ни на каквој објективној сличности са појмом именована, већ је пренос номинације условљен семама колективне експресије, базираним на представама и уверењима целе језичке заједнице. Семе колективне експресије јесу имплицитне компоненте семске структуре једне лексеме и остварују се „искључиво у секундарним значењима и само у одређеном контексту” (Драгићевић 2007: 72). На крају, успостављање појединих метафоричких именована подстакнуто је семама субјективне оцене у којима се

⁸ О различитим типовима метафоричких асоцијација в. Гортан-Премк (2004: 90–108).

одражава систем вредности дијалекатског говорника. Међутим, наше истраживање је показало да није увек могуће прецизно издвојити само једну сему која је утицала на успостављање метафоричких назива. Често семе изгледа подстичу различите вербалне асоцијација дијалекатских говорника, засноване како на субјективним ставовима испитаника тако и на социокултурним специфичностима говорне заједнице у којима су репрезентоване традиционалне животне вредности патријархалног човека. Такође, један од кључних фактора на коме се заснива успостављање метафоричких именованања јесте параметар мере, односно интензитет испољености особине. С. Ристић (2004: 130) наглашава да „оцењивање количине, мере имплицира градуелност на скали за чију се полазну основу узима норма (ординарни ниво) као централни члан”. Све што превазилази ову меру сматра се прекомерношћу те на значењском плану имплицира семе негативне експресије.

Истраживање је показало да су негативна метафоричка именованања веома распрострањена и забележена у свим доменима који се односе на човеков физички изглед. „Широка употреба метафора код којих преовладавају жива слика и широка палета конотација говори о симболичком погледу на свет, специфичном за дату лингвокултурну област” (Савић-Грујић 2017: 285). Метафорама се означава човек на основу општих телесних својстава која својом чулном појавом привлаче пажњу и подлежу општем негативном колективном вредновању. Она су подстакнута одсуством склада, симетрије, пропорције, свега онога што се у идеалу јединства и целовитости природног лика доживљава као одступање од прототипа. Поред сема заснованих на реалним особинама, све ове метафоре обавезно садрже и субјективан став говорника, „који одликује повишена експресивност исказа, и који, пре свега, има комуникативну функцију (нпр. вређање, омаловажавање и сл.) и колективну експресију која се

темељи на предрасудама, културолошким стереотипима и наивном народном знању о томе како појмови у свету функционишу” (Новокмет 2016: 293). Основа негативне метафоризације налази се у чињеници да се човек упоређује са животињама, стварима, биљкама..., што по логици ствари значи његово унижење, односно свођење на нижи степен вредности. Без обзира на то да ли се ради о урођеним или стеченим карактеристикама, односно да ли је реч о природној датости или човековом немарном односу према сопственом телу, на плану телесног то се сматра недостацима, што се на језичком плану исказује пејоративно спецификованим метафоричким лексемама.

ЛИТЕРАТУРА

- Динић 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Јовановић 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице*. СДЗб LI. Београд: САНУ и Институт за српскохрватски језик САНУ, 313–688.
- Јовановић 2007: В. Јовановић, *Додатак речнику села Каменице код Ниша*. СДЗб LIV. Београд: САНУ и Институт за српскохрватски језик САНУ, 403–520.
- Мушникова 2011: Е. Н. Мушникова, Зоометафора в языковой картине мира русского и английского языков. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. № 4 (20). С. 114–120. Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». <http://cyberleninka.ru/article/n/zoometafora-v-yazykovoy-kartine-mira-russkogo-i-angliyskogo-yazykov> 10. 3. 2019.

Негативне метафоре у карактеризацији човека

- Новокмет 2016: С. Новокмет, *Семантичка анализа лексема које означавају животиње у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.
- Радић 2000: П. Радић, Из митолошке лексике: Вирогон. *Јужнословенски филолог*, LVI 3/4, 891–900.
- Рајковић Кожељац 2014: Љ. Рајковић Кожељац, *Речник тимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- Ристић 2004: С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику: теоријске основе и нормативно-културолошки аспект*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСАНУ 1959–2010: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: САНУ.
- Савић-Грујић 2017. А. Савић-Грујић, *Антропографска лексика у говорима сврљичког краја – лингвогеографски приступ*. СДЗБ LXIV/2. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Штасни 2013: Г. Штасни, *Речи о човеку: (номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.

Ana R. Savić Grujić

NEGATIVE METAPHORS IN THE CHARACTERIZATION OF AN INDIVIDUAL

Summary

This work deals with the metaphoric denotations of an individual in the speech of the Svrlijig area, based on his negative physical traits. The corpus is comprised of more than 130 lexemes which were obtained by the research in the field, based on the *Questionnaire for collecting the anthropographic lexicon*. The aim of this research was to establish the relationship between the negative physical traits of an individual and different entities from his environment through the prism of metaphoric denotations.

Key words: metaphoric denotations of an individual, negative physical traits, the Svrlijig area, the Prizren-Timok dialectical area.

ФОЛКЛОРНА ИНВЕКТИВА: ИНТЕРАКТИВНЕ РИМОВАНЕ РУГАЛИЦЕ

Под условним термином *интерактивне римоване ругалице* (ИРР) подразумевају се две врсте вербалног двобоја, први, у коме се противник изазове да изговори неку реч на коју добије одговор римованом увредом (формулом: *Кажу/Реци:* 'то и то'), и други у коме римовани одговор следи после не противникове спонтано изречене речи или неког клишетираног питања (на пример, *Молим, Шта се десило? Колико је сати?*). У старијим фолклорним и етнографским изворима постоји релативно мали број записа ове мале фолклорне форме, вероватно због често опсценог и увредљивог садржаја, али данас се на интернету налазе обимни извори. Као фолклорни модел интерактивне римоване ругалице присутне су у фолклору јужнословенских народа у оквиру дечијег и адолесцентског фолклора, али се чују и у старијим генерацијама. Као фолклорна форма потврђене су и описане код многих народа, из различитих дисциплинарних углова, почевши од психоанализе, социологије, преко антропологије до фолклористике. Типологија римованих ругалица зависи од бројних контекстуалних параметара који у објављеним записима углавном остају непознати, а противник се вербално унижава на различите начине уз високо фреквентну употребу опсцене и скатолошке лексике (на пример: *ништа > јебо те Пишта*). Семантичка структура римованих ругалица, упркос данас прилично обимном корпусу и веома продуктивном моделу, прилично је једноставна, а своди се на снижавање социјалног статуса или потчињавање противника уз помоћ неколико стратегија које се описују у раду.

Кључне речи: инвектива, социјални статус, вербални двобој, опсцено, ругалице, интернет фолклор, дечији фолклор.

¹ biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Под условниот термин интерактивни римувани ругалки (ИРР) се подразбираат два вида на вербалниот дуел, првиот, во кој противникот е предизвикан да изговори збор на кој добива одговор со римувана навреда (формулата: Кажу: 'тоа и тоа'), а вториот е тој во кој римуваниот одговор следи по спонтано изговорениот збор на противникот или по некое клиширано прашање (на пример: *Ве молам, Што се случило? Колку е саат?*). Во постарите фолклорни и етнографски извори има релативно мал број записи со оваа мала фолклорна форма, најверојатно поради непристојната и навредлива содржина, но денес на интернет може да се најдат голем број вакви форми. Како фолклорен модел на интерактивни римувани ругалки, тие се присутни во фолклорот на јужнословенските народи во рамките на детскиот и адолесцентниот фолклор, но тие може да се слушнат и кај постарите генерации. Како фолклорни форми тие се потврдени и опишани кај многу народи, од различни дисциплинарни агли, почнувајќи од психоанализа, социологија, преку антропологија до фолклор. Типологијата на римуваниите ругалки зависи од бројните контекстуални параметри кои во објавените записи главно остануваат непознати, а противникот вербално се понижува на различни начини со висока фреквенција на користење на опсцената и скатолошката лексика (на пример: *ништа > жебо те Пишта*). Семантичката структура на римуваниите ругалки и покрај доста обемниот корпус и мошне продуктивниот модел, прилично е едноставна и се сведува на намалување на социјалниот статус или потчинување на противникот со помош на неколку стратегии опишани во трудот.

Клучни зборови: инвектив, социјален статус, вербален дуел, опсцено, ругалки, интернет-фолклор, детски фолклор.

Увод

Досадашња истраживања прагматике и текста јужнословенског дечијег фолклора имала су, измеѓу осталог за циљ и покушаје реконструкције и систематизације обичајног права у оквиру дечијих игара на основу старије али и савремене етнографске и фолклорне граѓе, и посебно

дечијих ругалица.² Истраживани су начини регулисања социјалних односа између деце, на пример, начини санкционисања побеђеног у играма, сагледани у њиховом у ареалном, временском, али и генерацијском контексту. На трагу тих радова стоји и овај прилог о *интерактивним римованим ругалицама* (ИРР) као врсти вербалног двобоја и посебној врсти фолклорне инвективе. У српској фолклористици за ову форму, за сада, нема општеприхваћеног термина за коју скупљачи фолклора бележе различите локалне називе, Тако, на пример, Драгољуб Златковић у околини Пирота бележи термине: *поклапање*, *повртушка*, *прескакање* али за примере из фолклора одраслих; а руски фолклористи користе одавно прихваћен термин: *поддѣвка*.

У овом раду биће коришћен радни термин *интерактивна римована ругалица* (ИРР), а феномену ће се приступи из угла прагматике фолклора, која се у великој мери ослања на лингвистичке увиде.

Осим код свих Јужних Словена, на чијој се фолклорној грађи заснива овај прилог, на Балкану су римоване ругалице уобичајене, на пример, код Рома и Румуна.³ Феномен дечијих римованих ругалица анализиран је како у класичној, тако и савременој руској фолклористици. Систематска антрополошка (и психоаналитичка) истраживања и студије постоје о типолошки сличном феномену фолклора афроамеричких адолесцената познатом под именом *The Dozens*, који се тумачи као 'ненасилни механизам социјалне контроле', са указивањем на постојање ритуалних вређања код многих афричких и других народа (уп., између осталог, Ејбрахамс 1962, Лефевр 1981).

² Уп. Сикимић 1998, 2013, 2015, 2016, 2019.

³ Уп. Сикимић 2019, за потврду постојања истог феномена у савременом румунском фолклору аутор је захвалан Анамарији Сореску Маринковић.

Руски фолклориста Георгиј Виноградов још почетком 20. века ругалице одређује као „дечију сатиричну лирику”, у оквиру које издваја и дечије римоване ругалице (за које уводи термин *поддевки*). Његова студија је написана из угла поетике дечијег фолклора, а настала је на релативном малом корпусу, на личној теренској грађи из источног Сибира, тадашње Иркутске губерније. У овој релативно краткој монографији налази се неколико веома важних запажања улози контекста, времена и места у дечијем фолклору: фолклор се мења у зависности од контекста (мада се одрасли могу шалити на дечији начин), ИРР су ефемерне и некада стваране *ad hoc* и резистентне на промене у времену, регионално су условљене, што ће показати и примери који следе у овом прилогу, тачније етнографски и фолклорни записи којима располажемо.

Виноградов сматра да ИРР имају за циљ да се каже нешто увредљиво уз могућност успешне риме, али нису констатација чињеничног стања. Да би се разумеле потребан је шири контекст њихове употребе, који је Виноградов посматрао на терену и закључује да се овим шалама могу преварити само неискусна деца, она која се мало друже са другом, док друштвена деца обично брзо запамте најфреквентније ИРР и она се могу преварити само новим и неочекиваним варијантама. Виноградов је присуствовао и ситуацијама у којима се ИРР претвара у вербални двобој за који је карактеристична брза размена у којој свака компонента размене служи као реплика и изазива следећи римовани стих, један или неколико њих. Виноградов је забележио један могући завршетак овог двобоја: „Да би се некако завршио овај низ претњи и обећања, неко од учесника двобоја или, ређе, неко од присутних, каже: *Печать! И больше не кричатъ!* (Виноградов 1925: 22–24). За овакве вербалне двобоје постоје посебно талентована деца, али се друга деца већином служе познатим фондом ругалица уз незнатне измене. Фолклористима су

посебно занимљиви двобоји равноправних учесника у присуству групе вршњака. Њихова је обавезна одлика дијалoшка форма, у којој римована реплика мора бити јасна и лапидарна, а низање може бити неограничено (Виноградов 1925: 25–26).

Виноградов разликује две врсте ИРР у зависности под тога да ли је дијалог спонтан или вештачки изазван: примери вештачког дијалога су доминирали у његово теренској грађи из Сибира. Иста је структура јужнословенских ИРР: кратак вештачки дијалог одликује прихватање изазова уз очекивање неке преваре и једноставна троделна структура: у првом делу је захтев за понављањем кључне речи (условно речено *мамац*), коју саговорник понови, а затим следи римована ругалица. Веза између њих је заједничка реч (изговорена у једној и поновљена у другој) за коју се ИРР везује римом. Друга врста има форму природног дијалога, елемент неочекиваности и дводелну структуру: саговорник се неочекивано улови на неку своју реч (условно *замку*), коју саговорник у реплици не понавља, али се на њу везује римом (Виноградов користи термин *зацепка*, уп. Виноградов 1025: 27).⁴ У оба случаја вербални двобој може бити настављен, а неке фреквентне лексеме – мамци из вештачког дијалога могу

⁴ Виноградов помиње и друге сличне дечије дијалoшке форме, као што су, на пример, дијалoшки текстови без риме у којима једно лице усмерава разговор, а други има пасивну улогу да понавља условну фразу или реч. Иницијативна страна предлаже: Понављај за мном „и ја”, Дијалог се води брзо тако да се преварена страна ретко зауставља на време и излети му „и ја” на неодговарајућем месту (Виноградов 1925: 27–28). Овакви текстови постоје и у јужнословенском дечијем фолклору, уп: *Ајде кажџи – / Појдо нагоре! / Кажџи и ти! / Ја кажџем: – И ја! / Па видо големо дрво! / И ја! / Па га отсеко! / И ја! / Издуби га! / И ја! / Насра се у њега! / И ја! / Искључаше га свраће. / Кажџи: И ти! / И ја! / И ти тамо?! / И ја!* (Златковић 2003: 223).

се користити и као замке у природном дијалогу (– Кажи: *молим.* – *Молим.* – Опалим те голим. / Перо! – *Молим.* – Опалим те *голим.*)

Тема вербалних двобоја важна је и у савременој руској фолклористици: Т. А. Агапкина (1998; 2000: 147–206) бави се реконструкцијом и сижеима вербалних двобоја у пролећним ритуалима источнословенских народа и посебно анализира наизменична ругања у стиховима становницима супарничких насеља, затим у типолошки слична наизменична ругања оквиру игара и свадбених обичаја. Женске ритуалне двобоје анализира и Г. И. Кабакова (1999). Прагматиком руских поскочица (*частушки*) бави се С. Б. Адонјева (Адоньева 2004: 137–194).⁵ Узајамна

⁵ У руској лингвистици у новије време развија се лингвистичка експертиза текста увреде у оквиру дисциплине *лингвокриминалистика* коју развија лингвиста Јосиф Абрамович Стернин са сарадницима (Стернин et al). Њихов покушај експертског истраживања текстова, различитих по обиму и жанровској природи, показао је да изрази који реализују комункативни циљ увреде, по правилу, преносе информацију о томе да именовано лице у својим појавама и посебно у поступцима, погледима, спољашњем изгледу, одступа од норме. Циљ таквих исказа је да се погорша емоционално стање саговорника. Негативна оцена може бити основни смисао употребљених јединица или служи да обликује њихову конотацију. Оцена је дата кроз говорников вредносни систем и зависи од непосредне ситуације општења и историјског и културног контекста. Тако и нека неутрално вреднована реч под одређеним друштвено-политичким околностима може означавати непријатеља (на пример, нека професија или етноним). Истраживачи који се баве инвективом сматрају да је констатовање одступања од норме са циљем увреде саговорника често праћено маркирањем његовог сниженог статуса. Жељени резултат се постиже, на пример, негирањем људскости именованог лица, метафоричким поређењем са бићима штеточинама или паразитима, неживим предметима и слично. Увредљиве номинације садрже информа-

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

ругања у песмама девојака и младића као и узајамна ругања целих насеља у српској народној књижевности анализира је Соња Петровића (уп. Петровић 2014: 372–385).

Интерактивне римоване ругалице у јужнословенском дечијем фолклору

У наставку ће акценат бити махом на фолклорним текстовима које су истраживачи означавали као „дечији фолклор”. Бугарска фолклористкиња Евгенија Мицева истраживала је узрасну стратификацију носилаца еротског фолклора и закључила да постоји веза између еротских тема и конкретног физиолошког стања носилаца ове врсте фолклора; индикативно је да у овом контексту не помиње дечији фолклор (Мицева 2000: 467–471). Узасни маркер од великог је значаја и за садржај и за форму ИРР: ругалице са вештачким дијалогом користе деца млађег узраста, а ИРР са замком користе адолесценти и одрасли – за њих су и данас карактеристични прави вербални двобоји пред публиком чији језички садржај није предмет овог рада.

Старија етнографска грађа не садржи много потврда овог фолклорног жанра (ИРР), па се овом прилогу у великој мери користи ауторово лично знање (аутоетнографија), као и подаци добијени анкетом међу ауторовим познаницима различитих генерација, затим подаци добијени анкетом на платформи фејсбук⁶ и подаци објављени

цију о комуникантима и могу истовремено да индивидуализују именовано лице (саговорника) али и да осветле говорников систем вредности (уп. Стернин et al 2013).

⁶ Аутор је захвалан колегиници Драгани Василијевић на драгоцену фолклорну грађу прикупљену преко њеног фејсбук налога 22.09.2014. Аутор посебну захвалност дугује колегама из Института за македонски језик „Крсте Мисирков” у Скопљу за македонске примере. Примери из града Бора Светлана

на разним интернет форумима.⁷ Фолклорна грађа презета са интернета наводи се у оригиналној ортографској форми и илуструје различите графичке поступке аутоцензурисања као и различита схватања језичког табуа на интернету.⁸ Тако добијени корпус ИРР омогућава увид у

Пирковић, из Новог Пазара Кранислав Вранић, савремени дечији фолклор града Београда Љубица Ђурић и Станислав Младеновић. Примери из Новог Сада и Београда шездесетих година 20 века, ауторова сећања.

⁷ Дубравка Валић Недељковић је анализирала начине обележавања псовки на почецима интернета у Србији (деведесетих година 20. века) када су корисници били углавном средњошколци и студенти из урбане средине. Њен закључак је био да употреба псовки зависи од типа „чет конференције“ и самог корисника, издвојила је четири типа мимикрије псовки: замена једног (кључног) или више слова звездом, употребом слова које не постоји у с/х латиници, неким другим знаком или њиховом комбинацијом. Други начин је стављање тачкица уместо целе опсцене речи или псовке. Трећи тип је употреба еуфемизама или медицинских термина. Четврти тип је употреба метатезе (Валић Недељковић 1998: 129–131). Метатеза у одређеним речима је иначе одлика савременог жаргона (на пример: *творза, ћику, рацку, чкати*) и своди се на мимикрију еуфемизма која постоји и у усменом тексту, односно на трећи тип; док су прва два типа мимикрије графички (замена слова и употреба тачкица). Графичко маркирање опсцене речи употребом тачкице има свој еквивалент у усменом говору у виду паузе. На интернету се веома користи и графички означен емотивни став додавањем емотикона (:)= ☺).

⁸ Лингвисти Марија Мандић и Љубица Ђурић у свом истраживању псовки користе грађу са сајта Вукалја!¹, користиле електронски корпус за своје истраживање псовки, али њих две не говоре о интернет фолклору, већ о интернет дискурсу (уп. Мандић/ Ђурић 2016). Њихова истраживања псовки значајна су и за разумевање фолклорних вербалних двобоја: „основна разговорна улога, тј. илокуцијско значење псовке дуел или сукоб са стварним или замишљеним саговорником, било као

његове трансформације током приближно два века: старији записи одражавају неке елементе традицијске културе и, посебно, дечијег обичајног права, док новији записи сведоче о извесним идеолошким променама (– Кажи: ограда. – Ограда. – *Марш из Београда!*), као и иновацијама у савременој материјалној култури (– Кажи: рампа. – Рампа. – *Дуне ти се штампа.*)⁹

Традиционални контекст

Интерактивне римоване ругалице су у традицијској култури биле везане за одређене узрасне, социјалне, породичне групе у којима су биле дозвољене. Фолклорни контекст овог типа ругалица Драгомир Батањац у својој монографији села Српски Свети Петар (Семпетер) у румунском делу Баната описује као „дијалог и такмичење”. По његовим сећањима, која се односе на период пре Другог светског рата, са овом игром речи деца су се, од најранијег детињства, суочавала са „зломом” старијих, али не укућана већ различитих посетилаца који су долазили у кућу нарочито за време вечерњих зимских седељки. Неки старији би натерао малишана да нешто одређено каже а када мали то изусту онда му старији на то одговори поспрдно у стиху. То се тако понавља више пута док малиша не научи неке „каже”, па онда и он захтева да његов старији партнер каже то и то. Тако временом настаје мали дијалог и такмичење „ко ће кога више намагарчити” (Батањац 1997: 542–543).

одбрана или напад, а основни перлокуцијски ефекат је вербална успостава власти над саговорником на бази сексуалности” (Мандић/Ђурић 2016: 26). Фолклорна грађа прикупљена на интернету одавно је заузела своје месту у српској фолкористици, уп. нпр. Трифуновић 2010; Шуберт 2015.

⁹ Обе потврде су данас актуелне у нижим разредима основне школе у Београду.

Сличан контекст помиње у Стеван Бугарски у код Срба у румунском делу Баната у Српском Семартону (Бугарски 2017) уз опцене примере из аутономног фолклора деце: „Као деца, ми смо, дакако крадом, обезбедивши се да нас нико не може чути, имали подругљиве опцене питалице, брзалице и песмице, које смо од старијих другара научили и млађим другарима пренели”. Његови примери и на лексичном и на морфолошком нивоу имају одлике локалног говора (*бирташ, ајгир, ди, нашо*):

Кажи ашов! – Изеш курац бирташов.

Кажи нећу. – Изеш ајгирову свећу.

Ди си га нашо? – У житу. – Шта ради? – Сиса киту.

(Бугарски 2017: 98–99)

Уз своје савремене теренске записе фолклора Пирота и околине, Драгољуб Златковић објављује и метакоментаре својих саговорника, односно метапрагматику и фолклорни контекст:

Он мене насади ако немам повртушку да га поклопим. / Оче да те насади, прејебе, поклопи. Да те зезне оче, да те намести. Тека кажемо. / Па мило ли ти је ка се с некога поклапаи? Што да ми неје мило: спуштиш му га, одма ми срце боље куца. А кад ми га спушти, стиснем си зуби. А он ако примети, каже: – Де, пољк, не стискал га гоџа, че га прецвикаш. / Прескакање и поклапање исто. Нема му се даваш, насадиш га ко квачку на полог. И мора да се оћути. / Са жене (је) ретко поклапање, неје благо како сас мужје. / Требе да се римује, да је убаво за уво. Тека га пољко накараш да ћути, ако не може боље да се сети. (Златковић 2001: 190–191).

У овим коментарима јасно је истакнута функција такмичења: побеђени мора да ћути. Ипак, вербални двобој у пиротском крају намењен је двојници одраслих мушкараца и бројни примери у иначе обимној збирци „Срамотно и погано у пиротском говору” Драгољуба Златковића (2001) иако су структурно идентични дечијим ИРР свакако не припадају дечијем фолклору, већ фолклору адолесцената и одраслих. Скоро сви примери су опсени и углавном се

своде на обављање полног акта над побеђеним или неко сексуално потчињавање, што је само један од начина вербалног снижавања његовог социјалног статуса.¹⁰

Примери из дечијег фолклора

Један од првих забележених пример ИРР објављен је у другом издању Вуковог *Рјечника* уз напомену да припада дечијем фолклору:

Петак: Пољуби мацу под репак. („реку дјеца кашто ономе који рече: петак”, Вук, Рјечник 886, s.v. *репак*)

Овај пример, као и већина старијих примера из дечијег фолклора, врђа противника снижавањем његовог социјалног статуса интимним контактом – љубљењем – у традицијској култури нечистог дела тела нечисте животиње, овде – мачке.¹¹ Случајно помињање појединих дана у недељи у савременој култури одраслих може иницирати опсцени коментар, па је тако у том смислу *петак* (’дан у недељи’) мамац за римовану реплику: *дан за метак*.¹²

¹⁰ На пример: *Буда! – Изедеш ми муда.* (Златковић 2001: 183), *Довечер у шес! – Јебал те овън мркушес.* (Златковић 2001: 183), *Осам! – Јебал те Богосав / и његови синове набили ти клинове / а његове черђе набиле ти кудеље / а његови унуци набили ти дудуци / и за куриц ме на крај повуци!* (Златковић 2001: 188), *Речи два! – Мунем ти га ја! – Речи три! – Муну ти га сви! – Речи седам! – Седнеш ми на куриц! – Седам! Куро стесам па сесам!* (Златковић 2001: 188: „Тија смо бројеви пазили да не кажемо када смо били ђаци да ни некој не зајебе.”).

¹¹ Иста формула у ругалици неприкладно обученом дечаку: *Ал си леп ко мачка под реп.* (у градовима, друга половина 20. века). У истом социјалном кругу у употреби је била паралелна ругалица ’удешеном’ женском детету: *Ала си ми лепа као шарзарена.*

¹² *Понедељак* иницира реплику: *метак за почетак*; верижно у римованом опсченом кључу термина из домена војне опреме следи питање: *Шта је било пре рата?* на које би требало одговорити: *граната.*

Дечији традицијска култура кажњава одбијање римованом ругалицом. Постоје бројне варијанте римованог ругања детету које каже: *Нећу!*

Нећу – изеш псећу мећу и лојану свећу. Ако ти је мало и од кучке сало. (Кад неко дете буде нарочито изазвано да каже „нећу”, деца му веле, Павловић 1921: 193.)

Нећу – дам ти свињску мећу. (Племетина код Приштине, саговорница рођена 1974)

У овим примерима до снижавања социјалног статуса саговорника долази нуђењем нечисте хране намењене нечистим животињама или проеком од нечисте животиње: *свињска /крмећа мећа; псећа мећа; од кучке сало*, односно екскрементима: *Водим те на брдо/изеш говно тврдо*.

Постоје и варијанте ругалице детету које каже: *Нећу!* које га свде на нечистог покојника/нечистог мртваца јер дефинишу његову симболичку смрт после које следи недолична сахрана, сахрана ван норми традицијске културе, односно скрнављење мртвог противника. Овај модел ругалице сачуван у је савременом дечијем фолклору свакако испражњеног значења. Чини се да је претња одступањем од традицијом прописаног поступања према мртвима једна од најмоћнијих како то показују и традиционалне клетве којима се умрлом човеку намењује неодговарајући статус у систему мртвих (уп. са белешку Тихомира Ђорђевића у часопису *Anthropophyteia* о „најтежој ромској псовки”: *Јебем ти мртвачку алву*, Ђорђевић 1905, уп. и Сикимић 2019). Дечија ругалица често садржи опис целог процеса скрнављења мрвог противника: после саговорникове смрти која се описује мртвачким атрибутима (’запали свећу’ и ’позове попа’) ређају се разни актери (*миш, теле, лав, баке, деке*) који скрнавље његово мртво тело (*посере, попиша, зајебава*):

Нећу: – Упалим ти свећу, позовем ти попа да те закопа позовем ти миша да те попиша/позовем ти баке да те покаке, позовем ти деке да те покеке. (Београд, деведесет године 20. века)

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

Кажи: „нећу” – Упалим ти свећу, доведем ти попа да те закопа, доведем ти теле да те посере, доведем ти миша да те попиша, доведем ти лава да те зајебава. (Јагодина, почетак 21. века)

Klinac1: „Hajde, Miki, da sakrijemo babi protezu!” / Klinac2: „Neću!” / Klinac1: „Zapalim ti sveću, pozovem ti miša da te popiša, pozovem ti popa, da te zakopa!” Pa se sad ti usudi da kažeš da nećeš. (Još u ranom detinjstvu smo naučili da se bavimo kletvama i ucenama. Setimo se samo šta smo odgovarali kada bi nam se neko usprotivio i rekao nam da nešto neće). <https://vukajlija.com/kletva-za-necu/112916>

„Neću!”, reče neko. / „Dovedem ti miša da te popiša; Dovedem ti popa da te zakopa; Dovedem ti đake da te pokake!”, odgovor. To je bila cela kletva kad sam je ja koristila :) <https://vukajlija.com/kletva-za-necu/112916>

„Neću”- upalim ti sveću, vodim te na brdo, izeš g...no tvrdo! Mi smo se svi drali u horu...:) <https://vukajlija.com/kletva-za-necu/112916>

...zapalim ti sveću / ti umri, ja neću! itd. <https://vukajlija.com/kletva-za-necu/112916>

Савремени руски антрополози урадили су типолошку анализу концепата ’неправилни мртвац’ и ’неправилна сахрана’ са примерима савремене политичке употребе и показали да чак и савремена десакрализована свест не искључује могућност коришћења концепта ’неправилне смрти’ (Морозов/Ткачук 2019). Остаје отворено питање да ли је формула из дечијег фолклора данас десемантизована? Из угла реконструкције ’фолклорног текста она свакако то јесте.

Римовану ругалицу може да иницира и нека фреквентна вербална формула, често прагматички маркирана, као што су то уобичајени поздрави или формуле које намеће лепо понашање (*Лаку ноћ*, *Молим*). На поздрав *Лаку ноћ!* дечија ругалица има римовани одговор којим се анулира добар сан вербалним слањем бува или спавањем на непогодном месту:

Лекъ нош: Дъ спиш кьту ф кош. (В. Трново, Гъбьов 1909: 62)

Laku noć! Klale te buve čitavu noć. I moje ti došle u pomoć. Dok u odžak ne zavirila, od buva se ne smirila. Dok se sa mnom ne sastala, od buva se ne rastala! (као одговор на „лаку ноћ”, при прекидању игре, Славонија, Slavonija, Jurić 1908: 275)

Лингвиста Иван Јовановић вулгаризме из низа телефонских разговора из Великог Шиљеговца (околина Крушевца) постављених на интернету анализира кроз теорију говорних чинова. Наводи пример једног разговора који садржи вулгаризме у форми *доскочица*. Њих „карактеристе рима и динамизам комуникације са саговорником” (Јовановић 2017: 90). У следећем фрагменту телефонског разговора Б. је иницијатор овог вербалног двобоја / полилога јер са друге стране учествују три саговорника, С. Стојан; Д. Стојанова супруга и З. Стојанов зет. Зет се својом репликом активно укључио у вербални двобој, по свим традиционалним правилима:¹³

Б: Стојане! / С: Молим. Б: Опалим те голим.

З: Молим. Б: Опалим те голим. З: Зубима по мудима.

Д: Куј ти дао телефон? Б: Раде. Д: Куј Раде? Б: Раде гаде, што те јебо.

У дечијем узрасту, међутим, иста кључна реч снижава противников статус, у складу са дечијим нормативним системом – нечистом храном:

Молим? – Дупе ти посолим. – Ко га соли тај га једе. – С твоја уста, с твоја црева, ти и твоја кева. (Бор, крај 20. века)

¹³ Транскрипт разговора Б. Сикимић, на каналу Јутјуб „телефонске заједанције Balkan Boys vs. Luda Baba”. Телефонско узнемиравање је трајало три године, уз уобичајени почетак узнемиравања: *Молим. – Опалим те голим*. Ови разговори садрже и друге опцене римоване ругалице, на пример: „После преузима разговор нека женска која је казала мојој жени: Ти се држи за волан, мене јебе твој Стојан.”

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

Код адолесцената реплика на исту кључну реч је опсцена, посебно кад се младић обраћа девојци:

Молим? – Опалим те голим.

Римована реплика може бити опсцена и ако девојка на позив покуша да одговори другачије:

Ој! – Јебо те мој. (Нови Пазар, седамдесете године 20. века). Или: *А? – Акнем ти га ја.* (Бор, деца крајем 20. века)

Старији записи дечијег фолклора показују да је јавно изношење персоналних стања слабости негативно вредновано у традицијској култури. У питању су стања уобичајена у свакодневном животу – глад, жеђ,¹⁴ страх, болест – али је испољавање личне слабости представљало неприлагођеност очекивањима групе (уп. Сикимић 2016, 2016). Бројни примери потврђују римовану ругалицу детету које је гладно, и вероватно каже: *Ја сам гладан*. Ова ругалица је ипак изузетак у корпусу ИРР јер нема римоване реплике са кључном речи (*гладан*) већ је у питању паретимолошка фигура: *гладан* (псл. **goldъnъ*) и *гладити* (псл. **gladiti*) или, пре, репликација инцијалног слога, нека врста анафоре. Ареал ове паретимолошке фигуре је веома широк, примери су посведочени у етнографској грађи чији ареал обухвата западну Бугарску, Славонију,

¹⁴ Право првенства на храну и пиће такође је било регулисано у дечијој традицијској култури, уп. узвиковање редоследа: *Први безец! Други безец! Трећи безец! Ником безец!* (одређивање права првенства, Нови Сад, шездесете године 20. века; о начинима одређивања првенства у реду за воду уп. Сикимић 2016: 452–453). Вербализовани захтев када се види да неко дете нешто једе: *Дај један гриз!* (Краљево, 1945), осећао се у прошлости као обавеза која се мора испунити. Данас се још може чути вербализовани захтев за сладолед, али нема нормативну снагу: *Дај један лиз!*, или неко пиће: *Дај један цуз!*

Црну Гору и Босну, па чак примере на ромском гурбетском говору из Босне.¹⁵

Кад неко каже да је гладан, кажу му: Поглади се по трбуху. (Оролик, Бабовић 1963: 89; иста формула у Васојевићима: Јелић/Јелић 1992: 101)

Глади са по мешинá. Казват некому кога тој каже, че е гладенъ. Некои казват: *Поглади са* (Гъбъов 1909: 61, Видин).

Gladi muhu po trбуhu da ti muha pitu kuha, da ti pitu maca jede, pa za peći da ti prede. (Зовко 1898: 741)

*Харунде е макха по погг те сиравел суче е плечинта! (narodski: Gladi muu po trбуu, nek ti muа pitu skuа!)*¹⁶ (Ухлик 1974: 99)

Структурно слична претходној је ругалица која такође користи паретимолошку фигуру *ита : итаке / итапови:*

¹⁵ Постоје потврде исте ругалице у стиховима гладном детету који не садрже ову паретимолошку фигуру (*гладан > гладити*), али развијају у стиховима мотив нечисте хране, тачније – нечисто припремљене хране, чији су актери овог пута инсекти (*муха, комар/комарица, буха*). Расположиви примери су са запада јужнословенске територије, уп.: *Udri muhu po trбуhu: / muha će ti posbabnuti; / a komara po kolinu: komar će ti vzplantaviti.* (Нова Гора, Курелац 1871: 239); *Jadan ti sam, gladan ti sam / kad si jadan, što si gladan / nek ti muha pitu kuha / nek ti buha pitu peče / komarica sofru меће.* (Зовко 1898: 741, запис из Сарајева); *O Ivane Kulin bane / udri muhu po trбуhu / a ženu po čelu / nek ne gre po selu. // O Ivane Kulin bane / udri muhu po trбуhu / A ženu po čelu / nek ne skita po selu.* (уместо *Kulin bane* постоје варијанте са *O Ivane golubane*, Јутронић 1951, острво Брач). Завршна формула у овим Јутронићевим примерима карактеристична је иначе за дечију песмицу о маци у којој је такође развијен мотив хране (детаљеније о вези мачке и хране у јужнословенском дечијем фолклору у: Сикимић 1997).

¹⁶ Ухликов запис ромске ругалице је преводни еквивалент са српског оригинала и не садржи паретимолошку фигуру (нити било какву другу стилску фигуру) 'гладан' > 'гладити' јер је у ромском гурбетском 'гладан' *bokhalo*, а у примеру употребљени гурбетски облик глагола *харундол* има значење 'чешати се'.

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

Шта? – Штапови за пецање, твоје дупе за кецање. (Бор, деца крајем 20. века)

Шта? – Штаке за лудаке. (Београд, данас)

Може се претпоставити да су и следећи примери ИРР из дечијег фолклора везани за сличне ситуације неприхватљивог изражавања незадовољства, физичке немоћи или страха:

Ако ти је мало, једи коњско сало. Ако ти је криво попи коњско пиво (Нови Сад – Београд, шездесете године 20. века)

Klepni krilim' pivo / da ti nije krivo / ako ti je krivo / pokislo ti mlivo. (Сарајево, Зовко 1898: 741)

Boli me glava – najedi se pilava, boli me ruka, najedi se luka. (Сарајево, Зовко 1898: 999)

У следећим примерима римована ругалица је упућена детету које тражи помоћ мајке (*Mamu! Мама!*):

Kad se deca svađaju, jedno zove mamu u pomoć, drugi mu kažu: Mati! Kobilа je v blati, dajte mi mleka, ka mo vun vleka, dajte mu sira, ka mo vun stira. (Рајек 1884: 175, s.v. pregovori)

Дете виче: Мама! Деца: Сакрио се тата из врата! (Нови Сад, шездесете године 20. века)

Марина Вицановић (2017: 192–193) се бавила психолошком функцијом псовки, а форму *досетке* анализира као пример пасивне агресије, који показује „невољност особе да открива шта ради, али она не жели отворено да искаже ту невољност”: *Шта радиши? – Серем запитачи тебе за колачи*. (пример ругалице преузет из: Марковић 1998: 72).

Дечији фолклор обилује оваквим формулативним формама избегавања одговора, типа, углавном са мотивом нечисте хране:

Колико је сати? – Прдни па ухвати!

koliko je sati - prdni pa uvati - pa odnesi tati - da ti tata vrati

Шта ради? – Чупа па сади.

Јел знате шта се десило? – Говно се обесило. // Ти си зино/зинула па си га прекинуо/прекинула. // С твоја уста, с твоја црва, ти и твоја кева. (Бор, крај 20. века и данас)

У ужим групама одраслих уобичајено је са опценим ефектом:

Где су ми пераја? – Апиш ме за јаја. (у групи спортских ронилаца у Београду)

Шта је ово? – Које? – Изеш мудро моје. (савремени Београд)

Ди си га нашо? – У житу. – Шта ради? – Сиса киту. (Бугарски 2017: 98–99)

Следећи теренски запис из белоруско-витебске области такође илуструје вербалну стратегију избегавања одговора римованом ругалицом:

– Как дела? / – агó сусрэла, таму дала!

Урбани одговор у руском градском фолклору гласи:

– Как дела? / – Пока не родила!

Овај шаљиви одговор на питање – *Как дела?* потврђују речници руског жаргона са објашњењем да је у питању „кратка реплика на питање која показује да човек не жели да се бави том темом, одбија наставак разговора” Постоји и наставак исте реплике: *Когда рожу тогда скажу. Или: Как дела? – Пока не родила, когда рожу тогда скажу!* (примери су преузети са интернета).

Без обзира на чињеницу да је ИРР као фолклорна форма исцрпно описана у руској фолклористици, међу расположивим примерима чак ни на интернету нису нађене њене опцене варијанте. Ову чињеницу треба приписати знатно вишем степену аутоцензуре у руској култури, чак и савременој, у односу на српску: претходно наведени пример са опценом конотацијом (не и употребом опцене лексике у формули) аутор је добио од колегинице са Института за славистику у Москви, па и то уз врло озбиљне оgrade.

Посебан случај представља савремена ИРР из дечијег фолклора која се изговара приликом избегавања удараца руком који прати данас уобичајени поздрав: *баџи пет/ баџи коску* (говори онај ко је позвао на поздрав руком и

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

том приликом измакао руку, чиме је саговорник двапут побеђен: и физички и вербално):

Баци коску! – Иди у војску! / Баци пет! – Иди у тоалет!

Интерактивне римоване ругалице са вештачким дијалогом и директивом: 'кажи то и то' углавном се користе у кругу деце и нису опцене:

Кажи: један, два, три // Магарац си ти.

Кажи: један, два, три, четири, пет // Магарац си ти опет.

Кажи: столица // Твоја мати мајсторица.

Кажи: Пао банак у траву // Изеш бабу усрану.

Кажи: Пришо кључ прико бунара // Изеш дупе од говедара.

Кажи: Трска // Пољубиш бабу ди прска. (Батањац 1997: 543)

Наводимо низове ИРР из записа са територије румунског Баната који садрже неке само уско локлно разумљиве реалије (румунизам *мошуљ*, топоним *Јегриш*), али је њихова порука јасна (снижавање социјалног статуса противника нечистом храном):

Кажи: Кошуља // Изеш дупе од мошуља.

Кажи: Јегриш // Говно теглиш.

Реалност мултијезичког Баната добра је полазна основа за језичку игру кроз успешно римовану ругалицу:

Кажи како се каже мацарски: један, два, три: Еђ, кете, харом // Изеш говно с паром

А како се каже мацарски: 1, 2, 3, 4: Еђ, кете, харом, неђ // Изеш говно као пећ. (Батањац 1997: 544)

„Једном је комшија Шваба поставио своју „кажу” овако: Кажи: преслица // Исеш гофно от сец – Е па то није слично, побунио се малиша. // – Ћути само па ка криси.” (Батањац 1997: 544)

Македонски примери римованих ругалица у оквиру исте структуре одражавају македонску језичку ралност:

Речи: стомна: Да јадеш сто кила гомна!

Речи: кола: Мајка ти е гола!

Речи: речели: Да јадеш гомни згмечени! (мак. *речели* „врста јела од тикве”)

Кажи: три: Под куров се скри!

За разлику од других форми урбаног дечијег фолклора, које су данас практично нестале (пре свега традиционалне дечије игре) ИРР се практично неизмењене користе и данас (следе примери из дечијег фолклора у градовима Нови Сад и Београд шездесетих година 20. века, као и један пример из Суботице):

Кажи: лађа. – Лађа. – У дупе те гађа.

Кажи: мастило. – Мастило. – У дупе те частило.

Кажи: рупа. – Рупа. – Циганка те купа.

Кажи: поњава. – Поњава. – Мајка ти је дроњава.

Kazi firanga... / firanga / Mama ti Ciganka (Суботица, <http://www.gradsubotica.co.rs/suboticki-prostakluci/>)

Данашњи београдски дечији фолклор (деца у нижим разредима основне школе), садржи, између осталог, следеће варијанте:

Кажи: ограда. – Ограда. – Марш из Београда.

Кажи: воз. – Скини гаће скроз.

Кажи: лампа/рампа. – Дупе ти се штампа.

Анализирани корпус чине и бројни други примери са интернета (<http://cicastefan.blog.rs/blog/cicastefan/smesne-stvari/2011/01/03/kazi-da-ti-kazem>; <http://ispovesti.com/m/ispovest/278416>; <https://www.kurir.rs/zabava/3123553/osmi-standup-fest-2018-od-8-do-14-oktobra-kazi-osam-ako-smes>; <http://rapid.forumsr.net/t3294-kazi-da-ti-kazem>). Посебно богату грађу садржи популарни сајт Вукајлија (<https://vukajlija.com/>), а концепцијски сличан сајту Вукајлија је руски сајт *netlore.ru*, на коме се може наћи велика грађа, између осталог, „надметање стиховима” мушкараца и жена (*поединок поетов*).

Завршна разматрања

О актуелности и трајности малих фолклорних форми као што су ИРР сведочи њихово присуство у савременој књижевности и на филму, у следећа два примера оне не подлежу цензури. Књижевник Света Лукић у својој аутобиографској прози (роман *Бивши Београд*) сећа се Београда са почетка шездесетих година 20. века и прославе

десетогодишњице матуре: „...на десетогодишњицу испита тзв. зрелости, када је прозивка изгледала иста као у школи, рецимо на оmlадинским састанцима (ако не и на часовима, бар не гласно): – Мишић? – Ја. – Појео говно... или: - Мишић? – Молим. – Опалим те голим. – Ако, ја то волим! Итд. итд.- глупирање у бесконачност.” (Лукић 1995: 29). Сличан вербални двобој, али без коментара Света Лукић цитира приликом сећања на песме које су у то време певане на Звездином кошаркашком стадиону: „... види ти то тамо у нотама код Фрајта; јебо му ја матер; није матер, него цигла, твоја кева ноге дигла...” (можда интерпункција – тачка зарез – указује на дијалог) (Лукић 1995: 33). Захваљајући интернету постале су општепознате реплике из култног филма, омнибус комедије „Како је пропао рокенрол” (1989),¹⁷ које изговара глумац Бата Живојиновић: – Имаш да платиш! – На моме се клатиш. // Кажу: Дино. – На говно си зино.

За даља истраживања остаје отворен низ питања: реконструкција првобитне ритуалне функције вербалних двобоја (које истражују руски етнолингвисти и семиотичари), затим данас тешко утврдива контекстуализација вештачког или спонтаног изазивања конфликтне ситуације као и, њихова евентуална ритуализованост. Пожељна би била израда фолклорног инвентара увреда у којем скатолошка и опсцена лексика имају врло важну ритуалну улогу у систему социјалног унижавања противника. Инвентар стратегија у овој фолклорној форми је стабилан, како то показује савремена грађа са интернета, он се структурно није променио у односу на традиционални модел, али се лексички инвентар кључних речи иновирао: *Кажу: бетмен: На курац те метнем! Кажу: модем: На курац те набодем.*

¹⁷ У питању је први део омнибуса „Од извора два пута”, сценариста Бранко Вукојевић, режисер Зоран Пезо.

Систематизацијом укупног фонда ИРР прикупљеног за потребе овог прилога може се издвојити десетак стратегија снижавања социјалног статуса противника или њему блиских људи, пре свега противникове мајке: укључивање у социјално непожељене категорије људи (*Циганка те купа / Циганка те дигла / Мама ти Циганка*); асоцијална активност, изглед (*твоја мати мајсторица; мајка ти је дроњава; ћаћа ти пијанац*); конзумирање нечисте хране (*изеш дупе од вола*); анимализација (нељудски статус): (*Магарац си ти*); укључивање у нечисте покојнике, скрнављење умрлог проивника; нечист, увредљив телесни контакт – љубљење (као двоструко непожељна формула) нечистих делова тела животиње или социјално непожељних људи (*пољубиш бабу што пиша*); повређивање делова тела, често нечистих и телесна мана (*у дупе те гађа*; али и: *имаш рак на јетри*). Сексуално потчињавање противника данас је најпродуктивнији модел расположивих ИРР на интернету, али није део традиционалног дечијег фолклора већ припада узрасно старијим групама.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Агапкина 1998: Т. А. Агапкина, Фольклорный текст в этнографическом контексте: словесные поединки, их формы и функции в весеннем обрядовом фольклоре славян, *Славянские литературы, культуры и фольклор славянских народов, XII Международный съезд славистов (Краков 1998), Доклады российской делегации*, Москва 1998, 439–454.
- Агапкина 2000: Т. А. Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян*, Москва: Индрик.
- Адоньева 2004: С. Б. Адоньева, *Прагматика фольклора*, СПб: Издательство С.-Петербургского Университета.
- Бабовић 1963: Г. Бабовић, Оролик. Историја, живот и обичаји једног сремског села, *Српски етнографски зборник LXXXVI*, 1–134.

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

- Батањац 1997: Д. Батањац: *Српски Свети Петар*. Београд: Библиотека „Хронике села”.
- Богдановић 1998: Н. Богдановић, Псовка наша насушна, у: *Опсцена лексика* (Н. Богдановић, прир.). Ниш: Просвета, 11–17.
- Богдановић 2015: Н. Богдановић, *Веселице. Прдеж у говору и народној култури*. Ниш: Удружење истраживача НАЕМИ-MONTANA.
- Бугарски 2017: С. Бугарски, Псовке у Српском Семартону, у: *Опсцена лексика у српском језику* (Ј. Марковић, прир.). Ниш: Филозофски факултет, 97–121.
- Валић Недељковић 1998: D. Valić Nedeljković, Psovke u sredstvima masovnog komuniciranja, у: *Опсцена лексика* (Н. Богдановић, прир.). Ниш: Просвета, 114–133.
- Виноградов 1925: Георгий Виноградов, *Детская сатирическая лирика*, Сибирская живая старина, Иркутск: изд. ВСОРГО.
- Вицановић 2017: М. Вицановић, Функције опцених речи и израза у српској култури, у: *Опсцена лексика у српском језику* (Ј. Марковић, прир.), Ниш: Филозофски факултет, 173–206.
- Вук, Рјечник 1852: В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник*. Беч: у штампарији Јерменскога наместира.
- Габјов 1909: П. К. Гъбъов, Пословици и пословични изрази по говора (въ Видинь, Велико Търново и др). Сборник за народни умотворения XXV/1, 1–80.
- Ђорђевић 1905: Trgjić, Zum Sprachschatz moslimischer Zigeuner in Serbien. *Antropophyteia* II, Leipzig, 17–18.
- Ђорђевић 1906: Т. Gjorgjević, *Die Zigeuner in Serbien II, Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*.
- Ејбрахамс 1962: Roger D. Abrahams, Playing the dozens; *Journal of American folklore* 75/297, 209–220.
- Златковић 2001: Д. Златковић, *Срамотно и погано у пиротском говору*. Софија: ДИОС.
- Златковић 2003: Д. Златковић, *Дечији фолклор у Пиротском крају*. Софија: ДИОС.
- Зовко 1898: I. Zovko, Djetinje pjesmice. *Školski vjesnik* V, 740–744, 996-1000.

- Јелић/Јелић 1992: Р. Јелић, М. Јелић, Слатина, Слатињани у историји и традицији. Београд: Одбор за проучавање села САНУ.
- Јовановић 1995: Б. Јовановић, *Пироцко пцување и претње*. Пирот: Народна библиотека, 1995.
- Јовановић 2017: И. Јовановић, Вулгаризми у дискурсу телефонских разговора: један пример из руралне средине, у: *Опцена лексика у српском језику* (Ј. Марковић, прир.). Ниш: Филозофски факултет, 75–96.
- Јурић 1908: В. Јурић, *Igre (iz Privlake i Komljetinaca u Slavoniji)*. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XIII/2*, 267–292.
- Кабакова 1999: Г. И. Кабакова, „Зносини” или словесные поединки в Полесье. *Славянские этюды*, Москва, 207–213.
- Курелац 1871: F. Kurelac, *Jačke: ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga*. Zagreb: Slovi Dragutina Albrechta.
- Лефевр 1981: Н. G. Lefever, „Playing the Dozens”: A Mechanism for Social Control. *Phylon* 42/1, 73–85.
- Лукић 1995²: С. Лукић, *Бивши Београд*. Београд: Драганић.
- Мандић, Ђурић 2015: М. Мандић, Љ. Ђурић, Псовка као фолклорни жанр: на примеру *јебем ти сунце*, *Савремена српска фолклористика II* (С. Ђорђевић Белић et al, ur.). Београд: Институт за књижевност и уметност et al, 291–316.
- Мандић, Ђурић 2016: М. Мандић, Љ. Ђурић, „Крвави” изрази и псовке у савременом српском језику, *Крв, књижевност, култура* (Мирјана Детелић; Лидија Делић, ur.). Београд: Балканолошки институт САНУ, 17–42.
- Марковић 1998: Ј. Марковић, Секундарна значења лексике са кореном сер-, у: *Опцена лексика* (Н. Богдановић, прир.). Ниш: Просвета, 70–76.
- Мицева 2000: Е. Miceva, Erotski folklor i njegovi nosioci, *Erotsko u folkloru Slovena* (D. Ajdačić, ur.). Beograd: Stubovi kulture, 464–473.
- Морозов/Ткачук 2019: И. А. Морозов, Л. А. Ткачук, „Правила смрти”: концепти „неправильный мертвец” и „неправильное погребение” в инструментарији социјалних и политических технологиј, *Етнографическое обозрение* 1, 11–26.

Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице

- Павловић 1921: Ј. Павловић, Живот и обичаји народни у крагујевачкој Јасеници у Шумадији. *Српски етнографски зборник* 22, 1–271.
- Пајек 1884: Ј. Пајек, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Петровић 2014: С. Петровић, *Сиромаштво у фолклорној традицији Срба од XIII до XIX века. Прилог проучавању народне културе*. Београд: Албатрос Плус.
- Сикимић 1997: Б. Сикимић, Појела маца, *Кодови словенских култура 2, Храна*. Београд 1997, 129–137.
- Сикимић 1998: Б. Сикимић, Детские дразнилки, *Живая старина* 1. Москва, 21–24.
- Сикимић 2013: Б. Сикимић, Савремена истраживања дечијег фолклора, *Савремена српска фолклористика* I (З. Карановић, Ј. Јокић, ур.). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 269–281.
- Сикимич 2015: Б. Сикимић, Вербални дискурс детског фолклора у сербов и других јужнословјанских народа: возможности анализа, *The Serbian Language as viewed by the East and West: Synchrony, Diachrony and Typology* (Ljudmila Porović, Motoki Nomachi, eds.). Sapporo: Hokkaido University, 107–132.
- Сикимић 2016: Б. Сикимић, Антрополошко-лингвистичко читање Вуковог етнографског текста: дечје игре, *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, (Н. Милошевић Ђорђевић, ур.). Београд: САНУ, 447–462.
- Сикимић 2019: Б. Сикимић, Мале фолклорне форме у ромском корпусу Тихомира Ђорђевића, *Савремена српска фолклористика* 6 (у штампани)
- Стернин et al 2013: И. А. Стернин, Л. А. Антонова, Д. Л. Карпов, М. В. Шаманова: *Выявление признаков унижения чести, достоинства, умаления деловой репутации и оскорбления в лингвистической экспертизе текста*, Ярославль: Факультет филологии и коммуникации.
- Трифуновић 2010: В. Трифуновић: Интернет као терен. Пример скупљања фолклорне грађе. *Гласник Етнографског института САНУ* 59/1, 157–169.

- Ухлик 1974: R. Uhlik, Kategorija imperativa u romskom jeziku. *Godišnjak XII Centra za balkanološka istraživanja ANUBiH*, knj. X, Sarajevo, 75–125.
- Шуберт 2015: G. Šubert, Usmena književnost ili digitalni folklor, *Савремена српска фолклористика II* (С. Ђорђевић Белић et al, ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност et al, 41–53.

Biljana Lj. Sikimic

INTERACTIVE RHYMED INSULTS IN SERBIAN CHILDREN'S FOLKLORE

Summary

Interactive rhymed insults are a type of verbal game in which the opponent is forced to utter a word followed by a response with a rhymed insult (the formula: Tell 'this and that'), or a rhymed response follows a spontaneously worded word or a clichéed expression. In older folklore and ethnographic records there is a relatively small number of records of this small folklore genre, probably due to its often obscene and offensive content, but today there are extensive sources on the Internet. As a folklore form, interactive rhymed insults are present in the folklore of South Slavs (within the children's and adolescent folklore), but they are also can be heard among older generations. As a folklore form, they have been confirmed and described in many nations, from different disciplinary approaches: psychoanalytic, anthropological, sociological, semiotic. The typology of rhymed insults depends on a number of contextual parameters which in the published records mostly remain unknown, and the opponent being verbally offended in different ways mainly by the usage of obscene and scatological lexicon. The semantic structure of rhymed insults, despite a rather extensive corpus and its productivity, is fairly simple, and it is reduced to lowering social status or subverting opponent with the help of a dozen strategies described in the paper.

Key words: invective, social status, verbal contest, obscene, insult, internet folklore, children's folklore.

Бранимир В. Станковиќ¹
Универзитет во Ниш
Филозофски факултет²
Депарتمان за српски јазик

УДК 811.163.3'276.2
811.163.41'276.2

СЛАБАТА ДЕФИНИТНОСТ И ПОЛИДЕФИНИТНОСТ НА ОБЈЕКТОТ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПЦОСТИ – ВЛИЈАНИЕ ОД СРПСКИОТ ЈАЗИК?

Предмет на статијата се два интересни феномени поврзани со објектите во македонските пцости, поточно, во пцостите во скопскиот урбан говор. Првиот е т.н. слабата дефинитност, појавата објектот на реченицата да остане неудоен или без определениот член (*ти ебам мајка у пичка*). Вториот е слабата полидефинитност, која се добива со употреба на преноминалниот експресивен маркер *тоа*, но без удвојување на заменската клитика и/или членување на полидефинитниот објект (*да ти ебам тоа каурско племе*). Ке бидат понудени најмалку три можни анализи на овие појави. Според првата интерпретација на фактите, пцостите, како и идиомите, својата интерпретација не ја добиваат по принцип на композиционалност, туку се петрифицирани форми што се учат наизуст, без соодветна граматика. Втората анализа наоѓа сличност помеѓу споменатите феномени и модифицираните именки што денотираат *nomina propria*, кои во скопскиот урбан говор можат да останат нечленувани, без оглед на присуството на експресивниот маркер (*Скопски џез фестивал е невладина, непрофитна организација во културата, регистрирана како Установа за уметнички дејности*). Третата понудена анализа фактите ги

¹ branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs

² Трудот е напишан во рамките на проектот *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије* во организација на Филозофскиот факултет во Ниш (бр. 183/1-16-01).

објаснува како влијание од српскиот јазик, поточно, влијание на пцостите во граничните призренско-јужноморавски говори, во кои предметот исто така не е удвоен (*јебем ти (*зу) мајку у пичку*).

Клучни зборови: пцости, слаба дефинитност, полидефинитност, определен член, удвојување на објектот, македонски јазик, српски јазик.

Предмет рада су два интересантна феномена везана за објекте у македонским псовкама, тачније, за псовке у скопском урбаном говору. Први је тзв. слаба дефинитност, појава да објекат реченице остане неудојен или без одређеног члана (*ти ебам мајка у пичка*). Други је слаба полидефинитност, која се добија употребом преноминалног експресивног маркера *тоа*, али без удвајања заменичке клитике *и/или* члановања полидефинитног објекта (*да ти ебам тоа каурско племе*). Биће понуђене најмање три могуће анализе ових појава. Према првој интерпретацији чињеница, псовке, као и идиоми, своју интерпретацију не добијају по принципу композиционалности, већ су петрифициране форме које се уче напамет, без одговарајуће граматике. Друга анализа проналази сличност између поменираних феномена и фонолошки „тешких” фраза попут координираних номинала или модификованих именица које денотирају *potina propria*, а које у скопском урбаном говору могу остати нечлановане, без обзира на присуство експресивног маркера (*Скопски цез фестивал е невладина, непрофитна организација во културата, регистрирана како Установа за уметнички дејности*). Трећа понуђена анализа факте објашњава као утицај српског језика, тачније, утицај псовки у граничним призренско-јужноморавским говорима, у којима објекат такође није удвојен (*јебем ти (*зу) мајку у пичку*).

Кључне речи: псовке, слаба дефинитност, полидефинитност, одређени члан, удвајање објекта, македонски језик, српски језик.

1. Предмет и композиција на трудот

Пцостите во македонскиот јазик, поточно, во скопскиот урбан говор не се однесуваат вообичаено кога

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

е во прашање определеноста на нивните објекти. Имено, споменатите/познатите, асоцијативноанафоричните, единствените и генеричните номинални референти во македонскиот јазик секогаш се обележуваат со постпозитивниот определен член, а во случај на објектот на реченицата, и со удвојување со помош на заменска клитика. Меѓутоа, предметот на реченицата во пцостите честопати останува нечленуван и/или неудвоен, без оглед на неговиот дискурсен статус:

(1) {Семе и племе}/{*Семето и племето} ти (*го) ебам!

Како што можеме да забележиме во примерот (1), објектот *семе и племе* не е членуван и не е удвоен. Напротив, реченицата со членуваниот и/или удвоениот предмет не е прифатлива за интуицијата на изворните говорници на македонскиот јазик – попрецизно, за изворните говорници на урбаниот скопски говор (што е маркирано со ѕвездичка пред неприфатливите синтагми, конституенти или клаузи). Во статијата ќе се обидеме да понудиме соодветен одговор на прашањето од кои причини ова се случува. Според една возможна анализа, пцостите претставуваат вид петрифицирани формули што, како и идиомите или поговорките, се учат наизуст. Во тој случај не е исклучено дека овие конструкции се по потекло многу постари од балканските иновации во македонскиот јазик и дека, за разлика од регуларните граматички процеси, не подлегнале на нивното влијание. Втора можност е дека сепак се работи за вообичаено генерирани реченици и дека овој феномен не се однесува само на пцостите, туку регуларно зафаќа поголем сегмент од јазикот. Имено, модифицираните именки што денотираат *nomina propria* во скопскиот урбан говор многу често остануваат нечленувани. Таков е случајот со подметот во следната реченица, која е преземена од официјалниот сајт на Скопскиот џез-фестивал:

(2) *Скопски џез фестивал* е невладина, непрофитна организација во културата, регистрирана како Установа за уметнички дејности. (<http://www.skopjejazzfest.com.mk/zanas.asp>)

Третата понудена интерпретација на фактите ситуацијата ќе ја согледа како интерференција на српскиот јазик, поточно, пограничните призренско-јужноморавски говори, во кои предметот во пцостите исто така останува неудоен:

(3) Јебем ти (*гу) мајку у пичку!

Трудот е организиран според следната композиција. Во вториот дел ќе ги претставиме семантичко-прагматичките услови под кои се употребува членот во македонскиот јазик, а тоа се споменатите/познатите, асоцијативноанафоричните, единствените и генеричните номинални референти. Во третиот дел ќе ги претставиме фактите поврзани со објектите во македонските пцости, кои ќе бидат предмет на нашата анализа во четвртиот дел на трудот. Петтиот дел на статијата ги донесува главните заклучоци.

2. Категоријата определеност во македонскиот јазик

Постпозитивниот определен член во македонскиот јазик, според Конески, се има изградено од показните заменки како граматичка категорија веќе кон 13 век, за што ни сведочи примерот *злыютьъ мкѡ* од Добрејшовото евангелие (Конески 1986: 152). Според истиот автор, „членот ја определува именката, т.е. го конкретизира, го прикажува како познат предметот што таа го означува” (Конески 1986: 150). Ова ќе го илустрираме со следниот пример. Првин во дискурсот е воведена именката *весник*, а потоа со помош на определениот член се упатува кон истиот номинален референт:

(4) Вчера купив *весник*. *Весникот*/**Весник* беше здодевен. (споменато/познато)

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

Како што можеме да забележиме од истиот пример, реферирањето кон истиот денотат не е возможно без определениот член. Пристап кон дефинирањето на семантиката на определениот член базиран на споменатоста/познатоста води потекло од описот на ситуацијата во англискиот јазик на Кристоферсен (1939).

Интересно е, меѓутоа, дека определеноста не се однесува само на номиналните референти што веќе се дел од дискурсот, туку дека во јазиците со определен член постои и т.н. асоцијативна анафора (тука маркирано како „*i_A*”), според која сите непредикативни единици што се асоцијативно поврзани со воведениот денотат исто така се сметаат за достапни до свеста на соговорникот, и така и тие мора да бидат членувани (Апотелоз и Рајхлер-Бегелин 1999). Ваков е случајот со примерот (5), во кој споменувањето на поимот *кино* подразбира определеност на редица асоцијативно поврзани категории како *филм*, *столчиња*, *гледачи* итн.

(5) Вчера бев во *кино*_{*i_A*}. *Филмот*_{*i_A*}/**Филм*_{*i_A*} беше здодевен. *Столчињата*_{*i_A*}/**Столчиња*_{*i_A*} беа мошне неудобни. *Гледачите*_{*i_A*}/**Гледачи*_{*i_A*} беа навистина незадоволни. (асоцијативна анафора)

Покрај категориите познатост и асоцијативна анафора, членот ја маркира и единственоста на номиналниот референт во релевантниот контекст (Расел 1905, Стросон 1950, Нил 1990). Оваа, поинаква, формално-семантичка анализа на определениот член прв ја има понудено Берtrand Расел за англискиот јазик, со таа разлика што во неговата интерпретација единственоста се однесувала на целиот универзум (Расел 1905). Сепак, во поновите верзии на овој пристап се зборува за единственоста на денотатот во дадениот физички (и/или јазичен) контекст (Стросон 1950, Нил 1990). Применето на македонскиот јазик, тоа би изгледало вака. Ако замислиме дека својот соговорник го упатуваме да отиде во нему непозната просторија и да донесе нему непозната, неспомената

книга, која се наоѓа на нему непозната, неспомената маса, употреба на одредениот член недвосмислено маркира дека соодветниот номинален референт е единствен во дадениот физички контекст. Тоа конкретено значи дека во (6) соговорникот може да очекува дека во просторијата постои само една книга, која се наоѓа на единствената маса во собата:

(6) Донеси ми ја книгата од масата! (единствено)

Од друга страна, доколку во истиот пример именките не се членувани (и не се со удвоен објект), говорителот имплицитно соопштува дека во дадениот контекст постојат најмалку две маси и две книги:

(7) Донеси ми книга од маса! (неединствено)

Конечно, во македонскиот јазик генеричните именски фрази со функција на подмет секогаш се членувани, без оглед на тоа дали се во еднинска или во множинска форма:

(8) Лавот/*Лав претставува вид дива мачка. (генерично)

(9) Лавовите/*Лавови претставуваат вид дива мачка. (генерично)

Според тоа, одредениот член во македонскиот јазик може да маркира споменатост/познатост, асоцијативна анафоричност, единственост и генеричност на референтот на членуваната именска синтагма. Истото важи и за удвојувањето на синтаксичките објекти. Од друга страна, доколку првиот член на номиналната фраза нема членска морфема и не е удвоен кога има функција на предмет во реченицата, севкупниот денотат се интерпретира како неспоменат/непознат, неединствен, негенеричен или, пак, дека не е асоцијативно анафоричен.

3. Објектот во македонските пцости

И покрај претставените факти во претходниот дел од трудот, објектите во македонските пцости честопати не се членувани и/или удвоени, иако го задоволуваат

критериумот нивните референти да се единствени во универзумот или во релевантниот контекст. Да ги погледнеме следните примери:

(10) Кога ќе те фатам, ќе ти (**ja*) ебам *мајка/мајката!*

(11.а) *Племе/*племето* ти (**го*) ебам!

(11.б) Да ти ебам *племе!*

(11.в) Да ти (го) ебам *племето!*

(12.а) {*Семе и племе*}/{**Семето и племето*} ти (**го*) ебам!

(12.б) Да ти (**го*) ебам {*семе и племе*}/{[?]*семето и племето*}!

(13.а) Во *г'з/*г'зот* те ебам!

(13.б) Да те ебам во *г'з/г'зот!*

Како што можеме да забележиме, објектите во простите неретко не се членувани или не се удвоени, но ова особено важи за случаите кога предметот се наоѓа предвербално, на почетокот на реченицата. Споменатата асиметрија е забележлива во примерот (11.а) наспроти (11.б) и (11.в), во примерот (12.а) наспроти (12.б), и во примерот (13.а) наспроти (13.б). Во четвртиот дел на трудот подетално ќе зборуваме за тоа кои се можните причини за овој феномен. Засега е важно да констатираме дека не само што употребата на членот не е задолжителна, туку во еден број примери дури е неприфатлива за интуицијата на изворните говорители, што е факт кој секако бара некакво логично објаснение.

Во скопскиот урбан говор е релативно честа употреба на експресивниот маркер *тоа*, кој има форма на демонстративната замена од среден род, но се употребува без оглед на родот или граматичкиот број на именската синтагма. Меѓутоа, за разлика од вообичаените показно-анафорични замени, кои никогаш не можат да се комбинираат со определениот член (14), експресивниот маркер *тоа* речиси секогаш претставува дел од членувана именска синтагма (15). Всушност, експресивната употреба на демонстративите подразбира дека номиналната фраза е членувана. Од тие причини маркерот на

неприфатливоста на втората варијанта во (14) е ставен во заграда – доколку демонстративот нема дополнителна, експресивна интерпретација, реченицата не е граматична дури ниту во скопскиот урбан вариетет:

(14) Ќе патуваме со {*таа голема* / (**таа големата*)} кола.

(15) Ќе патуваме со {**тоа голема* / *тоа големата*} кола.

Членуваните именските синтагми со експресивниот маркер во статијата ќе ги нарекуваме *полидефинитни*³ (анг. polydefinite). Полидефинитните синтагми редовно се удвојуваат кога имаат функција на директен или индиректен објект во реченицата, т.е. отсуството на удвоена клитика во полидефинитните изрази не е граматично (што е обележано со ѕвездичка надвор од заградата во која се наоѓа задолжителната удвоена клитика):

(16) *(Ја) чукнав тоа/таа големата кола вчера.

Со оглед на природата на пцостите, очекувано е експресивните маркери да бидат релативно фреквентни во овој дел на корпусот, што лесно може да се потврди со едноставно интернет-пребарување. Меѓутоа, она што пцостите ги разликува од остатокот на корпусот е фактот дека удвојувањето на полидефинитниот објект во пцостите не е задолжително (17), а во некои случаи е неприфатливо за изворните говорители на скопскиот урбан говор (18). Уште поинтересен е фактот дека во корпусот можат да се пронајдат и примери со употреба на експресивниот маркер без удвојување и членување на иницијалниот конституент на именската фраза (19)–(20):

³ Полидефинитните номинални синтагми се вообичаени во грчкиот јазик, каде што употребата на поголем број преноминални членски морфеме нема експресивна функција, туку предизвикува рестриktivно или интерсективно читање и послободен ред на зборовите во синтагмата (Лекаку и Карацареас 2015).

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

(17) Да ти ебам *тоа „реното“ глупо*, кој кретен го направи.
(<http://forum.carclub.mk/index.php?topic=6784.750>)

(18) Ке ти (**ja*) ебам *тоа пичката!*

(19) Да ти ебам *тоа каурско племе!*

(<https://1st-vids.com/p/4izskPTa1ak>)

(20) Да ти ебам *тоа чунга љунга.*

(https://twitter.com/finodete_666)

Според тоа, предметите во македонските пцости честопаати не се членувани и/или удвоени без оглед на нивниот семантичко-прагматички статус, односно, без оглед на фактот дали номиналниот референт е споменат/ познат, единствен, генеричен или претставува дел на асоцијативна анафора. Воедно, како што покажавме, и полидефинитните објекти неретко остануваат нечленувани и неудвоени, иако експресивниот маркер недвосмислено обележува дека севкупната именска синтагма е определена. Во следниот, четврти дел на статијата ќе се обидеме да понудиме соодветна анализа на овие факти.

4.1. Слаба дефинитност и полидефинитност

Прва возможна анализа на претставената ситуација е базирана на т.н. слаба и силна дефинитност (определеност, англ. *weak and strong definiteness*). Имено, Шварц (2009) покажува дека за соодветна анализа на определениот член во германскиот јазик предвид морат да се земат и единственоста на Расел (1905) и споменатоста/ познатоста на Кристоферсен (1939), т.е. дека редуцирање на само една од двете анализи не е возможна поради специфичностите на германскиот јазик. Имено, вообичаено е во граматиките на германскиот јазик (на пр. Палов 2010) да се зборува за задолжителна контракција на комбинациите од предлог и член во соодветен падеж, со што се добива единствена, контрахирана форма, од типот *zum* ← *zu dem*. Меѓутоа, Шварц укажува на фактот дека постојат многубројни примери во кои контракцијата

не се случува, со што се добива поинаква интерпретација на синтагмата, а тоа е старост во дискурсот, т.е. споменатост/познатост. Ова читање го нарекува *силна дефинитност*, преземајќи го парот споменати термини од Робертс (2003). Ке ја илустрираме разликата помеѓу силна и слаба дефинитност во (21) и (22).

(21) Ich gehe zu dem Zahnarzt. (силна дефинитност) (гер.)

јас одам кај ОПР.ЧЛЕН.ДАТ.⁴заболекар

„Одам кај заболекарот“

(22) Ich gehe zum Zahnarzt. (слаба дефинитност)

јас одам КОН.ОПР.ЧЛЕН.ДАТ.⁵заболекар

„Одам на заболекар“

Како што можеме да забележиме од преводот на македонски, неконтрахираната варијанта *zu dem Zahnarzt* во (21) се интерпретира како споменатост/познатост – станува збор за заболекар што претходно бил воведен во дискурсот. Од таа причина и преводот е со членувана именка, *заболекарот*. Од друга страна, контракцијата *zum Zahnarzt* во (22) носи поинакво, идиоматично читање, кое во преводот на македонски нема член (и има поинаков предлог): *одам на заболекар*.

Во англискиот јазик фактите уште повеќе личат на ситуацијата во македонскиот, во таа смисла дека слабата дефинитност, која носи идиоматични интерпретации, се добива со нечленувана именска синтагма, додека силната дефинитност, а таа, како што кажавме, подразбира старост во дискурсот, се маркира со определениот член (24). Така изразот *in hospital* без определениот член во (23.а) подразбира дека Тони е хоспитализиран (23.б), додека членуваната синтагма *in the hospital* (24.а) се

⁴ ОПР.ЧЛЕН.ДАТ. = дативна форма на определениот член

⁵ КОН.ОПР.ЧЛЕН.ДАТ. = контракција на предлог и дативната форма на определениот член

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

употребува за да се обележи дека Тони се наоѓа во болницата што претходно била спомената (24.б):

(23.а) Toni is in hospital.(слаба дефинитност)(анг.)

(23.б) Тони е во *болница*.

„Тони е хоспитализиран”

*„Тони се наоѓа во болницата, но не како пациент”

(24.а) Toni is in the hospital.(силна дефинитност)

(24.б) Тони е во *болницата*.

*„Тони е хоспитализиран”

„Тони се наоѓа во болницата, но не како пациент”

Врз основа на претставеното во (21)–(24), можеме да констатираме дека слабата дефинитност всушност е карактеристична за формулаични конструкции со точно определена форма. Нивното граматичко и лексичко значење не се добива по вообичаениот принцип на композиционалност на Фреге, туку севкупниот јазичен израз се спарува со одредена семантика и соодветен контекст или контексти во коишто изразот е прагматички адекватен (анг. pragmatic felicity). Пцостите, како и идиомите, се учат наизуст и не се генерираат според ограничен број алгоритамски правила, што е случај со поголемиот (всушност, бесконечен) број (потенцијални) реченици во јазикот. Така, реченицата (25.а), за разлика од (26.а) и (26.б) е (метафорична) закана, а не пцост, бидејќи не се работи за петрифицирана форма. Реченицата е генерирана според правилата за маркирање силна определеност во македонскиот јазик – објектот е удвоен и со дополнителна дативна клитика, која претставува внатрешна присвојна конструкција, *мајка ти* (Митковска 2014) – но оваа форма не е вообичаена за пцостите и нема таква интерпретација. Од тие причини неударената варијанта со дополнителна дативна клитика во (25.б) воопшто не е прифатлива за интуицијата на изворните говорници.

(25.а) *Ќе ти ја ебам мајка ти!* (закана)

(25.б) **Ќе ти ебам мајка ти!*

(26.а) *Ќе ти ебам мајка!* (пцост)

(26.б) Ќе ти (*ja*) ебам *мајката!* (пцост)
Меѓутоа, објектот во пцоста (26.а) или неудоената варијанта во (26.б) (*ќе ти ебам м а ј к а т а*) се однесуваат како типични примери на слаба дефинитност. Интересно е дека во македонските пцости наоѓаме и специфичен вид слаба полидефинитност, во случај кога, како што веќе покажавме во (17), (19) и (20), полидефинитниот објект не е членуван и/или удвоен:

(27) Да ти ебам *тоа „реното“ глупо*, кој кретен го направи.
(<http://forum.carclub.mk/index.php?topic=6784.750>)

(28) Да ти ебам *тоа каурско племе!*

(<https://1st-vids.com/p/4izskPTa1ak>)

(29) Да ти ебам *тоа чунга љунга*.
(https://twitter.com/finodete_666)

Возможно е дека пцостите, кои секако претставуваат архаични формули во јазикот, станале петрифицирана или полупетрифицирана конструкција пред балканизацијата на македонскиот јазик, т.е. пред граматикализацијата на постпозитивниот определен член во 13 век. Тоа би можело да ни даде одговор на прашањето зошто објектите во пцостите честопати не се членувани и/или удвоени. Меѓутоа, од друга страна, останува прашањето што е причината за слабата полидефинитност на објектот во пцостите доколку е точна претпоставката дека експресивниот маркер *тоа* е релативна иновација во јазикот, поточно, иновација во скопскиот урбан говор.

4.2. Слаба дефинитност и полидефинитност надвор од пцостите

Втората анализа на слабата (поли)дефинитност на објектот во пцостите што ќе ја понудиме ги зема предвид другите контексти во македонскиот јазик и/или скопскиот урбан говор во кои членувањето и/или удвојувањето на објектот не се задолжителни. Така, преноминално модифицираните именки што денотираат *nomina propria* (30)-

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

(31) можат да останат нечленувани, без оглед на присуството на експресивниот маркер (32):

(30) *Скопски џез фестивал* е невладина, непрофитна организација во културата, регистрирана како Установа за уметнички дејности. (<http://www.skopjejazzfest.com.mk/zanas.asp>)

(31) Министерот за здравство, Никола Тодоров, денеска беше во *градска болница „Свети Наум Охридски“* на увид на градежните работи во болницата кои започнаа во септември минатата година. (<https://www.mkd.mk/makedonija/skopje/gradska-bolnica-vo-skopje-kje-se-rekonstruira-za-2-milioni-evra>)

(32) Ш’о ќе гле’аш на *тоа Скопски филмски фестивал*, бе!?

Важно е да нагласиме дека примерите (30) и (31) се од формален жанр: примерот (30) е преземен од официјалниот сајт на Скопскиот џез-фестивал, а (31) од електронскиот медиум „МКД“, кој има карактер на дневен весник. Ова ни покажува дека слабата дефинитност не е само карактеристика на пцостите, туку е присутна и во други контексти во скопскиот урбан говор (32), па дури и во поформални дискурси (30)–(31).

Иако можат да останат нечленувани, преноминално модифицираните именки што денотираат *nomina propria* мораат да бидат удвоени кога се со функција на предмет во реченицата:

(33) Никола Тодоров *(ја) посети Градска болница.

Меѓутоа, за разлика од нив, „голите“ именки (анг. bare nouns) и именките што се постноминално модифицирани со неконгруентен атрибут мораат да бидат членувани доколку исполнуваат некој од семантичко-прагматичките критериуми претставени во вториот дел од трудот:

(34) *Болница/Болницата (за ортопедија во Охрид) се реновира.

Понатака, т.н. релациски именки (анг. relational nouns на Лебнер 2015) што денотираат семеен однос никогаш не се членуваат кога се предмет на разговор помеѓу роднини. Таков е случајот со именките *мама, тато, бато, баба, дедо, вујче* и сл. Во комуникација помеѓу роднини од исто

семејство или поширока фамилија, поради познатоста на референтот, овие именки се однесуваат како сопствените именки (36), т.е. не се членуваат, но се удвојуваат (35). Во ваков контекст членувањето е граматички потполно прифатливо, но прагматички депласирано, што во (35) е маркирано со знакот „#”. Ист е случајот и со внатрешната присвојна конструкција со дополнителна дативна клитика (*дедо ни* во (35)) – кога лицето денотирано со релативна именка е во роднинска врска со двајцата соговорници, употребата на присвојната конструкција не е прагматички нагодена, бидејќи подразбира ексклузивна, а не инклузивна присвојност со соговорителот.

(35) *(Го) видов {*дедо* / # *дедото* / # *дедо ни*} вчера.

(36) *(Го) видов *Иван* вчера.

Претставените примери во овој дел на трудот ни покажуваат дека слабата дефинитност и полидефинитност не се карактеристични само за пцостите, туку дека постојат и други, дури и формални, жанрови и контексти во кои членувањето не е задолжително. Но, како што видовме, за разлика од објектите во пцостите, во ситуациите кои беа предмет на овој дел од статијата, удвојувањето на предметот со клитика е задолжително. Уште поважно е да се апострофира дека во анализираните пцости нема преноминално модифицирани именки, ниту именки што денотираат *nomina propria* или семеен однос како *мама*, *тато*, *бато*, *баба*, *дедо*, *вуче* и сл. Затоа сметаме дека ни оваа интерпретација на фактите не ни дава задоволителен одговор на прашањето што е причината за слабата дефинитност и полидефинитност на предметот во пцостите.

4.3. Влијание од српскиот јазик

Последната интерпретација што ќе ја понудиме слабата дефинитност и полидефинитност ја согледува како интерференција на српскиот јазик. Поточно би било да кажеме дека е возможно влијание на граничниот

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

призренско-јужноморавски говор врз скопскиот урбан говор. Постојат најмалку три аргументи за ваква анализа.

Призренско-јужноморавскиот говор, како дел на југоисточниот призренско-тимочки дијалект на српскиот јазик, само делумно е балканизиран. Овој говор нема постпозитивен определен член, но определеноста на објектот во реченицата (може да) го маркира со удвоена акузативна или дативна клитика (37), исто како и македонскиот јазик (38).

(37) Поклонио сам му_i га_j {мобилни телефон}_j на Ивана_i.

(38) Му_i го_j подарив {мобилниот телефон}_j на Иван_i.

Ова не е единствената заедничка карактеристика на двата јазични системи. Имено, во граничните српски говори удвојувањето на единствениот објект во пцостите е потполно неприфатливо во сите анализирани случаи, без оглед на тоа дали се работи за предвербална или поствербална позиција:

(39.а) Кад те уватим, ћу ти (*зy) јебем мајку!

(39.б) Кад те уватим, мајку ћу ти (*зy) јебем!

(40.а) Племе ти (*га) јебем!

(40.б) Јебем ти (*га) племе!

(41.а) Семе и племе ти (*га) јебем!

(42.б) Јебем ти (*га) семе и племе!

Неопходно е да апострофираме дека удвојувањето на објектот во призренско-јужноморавскиот говор не е задолжително без оглед на контекстот, така што не може да стане збор за слаба дефинитност, макар не од типот присутен во скопскиот градски говор.

Втор аргумент во корист на анализата што прикажаните феномени ги согледува како интерференција на српскиот јазик е фактот дека во скопскиот урбан говор постојат пцости што со сигурност се преземени од српскиот јазик. Таков е случајот со пцоста од следниот виц, преземен од македонскиот портал „Окно“:

(43) Упаѓа крадец во автобус и вика:

– Рацете у вис, ова е пљачка!

А Мујо вика од позади:

– Абе *иди у пичку матер*, ја мислев контрола!
(<https://okno.mk/node/76043>)

Влијанието на српскиот јазик во (43) видливо е, пред сè, во употребата на предлогот *у* наместо *во*, императивниот глагол *иди* наместо стандардното македонско *оди* и на заменската форма *ја* наместо *јас*. Меѓутоа, за нас уште поиндикативни се србизираниите форми на објектот во пцоста (44). Пред сè, присутна е српската акузативна форма на објектот *пичку*. Но, уште поинтересна е формата *матер*, која делува како да се работи за именката од српскиот јазик, но всушност е скратена форма на српската присвојна придавка *материна*. Така е добиена синтагма што не е ниту како во српската верзија на пцоста, *пичку материну* (45), ниту како во стандардномакедонската варијанта, *пичка мајчина* (46).

(44) Иди у *пичку матер*! (скопски урбан говор)

(45) Иди у *пичку материну*! (срп.)

(46) Оди во *пичка мајчина*! (ст. мак.)

Третиот аргумент во корист на претставената анализа се базира на синтаксичката позиција во која се наоѓа фокализираниот објект на пцоста во македонскиот јазик. Ке потсетиме дека отсуството на членот е задолжително во предвербална позиција (47.а), (48.а), (49.а), додека во поствербална позиција е факултативно (47.б), (47.в), (48.б), (49.б):

(47.а) *Племе/*племето* ти (*го) ебам!

(47.б) Да ти ебам *племе*!

(47.в) Да ти (го) ебам *племето*!

(48.а) {*Семе и племе*}/{**Семето и племето*} ти (*го) ебам!

(48.б) Да ти (*го) ебам {*семе и племе*}/{'*семето и племето*}!

(49.а) Во *з'з/*з'зот* те ебам!

(49.б) Да те ебам во *з'з/з'зот*!

Иако призренско-јужноморавскиот говор нема категорија определен член, удвојувањето на објектот покажува сличен образец во двете позиции. Имено, кога

Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот...

фокализираниот објект на реченицата (маркиран со мајускула) е во предвербална позиција, објектот не се удвојува, што не е случај со поствербалниот објект во фокус, кој е прифатлив за повеќето говорници (што е маркирано со симболот „%“):

(50) А: КОГ си видео?

Б: *ИВАНА* сам (**za*) видео.

(51) А: КОГ си видео?

Б: Видео сам (%*za*) *ИВАНА*.

Земајќи ги предвид презентираниите факти, се чини дека и ваква интерпретација би можела да биде точна, т.е. дека не е исклучено дека, макар делумно, слабата дефинитност и полидефинитност на објектот во македонските пцости се развиле под влијание на српскиот јазик.

5. Заклучок

Во статијата се обидовме да одговориме на прашањето од кои причини објектот во македонските пцости, поточно, во пцостите во скопскиот урбан говор, покажува слаба дефинитност и полидефинитност. Во вториот дел од трудот ја дефиниравме категоријата определеност и покажавме во кои контексти таа се манифестира во македонскиот јазик: при споменатоста/ познатоста и единственоста, во асоцијативната анафора и генеричноста. Третиот дел беше посветен на емпириските факти од наш интерес. Пред сè, укажавме на употребата на експресивниот маркер *тоа* и ја дефиниравме полидефинитноста, со цел да дадеме увид во ситуацијата во корпусот и да апострофираме дека определеност објект во пцостите честопати не е удвоен и/или членуван, иако го задоволува критериумот на единственост во релевантниот дискурс. Централниот дел на статијата беше четвртиот, во кој беа понудени три можни интерпретации. Првата анализа беше базирана на слабата дефинитност,

која во јазиците со член, како германскиот и англискиот, е честа категорија во идиоматични конструкции. Претпоставивме дека пцостите исто така се петрифицирани форми што се подложни на слаба дефинитност, а покажавме и дека во случај да „креираме“ пцост со нови, поинакви објекти, слабата дефинитност не е присутна. Доколку земеме предвид дека пцостите се мошне архаични и можеле да настанат и пред балканизациските процеси, тогаш оваа анализа може успешно да ги објасни фактите, но не и слабата полидефинитност. Во втората анализа покажавме дека постојат и други контексти во кои именската синтагма не се членува, што значи дека не се работи за изолиран феномен. Третата интерпретација слабата дефинитност и полидефинитност ја има анализирано како интерференција на српскиот јазик, поточно, граничниот призренско-јужноморавски говор, во кој исто така објектот во пцостите не е удвоен.

Не е исклучено дека причината се крие зад комбинација на сите три анализи. Првата анализа е поддржана и со фактот дека пациентите со афазиса, и од типот на Брока и од типот на Вернике, продуцираат потполно точни пцости, иако имаат проблем со јазичната продукција или со разбирањето туѓи искази (Ван Ланкер Сидтис 1999). Тоа значи дека конструкциската синтакса најверојатно е поадекватна од генеративната за интерпретација на пцостите. Но и третата анализа, особено имајќи ги предвид сличностите во однесувањето на предвербалниот фокусиран објект, не е потполно исклучена. Со неа и фактите од втората анализа добиваат свое логично објаснение.

ЛИТЕРАТУРА

- Апотелоз и Рајхлер-Бегелин 1999: D. Apothéloz & M. J. Reichler-Béguelin. „Interpretations and functions of demonstrative NPs in indirect anaphora.” *Journal of Pragmatics* 31, 363–397.
- Ван Ланкер Сидтис 1999: D. Van Lancker Sidtis. “Expletives: Neurolinguistic and neurobehavioral perspectives on swearing”. *Brain Research Reviews* 31(1): 83–104
- Конески 1986: Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Кристоферсен 1939: P. Christophersen. *The Articles: A Study of Their Theory and Use in English*. Copenhagen: Einar Munksgaard.
- Лебнер 2015: S. Löbner. “The semantics of nominals”. In: (ed. Nick Riemer) “*The Routledge Handbook of Semantics*.” London, New York: Routledge.
- Лекаку и Карацареас 2015: M. Lekakou & P. Karatsareas. “The two faces of modern Greek determiner spreading.” Paper presented at (12th ICGL) Workshop on modern Greek dialects, organized at Freie Universität Berlin, 16–19 September 2015.
- Митковска 2014: Л. Митковска. „Изразување присвојност во македонскиот јазик: Внатрешни и надворешни присвојни конструкции”. *Македонистика* 13, 9–176.
- Нил 1990: S. Neale. *Descriptions*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Палов 2010: H. Pahlow. *Deutsche Grammatik – einfach, kompakt und übersichtlich*. Engelsdorfer Verlag, Leipzig.
- Расел 1905: B. Russell. “On denoting”. *Mind*, Volume XIV, Issue 4. 479–493.
- Робертс 2003: C. Roberts. „Uniqueness in definite noun phrases”. *Linguistics and Philosophy* 26(3), 287–350.
- Стросон 1950: P. F. Strawson. “On Referring.” *Mind*, 59, 320–344.
- Шварц 2009: F. Schwarz. *Two Types of Definites in Natural Language*. PhD dissertation, University of Massachusetts Amherst.

Branimir V. Stanković

WEAK DEFINITENESS AND POLYDEFINITENESS OF THE OBJECT IN MACEDONIAN SWEARING

Summary

The article investigates two interesting phenomena concerning the syntactic object in Macedonian swearing, more precisely; in swear phrases in Skopje urban dialect. The first one is the so-called *weak definiteness*, phenomenon in which the syntactic object is not doubled with a clitic or its postpositive definite article is omitted (*ti ebam majka u pička*). The other is weak polydefiniteness, yielded with the use of the pre-nominal expressive marker *toa*, but without clitic doubling and/or definite article (*da ti ebam toa kaursko ple-me*). Three analyses were offered. In the first interpretation, swear phrases, just like idioms, do not get their interpretation in line with the compositionality principle, but represent “petrified” forms that are learnt by heart, without following the appropriate grammar rules. The second analysis is based on the similarities between these examples and modified nouns denoting *nomina propria*, which can omit the definite article regardless of the presence of the expressive marker (*Skopski džez festival e nevladina, neprofitna organizacija vo kulturata, registrirana kako Ustanova za umetnički dejnosti*). The third interpretation explains the presented facts as Serbian language interference, more precisely, as interference of swear phrases used in the bordering Prizren-Timok dialect, in which the syntactic object is never doubled with a clitic, as well (*jebem ti (*gu) majku u pičku*).

Keywords: swearing, weak definiteness, polydefiniteness, definite article, clitic doubling, Macedonian language, Serbian language.

Јелена М. Стошић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Департаман за српски језик

УДК 811.163.41'276.2
811.163.41'374

О ОПСЦЕНОЈ ЛЕКСИЦИ У РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ

На основу увида у начин лексикографске обраде, значења и деривациона гнезда сржне опсцене лексике у *Рјечнику ЈАЗУ*, показујемо да се у овом речнику указује на многе специфичности опсцене лексике, као и на њен статус у употреби. Сагледавају се лексикографски поступци при обради овог типа лексике, семантичке карактеристике и деривациона гнезда, при чему се долази до закључка да су различити приступи одабраним лексемама, што се може довести у везу са различитим односом уредника и сакупљача грађе за речник; да су деривациона гнезда одабраних лексема развијена, што говори у прилог употребе ове лексике; да је опсцена лексика служила и за именовање неопсцених садржаја, који су се неком својом особином доводили у везу са опсценим речима: за именовање човека, биљака и животиња, предмета, у именима и презименима, називима места и сл. Све то потврђује чињеницу да је ова лексика била у употреби упркос строжим нормама које су владале у време које је обухваћено грађом за *Рјечник ЈАЗУ*.

Кључне речи: опсцена лексика, *Рјечник ЈАЗУ*, лексикографски поступак, деривациона гнезда, семантика.

Врз основа на увидот во начинот на лексикографска обработка на значењата и деривациските гнезда на опсцената лексика во *Речникот на ЈАЗУ*, покажуваме дека во овој речник се истакнуваат многу специфичности на опсцената лексика, како и на нејзиниот статус на употреба. Се согледуваат лексикографските постапки при обработката на овој тип на

¹ jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије* (бр. 183/1-16-01), чији је организатор Филозофски факултет у Нишу.

лексика, семантичките карактеристики и деривациските гнезда, и при тоа може да се утврди дека различните пристапи кон избраните лексеми можат да се поврзат со различниот однос на уредниците и собирачите на речничка граѓа; дека се развиени деривациските гнезда на избраните лексеми, што зборува во корист на употребата на овој вид лексика; дека опсцената лексика исто така служи за означување на неопсцени содржини, кои на некој начин се поврзани со непристојни зборови: за именување на човекот, растенијата и животните, предметите, кај имињата, презимињата, кај називите на места итн. Сето ова го потврдува фактот дека оваа лексика била во употреба и покрај строгите правила што владееле во времето што е опфатено со граѓата за *Речникот на ЈАЗУ*.

Клучни зборови: опсцена лексика, *Речник на ЈАЗУ*, лексикографски метод, деривациски гнезда, семантика.

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. У овом раду бавиџемо се опсценом лексиком у *Рјечнику ЈАЗУ*. Циљ нам није анализа целокупног фонда опсцене лексике која се налази у овом речнику јер би такво истражување било преобимно и излазило би ван оквира само једног рада. Овом приликом желимо да укажемо на то да се у *Рјечнику ЈАЗУ*, у лексикографским одредницама при дефинисању опсцене лексике, укажује на њене специфичности, а на основу увида у деривациона гнезда, потврде и синонимне лексеме могу се извести одређени закључци о статусу њихове употребе. За анализу су узете лексеме које спадају у сржну опсцену лексику (в. Шипка 2011: 35), а реч је о лексемама којима се именују гениталије (*курац, пичка/пица, мудро*), сексуални чин (*јебати*), делови тела (*дупе/гузица, сиса*) и физиолошке радње и измет (*пишати, срати, говно*).³

³ Има аутора који опсценом лексиком сматрају само лексику којом се именују гениталије, док су остале лексеме вулгарне (в. Богдановић 2017).

2. ОПСЦЕНА ЛЕКСИКА У *СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ* И *РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ*. О томе да и опсцена лексика, иако најчешће табуисана, припада лексичкој структури једног језика, нема потребе посебно говорити. Укључујући срамотне речи у *Српски рјечник* (1818), Вук Караџић је показао да и опсцене речи несумњиво чине део народне лексике. Уношење и овакве лексике у *Рјечник* било је заправо у складу са основним принципима уношења грађе јер је *Рјечник* био замишљен као инвентар народног лексичког блага (в. Стојановић 1987: 116). Опсцена лексика је у одређеној мери нашла своје место и у Вуковим приповеткама и пословицама, што само потврђује њено живо присуство у народном говору.⁴ Ипак, како је прво издање *Рјечника* било оштро критиковано управо због ове лексике, а имајући вероватно у виду да ствара речник књижевног језика, како то Н. Богдановић (2003: 7ф) истиче, у другом издању изоставља многе опсцене речи.

Следећи пут који је својим лексикографским радом утро Вук Караџић, уредници *Рјечника ЈАЗУ* имали су исти став према овој лексици јер се у овом речнику она налази, како Шипка (2011: 83) наводи, без ограничења, што овај речник чини „најбогатији[м] извором[м] опсцених речи за период до половине 19. века” (Шипка 2011: 83). На овакав закључак наводи и чињеница да је Ћ. Даничић, чији је концепт за *Рјечник ЈАЗУ* уз измене и допуне испоштован до краја излагања речника (Маретић 1976: 33; Ристић 2012: 15), био велики поштовалац Вуковог дела, па „није могао себи тај рјечник ни представити без riječi iz kńiga tako mlilih његову srcu” (Маретић 1976: 33), а њихов део чинила је и опсцена лексика. Ипак, нисмо

⁴ Многе потврде употребе одређених опсцених лексема дате су у *Рјечнику ЈАЗУ* из Вукових пословица и приповедака.

пронашли нигде да се експлицитно говори о уношењу опсцене лексике у *Рјечник ЈАЗУ*.

3. О ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИЦИ. Темељи за проучавање опсцене лексике постављени су, како је познато, у радовима са два научна скупа одржана у Нишу у два наврата (1994. и 2015. године), као и у осталим радовима који се баве семантиком и функцијом опсцене лексике (в. Шипка 2011: 367–398).

Присуство опсцене лексике у речницима је различито, а разлог за то лежи у ставу уредника речника према овој лексичкој категорији, као и у њиховом статусу у говору и односу говорника према њој (в. Шипка 2011: 82–88).

Фонд опсцене лексике најчешће се богати творбеним и семантичким проширењима, чему је пажњу посветио Д. Шипка (2011: 36–46) у предговору своје књиге о опсценим речима. Код творбеног проширења опсцених лексема важе општа правила творбе која важе и за остале лексеме у српском језику, а творбена проширења могу се комбиновати са семантичким проширењима (Шипка 2011: 36–37; Лилић 2017). Семантичко проширење поља опсцених речи најчешће се остварује метафором (Шипка 2011: 44), која и иначе представља најпродуктивнији принцип у грађењу нових значења постојећих лексема (Драгићевић 2010: 146–186).

Оно што се може приметити увидом у опсцену лексику у *Рјечнику ЈАЗУ* јесте да се неке карактеристике на које се скреће пажња у радовима о овој лексици могу пратити већ у лексикографским дефиницијама опсцених лексема, на шта ћемо указати надаље у раду.

4. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИКЕ У *РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ*. При дефинисању сржне опсцене лексике у *Рјечнику ЈАЗУ* на почетку лексикографског чланка лексема је увек дата у пуном облику. Значење лексеме је:

1) на латинском, а углавном је дословно преведена лексема (GUZICA *f. nates, clunes*; KURAC, *kurca m. mentula* итд.);⁵

2) ретко се описују другим лексемама (MUDO *n. dio muškoga tijela ljudskoga ili životinškog, u kojem su jaja*);

3) значење се објашњава синонимном лексемом (SISA *f. od sisati; isto što i dojka*; DUPE *n. podex, guzica*).

Такав начин обраде у складу је са основним поступцима при дефинисању значења у Рјечнику ЈАЗУ (в. Павеших 1967: 67). Иако се истиче да се код обичних речи само даје превод на латински (Павеших 1967: 67), код опсцене лексике, чини се, такав поступак могао је да буде и начин да се избегне описни начин дефинисања значења с обзиром на то да се ове лексеме често детерминишу као непристојне, простачке.

Када се дефинишу значења изведеница, уместо корена лексеме која је у основи стављају се три тачке или по једна тачка уместо сваког изостављеног слова (у једном примеру):

JEBUCAÑE, *n. djelo kojijem se ...ca.*

KURA *f. hyp. ...ac. – U Vukovu rječniku.*

GUZNIK, *guznika, m. na amu onaj deo što stoji koñu na g.... kojim spušta koña niz brdo.*

Међутим, то није случај код свих лексема:

GUZIČICA, *f. dem. guzica*;

MUDAŠCE, *mudašceta, n. dem od mudo.*

Овакав поступак може се објаснити ставом уредника или сакупљача грађе, с једне стране, односно мањим степеном опсцености одређених лексема, с друге стране.

Исти је поступак употребљен и код навођења потврда, што је највероватније одлика оригиналног текста из кога је преузет пример употребе одређене лексеме. Код потврда, на пример, за лексему *говно*, има примера у

⁵ Свака одредница у Рјечнику ЈАЗУ је акценгована, али ми их у раду доносимо без акцената.

којима се она не наводи у пуном облику, већ се изоставља средина речи тако што се уместо ње наводе три тачке, што нам показује да је један од начина да се не наведе непристојна реч у писаном тексту била употреба три тачке:⁶

Zarekla se sviña da ne izije g...o, pa devetome vrh odgrizla.
Meni pogača a ćosi g...o.⁷

За већи број лексема нема потврда, већ се само упућује на речнике у којима су оне посведочене, и то најчешће на Вуков *Рјечник*.⁸ Тако нема ниједне потврде за глагол *јѣбати*, лексеме *курац*, *пичка*, *пица*, али је лексикографски чланак за лексеме *говно*, *сиса* веома обиман и богат како значењима тако и потврдама, на основу чега се може наслутити мањи степен опсцености ових лексема. Мањак потврда за употребу опсцених лексема у писаном тексту или њихово непостојање у складу је са забрањивачком друштвеном нормом, која је и данас присутна, а која је била много изразитија кроз историју, о чему сведоче и критике на које је наишло Вуково уношење опсцених речи у *Рјечник*. Према хришћанском учењу, употреба псовке и сваки вид лексике која није у складу са моралним нормама сматра се грехом, те стога не чуди што је ова лексика ипак живела само у народу (Богдановић 2003: 6). Има и таквих лексема за коју су потврде наведене на основу Вуковог *Рјечника*.

5. СЕМАНТИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПСЦЕНЕ ЛЕКСИКЕ У *РЈЕЧНИКУ ЈАЗУ*. При дефинисању лексема са опсценим значењем указује се на метафоризацију, која представља најчешћи вид семантичких проширења, што је, кад је у

⁶ С друге стране, има и примера у којима је наведен пун облик лексеме.

⁷ Оба примера су у *Рјечнику ЈАЗУ* преузета из Вукових пословица и приповедака.

⁸ Познато је да је народна лексика у *Рјечнику ЈАЗУ* допуњавана из Вуковог *Рјечника* (Ристић 2012: 17).

питању опсцена лексика, добро познато и истиче се у литератури (в. Шипка 2011: 44).

На основу података које нуди РЈАЗУ, лексеме *курац* и *пица* добијене су метафоризацијом од лексема чије је примарно значење „петао” и „кокошка”.⁹ На основу синонимних лексема на које се упућује при дефинисању значења ових лексема, сазнајемо да су се као синоними за прву лексему употребљавале лексеме *пијетао* и *кокот*. И данас се као синоним употребљава *петао* за именовање мушког полног органа (уп. у изразу *пустити петлу крв* у значењу „мокрити”). С друге стране, лексема *пичка* доводи се у везу са кореном који се налази у чешком глаголу са значењем „мокрити”. Објашњење порекла лексеме *курац* метафоризацијом од прасловенског орнитонима **kurъ*, што је могло да буде у вези са чином имитативне магије којом се поспешивала плодност код људи, стоке и поља (Лома 1999: 142), није једино. А. Лома (1999: 143) ставља тумачење порекла ове лексеме у шири, индоевропски контекст и везује га за обред живе ватре.¹⁰

Ј. Марковић (1998) показала је која секундарна значења могу имати лексеме са кореном *ser-*. Међутим, таква проширења нису забележена у Рјечнику ЈАЗУ, где под одредницама *засрати* и *усрати*, на пример, налазимо само основно значење ових лексема, док су оне данас у разговорном језику веома распрострањене са значењима „погрешити, упропастити и сл.”.

⁹ Кроз именовање различитих појмова открива се начин на који су наши преци доживљавали свет око себе, став који су имали према одређеним стварима и сл.

¹⁰ „Како су и она топлота и активност, којима се манифестује живот, тумачене као пројава и знак присутности те енергије, није никакво чудо што је повучен знак једнакости између чина зачећа новог живота и обредног обнављања свете, *живе ватре*” (Лома 1999: 143).

Лексема *sisa*, која се данас сматра опсценом, изгледа да није имала опсцени садржај у оној мери у којој данас има (или га уопште није ни имала) јер се углавном везује за орган у коме су купи млеко, што се види на основу дефиниције, као и на основу великог броја потврда које су дате у оквиру лексикографског чланка. Многи деривати ове лексеме нису опсцени, што такође наводи на то да ова лексема није имала опсцен садржај. О томе да ипак није била лишена статуса мање пристојности, сазнајемо у дефиницији лексеме *дојка*, где се наводи да је пристојнија реч него *sisa*.¹¹

О живој употреби опсцене лексике у народном језику говоре и именовања појмова који не спадају у домен опсценог. Реч је о називима биљака које су именоване асоцијацијама по облику. У *Рјечнику ЈАЗУ* се у оквиру лексикографске обраде лексеме *мудо* наводе и називи биљака уз објашњење да се користи у вези са биљкама чији је плод више или мање сличан ономе што именица значи: *лисичија муда*, *мачја муда* и сл. Асоцијацијама по облику је проширено значење лексеме *јаје*, која је синоним лексеме *мудо*.

О живој употреби лексике која је имала опсцено значење говоре и примери у којима се код опсцених лексема развило пренесено значење. Међу њима предњачи лексема *говно*, за коју се наводи неколико пренесених значења са потврдама.

Да бисмо сазнали више о синонимима опсцених лексема у *Рјечнику ЈАЗУ*, требало би обухватити сву лексикографску грађу. Опсцена лексика је данас много експанзивнија у свакодневној комуникацији у експресивној употреби (в. Вицановић 2017), па се може

¹¹ Н. Богдановић (2017: 16) истиче да лексема *sisa* на простору говора југоисточне Србије не спада у опсцене речи.

претпоставити и да су синонимски нивови бројнији него што је то некада био случај.

6. СЕМАНТИКА ДЕРИВАТА. Један од механизма проширивања поља опсцених лексема представља проширивање творбом. Најразвијеније деривационо гнездо међу анализираним опсценим лексемама у *Рјечнику ЈАЗУ* има лексема *говно*. То би могло да указује на ниво опсцености коју је ова лексема имала у језику, али и на семантичке могућности за друга (пренесена) значења.

Ако упоредимо деривационо гнездо лексеме којом се именује женски полни орган са дериватима које дају С. Ристић и Д. Цвијановић (2017), приметно је, и очекивано, да ова лексика данас има већи број деривата и већи број значења, што се може довести у везу са слободнијом употребом овакве лексике.¹²

6.1. Међу дериватима опсцене лексике у *Рјечнику ЈАЗУ* најбројнији су они субјективне оцене, односно углавном свака од одабраних лексема у оквиру свог деривационог гнезда има деминутив и аугментатив.

Опсцена лексика налази се и у лексици за именовање човека: *говнар, говнарица, гузан, гузоња, курача, мудроња пицан, пичкар, пишкало, сероња (серовка)* и др. Оваквим именовањима особе се маркирају „по некој негативној, у социјалној средини неприхватљивој особини” (Богдановић 2017: 16). Иако је ова констатација тачна за већину примера, има и примера где се именовање не врши према негативној особини (нпр. KURACĀ, *f* ovako zovu udovici, која *sitnu decu izrani, i sve imaће održi baš ka' da joj je i čovek živ*). Како је то и данас врло распрострањено, мушкој деци се тепало према (деминутивном) називу полног органа или неког његовог дела: *мудан, пишка, пишко, пишоња* и сл. Деминутивни називи *гуза, дупешка,*

¹² То важи и за деривациона гнезда осталих опсцених лексема.

дупешко и сл. служили су за (подругљиво) обраћање деци која поседују одређену особину у већој мери, а у њиховој основи је метонимијско преношење значења.

Међу дериватима који у основи имају опсцену лексему има и таквих лексема за које се наводи да су измишљене само за шалу, како се наводи у лексикографској дефиницији: *говнов*, *Говновић*, *говноноша* и сл. Осим за подсмех и ругање, опсцене речи служиле су и за увреду, погруду, тј. „сврха им је у ниподаштавању” (Богдановић 2017: 17). Код неких лексема у дефиницији се наводи да је у питању псовка упућена коме (GOVNARA „psovka muškom detetu i čeljadetu”, GOVNARICA „psovka ženskom detetu i čeljadetu”).

Даље, опсцене лексике има у именовању биљака: *говнуше* (врста гљиве), *гузобад* (врста оштрог и кратког сена), *мудача/мудовача* (шљива), *мудовина* (биљка), *пишкосрба/ сврбигуз* (семе шипка), *серовка* (нека трава), при чему се при именовању јављају асоцијације по облику или функцији, и животиња: *говнара/говнач/ говноваљ*, *гузавац* (водена птица) и сл. Иако денотати ових лексема немају опсцен садржај, мотивација за њихово именовање опсцена је, па и оне припадају опсценој лексици.

Међу дериватима од опсцене лексике јављају се предмети (*гузник*), народни медицински називи (*говненац*, *гузичњак*, *гузобоља*), врста земљишта (*пичевина*), храна и пиће (*гузољубине*, *пишора*), простор где се врши радња исказана основом (*јебаоница*, *серница*), радње (*засрати*, *усрати* и др.) и сл. Мотивисаност ових лексема, како се види на основу примера, различита је, али код свих постоји одређена веза са семантичким садржајем опсцене лексеме.

Опсцене лексике има и у ономастици, нарочито у топонимији: *Пичковац*, *Пичковац*, *Пишковић* и антропонимији: *Гузонић*, *Гузоња*, *Гузовић*, при чему се код

оваквих назива најчешће наводи да су тамна постања или се не даје никакав коментар о пореклу.

7. ЕУФЕМИЗМИ. Статус опсцене лексике у употреби и однос говорника према њој, како се може закључити, није се у суштини разликовао од данашњег. Да би се слободније могло говорити о опсценим садржајима, људи су се служили синонимним лексемама. Тако су се мушки и женски полни орган именовали лексемама *стидница* и *срамотник*. О непристојности овакве лексике може се читати и у лексикографским дефиницијама опсцених лексема. При дефинисању лексеме *гузица*, на пример, наводи да се да је у питању непристојна реч (као и остале што су јој сродне), док је пристојније рећи *стражњица*, *задњица*. Лексема *дупе* новијег је датума у односу на остале лексеме, па се у оквиру лексикографске дефиниције наводи „и нашем језику не потврђује се пре нашег времена”, те стога не чуди што се не јавља с великим бројем деривата (за разлику од лексеме са кореном *гуз-*).

Како је већ наведено, за лексему *јebати* или лексему *курац* нема потврда из писаног језика, а разлог за то налази се у замењивању опсцених речи пристојнијим речима. Тако се јавља, на пример, већи број потврда за еуфемизме: *састати се у пути*, *познати се у пути*, *бити једна пут* и сл., односно за именовање мушког и женског полног органа лексемом *уд* уз придеве *срамотан*, *непоштен*, *сраман*, *породин* и сл.

Да су се ове лексеме замењивале неопсценим лексемама у средњем веку, показала је Н. Јовић (2017) анализирајући опсцене појмове у српској средњовековној медицинској терминологији, што сведочи о томе да су таква именовања сматрана пристојнијима и прихватљивијима, нарочито имајући у виду да су именоване лексемама које нису имале примарно опсцено значење, већ су

разним асоцијацијама по облику, функцији и сл. долазиле у везу са опсценим лексемама.

Оваква именованја, тј. постојање пристојнијих лексема, указују на то да је опсценост неке лексеме више ствар друштвено-културних норми које је нека заједница наметнула јер се денотативно значење не мења ни код тзв. пристојнијих речи и/или израза (в Шипка 2000: 16). Тако се за лексему *кокот*, поред основног значења у *Рјечнику ЈАЗУ* наводи и пренесено значење (*penis*) са назнаком да се у Дубровнику и у околини по селима употребљава као пристојна реч уместо друге обичне речи, а у граду је непристојна готово као и она друга.

Данас се опсцена лексика често избегава страном медицинском терминологијом. Међутим, у периоду који је обухваћен *Рјечником ЈАЗУ* латински називи нису били у употреби у народном језику. Они се јављају као преводни еквиваленти, али статус засебних лексема добиће тек са развојем савремене медицине, вероватно у XX веку.

8. ЗАКЉУЧАК. Анализом одабране опсцене лексике утврђено је, дакле, да се многе карактеристике опсцене лексике која је била у употреби у периоду до половине XIX века, али и уопште, могу пратити већ у *Рјечнику ЈАЗУ*. Указује се на метафоризацију значења, при чему се као асоцијативне везе најчешће јављају облик и функција. Даље, указује се на пристојније речи односно на еуфемизме, али и на њихово разграничење у употреби у зависности од средине.

Поље опсцене лексике проширено је чешће творбом, док је данас метафора много заступљенија, нарочито код синонимних лексема, о чему сведоче синонимски низови сржне опсцене лексике коју даје Шипка (2011: 234–251). Иако код неких деривата денотат нема опсцен садржај, и ове се лексеме могу сврстати у опсцене због своје мотивације.

ИЗВОР

Рјечник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* ЈАЗУ I–XXXIII, Zagreb 1880–1976.
<<http://dizbi.hazu.hr/object/linked/c2o/94664>>, 10–15. 4. 2019.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 2003: Н. Богдановић, *Будалина играчка. Прилози за српски еротски речник*. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2017: Н. Богдановић, Опсцено и вулгарно као детерминација, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 15–20.
- Вицановић 2017: М. Вицановић, Функције опсцених речи и израза у српској култури, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова са истоименог научног скупа*. Ниш: Филозофски факултет, 173–206.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовић 2017: Н. Јовић, Именовање опсцених појмова у српској средњовековној медицинској терминологији, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 145–163.
- Лилић 2017: Д. Лилић, Творба опсцене лексике и вулгаризама, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 165–171.
- Лома 1999: А. Лома, „’Петлић’, ’палидрвце’ или ’оплодитељ’?”, у: *Кодови словенских култура 4. Делови тела*, 131–144.
- Маретић 1976: Т. Maretić, Crtice o rječniku naše akademije, u: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XXIII, svezak 97, Dodatak – materijali o Rječniku. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 15–54.
- Марковић 1998: Ј. Марковић, Секундарна значења лексике са кореном сер-, у: *Опсцена лексика. Зборник радова*. Ниш: Просвета, 70–76.
- Павешкић 1976: S. Pavešić, Pogovor, u: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, XXIII, svezak 97, Dodatak – materijali o Rječniku. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 62–75.

Јелена М. Стошић

- Ристић 2012: С. Ристић, Корпус српског језика у Рјечнику ЈАЗУ – филолошки програм Ђуре Даничића. *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ристић–Цвијановић 2017: С. Ристић и Д. Цвијановић, Обрада опцене лексике и њених деривата у Речнику САНУ, у: *Опцена лексика у српском језику. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 145–163.
- Стојановић 1987: Љ. Стојановић. *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*. Друго, фототипско издање. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Шипка 2011: Д. Шипка, *Речник опцених речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, Београд: Корнет.

Елена М. Стошич

**ОБ ОБЩЕННОЙ ЛЕКСИКЕ В СЛОВАРЕ
ЮГОСЛАВСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК И ИСКУССТВ**

Резюме

В настоящей работе мы исследовали собственно общенную лексику в *Словаре Югославской академии наук и искусств (ЮАНИ)*. Цель работы – не анализ всего фонда общенных лексем в настоящем словаре, а показать, что в лексикографических статьях на основе лексикографического подхода, определения значения, подтверждения использования соответствующих лексем, можно прийти к выводам об их использовании. Семантические характеристики выбранных лексем и их словообразовательные ядра свидетельствуют о том, что эти лексемы, несмотря на строгие патриархальные нормы, использовались, особенно учитывая тот факт, что они нашли свое место в обозначении предметов и явлений, не относящихся к области общенного. В статье также упоминаются многие работы, в которых рассматривается общенная лексика, и которые также указаны в самом Словаре ЮАНИ.

Ключевые слова: общенная лексика, *Словар Югославской академии наук и искусств (ЮАНИ)*, лексикографический подход, деривационные гнезда, семантика.

ТРИ ТОЧКИ И БИИИП

Во научната јавност се поделени мислењата за ваквиот тип лексика („опсена”), во однос на прашањето дали треба да влезе во научноистражувачките анализи, а со тоа, се разбира, во обработката на лексикографските трудови на еден јазик, поточно во обработката на лексичките единици во каков било (нормативен, стандарден итн.) речник. Бидејќи станува збор за непристојни, за непријатни, па може да се каже и за навредливи зборови, сме на мислење дека овој вид лексика треба да се избегнува во јавната комуникација. Може да се забележи дека кога станува збор за јавните гласила, ако, од кои било причини, се употреби збор со непристојна содржина, обично се заменува. Ако станува збор за пишуваните медиуми, обично се става првата буква и понатаму се пишуваат онолку точки колку што има букви лексемата што се заменува или пак се испушта една буква од лексемата. Во електронските медиуми ваквиот вид лексеми се заменуваат звуковно, што ономатопејски можеме да го претставиме како „бииип”. Во нашата анализа ќе се обидеме да направиме преглед на опсената по функционалните стилови на македонскиот јазик. Од друга страна, опсената постои во секојдневието и може да биде разгледувана и анализирана од различни други аспекти (социолингвистички, психолингвистички и екстралингвистички).

Клучни зборови: лексика, опсена, замена, три точки, медиуми, македонски јазик.

У научној јавности владају поделена мишљења о оваковом типу лексике („опсена”), у односу на питање да ли треба да уђе у научноистраживачке анализе, а тиме, разуме се, и у обраду лексикографских дела једног језика, тачније у обраду

¹ lidijatanturovska@yahoo.com

лексичких јединица у каквом било (нормативном, стандардном итд.) речнику. Будући да је реч о непристојним, непријатним, па може се рећи и о увредљивим речима, мислимо да овај вид лексике треба избегавати у јавној комуникацији. Када је реч о јавним гласилима, речи са непристојном садржином обично се замењују. У писаним медијима се пак често пише само прво слово, а за њим следи онолико тачака колико реч која се замењује има слова, или се пак испушта једно слово речи. У електронским медијима овакве речи бивају замењене звуком, што ономапојејски можемо представити као „биип”. У овој анализи покушаћемо да направимо преглед опцене лексике по функционалним стиловима македонског језика. С друге стране, опцена лексика постоји у свакодневnoj комуникацији и може да се разматра и анализира са других аспеката (социolingвистичког, психolingвистичког и екстрalingвистичког).

Кључне речи: лексика, опцена, замена, три тачке, медији, македонски језик.

Основното прашање во врска со опцената во лексиколошко-лексикографски трудови е дали треба или не треба да се обработува, а од тоа, последователно произлегува – дали треба или не треба да биде вклучена во публикуваните лексикографски трудови. Мислењата на лингвистите лексикографи се поделени. Во македонистиката, како пример, можеме да споменеме дека во „Толковниот речник на македонскиот јазик” (2003 – 2014) е вклучен дел и од овој вид лексика. Како соавтор на „Толковниот речник на македонскиот јазик” и на „Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи” сметав/сметам дека лексиката од овој вид е „излишна” во нормативни речници на македонскиот јазик. Меѓутоа, тоа не значи дека не може да се собере овој вид лексика, да се истражува и да добие свое место во јавноста, преку објавување во специјализирани речници, жаргонски речници и сл. (како на пример, во „Речникот на жаргонски зборови и изрази” од Т. Треневски, Скопје,

1997; во „Речник опцених речи” од Д. Шипка, Белград, 2011; во „Речник жаргонизма јужне пруге” од Јордана Марковиќ и Татјана Трајковиќ, Ниш, 2018; или пак во вид на нестандартна лексика објавена на една страница за српски јазик (в. *__nstandardne_reci_kolokvijalni_govor_i_zargon*, пристапено на 1.4.2019).

Ако се разгледува присуството на овој вид лексика во јазикот по функционални стилови, се смета дека зависи од природата на самиот функционален стил. Сумирано, може да се каже дека не се употребува во *административниот функционален стил*, во *научниот функционален стил* (освен ако не станува збор за научни дисциплини од медицинските науки, особено поврзани со анатомијата, каде што доминираат латинските називи; или на пример, како нашава конференција, од областа на лингвистиката, каде што наменски се проучува ваквиот вид лексика; и сл.), па не би требало и во *публицистичкиот функционален стил* – особено во *новинарскиот потстил*. Кога станува збор за уметничколитературниот функционален стил, секако дека во трите потстила (проза, поезија и драма) опсцената, непристојните, навредливите зборови, не би требало да се употребуваат, освен ако не станува збор, во специјални случаи, како на пример, во драмата, за реплики од некој лик, на кој решил авторот да му даде такви карактеристики за да биде „оправдана” употребата на опсцената.

Треба да се нагласи дека во поново време (се мисли последниве децении) во рамките на уметничколитературниот функционален стил, и во драмата и во прозата и поезијата, сè повеќе е присутен овој вид лексика и кога треба и кога не треба. Сведоци сме на голем број претстави што се играат по театрите во Скопје (па и пошироко, низ Македонија), кои како да не можат да поминат без вулгарности. Можеби и не можат, зашто голем дел од публиката ги прифаќа токму тие реплики „богати” со

пцости, со непристојна лексика. Тогаш се слуша смеа, одобрување и овации од публиката. Можеби токму таквата лексика „ги продава” картите од претставата. Сосема спротивно, сметам дека голем број драмски текстови би добиле на квалитет ако ја нема вулгарната лексика.

Од друга страна, понекогаш, во зависност од темата што се обработува во драмскиот текст, вулгарната лексика може „да најде” свое место, како на пример во драмата „ММЕ кој прв почна” од Дејан Дуковски (1996), која беше наградувана (на пример и со Гран-при на меѓународниот театарски фестивал БИТЕФ, Белград, 1997), а беше поставена и во Њујорк во 2014 година.

Она што се забележува е дека вулгарните зборови најчесто се изговараат од устата на машките ликови. Впрочем, пцовките и непристојните зборови, може да се каже дека, во минатото, биле „својствени” за машката популација и биле поврзувани со определена професија, па и културолошки, со определен народ. За тоа потврда се и голем број поговорки, како на пример: „Пцуеш како кочијаш”, „Пцовката² им е како ‘Добар ден’” и сл.

Во поново време, овој вид лексика рамноправно ја употребува и женската популација иако не е толку вообичаено. Во продолжение ќе ги цитираме зборовите од книгата „Мојот маж” на Румена Бужаровска, каде што авторката преку еден женски лик изјавува:

Толку беше прстачко кажано, што немавме време да реагираме. Такви зборови никогаш не сум слушнала во јавност. *Посебно не од женско* (РБ, 2018: 110).

² Станува збор за *пцостот*, меѓутоа, овде, лексемата *пцовката* е употребена разговорно.

Напрема ова, треба да се спомене дека цитираниот и ексцерпираниот материјал во целиот труд е предаден онака како што е, односно можат да се видат лекторски и воопшто, јазични грешки.

Три точки и биинп

Меѓутоа, истата таа авторка, го има напишано следново, за да го даде претходниот коментар:

Ирена му ја бутна виљушката и месото падна на чаршафот.

„А што те боли тебе кур дали јас ќе раѓам деца или не?“, избувна наеднаш. Тони сè уште стоеше до виљушката благо крената. Ирена зборуваше придушено, со стиснати заби.

„Може да не ми се мешате во пичката како што јас не се мешам во вашите полови органи?“

И не само ова. Во единаесетте раскази од книгата „Мојот маж“ има околу дваесет места каде што таа употребува непристојна вулгарна лексика. (Искрено сметам дека со неа само ѝ се намалува вредноста на книгата иако можеби некој смета дека тоа е нешто што ја „продава“ книгата.)

Во продолжение ќе дадеме поголем дел од примерите од романот „Мојот маж“, петто издание, објавен во 2018 година, од авторката Румена Бужаровска:

- Секогаш стиховите беа за некакви цветови, за орхидеи – затоа што го „потсетуваа на пички“ – за некакви јужни ветрови, мориња, а споменуваше и некои егзотични зачини и материјали како цимет и кадифе (РБ, 2018: 6).

- „Си купил цигари, мастики, и Дурекс од бензинската во Автокоманда. Што си барал таму? Што си купувал кондоми?“

„Што ти е ма тебе? Болна да не си случајно?“, ми рече и ја фрли сметката на масата. Презриво ме гледаше. Не знаев што да кажам. Си ги стиснав усните за да не заплачам.

„Од кој кур да знам кај сум ја собрал оваа сметка. Прво, од кај знаеш дека е моја?“

„Па во џеб ти беше!“

„Па што ако! Може во продавница да сум ја собрал по грешка“ (РБ, 2018: 20).

- Што друго да кажам за таа мала *курва* Емилија освен дека не ја чува мајка ѝ, и дека во средно му раскинала на дечкото по три години врска, а тој паднал во длабока депресија и размислувал за самоубиство (РБ, 2018: 25).

- „Ова мора да престане. Немам намера да оставам бракот да ми го расипе една обична *курва*”, реков, и осетив како гласот почна да ми се повишува (РБ, 2018: 29).

- „Ти живееш од ова што го работам јас. Одиш на одмор, на маникир, педикир, козметичар од парите што јас ги носам дома. Возиш скапа кола. Купуваш скапи алишта. И сега ќе ми се мешаш во работата? Стоко една, ѓубре едно, *пичка ти материна*”, се дереше, а после го грабна капутот, набрзина ги обу чевлите и излезе (РБ 2018: 29).

- „Овој стан е и мој! Слушаш, *пичка ти материна!* Болна една лудачо!”, се издра и ја тресна влезната врата. Излезе (РБ, 2018: 31).

- Грците ги мразеше, ама немаше ништо конкретно да каже за народот освен дека мажите биле мали и црни, а жените имале *големи газови*, а општо за нив зборуваш дека биле крадци на историја (РБ, 2018: 35).

- Иако е гинеколог, мојот маж се обидува да се претставува како уметник, а тоа е само една од работите што ме нервира кај него ... Во меѓувреме тој си разговара со гостите и главно им зборува за себе. Бидејќи е непристојно да зборува за *пички*, што е основата на сè она што тој го познава, им зборува за својата „уметност”, а тоа се неговите слики од масло на платно што ги изработува во една од собите во нашиот стан, неговото „ателје”, поради кое нашите две деца што постојано се тепаат, мораат да делат соба (РБ, 2018: 53).

- Тој смета дека неговите слики се „апстрактни” и дека „изразуваат состојби на емоционална тревога и вознес”, но всушност тие го претставуваат тоа што тој најдобро го знае: *пичките* и од внатре, и од надвор (РБ, 2018: 54).

- Понекогаш замислувам дека се геј. Дека кога би биле ние, и кога не би имале такви општествени стеги, би се наредиле сите еден зад друг и заемно би си го опнале. Така си ги замислувам понекогаш, кога ме нервираат – залепени еден зад друг како сардини, како вагон од воз, како сите мрдаат во ист ритам. Само што првиот *нема што да прави со курот и си го држи во рака*, разочарано (РБ, 2018: 55).

- Потоа почнав да ги игнорирам неговите слики, и конечно пред неколку години почнав да му кажувам дека

Три точки и биинп

воопшто не ми се допаѓаат. Последниот пат кога се скаравме, во момент на бес му реков дека личат на грди, размачкани *пички*, а кога не личат на тоа, личат на омлет или на блудница. Се навреди како никогаш досега (РБ, 2018: 58).

- „Не”, ми рече тој. „Не сум разочаран. Очекував дека ќе е *срање*” (РБ, 2018: 59).

- Се мотав наоколу барајќи го, но никаде го немаше... Ми текна да го побарам во задниот дел од градината. Таму го најдов потпрен со челото на најдебелиот јавор, како си го држи *пенисот* со двете раце. „Не можам *да се измочам*”, офкаше и ги клатеше колковите лево-десно, напред-назад (РБ, 2018: 69).

- После почнав почесто да доаѓам во кафеаната каде што навечер пие по претставите, дури и по оние во кои не учествува. Таму има од тие *курвите* глумици, со кои *сигурно се има ебено* во минатото, а можеби и сега *се ебе*, за промена, зашто многу сака да менува (РБ, 2018: 76).

- Пак ми се приближи. Му го осетив топлиот здив во школката на увото и задниот дел од вратот благо ми се наежи. „Извини”, ми рече, „ама не знам што да правам со жена ми. *Многу го дрви*”, се отргна од мене и со ираз на самосожалување натегна од ракијата (РБ, 2018: 112).

- Жената на шефот *се ебе*, повраќа и *сере* на Водно, си замислував како им кажува следниот ден на колегите. Да го видиш и типот каков е што ја *ебе* жената на шефот. *Посран мајмун*, буквално! Ха-ха-ха, му се смеат сите на сопругот зад грб (РБ, 2018: 123).

Само на едно место, еден од ликовите (инаку лекар – гинеколог) не ја изговара лексемата, туку кажува на која буква почнува.

- И така секои шест месеци, три години, сè додека еднаш не се сретнавме во едно од градските кафулиња, и во пијана состојба ми рече дека сум била најубавата пациентка со најубавата „*како да кажам... почнува на П*” што ја видел дотогаш. Потоа ми рече дека по оваа изјава јас не можам да му бидам веќе пациентка, но можам да му бидам девојка (РБ, 2018: 56).

Од примерите што се приложени може да се забележи дека во голем процент не е неопходна ситуацијата за да се употреби овој вид лексика. Во дел од нив, онаму каде што смета авторката дека треба да се употреби, таа може да биде заменета.

Заменувањето на овој вид лексика е актуелно во *публицистичкиот функционален стил*, односно во печатените и во електронските медиуми и тоа, во печатените – се заменува со една или со повеќе точки (односно со една или повеќе ѕвездички), а во електронските – се заменува со, условно кажаното, „биинп”.

Денес, пишуваните медиуми добија нова форма, односно „се преселија” на интернет. При нивно „прелистување” можат да се забележат примери со употреба на опцената и во наслови и во текстови од новинарски статии, за што ќе дадеме по некој пример.

1) <http://vecer.mk/toshe-e-peder-makedonsko-devojche-e-k>
Ѓорѓи Личовски, „Тоше е *педер*, македонско девојче е *к....*,”
Вечер, 3.11.2010. (пристапено: 15.4.2019);

2) <https://www.mkd.mk/makedonija/vadi-go-nadvor-mame-mu-e-vadi-go-za-cuceto-kurle-eden-citirashe-sudijkata-del-od-snimkata> (пристапено на 15.4.2019):

– во наслов:

ОБРАЗЛОЖЕНИЕ НА СУДОТ ЗА ЗАТВОРСКИТЕ КАЗНИ
Вади го надвор маме му *е****, вади го за „цукето” *курле еден*, цитираше судијката дел од снимката за нападот на Села

– во текстот:

„Обвинетите се упатиле во прес-центарот, ги напаѓале, ги влечеле и ги удирале пратениците, а потоа од толпата го извлекле Села. Се заканувале дека она што му се случува на Села, ќе им го направат и на други лица. 'Вади го надвор, маме му *е****, вади го за цукето, *курле еден*', извикувал обвинетиот Оливер Ошавковски, кој го снимал влечењето на Села”, рече судијката Андреевска пред изрекувањето на пресудата, цитирајќи дел од доказите.

3) <https://infomax.mk/wp/...> (пристапено на 15.4.2019; сп. извори):

Три точки и биинп

П*ЧКА НИ МАЈЧИНА: Кога ќе ти поверува дека си се сменил и ќе се смириш

Не стивнуваат коментарите на социјалните мрежи по вчерашната посета на Ципрас на Македонија и начинот на кој Зоран Зеав го пречека грчкиот премиер. Имено на својот Фејсбук профил актуелната тема ја коментираше и професорот Димитар Апасиев кој вели дека вчера се потврди сервилниот менталитет на Македонецот.

11. mart 2019 off.net.mk

<https://off.net.mk/lokalno/bulshit-detektor/prespa-macedonjales...> (пристапено на 15.4.2019):

ПРЕСПА, МАСЕДОНИЈАЛЕС

„Скопје ја тргна 'Македонија' од својот павилон на меѓународниот туристички саем во Берлин”, гласи веста на еден грчки портал за тоа дека по интервенција на нивната амбасада која се повикала на договорот од Преспа, нашиве ко поочиња морале да го извадат слоганот „Macedonia Timeless” (оној кој го гледавте по Сиенени и слично). Грците сега па уште се жалат дека ќе мора да одат по светот и *вака да ни го зачужуваат*.

Instapaper верзија за печатење испрати на пријател извор:

Тоа е дечки. Кога утре некаде ќе видите натпис „Македонија”, да си знаете дека тоа не е вашата земја, бидејќи во акутен напад на *НАТО ерекција* и ветување за одложена *ЕУкулација*, таа довчерашна Македонија прифати дека Македонија е грчка и дека само тие можат да ја користат без да ја дообјаснуваат.

Вашата е онаа од Преспа, онаа која ја изгласа бандитски создаденото парламентарно мнозинство кое го смени уставот после неуспешен референдум за тоа, онаа на новинарите кои наоколу прашуваат:

„А што па вам реално ви се смени што го променивме името?”

Дека исто не можеш да прашаш жртва на силување:

„Што па тебе ти се смени после силувањето? Исто одиш на две нозе, исто имаш две уши, исто спиеш во хоризонтална позиција како и пред тоа...”

<https://makfax.com.mk/makedonija...> (пристапено 1.04.2019)

Јакимовски: Немам намера да им се извинам на новинарите за пцостите Објавено пред 8 месеци- 8 август, 2018

Од Кристијан Ландов

По пцостите упатени до новинарите, ексградоначалникот на општина Карпош, Стевчо Јакимовски, по излегувањето од судот, изјави дека нема намера да се извини, а новинарите ги подели на професионални и непрофесионални. „Тие што се коректни сакам да ги поздравам и да им честитам. Немам намера да им се извиним на оние што не се коректни”, рече Јакимовски. Тој се заблагодари на коректноста што ја имал од страна на финансиската и судската полиција.

Јакимовски попладневно при влезот во судот, запрашан за коментар, на новинарите им се обрати со „*Ма, идете у n**у матер*”.

На *телевизијата*, како медиум, обично, станува збор за неконтролирани и непредвидени ситуации во кои можат да „излетаат” вакви зборови и ако се снимени емисии, изговорот на вулгарните зборови се „натсинхронизира” со звук што ономатопејски го претставуваме како „бииип”, така што при гледањето на емисијата може само да се нагаѓа што се изговара, зашто се слуша само овој звук – „бииип”. Се разбира, овој вид лексика обично се јавува од соговорниците на новинарите, кои наоѓаат начин како да ја прикажат.

Во хумористичните емисии има различни ситуации, односно во некои се оставаат вулгарни зборови, а во други – се заменуваат со општа лексика:

– „К-15” – „Жена ти како се работи ...” <https://www.youtube.com/watch?v=rBd7ejv0-GY&t=3s> (пристапено на 15.4.2019)

– „Солза и смеа” – „Педер” <https://www.youtube.com/watch?v=liolBYfwVd4> (пристапено на 15.4.2019)

– „Женски Оркестар” – „Путка му мајчина...” <https://www.youtube.com/watch?v=uNE50zvchvk>

Меѓутоа, има и такви емисии во кои се заменуваат со звучното натсинхронизирано „бииип”, како што е во емисијата „Фчерашни новости” на телевизијата „Канал 5”.

Три точки и биинп

Вулгарноста е присутна на интернет – на голем број социјални мрежи, на пример, на некој профил на Фејсбук: Janko Jadi burek (пристапено на 11. 3. 2019)

-Фемикур помага..

-Кој к...???

или на *некој форум*, каде што е доминантен разговорниот стил:

<https://forum.kajgana.com/threads...> (пристапено 1.4.2019)

Доаѓаме и до *разговорниот функционален стил*, кој веќе го препознаваме на социјалните мрежи на интернет. Овој функционален стил се смета за „соодветно поле“ за употребата на овој вид лексика, каде што можат да се сретнат различни „сочни“ вулгарни зборови. Дали ќе се изговораат (или во последно време ќе се напишат на социјалните мрежи), многу зависи од индивидуалниот пристап на зборуваачот: колку е „слободен“ тој да изговори или да напише ваков вид лексика. Замената во разговорниот функционален стил понекогаш оди и со општа лексика, употребена со стилско значење (на пример: наместо женски гради, се употребуваат лексемите (овде дадени во множина): балони, јаболка и сл.).

Веќе споменаваме дека употребата на ваков вид лексика многу зависи од односот, како индивидуалниот, така и од самото општество. Познато е дека во многу земји има *забрана* за нејзината употреба:

– <http://www.idividi.com.mk/vesti/evropa/894220/index.htm> (пристапено 15.4.2019):

Со закон забранети четири пцовки

Москва, 27 декември 2013 (МИА) - И печатените и дигиталните руски медиуми се известени дека четири зборови веќе нема да може да се појавуваат во нивни текстови и коментари на читатели.

Тие медиуми што нема да ја почитуваат листата на забранети зборови ќе ја загубат лиценцата, јавуваат руски медиуми. Листата е составена од Федералната надзорна агенција за технологија и комуникации (Рооскомнадзор).

Во неа се вметнати „вulgарни термини за машки гениталии, vulгарни термини за женски гениталии, vulгарни термини за сексуални односи и жени со лесен морал како и изведенки од тие зборови”.

Сите останати експлицитни зборови и фрази се дозволени доколку содржината се означи со „возраст-граница” – 16+.

Во Телевизиите и радијата тие зборови ќе може да се користат по 21 часот. Доколку забранетите зборови бидат забележани во текст, медиумската куќа ќе добие предупредување – две предупредувања во една година веќе ќе значат губење на лиценцата. Листата на Роскомнадзор се појави по законот со кој се забранува користење пцовки во мас-медиумите.

– <https://mkd-news.com/putin-go-zabrani-ptsueneto-zasekoja-ptsovka-kazna-1500-dolari/> (пристапено 15.4.2019)

– <https://press24.mk/nov-zakon-za-zabrana-na-pcuenjeto-kaznata-za-pcovka-68000-denari> (пристапено 15.4.2019)

Нов закон за забрана на пцуењето - казната за пцовка 68.000денари ПУТИН ГО ЗАБРАНИ ПЦУЕЊЕТО – ЗА СЕКОЈА ПЦОВКА КАЗНА 1500 ДОЛАРИ!

Објавено: **02/07/2014 13:24**

Во Русија стапи на сила забрана за користење на пцовки во филмовите, театарските претстави и книгите, со цел, како што стои во законот, заштита на руската лингвистичка култура.

Филмовите што содржат пцовки ќе бидат забранети, а книгите со непристојни изрази ќе се продаваат во запечатени пакувања на кои ќе стои соодветно предупредување.

Театрите нема да смеат да прикажуваат претстави со пцовки, а казната за непочитување на законот е по 1500 долари за секоја пцовка.

Полицијата со посебен софтвер „swear-bot” вреден 730.000 долари ќе трага по пцовки на интернет.

Share

(Прочитано 168 пати, 1 денес)

Во Русија од вчера стапи во сила забрана на користење пцовки во филмовите, театарски претстави и книгите, согласно законот, кој е усвоен во мај оваа година, соопшти Кремљ.

Три точки и биинп

Филмовите кои содржат пцовки и непристојно изразување ќе бидат забранети, а книгите со слична содржина ќе мораат да се продаваат во запечатени пакувања, на кои ќе има предупредување.

Театрите нема да можат да ги прикажуваат претставите со пцовки, а казната за непочитување на овие прописи е 50.000 рубли (1.500 долари) за секој поединечен прекршок.

Руските медиуми јавија дека полицијата со помош на посебен софтвер „sweag-bot“ вреден 25 милиони рубли (околу 730.000 долари) ќе трага по пцовки на Интернет.

Се очекува дека тоа ќе биде проблем за системот, затоа што Русите се познати како многу креативни и инвентивни кога станува збор за пцовките.

Во рускиот речник постојат 1.200 различни изрази за пцовки само за машкиот полов орган.

Рестрикцијата за пцовки и непристојно изразување ќе се однесува и на блогерите и недржавните медиуми.

Свет

02.07.2014 - 12:02

– <https://netpress.com.mk/kazna-od-1-100-dolari-za-edna-rpsovka/> (пристапено 15.4.2019)

Казна од 1.100 долари за една пцовка!

вторник, 1 април 2014, 09:01 53

Од оваа недела, во нов Јужен Велс на сила стапуваат новите прописи за парични казни. Висината на казните драматично е зголемена. Така, на пример, казните за употреба на пцовка и агресивно однесување се зголемени од 50 на 1.100 долари.

Лицата кои ќе продолжат да го кршат јавниот ред и мир, иако полицијата веќе ги издвои, ќе бидат казнети со 1.100, наместо досегашните 200 долари. Казните се изрекуваат на лице место.

Пораката е јасна: „Насилното, агресивното и антисоцијалното однесување едноставно нема да биде толерирано, соопшти државниот правобранител, Грег Смит. Било кој и да ја игнорира оваа порака треба да се подготви да научи навистина скапа лекција“, додал тој.

Треба да истакне дека во Гинесовата книга на рекорди во 2001 година има податок за најголем број пцовсти во

еден анимиран филм: [https://mk.wikipedia.org/wiki/ South_Park](https://mk.wikipedia.org/wiki/South_Park) (пристапено на 15.4.2019):

Во 1999 година, помалку од две години по првото појавување на серијата, излегува долгометражен филм. Филмот, музичка комедија, го режира *Паркер*, кој го пишува сценариото заедно со *Стоун* и *Пем Брејди*. Филмот генерално е добро прифатен од страна на критичарите и заработува 83,1 милиони американски долари на домашните и странските благајни. Филмот ги сатиризира околностите на самото шоу и си заработува свое место во изданието од 2001 година на *Гинисовата книга на рекорди* за „најголем број на пцовки во анимиран филм“. Песната „Обвини ја Канада“ од саундтракот на филмот на коавторите им носи номинација за *Оскар* за најдобра музика, оригинална песна.

На крајот ќе го поставиме прашањето, кое, можеби, требаше да биде поставено на самиот почеток: <https://daily.mk/vesti/znaete-li-zoshto-pcuete> (пристапено на 15.4.2019):

Знаете ли зошто пцуете?

Кога ништо не ви оди од рака, *пцовките ви помагаат да се испразните и чувствувате подобро*. Не грижете се, сите го правиме тоа, барем од време на време. Верувале или не, пцуењето е еден вид на вриштење. Се јавува како силна потреба во ситуациите кога сме возбудени и изненадени, посебно кога изненадувањата се непријатни. *Пцовките имаат ефект на ослободување на негативните емоции и го олеснува соочувањето со физичката и психичка болка, лутина и фрустрација*. Покрај тоа, овој по малку некултурен акт има тесна поврзаност и со нашата личност. Така, пцовките се карактеристични за нетрпеливите и непријателски настроените, додека луѓето кои се одговорни и свесни личности се обидуваат да ги избегнуваат. Непристојните зборови кои ги користиме често се реакција на некое надворешно случување, но може да укажат и на тоа како ние се доживуваме самите себеси, односно каде го гледаме нашето место во заедницата. Кога емоциите и умот не се задоволни од она што ве опкружува, автоматски го предизвикуваат ова непријатно делување. ...

ЦрноБело | 14:14, 28 Јан 2014 | слични

Три точки и биинп

Зошто пцуеме?!

Кога работите не ни одат како што сакаме, пцовките ни помагаат да се изпразниме и да се чувствуваме подобро. Сите го правиме тоа, барем од време на време, некој повеќе, некој помалку, а сега е откриено и од каде потребата да пцуеме и како тоа ни помага. Верувале или не, пцуењето е всушност облик на врискање. Се јавува како силна потреба во ситуации кога сме многу возбудени, посебно во непријатни ситуации. Пцуењето за луѓето има ефект на катарза, ги ослободува непријатните емоции и го олеснува носењето со физичката или психичката болка, лутината и фрустрацијата. Пцуењето е поврзано и со нашата личност. Така, екстровертните личности и оние кои се карактеризираат со непријателство и нетрпеливост се посклони кон пцуење од другите. Луѓето кои по своето однесување се благи или совесни и одговорни, пцујат многу помалку. Какви и да сме, проблемот е што кога пцуеме, другите не доживуваат како безобразни и непристојни. Ова посебно важи за жените, поради тоа што сепак некако е поприфатливо кога пцујат мажи. Пцовките кои ...

Сител | 15:06, 27 Јан 2014 | слични

Се даваат и следниве одговори: <https://time.mk/c/5e69f5f5c4/znaete-li-zosto-pcuete.html> (пристапено 1.4.2019):

Знаете ли зошто пцуете?

Црнбело - 28.01.2014

Кога ништо не ви оди од рака, пцовките ви помагаат да се испразните и чувствувате подобро. Не грижете се, сите го правиме тоа, барем од време на време.

Откриено е зошто пцуеме - така се чувствуваме слободно!

Точка - 27.01.2014

Пцуењето ни помага да се ослободиме од непријатните емоции. Истражувањата покажале дека пцуењето ни помага да се бориме со непријатните емоции. Сепак, не е паметно да негуваме таков стил на ...

Зошто пцуеме?!

Сител - 27.01.2014

Кога работите не ни одат како што сакаме, пцовките ни помагаат да се изпразниме и да се чувствуваме подобро. Сите

го правиме тоа, барем од време на време, некој повеќе, некој помалку, а сега е ...

Се смета дека се пцуе и во сон:

17.02.2018 11:48

Пцуеме и кога спиеме, но еден збор луѓето најчесто го изговараат во сонот

Поголемиот дел од зборовите кои се изговараат во сонот се негативни, па дури и прилично вулгарни, покажала француската студија објавена во списанието „Sleep”.

Во определени статии од истражувачкото новинарство пишува дека станува збор за Туретов синдром (https://www.fakulteti.mk/news/17-09-14/dali_stradate_od_turetov_sindrom – пристапено на 15.4.2019), при што се полимизира за оваа претпоставка:

И покрај вообичаената заблуда дека луѓето што страдаат од Туретов синдром – неконтролирано пцујат, само 10% од нив го имаат овој симптом. Повеќето од нив имаат благи тикови, како брзо трепкање, движење на рамениците или прочистување на грлото. Копролалија, несакано изговарање на непристојни и навредливи зборови, е екстреман пример на вокални тикови што некои луѓе го имаат.

Кога ќе ги совлада компулсијата, луѓето со Туретов синдром не можат да си помогнат себеси и започнуваат да извикуваат несоодветни коментари или фрази кои се културолошко табу. Копролалијата дури и предизвикува кажување зборови и навреди на расна основа, иако тие не се расисти, па честопати ситуацијата е непријатна и стресна.

Освен Туретовиот синдром, и разните мозочни повреди, мозочниот удар, деменцијата, нападите и други форми на невролошко оштетување може да предизвикаа копролалија. Се знае дека таа е предизвикана од дисфункција на мозокот, но деталите сè уште не се познати.

Една од претпоставките што ги опишува психологот *Тимоти Џеј* во неговата книга „Зошто пцуеме?” укажува на тоа дека причината е оштетување на амигдалата, делот од мозокот што ги контролира лутината и агресивноста. Бидејќи пцуењето е форма на *вербална агресивност*, оштетувањето

Три точки и биинп

на амигдалата може да резултира со неможност за контрола на агресијата, вклучувајќи ги и вербалната агресија и пцостите.

Меѓутоа, можат да се проследат и размислувањата на „обичните” луѓе на определени форуми, како што даваме во продолжение:

<https://forum.femina.mk/threads...> (пристапено на 1.4.2019)

Сметаме дека со овој форум се отвора *ново истражување*, кое го оставаме за понатамошни други поводи.

На интернет може да се најде сè и сешто, па дури и еротски приказни:

<https://forum.femina.mk/threads...> (пристапено 15.4.2019).

Наместо заклучок

Опсцената, непристојната, непријатната, вулгарната лексика постои во македонскиот јазик и тоа гледано градациски, најмногу во разговорниот функционален стил, која се пренесува и во другите функционални стилови на интернет – најмногу во уметничко-литературниот и во публицистичкиот. Сметаме дека нејзината употреба е пренасилена и дека особено уметничките дела губат од својата уметничка вредност.

Според сето досега кажано, сметаме дека онаму каде што смета авторот дека е неизбежно да се користи опсцената, бидејќи постои замена и за електронските и за пишуваните форми, таа треба да се користи.

Кога станува збор за научни истражувања (медицината, па и лингвистиката), тогаш, се разбира, ваквиот вид лексика може да се истражува, да се анализира и да се презентира. Се надеваме дека за неа ќе се најде место во специјализирани лексиколошко-лексикографските трудови.

ИЗВОРИ

- [__nstandardne_reci_kolokvijalni_govor_i_zargon](#) (пристапено на 1.4.2019)
- <http://vecer.mk/toshe-e-peder-makedonsko-devojche-e-k>
(пристапено на 15.4.2019)
- <https://www.mkd.mk/makedonija/vadi-go-nadvor-mame-mu-e-vadi-go-za-cuceto-kurle-eden-citirashe-sudijkata-del-od-snimkata>
(пристапено на 15.4.2019)
- [https://infomax.mk/wp/%D0%BF%D1%87%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B8-%D0%BC%D0%B0%D1%98%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D1%9C%D0%B5-%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B5/\(пристапено на 15.4.2019\)](https://infomax.mk/wp/%D0%BF%D1%87%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B8-%D0%BC%D0%B0%D1%98%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D1%9C%D0%B5-%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B5/(пристапено на 15.4.2019))
- <https://makfax.com.mk/makedonija/%D1%98%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%BC-%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC/> (пристапено 1.04.2019)
- <https://www.youtube.com/watch?v=rBd7ejv0-GY&t=3s>
(пристапено на 15.4.2019)
- <https://www.youtube.com/watch?v=liolBYfwVd4> (пристапено на 15.4.2019)
- <https://www.youtube.com/watch?v=uNE50zvchvk> (пристапено на 15.4.2019)
- <https://forum.kajgana.com/threads/%D0%9F%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8.28595/page-8> (пристапено 1.4.2019)
- <http://www.idividi.com.mk/vesti/evropa/894220/index.htm>
(пристапено 15.4.2019):
- <https://mkd-news.com/putin-go-zabrani-ptsueneto-za-sekoja-ptsovka-kazna-1500-dolari/> (пристапено 15.4.2019)
- <https://press24.mk/nov-zakon-za-zabrana-na-pcuenjeto-kaznata-za-rcovka-68000-denari> (пристапено 15.4.2019)

Три точки и биинп

- <https://netpress.com.mk/kazna-od-1-100-dolari-za-edna-pcovka/>
(пристапено 15.4.2019)
- https://mk.wikipedia.org/wiki/South_Park (пристапено на
15.4.2019)
- <https://daily.mk/vesti/znaete-li-zoshto-pcuete> (пристапено на
15.4.2019)
- <https://time.mk/c/5e69f5f5c4/znaete-li-zosto-pcuete.html>
(пристапено 1.4.2019)
- https://www.fakulteti.mk/news/17-09-14/dali_stradate_od_turetov_sindrom (пристапено 15.4.2019)
- <https://forum.femina.mk/threads/%D0%9F%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BB.11941/page-4> (пристапено
на 1.4.2019)
- <https://forum.femina.mk/threads/%D0%95%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8.10056/page-5> (пристапено 15.4.2019)

ЛИТЕРАТУРА

- Бужаровска 2018: Р. Бужаровска, *Мојот маж*. Скопје.
Марковић, Трајковић 2018: Ј. Марковић, Т. Трајковић, *Речник жаргонизма јужне пруге*. Ниш: Филозофски факултет.
Опцена лексика у српском језику (Зборник радова са истоименог научног скупа). Ниш: Филозофски факултет.
OPSCENyZFINAL.pdf. (пристапено 1.4.2019)
Тренивски 1997: Т. Тренивски, *Речникот на жаргонски зборови и изрази*. Скопје.
Шипка 2011:Д. Шипка, *Речник опцених речи*. Београд.

Лидија М. Тантуровска

Lidia M. Tanturovska

THE ELLIPSIS AND THE BEEEP

Summary

An obscene vocabulary, unpleasant, vulgar glossary exists in everyday Macedonian language, which is transmitted in other functional styles of the Internet - mainly in literature and in journalism.

We think that its use is excessive and that works of art lose their artistic value.

According to the analysis, we think that where there is no need to be used, it should not be used, id est it should be replaced (with three points - in written form or with sound - in the pronounced form).

We hope that the obscene vocabulary will find its place in specialized vocabulary lexicon.

Key words: vocabulary, obscene, replacing, ellipsis, the media, Macedonian language.

ЕУФЕМИЗМИТЕ ЗА ОПСЦЕНОСТА ВО РОМАНОТ „ФАНИ ХИЛ”

Во еротскиот роман „Фани Хил” за да се избегне употребата на опсцената лексика се користат голем број еуфемизми. Избегнувањето на директното именување на опсценото резултира со бројни метафори што на одреден начин го збогатуваат речничкиот фонд. Во трудот анализата е насочена, пред сè, кон именувањата на женскиот и машкиот полов орган.

Клучни зборови: еуфемизми, еротски роман, Фани Хил, метафора.

У еротском роману *Фани Хил* да би се избегла употреба опсцене лексике, користе се многи еуфемизми. Избегавање директног именувања опсценим речником доноси бројне метафоре које на одговарајући начин обogaћују речнички фонд. У овом раду анализа је пре свега усмерена на именувања женског и мушког полног органа.

Кључне речи: еуфемизми, еротски роман, *Фани Хил*, метафора.

Низ времињата и епохите, сексот не бил само начин за создавање нов живот, туку и одреден култ. Врз основа на многубројни етнографски истражувања може да се тврди дека во примитивното општество сексуалните односи не биле регулирани. Вистинската човечка заедница започнува со регулирањето на општествените норми, правила и забрани, а тука спаѓа и забраната на инцестот. Во средниот век во Европа сексот бил табу-тема под влијание на Црквата и на нејзината моќ, а Црквата и религиозните

¹ katicatrajkova@yahoo.com

проповеди почнале да вршат силно влијание врз начинот на перцепција на сексуалните односи. Христијанскиот морален код ги смета сите предбрачни и вонбрачни односи како неморални. На пр., Исус во *Беседата на гората* (Мт5, 27–28) вели: „Сте слушнале ли дека на старите им било речено: ’Не прељубодејствувај!’ Јас, пак, ви велеам дека секој што ќе погледне жена со желба кон неа, тој веќе извршил прељуба со неа во срцето свое.” Само маж и жена во легален брак можат да имаат секс и само заради размножување. За прекршување на овие строги наредби многумина страдале од Светата инквизиција, особено жените. Ваквата околност ја изискува потребата од еуфемизација на темата за сексуални односи.

Во овој контекст ќе споменеме дека низ историјата се среќаваат многубројни примери каде што одделни книги биле забранувани заради обработуваната тематика. Класичен пример за забранет роман е „Фани Хил. Мемоарите на една девојка за задоволства”², напишан во 18 век, а за читателската публика станал достапен дури во 20 век. Се разбира, како и секогаш во таквите случаи, цензурата врз книгата наместо да ја постигне целта, таа само придонела да ѝ се зголеми популарноста, особено поради обработуваната тема – сексот.

Романот „Фани Хил. Мемоарите на една девојка за задоволства” не е само еротски, туку напротив, тој се карактеризира со красноречив, елегантен и јасен јазик напишан преку главниот лик, Фани Хил, елитна лондонска проститутка. Случувањата во животот на Фани Хил се прикажани хронолошки и мошне реално и искрено

² Романот „Фани Хил. Мемоарите на една девојка за задоволства” од Џон Клеланд (John Cleland, *Fanny Hill. Memoirs of a woman of pleasure*) е во издание на издавачката куќа „Гурѓа” – Скопје 2013, преведен од англиски јазик од Магдалена Манчевска-Душаноска.

Еуфемизмите за опсценоста во романот „Фани Хил“

напишани со голема мајсторија на авторот да го избегне вулгарниот призвук, притоа оставајќи впечаток на мајсторски претставена слика која и во најситниот детаљ ѝ се восхитува на убавината на човечкото тело. На околу двесте страници се среќаваат низа еуфемизми што се однесуваат на појавите или поимите поврзани со сексот и со деловите на човековото тело, поточно на машкиот и на женскиот полов орган.

Користењето на еротскиот вокабулар е контролиран од општоприфатените правила на пристојност. Правилата за пристојност одредуваат кога, каде и пред кого е забрането или пак е дозволено или пожелно да се зборува за еротски теми. Еден од начините да се избегне какво било споминување на т.н. забранети или непристојни зборови поврзани со деловите од човековото тело или поимите поврзани со сексот е користењето на странска лексика, којашто најчесто има неутрална функција. Тоа најчесто се заемки од латинскиот јазик, кои навлегле во јазикот како термини од областа на медицината, penis, vagina, phallus, итн., од старогрчкиот јазик – онанија или пак од англискиот јазик – секс или префиксот порно-. Друг начин на избегнување на непристојната лексика е употребата на еуфемизми.

Еуфемизмите се стилски маркирани лексеми коишто се јавуваат за ублажување или за индиректно именување на појави или поими што се однесуваат на секс, делови на човековото тело, физиолошки потреби, болест, смрт, па дури и на религискиот живот (Šehović 2003: 1). Еуфемизмот е начин, всушност, да се „зборува за неизреченото“ (Фернандез 2006: 11).

Во литературата, на пр. во *Стилистиката* на Катник-Бакаршиќ (2001: 234–235), за еуфемизмите што се употребуваат во уметничко-книжевните текстови се користи терминот еротоними. Авторката предлага овој вид лексика да се издвои во посебна група, посебно од групата на

пцовките и на вулгаризмите: „...постои лексика којашто има функција да создаде одредена еротска атмосфера, но пред сè со естетска функција. Можеби таквите зборови би можеле да се наречат еротоними, кои во целост би ја изразиле нивната стилска функција во дискурсот.” Тука авторката наведува еден пример од приказините *Илјада и една ноќ*. Пр.: „Hasanu odletje pogled prema najstarijoj djevojci koja je bila gola i on ugleda ono što je imala među butinama: bila je to velika *kupola* zaobljena na četiri stupa – slična *školjci* od srebra ili od kristala” (Дураковић 1999: 25, подвлекувањето е мое). Во овој пример авторката ги истакнува лексемите *купола* и *школка* како еротоними што имаат метафорички исказ кој придонесува за атмосферата на приказната.

Во обработуваниот роман „Фани Хил. Мемоарите на една девојка за задоволства” сретнавме голем број еуфемизми и што остава особен впечаток е фактот што при именувањето на машкиот или на женскиот полов орган не се повторуваат исти лексеми. Ако една лексема е употребена неколкупати, секогаш е придружена со различна придавка, односно атрибут. На пример, за машкиот полов орган среќаваме: *направа*, но и: *громорна направа*, *чудовишна направа*, *страшна направа*, *огромна направа*, *моќна направа*.

Во романот можеме да издвоиме главно два типа еуфемизми.

Првиот тип еуфемизми се однесува на замената на полнозначните зборови со замена или со заменски придавки кои лексичкото значење го добиваат во контекстот (или со јазикот на лингвистиката, преку прономинализација), на пр., за женскиот полов орган се среќаваат: *онаа*, *твојата*, *мојата* (пр.: „А што се однесува до *онаа* на господарката и на *твојата*, јасно можам да ги распознаам и преку допир и со голо око нивните различни размери во однос на *мојата*”, стр. 33).

Еуфемизмите за опсценоста во романот „Фани Хил“

Вториот тип еуфемизми се оние што се добиени преку пренесување на значењето од еден поим врз друг врз основа на сличноста или според аналогија (Драгиќевиќ 2007: 148), односно преку метафорички асоцијации. Сличноста помеѓу изворниот и целниот поим никогаш не може да биде апсолутна и комплетна, туку се заснова на некоја компонента, на пр. според изглед, функција, боја, положба, потекло. Метафоричното значење, според класичната реторика, секогаш се јавува во контекст и зависи од него. Овој вид еуфемизми почесто се јавуваат придружени, односно дополнети најчесто со придавки, прилози или со честички (Sudec 2015: 12) за да се доуточни или да се дообјасни посочениот поим.

Во нашиот материјал можеме да издвоиме неколку типа еуфемизми добиени по пат на метафорички асоцијации (Гортан-Премк 2004: 90–108).

Најнапред ќе ги посочиме еуфемизмите што во романот се употребени за да ги обележат гениталиите, односно машкиот и женскиот полов орган.

а. називот е добиен преку името на предметот (според неговата форма, големина):

– машкиот полов орган: *направа, алат, машина, жезол, палка, цевковод*, но поголем број примери укажуваат на спој на именката со зборови од различни зборовни групи, најчесто придавки, на пр.: *главен предмет, маѓенсувачки предмет, цврст и крут предмет, важен предмет за уживање, ограничен тврд и крут предмет; огромна машина, набрекната машина, бесна машина, дебела машина; машина за љубовни напади, страшно оружје, исправено оружје, љубовно оружје; громорна направа, чудовишна направа, страшна направа, огромна направа, моќна направа; голем клин, здрав клин; огромн жезол, вкочанет жезол со црвен врв, бел жезол запенет и подвижен, добар калауз, волишебен инструмент, парче опрема, извлечен меч, бела рачка, вжештен шилец* (пр. ,,

...водена од својот нагон, таа седна директно врз *вжештениот шилец* на тоа *исправено оружје на задоволство* и се спушти на него, прифаќајќи го до самиот корен ...” , стр. 39; „Секојпат кога ќе се одвоеше од неа, помеѓу нив можевме да видиме дел од неговиот *бел жезол*, запенет и придвижен, за повторно да го изгубиме од вид меѓу оние ритчиња ...” , стр. 130).

– женски полов орган: *онаа моја дреболија* (пр. „... имаше намера да му ја стави на располагање онаа моја *дрболија* која има толку голема замислена вредност” , стр. 28).

б. според називите на животни или нивните делови:

– машки полов орган: *огнен коњ, овен за рушење сидови, чудовиште, како рог тврда ’рскавица, слонова коска, мазна крута ’рскавица, силен пастув* (пр. „...тој ѝ се препушти на волјата на неговиот *огнен коњ*, па нежно вметнувајќи ги своите бутови меѓу моите...” , стр. 49; „Прво ставив под себе перница за да му овозможам најповолен пристап во играта, па со својата рака услужно го поведов тој *овен* за рушење сидови...” , стр. 91).

– женски полов орган: *долна челюст* (пр. „ Тоа доведе до извесен застој во чинот – пријатен застој, бидејќи онаа ненаситна лакомица, мојата *долна челюст*, толку полна што пополна и не може да биде, и понатаму исклучително се насладуваше со залакот што толку слатко го проголта.” , стр. 92).

в. според називи на растенија:

– женски полов орган: *распукан плод, шума, цвет* (пр. „...го извади своето оружје и го заби во *распуканиот плод*, каде што, се чини, наиде на влез помалку тесен отколку што можеби си ласкаше дека ќе најде...” , стр. 77; „... потоа онаа темна сенка од свиленкаста мов што го прекриваше тој *цвет*, која, освен луксузот на пејзажот, ѝ даруваше и топлина под допирот на онаа нежна привлечност која не можеше да се искаже, па дури ни да се

замисли!”, стр. 126; „... кој подобро од него би можел да ја пребарува шумата, или кој би бил посposобен за прибирање на пленот? ”, стр. 90).

г. според движењето:

– машки полов орган: *буен, месест и набабрен дел* (пр. „Најпосле, оној негов *буен, месест и набабрен дел*, кој со своите две топчиња завршуваше таму каде што почнуваат бутовите, целосно ме заслепуваше со својот воден и блескав сјај.”, стр. 111).

д. според називот на храна:

– машки полов орган: *залак* (пр. „Тоа доведе до извесен застој во чинот – пријатен застој, бидејќи онаа ненаситна лакомица, мојата долна челуст, толку полна што пополна и не може да биде, и понатаму исклучително се насладуваше со *залакот* што толку слатко го проголта.”, стр. 92).

ѓ. антропоморфна метафора:

– машки полов орган: *непријател, цврст другар, благороден расипувач, немирен домашар, таинствен двигател, собирач на девствен мед, крал на машкото тело, бог, најмил гостин, непослушен станар, слеп настрвен водич, веселник, каприциозен веселник, мрзливко, демон, борец, шампион, црвенглав шампион, рубин црвена глава* (пр. „... но потоа неговиот *непослушен станар* стана нестрплив од присилните прекини и го натера да дејствува ...”, стр. 136; „И тој мој дел, бидејќи беше исполнет, се ширеше и зрело се отвораше, приспособувајќи се така на *благородниот расипувач*.”, стр. 92).

– женски полов орган: *ненаситна лакомица, мала волшебничка, нежна жртва, милениче* (пр. „... со прстите ќе ја допрев таа *мала волшебничка* што ме измачуваше и ќе се поиграв со неа ...”, стр. 117; „Тоа доведе до извесен застој во чинот – пријатен застој, бидејќи онаа *ненаситна лакомица*, мојата долна челуст, толку полна што пополна и не може да биде, и понатаму исклучително се

насладуваше со залакот што толку слатко го проголта.”, стр. 92).

е. според географски или просторен поим:

– женски полов орган: *средиште што го создала природата, мала, драга, нежна пукнатина, вглабнатина, средиште за задоволство, голема длабочина, средиште на сетила, девствен извор, мала сцена, девственик, премин, омилено живеалиште на природата, упориште на нејзините доблести, жариште, средиште, удобна лабораторија на љубовта* (пр., „... ги стискав бутините, ги стегав и притискав усните на мојот *девствен извор ...*”, стр. 31; „... тој својата направа ја внесуваше толку бавно што таа пред нас исчезнуваше милиметар по милиметар, додека најпосле не се најде во таа *удобна лабораторија на љубовта* и не се сретнаа нивните со мов обраснати брекчиња.”, стр. 127).

– машки полов орган: *столб од слонова коска, ризница со скапоцени камења* (пр. „ ... разуздано ми ја зеде раката и ја стави на онаа негова огромна направа која беше – ох! – толку крута, толку цврста и толку исправена во својата набрекнатост; и која, заедно со својот долен дел претставуваше непроценлива *ризница со скапоцени камења* за дамите, правеше величествена целина од вистински богатства.”, стр. 91).

ж. според апстрактни и нематеријални поими:

– машки полов орган: *тоа чудо, набрекната снага, гордост, страшна појава, набрекната моќ, крутост* (пр. „И нејзиниот кавалер сега беше подготвен, па ослободувајќи се од својата облека, пребогата со тантела, и кревајќи си ја кошулата, ни ја предочи својата *набрекната моќ*, извиена како сабја и подготвена за акција.”, стр. 124).

– женски полов орган: *гордост, таинствено обележје, жиг на женска особеност* (пр. „... бидејќи претходно не ни знаел за тоа *таинствено обележје...*”, стр. 85).

Сексуалната ориентација во романот е застапена со две интересни синтагми. За половото општење меѓу две жени е употребена синтагмата *постелна другарка* (пр. „... Но најмногу од сè, мојата *постелна другарка* Фиби, на која ѝ бев непосредна ученичка, ги вложи сите свои дарби за јас да можам да ги искусам првите суштински сокови на задоволството...”, стр. 29); додека за половото општење меѓу жена и маж се користи синтагмата *постелен пријател* (пр. „Потоа ме легна во постелата и одвај да имав некој миг да копнеам за својот *постелен пријател*, додека тој се соблекуваше ...”, стр. 190).

Невиноста, која се сметала како драгоценост нешто, а нејзиното губење во традиционалната култура претставувало промена на статусот од девојка во жена, е претставена со еуфемизмите: *драгоценост, ценето богатство, цвет на невиноста, најубав цвет на задоволство, скапоцен камен* (пр. „... бидејќи сè уште никако не му паѓаше напамет дека *цветот на мојата невиност* сè уште не е скинат, сметаше дека е губење време и зборови да праша нешто во врска со тоа.”, стр. 47).

Во продолжение ќе ги наведеме уште и еуфемизмите коишто во романот се користат за да ги означат срамните влакна: *меки свилени пердуви, млади влакна на таа мов, сива грмушка, широка и густа грмушка од кадрици, кадрав густеж, пердувест сплет* (пр. „... некое време ги забавуваа нејзините раце, додека тие потоа лизгајќи се надолу по мазната површина не напипаа *меки свилени пердуви*, кои се беа појавиле само неколку месеци претходно за да го украсат нежниот брег на тоа подрачје...”, стр. 15).

Половиот акт, односно спојувањето на мажот и жената во романот е опишано како: *чекан и наковална и жртвеник и олтар* (пр. „...заемните удари на *чеканот и наковалната* наскоро доведоа до критична состојба...”, стр. 39; „Привлекувајќи ме потоа цврсто до градите,

додека стоеше со лицето свртен кон мене, и принесувајќи го својот *жртвеник кон неговиот олтар*, тој го насочи директно кон целта која, бидејќи му излегов во пресрет, веднаш ја погоди...”, стр. 133), а крајната точка на задоволството како: *крајна екстаза, сокови на задоволство, точка на вриење, надојден прилив* (пр., „...се доведов, конечно, до *крајната екстаза, до надојдениот прилив* во кој природата, исцрпена од прекумерното задоволство, полека се растопува и замира., стр. 31; „...сите знаци на нивниот таен договор за екстаза јасно дадоа до знаење дека тие беа стигнале до *точката на вриење*, стр. 39).

Заклучок. Од материјалот претставен овде може да се забележи дека за да се долови еротичноста, чинот на половото општење, не се секогаш потребни лексеми што во литературата се сметаат за табу-зборови или непристојна лексика. Авторот на романот, живеејќи и творејќи во 18 век, мошне умешно и мајсторски употребил низа еуфемизми избегнувајќи ја на тој начин табу-лексиката. Секако, тука треба да се истакне и умешноста на преведувачот на романот, кој на еден суптилен начин, користејќи различна, дури и архаична лексика (*громорен* од арх. збор *громор* 'врева, викотница'), користејќи ги и зборообразувачките и семантичките можности за искажување галовност, односно со формалните и со внатрешните деминутивни значења на зборовите (*дреболија, лакомица, волшебничка, милениче, мрзливко*) успеал да го долови галовениот однос на нараторот кон овој вид лексика.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачич 2019: Д. В. Ајдачич, *Эротическая лексика в славянских языках*.
<http://karija.narod.ru/Authors/Ajdacic/ajdr_erotiches.htm>. пристапено на 10.4.2019 г.
- Свето писмо на Стариот и Новиот завет (Библија)*. Скопје: Библиско здружение на Република Македонија, 2007.
- Гортан-Премк Д. 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемеја и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Георгиев 2015: И. Георгиев, Табуи и еуфемизми као пример когнитивног културног модела: СМРТ у српском и шпанском језику Крагујевац: *Наслеђе, часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, XII/30, 221–230.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дураковић 1999: *Hiljadu i jedna noć*, prijevod sa arapskoga Esad Duraković, knj. 4. Sarajevo: Ljiljan.
- Катниќ-Бакаршиќ 2001: М. Катниќ-Бакаршиќ, *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Куна 2007: В. Кунa, Идентификација еуфемизма и нјихова творба у хрватском језику.. Ријека: *Fluminensia*, год. 19, бр. 1, 95–113.
- Милорадов 2012: Д. Милорадов, Нечедна лексика у речницима српскога језика и проблем њене стилистичке квалификације. Нови Сад: *Летопис Матице српске*. год. 188, књ. 489, св. 3, 439–449.
- Опсцена лексика у српском језику, Зборник радова са истоименог научног скупа*, ур. Јордана Марковић. Ниш: Филозофски факултет, 2017.
- Сариќ 2009: S. Sarić, *Jezik i kultura govora*. Mostar: *Časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*. год III, бр. 3. 87–99.
- Сосич 2019: А. Ж. Сосиќ, *Pregibanje okrog telesa (o erotiki v romanih Vitomila Zupana)*.
<https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_2_3.pdf>. пристапено на 10.4.2019 г.
- Судец 2015: А. Судец, *Eufemizmi u rječniku Vladimira Anića i aktivnoj uporabi*. Ријека, дипломски рад.

Катица А. Трајкова

Фенандез 2006: E. C. Fernández, Sexually explicit euphemisms in Martin Amis's *Yellow Dog*. Mitigation or offence? *Miscolánea: Journal of English and American Studies*, 33, 11–33. 11–30.

Чжань 2011: Ч. Чжань, Эвфемизмы сексуальных отношений в русском и китайском языках. Волгоград: *Известия ВГПУ*, 38–42.

Шеховиќ 2003: A. Šehović, Eufemizmi i tabu-riječī. Sarajevo: *Književni jezik*, XXI/2003, 53–60.

Katica A. Trajkova

EUPHEMISMS FOR THE OBSCENITY IN THE NOVEL

„FANNY HILL“

Summary

In the erotic novel „Fanny Hill“ many euphemisms are used to avoid the use of the obscene lexic. There are two types of euphemisms. The first one refers to the replacement of full-valued words with a pronoun or with replacement adjectives which have the lexical meaning in the context (for example, for the female sex organ „one“, „yours“, „mine“ are used); whereas the second type of euphemisms are those which are derived from the transmission of the meaning of one concept to another on the basis of similarity or by analogy, that is, through metaphorical associations. This type of euphemisms more often occurs accompanied mostly by adjectives, adverbs or particles to make the term more accurate or to clarify it.

Key words: Euphemisms, erotic novel, Fanny Hill, metaphor.

Татјана Г. Трајковић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет²
Депарتمان за српски језик

УДК 811.163.41'373.2
811.163.41'276.2

ОПСЦЕНО У СРПСКОЈ АНТРОПОНИМИЈИ И ТОПОНИМИЈИ

У раду су представљени модели српских антропонима и топонима који у својој структури садрже основу опсценог значења. Грађа је ексцерпирана из дијалекатских, антропонимских, топонимских и сличних речника и збирки речи српског језика, а затим разврстана у одговарајуће групе. Првобитни критеријум груписања је основа, која може бити анатомске, друге апелативне или глаголске мотивисаности: *гуз-*: *Гузалија, Чешигуз; Гологузија, Загузје, Гузне куће; дун-*: *Дупало, Дупоња; Дупељево, Дупељевска река; кур-*: *Курић, Трокур; прд-*: *Прдикучка, Прдивук; Попрдљивица, Прдало* итд.

Извршена је семантичко-мотивациона и структурно-творбена анализа. Аналитичко сагледавање антропонима и топонима опсцене мотивације довело је до закључака о двојакој или скривеној семантици појединих антропонима и топонима, о најфреквентнијим основама и творбеним моделима.

Кључне речи: ономастика, опсцена лексика, српски језик, антропонимија, топонимија.

Во трудот се претставени моделите на српски антропони и топоними кои во основата содржат непристојни значења. Материјалот беше ексцерпиран од дијалектни, антропонимски, топонимски и слични речници и збирки на зборови на српскиот јазик, а потоа е класифициран во соодветни групи. Примарен критериум за групирање е основата, која може да

¹ tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (178020), који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

биде со анатомска, друга апелативна или глаголска мотивација: *гуз-*: *Гузалија, Чешигуз; Гологузија, Загузје, Гузне куће; дуп-*: *Дупало, Дупоња; Дупељево, Дупељевска река; кур-*: *Курић, Трокур; прд-*: *Прдикучка, Прдивук; Попрдљивица, Прдало* итн.

Направена е семантичко-мотивациска и структурно-зборообразувачка анализа. Аналитичкото испитување на антропонимите и топонимите со непристојна мотивација доведе до заклучоци за двојната или скриената семантика на одредени антропоними и топоними, на најчестите основи и модели на зборообразување.

Клучни зборови: ономастика, опсцена лексика, српски јазик, антропонимија, топонимија.

1.1. Опсцена лексика у српском језику била је честа тема наших лингвиста. Бројни радови, речници, зборници радова са научни скупова, једна монографија (Шипка 1999) посвећени су овој лингвокултуролошкој области. Домаћи лингвисти који су били инспирисани и подстакнути на истраживања у овом пољу и који су, својим радом, будили слична интересовања код других су: Недељко Богдановић, организатор и иницијатор првог научног скупа о опсценој лексиси код нас (1994. године), Јордана Марковић, иницијатор последња два научна скупа (2015. и овогодишњи, 2019. године), Свенка Савић, Стана Ристић, Милорад Дешић. Рекло би се да су највећи допринос овоме дали они који су подстицали научна окупљања на тему која се најчешће доживљава као табу, нарочито у сфери јавне, а посебно научне комуникације.

Овај рад посвећен је топонимима и антропонимима који у себи садрже опсцену основу, дакле, неку срамотну реч, реч која није препоручљива за службену, потпуно јавну употребу. Ономастичка грађа прикупљена за ову прилику показала је да у српском језику именована људи и места могу садржати опсценост како у форми тако и у значењу, које је обично метафоричког порекла. Опсценост није страна ниједном језику и она најчешће има културолошко оправдање, у намери, циљу или човековом

сагледавању света чији је и он саставни део. Опсценост на различите начине мотивише именовања у топонимији и антропонимији. Док је у топонимији опсценост углавном метафоричка слика неке појаве у природи, у антропонимији се ради примарно о неком личном надимку, који се најчешће преноси на породични надимак, а неретко постаје презиме. Познато је да надимци настају на основу неког карактеристичног обележја носиоца, а то обележје може бити физички изглед, понашање, навике, неки догађај из прошлости и сл. Заједничко у топонимским именовањима и настајању надимака (као једне антропонимске врсте) јесте да сам денотат изазива наметање имена својом појавом или нечим што носи са собом.

Уколико се пође од дефиниције речи *опсцено* и задржи се на одређењу да је то нешто непристојно, већину надимака бисмо могли сврстати у групу опсцених, пре свега оне који заиста имају опсцену основу, али и оне који су настали са тежњом да се носилац обележи по некој карактеристици која се њему самом не допада, те говорници његов надимак користе изван комуникације са самим носиоцем. Међутим, овде нисмо узимали у обзир намеру именоватеља, већ конкретну реч и њену примарну семантику којом је мотивисано именовање човека или географске реалије.

Грађа је ексцерпирана из дијалекатских, антропонимских, топонимских и сличних речника и збирки речи српског језика,³ а затим разврстана у одговарајуће групе. Првобитни критеријум груписања је основа, која може бити анатомског, ономатопејског, глаголског и сличног порекла. Представљени су модели српских антропонима и топонима који у својој структури садрже основу опсценог

³ В. литературу: Михајловић 1992, Павловић 1994, 1996, 2009, Богдановић 2008, Стевановић 1979, Златановић 1974, 1981, 1982, Милићевић 2012.

значања. Све јединице антропонимске и топонимске функције чиниће исту групу уколико су мотивисане истом опсценом речју.

1.2. *Лексичко-семантичка анализа* ономастичке грађе подразумева издвајање група према мотивној речи. Издвојене су групе антропонима и топонима према: 1. опсценом апелативу и 2. опсценом глаголу који је садржан у именовању.

Моралност је један од разлога због којег су се непристојне речи почеле потискивати и цензурисати. Међутим, у именовању људи и простора, народ се „срећом није свагда стриктно држао тих канона” (Михајловић 1992: 247). Обичан човек је све речи, како *кожу* тако и *гуз*, сматрао довољно добрим, без разлике у пристојности, да се оне употребе у номинацији живота и света (в. Михајловић 1992: 247). Тако су се створили бројни оними са опсценом речју у својој основи.

1.2.1. *Опсцени апелативи* који се јављају у основи антропонима и топонима су: *гаће*, *говно*, *гуз/гузица*, *дупе*, *кур*, *муда*, *тур*. У највећем броју се ради о анатомској лексички (*гуз/гузица*, *дупе*, *кур*, *муда*, *тур*), а две лексеме су секундарно везане за човека и његов део тела који је већ опсценог карактера (*гаће* и *говно* су у непосредној вези са задњицом, којој су посвећене три лексеме ономастички употребљене).

Појединачни преглед опсцених апелатива присутних у антропонимским и топонимским облицима:

1. *Гаће*

А) Антропоними са апелативом *гаће*: *Биштигаће*, *Висигаћа*, *Гаћа*, *Гаћак*, *Гаћан*, *Гаћанов*, *Гаћановић*, *Гаћар*, *Гаћара*, *Гаћарин*, *Гаћарић*, *Гаћаиш*, *Гаће*, *Гаћевац*, *Гаћетић*, *Гаћеша*, *Гаћешин*, *Гаћешић*, *Гаћина*, *Гаћинов*, *Гаћиногић*, *Гаћић*, *Гаћо*, *Деригаћа*, *Карагаћа*, *Крадигаћа*, *Кривогаитин*, *Мацагаћа*, *Минигаћин*, *Нашигаћин*, *Непергаћа*, *Непергаћин*, *Палигаћ*, *Пецигаћа*, *Пузигаћа*, *Палигаћа*,

Прпогаћа, Прекогачич, Сврзигаће, Серигаћа, Свиленгаћин, Черногаћа;

Б) Топоними са апелативом *гаће*: *Гаћелези, Гаћишите, Гаће, Гаћопер, Садригаћа.*

Апелатив *гаће* се много чешће среће у антропонимији него у топонимији и углавном персонификује човека, често је у вези са страхом и усраним гаћама или говори о нечистоћи. Термин *гаће* некада је имао и значење данашњих *панталона*, које су временом истиснуле словенски апелатив и оставиле му једино семантику доњег веша. Михајловић наводи да се термин *гаће* употребљава у духу Вукове пословице „није сваки човек који *гаће* носи” (Михајловић 1992: 239–240).

Антропонимска мотивација у вези са овим апелативом најчешће је у вези са хигијеном (*Бјелогаћа, Непергаћа, Черногаћа*) или немарношћу (*Висигаћа, Кривогаитин, Палигаћа*), затим, ради се о страху (*Прпогаћа*), сиромаштву (*Нашигаћин*), богатству (*Свиленгаћин*) итд. Семантика неких од наведених презимена, који заправо имају порекло надимка, често није сасвим јасна, мада се са сигурношћу може тврдити да се ради о негативној конотацији.

Топонимска мотивација са апелативом *гаће* углавном се тиче метафоричке представе места које се именује.

2. *Говно*

А) Антропоними са апелативом *говно*: *Говнеш, Музговно, Печиговно.*

Б) Топоними са апелативом *говно*: *Говнарски дол, Говнац, Говнара.*

Није велик број оних мотивисаних именицом *говно*. И у овом случају ради се о негативној квалификацији како у антропонимији, тако и у топонимији, с тим што у топонимији може бити намена места као иницијални мотив.

3. *Гуз/гузица*

А) Антропоними са апелативом *гуз/гузица*: *Белогуз, Вртигуз, Вуцигуз, Горигузица, Гузоњићи, Гузоња, Коврљгуз, Лизгуз, Минигузиновић, Мунигуз, Набигуз, Пецигуз, Плачигуз, Подбигуз, Чешигуз*;

Б) Топоними са апелативом *гуз/гузица*: *Бабина гузица, Висигуз, Виси гус, Гологуз, Гузне куће, Давогузова долина, Загужање, Загузје, Загузина, Загузине, Карагузовица, Мочигузица, Паригуз, Плачигуз, Подбигуз, Пучигуз*.

Именица *гуз/гузица* је мотив из лексике именовања делова човековог тела за које важи принцип *pars pro toto*, односно, замењује целог човека, као и у случају апелатива *гаће* (Михајловић 1992: 242).

4. *Дупе*

А) Антропоними са апелативом *дупе* нису уочени у претраживаној грађи.

Б) Топоними са апелативом *дупе*: *Горње Дупељево, Дупељево, Дупељевска река, Набидупе, Разбидупе, Смакнидупе*.

Апелатив *дупе* није забележен као саставни елемент било ког антропонима, али се јавља у топонимима. Три оронима имају форму императивне сложенице (*Набидупе, Разбидупе, Смакнидупе*), које је човек осмислио како би именовао стрми положај неке географске реалије, где је често падао. У случају комонима *Дупељево* и пратећих топонима у вези са њим, није тако једноставно објаснити мотив. Основе *дуп-* је прасловенског порекла и у вези је са значењем рупе у дрвету, стаблу. Додавањем различитих суфикса и даљим фонетским и морфолошким укрштањем настајале су именице (*дупља, дупљаиш* итд.) или глаголи (*дупсти, дубити* и сл.). Именица *дупе*, са значењем *гузица, стражњица*, такође је настала од ове основе (в. Скок: I, 459, 460). Не можемо потпуно бити сигурни да ли се у Дупељеву крије семантика *дупље* или треба узети у обзир објашњење да је овде кумовала сорта крушке под именом *дупељевка* (в. Златановић 1981: 195–198).

5. Кур

А) Антропоними са апелативом *кур*: *Гладикур*, *Куроња*, *Куроњић*, *Куропеца*, *Куроредица*, *Лелекур*, *Милокурка*, *Паликурка*, *Пишкур*, *Појкурић*, *Пушикурка*, *Трокур*, *Трокурић*, *Црнокур*;

Б) Топоними са апелативом *кур*: *Капикур*, *Куродер*, *Курозеб*, *Зебокур*, *Курато брдо*, *Курчов рид*, *Курварић*.

Последњи топоним у корену садржи апелатив *кур*, онда је дошло до даље надоградње додавањем суфикса, али је опсценост са примарном семантиком корена и даље присутна, те је и он сврстан у ову групу антропонима (в. Трубачев 1985: 131).

Апелатив *кур* срећемо често у антропонимији и топонимији. Ова именица се не појављује самостално. Најчешће је део сложеница, синтагми са придевима или изведеница. Реч је прасловенског порекла и првобитно је њоме именован *петао*, а касније је додавањем деминутивног суфикса попримила значење „пенис” (Трубачев 1985: 129, Скок 1972: II, 240). Полни органи у народном веровању и према етнолозима, фолклористима и етнолингвистима имају магијску функцију. Ови делови тела имају посебан статус у култури и обухваћени су правилима покривања и забранама јавног именованја. Супротно томе, неки магијски поступци изграђени су управо на кршењу таквих забрана (Раденковић 1996: 37). Оваква магијска симболика полних органа могла би бити део разјашњења нарочито семантике топонима, слично апелативу *баба* који је фреквантан у топонимији. Ипак, треба напоменути да Трубачев истиче како се именица *кур*, у значењу птице, често јавља у словенској топонимији и хидронимији што сведочи о прасловенској старини ове речи (Трубачев 1985: 130).

Апелатив *кур* не треба мешати са глаголом *курити*, који је прасловенског порекла и има значење „ложити, горети, димети” (Трубачев 1985: 12: 118, 119, 123, 124;

Скок 1972: II, 242), а и од тог глагола постоје ономастички композити: *Курибак, Курикавга, Курикућа, Курипећ, Курическа*.

У сваком случају, присуство ове именице у саставу антропонима или топонима из данашње перспективе оставља утисак опсцености.

Муда

А) Антропоними са апелативом *муда*: *Брашномуд, Мудо, Муде, Пртимуд, Црномуд*;

Б) Топоними са апелативом *муда*: *Деримуда*.

Апелатив *муда* није тако чест у ономастици, нарочито не у топонимији. Код антропонима ова именица се везује за неспособног и слабог човека, млакоњу. У топониму *Деримуда* може се уочити паралела са оронимима: *Куродер, Набидуне, Разбидуне* и *Смакнидуне*, којима се истиче стрм терен.

6. *Тур*

А) Антропоними са апелативом *тур*: *Крпитур, Зелентур, Маснотур*.

Б) Топоними са апелативом *тур* нису уочени у претраживаној грађи.

Апелатив *тур* нашао се у основи антропонима, не и топонима. Антропоними са овом именицом из анатомске лексике углавном упућују на неуредног, дроњавог, дебелог човека. У антропониму *Мокротул* уочљив је принцип десемантизације до које је дошло преобликовањем од *Мокротур* чиме се избегло опсцено или бар пејоративно везивање имена за одређену особу или читаву породицу (в. Михајловић 1992: 305).

1.2.2. *Опсцени глаголи* који се јављају као основни елемент антропонима и топонима су: *јebати, пишиати, прдети, прцати, пушити, срати*.

1. *Јebати*

А) Антропоними са глаголом *јebати*: *Јебибаба, Јебизима, Јебисестра, Јебициганка*.

Опсцено у српској антропонимији и топонимији

Б) Топоними са глаголом *јѣбати* нису забележени у испитиваној грађи.

Глагол *јѣбати* којим се експлицитно исказује опсцено значење не јавља се често као мотивна реч у ономастици. Наведени антропоними најчешће се објашњавају неком анегдотом из живота првог носиоца конкретног надимка, односно презимена.

2. *Пишати*

А) Антропоними са глаголом *пишати* нису забележени.

Б) Топоними са глаголом *пишати*: *Попишмоква*.

Географско име *Попишмоква* такође се објашњава неким анегдотским догађајем који се одиграо на именованом месту.

3. *Прдети*

А) Антропоними са глаголом *прдети*: *Прдавица*, *Прдивук*, *Прдижурнада*, *Прдизец*, *Прдикас*, *Прдикучка*, *Прдимаче*, *Прдимула*, *Прдишака*.

Б) Топоними са глаголом *прдети*: *Прдало*, *Прдибука*, *Прдидо*.

Највећи број забележених антропонима са глаголом *прдети* по форми представља императивне сложенице чији је циљ исмевање носиоца имена.

Прдибука је име извора, а *Прдидо* је име долине. Оба топонима су инспирисана звуковима који се производе у природи.

4. *Прцати*

А) Антропоними са глаголом *прцати*: *Прцазејић*;

Б) Топоними са антропонимом *прцати*: *Зечје прцалиште*.

Не може се рећи да је глагол *прцати* продуктиван као основа антропонима и топонима. Интересантно је да се у наведеним примерима за мотивцијски глагол везује исти зооним.

5. *Пушити*

А) Антропоними са глаголом *пушити*: *Пушкур*, *Пушикурка*;

Б) Топоними са глаголом *пушити* нису уочени у претраживаној грађи.

Глагол *пушити* није тако честа мотивација. Самостално употребљен, овај глагол свакако нема опсцен карактер. Међутим, у споју са именицом опсценог значења придобија и сам овакво обележеје. С обзиром на то да су антропоними управо такве конструкције (*пушити* + *кур*, *курка*), они су узети као примери у којима се препознаје глагол *пушити* опсцене семантике.

Срати

А) Антропоними са глаголом *срати*: *Серибучка*, *Сери-вук*, *Серикључа*, *Серикутлача*, *Серисабљић*, *Усра*.

Б) Топоними са глаголом *срати* нису забележени.

Глагол *срати* као мотивација јавља се само код антропонима и то у споју са различитим апелативима: бучка, вук, кључа, кутлача, сабља. Само један антропоним представља глаголску сложеницу насталу префиксацијом.

1.3. *Структурно-творбена анализа* подразумева утврђивање структуре онима мотивисаних неким опсценим садржајем.

Творбени модели антропонима опсцене мотивације могу бити:

1. Неизведени антропоними: *Гаћа*, *Гаће*, *Муде*, *Мудо*.

2. Изведени антропоними: *Гаћак*, *Гаћан*, *Гаћанов*, *Гаћановић*, *Гаћар*, *Гаћара*, *Гаћарин*, *Гаћарић*, *Гаћаш*, *Гаћевац*, *Гаћетић*, *Гаћеша*, *Гаћешин*, *Гаћешић*, *Гаћина*, *Гаћинов*, *Гаћић*, *Гаћо*, *Говнеш*, *Гузоња*, *Гузоњићи*, *Куроња*, *Куроњић*, *Прдавица*.

3. Антропонимске сложенице:

а) именица + именица: *Брашномуд*, *Гаћиногоић*;

Опсцено у српској антропонимији и топонимији

б) придев + именица: *Белогуз, Зелентур, Карагаћа, Кривогаштин, Маснотур, Мокротул, Свиленгаћин, Црнокур, Црномуд, Черногаћа;*

в) заменица + именица: *Нашигаћин;*

г) број + именица: *Трокур, Трокурић;*

д) глагол + именица: *Биштигаће, Висигаћа, Вртигуз, Вуцигуз, Гладикур, Горигузица, Деригаћа, Јебибаба, Јебизима, Јебисестра, Јебициганка, Коврљгуз, Крадигаћа, Крпитур, Лизгуз, Мацагаћа, Милокурка, Музговно, Мунигаћин, Мунигуз, Мунигузиновић, Набигуз, Непергаћа, Непергаћин, Палигаћ, Палигаћа, Паликурка, Пецигаћа, Пецигуз, Печиговно, Пишкур, Пузигаћа, Прпогаћа, Плачигуз, Подбигуз, Појкурић, Прдивук, Прдижурнада, Прдизец, Прдикас, Прдикучка, Прдимаче, Прдимула, Прдишака, Пртимуд, Прцазејић, Пушкур, Пушикурка, Садригаћа, Сврзигаће, Серибучка, Серивук, Серигаћа, Серикључа, Серикутлача, Серисабљић, Чешигуз;*

ђ) именица + глагол: *Куропеца, Куроредица;*

е) узвик + именица: *Лелекур;*

ж) префикс + именица: *Прекогачич;*

з) префикс + глагол: *Усра.*

Творбени модели топонима опсцене мотивације могу бити:

1. Једночлани топоними:

А) неизведени топоними: *Гаће;*

Б) изведени топоними: *Дупељево, Гаћиште, Говнара, Говнац, Курварић, Прдало;*

В) топонимске сложенице:

а) придев + именица: *Гологуз, Зелентур, Карагузовица, Маснотур;*

б) именица + глагола: *Гаћелези, Гаћонер, Куродер, Курозеб;*

в) глагол + именица најчешће у императивним сложеницама: *Висигуз, Вуциаћа, Деримуда, Зебокур, Капикур, Мочигузица, Набидупе, Непергаћа, Паригуз,*

Подбигуз, Прдибука, Прдивук, Прдидо, Попишмоква, Пучигуз, Разбидупе, Смакнидупе;

г) префикс + именица + суфикс: *Загужање, Загузина, Загузине, Загузје;*

2. Двочлани топоними: *Бабина гузица, Виси гус, Говнарски дол, Горње Дупељево, Гузне куће, Давогузова долина, Дупељевска река, Зечје прџалиште, Курато брдо, Курчов рид.*

Међу двочланим топонимима највише је оних који су реализовани у виду синтагматског споја *придев + именица*. У само једном примеру препознајемо императивну свезу, која још није прерасла у сложеницу као у примеру *Висигуз*.

1.4. Анализирани примери антропонимских и топонимских творевина опсценог карактера репрезентативна су слика ономастичког система ове мотивацијске категорије. Као мотивацијски предложак јавља се седам апелатива (*гаће, говно, гуз/гузица, дупе, кур, муда, тур*) и шест глагола (*јebати, пишати, прдеати, прџати, пушити и срати*). Прегледом се може закључити да су опсцени апелативи фреквентнији од глагола у грађењу ономастичких јединица. Највећи број опсцених творевина је међу антропонимима и у томе предњачи апелатив *гаће*. Разлог томе вероватно лежи у чињеници да сама именица није опсцена у највишем нивоу, али и то да је њен статус благе опсцености из новијег времена. У топонимији се као најпродуктивнији показао апелатив *гуз/гузица* којим се најчешће именује метафоричка слика реалије. Опсцени глаголи као мотивацијски елементи у ономастици нису показали велики број реализација, али се најчешће појављује глагол *прдеати*. Структурно-творбена анализа је показала да се најчешће јавља модел сложенице и то у споју *глагол + именица*, а да се двочлано именовање, наравно, јавља једино код топонима. Истраживана грађа није показала примере за поједине мотивације, те нема потврда за антропониме са апелативом *дупе* и глаголом

пишати ни за топониме са апелативом *тур* и глаголима *јџбати*, *пишити* и *срати*.

Антропоними настали опсценим мотивисањем имају функцију специфичног именовања у виду надимака, за које је познато да најбоље исказују физичка, карактерна и друга облежја човекова. Њихова првобитна сврха била је исмејавање, омаловажавање погрдном, срамотном, понижавајућом номинацијом. Топоними исте мотивације настајали су на другачији начин. Овде човек није имао потребу да понизи некога, већ је сама појава у природи, њен облик, положај, намена наметала именовање одређеним речима опсцене садржине. Антропоними и топоними са опсценим елементом потврђују да су и табуиране речи, колико год оне биле јавно непожељне, свакако саставни и неизоставни део обичног, свакодневног народног живота.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 2008: Н. Богдановић, Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије. Београд: *СДЗб*, LV.
- Златановић 1974: М. Златановић, Топоними Пољанице. Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, књ. 10, 111–140.
- Златановић 1981: М. Златановић, Микротопонимија Струганице и Обличке Сене. Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, књ. 17, 195–198.
- Златановић 1982: М. Златановић, Микротопонимија Врањске котлине. Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, књ. 18, 1982, 109–123).
- Милићевић 2012: Р. Милићевић „Херцеговачка презимена”; М. Нишкановић, Порекло презимена; <https://www.poreklo.rs/2012/03/23/poreklo-prezimana-prdavica/>
- Михајловић 1992: В. Михајловић, *Име по заповести*. Београд: Нолит.
- Павловић 1994: З. Павловић, *Хидронимски систем Јужне Мораве*, Библиотека ЈФ, књ. 10. Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Павловић 1996: З. Павловић, *Хидроними Србије*, Библиотека ЈФ, књ. 13. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић 2009: З. Павловић, *Ороними Србије*. Београд: *Ономатолошки прилози XIX–XX*, 37–330.
- Раденковић 1996: Љ. Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Посебна издања, књ. 67. Београд: Балканолошки институт САНУ – Ниш: Просвета.
- Скок 1972: Р. Скок, *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, књ. Друга. Zagreb: JAZU.
- Стевановић 1979: В. Стевановић, *Микротопонимија општине Трговиште*. Београд: *Ономатолошки прилози I*.
- Трубачев 1985: О. Н. Трубачев и др., *Этимологический словарь славянских языков*, Выпуск 12. Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка.
- Шипка 2000: Д. Шипка, *Речник опсцених речи и израза у српском језику*. Београд: Корнет – Нови Сад: Прометеј.

Tatjana G. Trajković

**OBSCENE LEXIS IN SERBIAN ANTHROPONIMY AND
TOPONYMY**
Summary

The paper presents an overview of Serbian anthroponyms and toponyms motivated by obscene lexicon. It has been shown that anthroponymy and toponymy can be found in obscene appellatives: *gaće, govno, guz/guzica, dupe, kur, mudo, tur* (pants, shit, ass, dick, testicle, ass) and obscene verbs: *jebati, pišati, pušiti, prcati, prdeti, sрати* (fuck, piss, smoke, fuck, farts, shit). A semantic-motivational and structural analysis of the material was performed. The analysis has shown that it is the most productive appellative *gaće*, and that in toponymy the most common is an appellative *guz/guzica*. From the verb is a common verb *prdeti*. The structural analysis has shown that the most numerous onomastic units are in the form of compound, and this construction is a *verb + noun*.

Key words: onomastics, obscene lexicon, Serbian language, anthroponymy, toponymy.

Гоце А. Цветановски¹
Олгица М. Додевска-Михајловска
Катица М. Топлиска Евроска
Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков”, Скопје

УДК 811.163.3'276.2
811.163.3'373.45

ЗА УПОТРЕБАТА НА НЕКОИ СРПСКИ ОПСЦЕНИ ЗБОРОВИ И ИЗРАЗИ ВО ЈАЗИКОТ НА МАКЕДОНСКИТЕ ПОРТАЛИ

Целта на овој реферат е да се даде преглед на опсцени зборови и изрази кои често се користат од страна на македонските зборуваачи, а своја изворна основа имаат во српскиот јазик. Тука станува збор за лексеми, кои му се туѓи на македонскиот зборообразувачки и лексички фонд, но и целосно преземени изрази од јазикот извор, во конкретниов случај – српскиот. Ќе се задржиме на дефинирањето на поимите опсцено, вулгарно.

Од анализираниот материјал може да се види дека употребата на некои српски опсцени зборови и изрази, во јазикот на македонските портали е во функција на зголемена експресивност на текстот со цел крајна дисквалификација на противникот, односно со употребата на ваквиот вид лексика, тенденциозно се зазема став со предубедување за општествениот и политичкиот морал на конкретна личност.

Клучни зборови: Опсцена лексика, српски јазик, македонски јазик, влијание.

Циљ овог рада је дати преглед непристојних речи и изрази које често користе македонски говорници, а имају своју изворну основу у српском језику. То су лексеми, које су туѓе македонском речничком и лексичком фонду, али и потпуно преузети изрази из изворног језика, у овом конкретном случају из српског. Ми ћемо се задржати на дефиницији појмова опсцено, вулгарно.

¹ cvetanovskig@yahoo.com

Из анализираног материјала може се видети да је употреба неких српских опсцених речи и израза у језику македонских портала у функцији повећане експресивности текста како би дисквалификовали противника, односно, употребом ове врсте лексике тенденциозно се заузима став са предубеђењем о друштвеном и политичком моралу конкретне особе.

Кључне речи: опсцена лексика, српски језик, македонски језик, утицај.

Целта на овој труд е да се даде преглед на опсцени зборови и изрази кои често се користат од страна на македонските зборувачи, а своја изворна основа имаат во српскиот јазик. Тука станува збор за лексеми и/или целосно преземени изрази од јазикот извор, во конкретниов случај – српскиот.

Со оглед на тоа што ќе се задржиме на опсцените зборови и/или изрази во медиумскиот простор, т.е. интернет-порталите на македонски јазик, а таму најчесто се среќаваат пцостите, ред е да ги дефинираме поимите за коишто ќе продискутираме.

Еден од основните проблеми, не само за темата на овој реферат, туку и воопшто во македонистиката, па и пошироко, во светската лингвистика, е дефинирањето на поимот пцост. Што е, всушност, пцост, а што клетва? Што е погрда, што е вербална агресија? Дали се употребуваат при пцуењето само вулгаризми? Дали секоја пцост претставува табу? Дали пцоста секогаш е поврзана со негативна емоција?

Во принцип, ќе тргнеме од лингвистичкото гледиште на Милош Ковачевиќ (2006) дадено во „Списи о стилу и језику“, каде што тој оперира со поимите дисфемизми и еуфемизми. Според него „Дисфемизми претставуваат општествено „невкусни“, табуизирани, односно забранети изрази. Така, дисфемизмот подразбира употреба на вулгаризми, опсцени зборови и пцости. Вулгаризмите

За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази...

претставуваат многу широка категорија на супстандардна лексика која сведочи за „нискиот“ културен статус на личноста што ја користи, изразувајќи негативен, презирен став кон суштествата, предметите и појавите.”

Пцуењето е говорен чин кој спаѓа во разговорниот функционален стил (разговорен јазик) и тешко се пробива во повисоките јазични слоеви. Пцостите се погрдни, навредливи, непристојни зборови или изрази со кои нешто се става на потсмев или на погрда. Во науката пцоста е почесто опишувана како социолошки и психолошки феномен отколку како јазична појава, а причината за ова е токму јазичното табу, особено на планот на изразот. Доказ за тоа е малиот број трудови во македонската наука за јазикот што се занимаваат токму со оваа проблематика. Поради овој факт во македонистиката не постои усогласена терминологија за ваквиот вид зборови и нивната функција.

Во сите култури експресивно-емоционалната лексика се состои од табуизирани зборови или вулгаризми, но треба да се нагласи дека секој табуизиран збор не мора да биде вулгаризам. Табу, како што е познато, претставува напишано правило кое во определена заедница забранува да се работи или да се споменува нешто, а според Аниќ (Аниќ 2003), табуизираниот збор не зависи од функционалниот стил, туку од контекстот и ситуацијата во определена култура, функционира на планот на содржината, па според тоа може да биде стилски необележана (зборови од областа на религијата, болеста, националноста, политиката...).” Вулгаризмот, пак, е изразито експресивен израз својствен на разговорниот стил, но бидејќи се препознава на планот на изразот, содржински може да биде детабуизиран (на пр. „заебанција”, извикот „да т’ ибам”, „ебаго” итн.).

Во врска со употребата на експресивно-емоционалната лексика во разговорниот јазик можеме да ги разгледаме

лексемите пцост (пцовка), клетва и проклетство и да ги видиме нивните толкувања во ТРМЈ, од кои пак ќе извлечеме заклучок дека кај сите три лексеми се забележува циркуларна дефиниција. Според ТРМЈ *пцост* е навредлив или безобразен збор или изрека, *клетва*: 1. Проклетство, посакување зло некому, 2. Свечена изјава, заклетва, завет, додека пак, кај лексемата *проклетство* izdelени се дури 4 значења: 1. Најжестока осуда, потполно отфрлување на некого. 2. Несреќа, голема мака. 3. Клетва; спрот. благослов. 4. извик (книж.) При силно негодување: *Проклетство!*

Од толкувањата може да се забележи дека лексемата *клетва* се толкува со лексемата *проклетство*, додека пак со едно од своите значења се доближува до лексемата *пцост*, лексемата *проклетство* во третото значење се толкува со *клетва*. Според ова, може да се заклучи дека лексемата *пцост* функционира како хипероним во низата називи за специфичните функции на емоционално-експресивниот јазичен регистар.

Прањковиќ ја опишува пцоста на следниов начин: „Psovka je obično specifičan oblik verbalne agresije usmjerene protiv najviših čovjekovih vrijednosti [...] Може бити резултат потиснатогa erosa, али још чеšће је израз rasterećenja од kakve psihičke napetosti или frustracije, израз bijesa и nemoći, bola или neslaganja s čime, а може бити и svojevrsna (neetična) obrana vlastite etičnosti. Psovka osim toga može бити облик neznanja или nesposobnosti да се оно што се осjeća друкчије verbalizira.” (Pranjković 1999).

Пцостите, меѓутоа, можат да се користат и за искажување позитивни емоции, како што е, на пример, пријатно изненадување: „Е, кај си бе да те ебам/ пизда ти матерна!” или при непосредна комуникација на двајца блиски соговорници во која се изразува блискост, милост, па дури и галовност: „А бе да те ебам у уста, пак ме победи.” Според тоа, пцоста, не мора да служи за

За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази...

изразување на вербална агресија, не мора да биде табу, ниту пак да се изразува со вулгаризми. По својата семантичка структура, таа е метафоричен израз на десематизирани елементи со јасно определена прагматичка функција.

Сепак, основната функција на пцоста останува во доменот на емоционалното празнење од агресијата.

Пцостите можат да се поделат според функцијата, целта, обликот (структурата, градбата) и според значењето. Во принцип, се разликуваат две рамништа со основни елементи:

– Ситуација или цел: причина – бес, несигурност, болка...; цел – навреда, предизвик, олеснување...; насоченост (адресат) – лице, судбина, власт...

– Средство или исказ: содржина – семантичко поле, метафора; облик – синтаксичка, морфолошка и зборообразувачка структура.

Многумина автори укажуваат на фактот дека е тешко да се направи попрецизна квалификација на пцостите со оглед на тоа што се поклопуваат многу параметри: психолошки, социолошки, антрополошки, културни и лингвистички.

Како што веќе рековме, ќе се задржиме на говорните чинови на вербална агресија (навреда, потсмев, критика, закана итн.) во јазикот на македонските портали, а пред сè, на политичкиот дискурс. Во сите овие говорни чинови на вербална агресија, во сите јазици, па и во српскиот и македонскиот јазик, се користат изрази од тематското подрачје делови на човечкото тело, секс, екскрециски органи и активности, но и други тематски полиња, како на пр., натприродни појави, религија, болести, животни итн.

Опсцените зборови претставуваат јадрото на вулгаризмите, но вулгаризмите не се сведуваат само на опсцените зборови, ниту пак пцоста задолжително се врзува со опсценост или вулгарност, бидејќи пцоста не

мора да биде опсцена (Оди по ѓаволите!), а опсцените изрази не мора секогаш да бидат во рамките на пцостите (Тој е права пичка).

Стивен Пинкер пцостите ги дели на 5 категории:

– Дисфемистичко пцуење. Овој вид пцуење го тера слушателот да се замисли за некоја негативна или чувствителна тема (Тој не се забавува со неа, тој ја ебе.)

– Навредливо пцуење. Тоа е директна навреда упатена кон соговорникот (Пичка ти мајчина!, Пичко една!)

– Идиоматско пцуење. Овој вид пцуење не е упатено кон ниеден предмет во разговорот, а служи за привлекување внимание или истакнување на фактот дека разговорот не е формален (Е да го ебам, баш немаме среќа денес!)

– Емпатичко пцуење. Служи за нагласување на нешто (Колку добра риба, у пичку материну!)

– Катарзичко пцуење. Ово вид пцуење се врзува со ситуација кога се случува некоја незгода или непријатен настан. (Срање!, Преку кур!).

Ексцерпцијата на опсцените зборови и изрази е направена на дел од македонските портали Мактел, Народен глас, Нова, Плусинфо, Фокус и Бриф во кои честопати се преземаат и се преобјавуваат фејзбук статуси на определени општествени личности.

Од опсцените зборови, најчесто се употребуваат српските лексеми *курац*, *пизда*, како и глаголот *јebати*, обично во прво лице еднина, најчесто во рамките на пцостите, а според функцијата и целта би ги сместиле во навредливо пцуење, иако се среќаваат и примери на идиоматско пцуење.

Ќе дадеме неколку примери за илустрација, а понатаму ќе дадеме и еден подолг интегрален текст за да го потврдиме нашето гледиште.

За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази...

Пр. 1а: Хорхееее, жив ли си бе, уста имаш ли пизда ли ти матерна паразитска курвинска!!!

Пр. 1б: Хорхе, поштено, да ти ебам матер у пичка, стварно си ми ептен одвратен!

(Пишува: Саше Ивановски, главен и одговорен уредник на порталот Мактел во: *Народен глас* – 2016-02-22)

Пр. 2: Пизда им матерна, овие двајца изгледа еден без друг не можат па се гледаат во Будимпешта, овој како Груѓо да го правел во газот на Слободан Томиќ (*Народен глас* – 2018-12-12).

Пр. 3: Македонија од вечерва го доби својот премиер и спасител од режимот, оваа порака на Заев со рацете може да значи и клечи Груѓо пизда ли ти матер диктаторска пред мене!!! (*Народен глас* – 2016-12-04)

Пр. 4: Добро бе кај ги наоѓаат вакви, кој кур ли ги склепал вакви никакви пизда ли им матерна неофашистичка?! (*Народен глас* – 2016-10-23)

Примериве што ги наведовме експлицитно укажуваат на пцости кои се директно упатени кон политичкиот опонент, односно според Пинкер, спаѓаат во категоријата на навредливо пцуење и се одраз на менталниот склоп на личноста што ги употребува, а фактот што еден ист автор на текстовите се служи и со српска и со македонска варијанта на пцоста го потврдува нашето мислење за доминацијата на српскиот јазичен израз во врска со опсцената лексика не само во определен општествен период на заедничко живеење, туку и односот кон таквиот лексички слој на дел од македонската популација којашто живеела и се градела во тој период. Не навлегуваме во психолошката интерпретација, ниту пак во социолошкиот аспект на проблемов, бидејќи за да се дојде до конкретни сознанија, ова прашање бара потемелни истражувања. Ние, како што рековме и во самиот вовед од овој труд, ја регистриравме оваа раширена појава во јазикот на македонските портали.

Примерите што ги проследивме се најчести и спаѓаат во категоријата навредливото пцуење (кое е доминантно во политичкиот дискурс на македонските портали), но може да се забележат и примери во кои има катарзичко пцуење, поретко и идиоматско пцуење.

Пр. 1: Министре Димитров, дај бе иди по паметот на Геро и запиши ја ќерката на дисперзирани во Кичево! Само по *газот* на Геро да биде, па друго не е битно и нека иде сè у *курац* ако треба!

(Рубин Ивановски, главен и одговорен уредник на порталот *Народен глас* – 2018-09-07)

Пр. 2: За кој *крив курац* ние ќе правиме споменик на мајка Тереза од 6 милиони евра?! (*Народен глас* – 2015-08-22)

Пр. 3: Баталија и митинг и Грујо и *курца* и се у *курац*!!! Џамбо во Веро преплавен од буџетари на ВМРО-ДПМНЕ (*Народен глас* – 2016-11-28)

Пр. 4: Тричко има нешто да ви каже за револуционерното *срање* на антизападната секта!!! (*Народен глас* – 2018-10-24)

Пр. 5: Големиот патриот Миленко молчеше како *низда* под јорган кога претседателот на Република Српска Милорад Додиќ плукаше по МПЦ и Македонската влада за спорот со СПЦ! (*Народен глас* – 2015-07-06).

Со цел да дадеме појасна слика за употребата на дисфемизмите (во кои ги вклучивме и опсцените зборови и вулгаризмите) на македонските портали, ќе дадеме еден подолг интегрален текст напишан од главниот и одговорен уредник на порталот Мактел, а објавен во Народен глас. Станува збор за текст во кој авторот на текстот анализира определен општествено-политички момент во Република Македонија, а како адресат се јавува претседателот на Република Македонија Ѓорге Иванов. Текстот (напишан во разговорен стил со примена на голем број жаргонизми и колоквијализми, што значи нестандартна лексика) е преполн со лексеми, изрази и фраземи кои директно укажуваат на експресивно-емоционалниот набој што во себе го има авторот на

За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази...

текстот, иако според наше мислење, е крајно навредлив и е преполн со говор на омраза, сè со цел дискредитација на определена личност, но и на една цела политичко-општествена групација.

Хорхееее, жив ли си бе, уста имаш ли пизда ли ти матерна паразитска курвинска!!!

Алооооо Хорхеееее жив ли си бе?! Ало бе шефе, прецедник си *маму ти јебем* не си кувар во вилата на Водно бе *суртук* еден, имаш ли ти нешто да изјавиш ало?!?!

Абе земјата е во тешка криза, денеска и утре се одлучува за иднината на земјата, дали ќе оди кон ЕУ и НАТО или кон Минск и Москва, дали ќе има мир и просперитет или ќе има меѓуетничка и внатре македонска граѓанска војна, ало *шупак* епски незапамтен?!?!

Мирка и Миленко повикуваат за граѓанска војна, Грујо и Димитриев си играат *курташак* со америчкиот амбасадор, ДПМНЕ го нарекува Ван Хојте маче и го прогласува за турист, сакаат да одат сами на избори дури и без ДУИ и ДПА, па добро ова нели те загрижува бе *гомно* едно?!

Уста имаш ли бе *маме ти ебам* у тоа шилежето, мулето, магаре непотковано неосамарено... Па за кој **кур** плаќаме над 100 000 евра месечен буџет за куќа кувари шофери обезбедувачи струја вода и плати за тебе бе *волу* еден, кажи нешто бе, помогни, вразуми ги овие твоите решиле да ја закопаат земјата! Ако треба и критикувај по опозицијата ама барем зуцни бе, напрај нешто, ало човеку?!

Ти си најголемата пропаст во македонската политика. Пропаст и за УКИМ кој си дозволил вакво **говедо** да догура до титулата професор. Мада и Каракамишева ја *еба* таа работа одамна...

Хорхе, поштено, да ти *ебам матер у пичка*, стварно си ми ептен одвратен!

(Пишува: Саше Ивановски, главен и одговорен уредник на порталот Мактел во: Народен глас – 2016-02-22)

Материјалот што беше предмет на анализа покажува дека употребата на некои српски опсцени зборови и изрази, во јазикот на македонските портали е во функција

Г. Цветановски, О. Додевска-Михајловска, К. Топлиска Евроска

на зголемена експресивност на текстот со цел крајна дисквалификација на противникот, односно со употребата на ваквиот вид лексика, тенденциозно се зазема став со предубедување за општествениот и политичкиот морал на конкретна личност.

Можеме да констатираме дека денес во јазикот на медиумскиот простор, особено порталите и социјалните мрежи на интернет, односот кон ваквиот вид лексика е значително потолерантен, отколку, што е тоа случај со првите години по осамостојувањето на Република Македонија. Користењето на дисфемизмите воопшто, како поширок поим, но и поконкретно, опсцената лексика е мотивирано од желбата за зближување со јазикот на секојдневниот читател (во овој случај и политички истомисленик), но и од намерата да се остави силен впечаток, при што коментарот е со голем експресивно-емоционален набој во кој се критикува определен општествено-политички чинител или некоја негова постапка.

Употребата на преземените зборови или изрази од српскиот јазик, како да е поттикната од повеќе екстралингвистички фактори, но наше мислење е дека тоа претставува и еден вид ментална слика на оној што го составува текстот.

ЛИТЕРАТУРА

- Белчиков 2002: Ю. А. Бельчиков. Инвективная лексика в контексте некоторых тенденции в современной русской речевой коммуникации. – Филологические науки, 2002, №4, с. 66-74.
- Богдановиќ 1997: Н. Богдановиќ, *И ја теби: избор из псовачке фразеологије*. Ниш: Просвета.
- Богдановиќ 1998а: Н. Богдановиќ, *Будалина играчка, Прилози за српски еротски речник*. Ниш: Просвета.

За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази...

- Богдановић 1998б: Н. Богдановић, Псовка наша насушна, у: *Опсцена лексика*, Зборник радова, прир. Н. Богдановић, Ниш: Просвета, 11–17.
- Богдановић 2013: Н. Богдановић, *Веселице: прдеж у говору и народној култури*. Београд: Алма.
- Гавран 1962: I. Gavran, *Bludna psovka, povijesno-psihološka studia*. Sarajevo: Udruženje katoličkih svećenika „Dobri pastir”.
- Иванетић 1995: N. Ivanetić, *Govorni činovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Ковачевић 2006: М. Ковачевић, *Spisi o stilu i jeziku*. Вања Лука: Књижевна задруга.
- Куртева-Рабовянова 2011: Т. А. Куртева-Рабовянова. „Срамните” думи в българските фразеологизми. – В: Проф. д-р Върбан Вџтов. 70 години. Юбилеен сборник. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”.
- Опсцена лексика*, Зборник радова, ур., Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 1998.
- Пилх 2011: P. Pilch, *Psovka u hrvatskome i češkome jeziku (Bakalárská diplomová práce)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Chorvatský jazyk a literatura.
- Пинкер 2007: S. Pinker, *The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature*. London: Penguin Books, 23–25.
- Прањковић 1999: I. Pranjković, „Vulgarizmi i psovke”. *Vijenac* VII/132: 9 („Ogledi o jezičnoj pravilnosti”). Zagreb: Disput, 2010: 115-118).
- Ристић 1998: С. Ристић, Опсцене речи у речнику САНУ, у: *Опсцена лексика*, Зборник радова, прир. Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 18–28.
- Ристић 2010: С. Ристић, Дискурс псовки у српском језику, у: *Дискурс и дискурси*, Зборник у част Свенки Савић. Нови Сад: Филозофски факултет, 195–212.

Г. Цветановски, О. Додевска-Михајловска, К. Топлиска Евроска

Goce A. Cvetanovski, Olgica M. Dodevska-Mihajlovska,
Katica M. Topliska Evroska

**ABOUT THE USE OF SOME SERBIAN OBSCENE WORDS
AND EXPRESSIONS IN THE LANGUAGE OF MACEDONI-
AN PORTALS**

Summary

The purpose of this paper is to give an overview of obscene words and expressions that are often used by Macedonian speakers and have their original basis in the Serbian language. These are lexemes, which are foreign to the Macedonian word-forming and lexical fund, as well as completely taken expressions from the source language, in this particular case, the Serbian one. We will give the definition of terms obscene, vulgar.

From the analyzed material, it can be seen that the use of some Serbian obscene words and expressions in the language of the Macedonian portals is in function of increased expression of the text in order to ultimately disqualify an opponent, that is, by using this kind of lexicon, a prejudice about a person's social and political morality.

Key words: obscene words, Serbian language, Macedonian language, influence.

Ирена Р. Цветковић Теофиловић¹

Универзитет у Нишу УДК 811.163.41'276.2:398.9 "17/18"

Филозофски факултет²

Депарتمان за српски језик

СРПСКЕ „СРАМОТНЕ” ПОСЛОВИЦЕ У XVIII И XIX ВЕКУ

У овом раду биће анализирне српске народне пословице са опсценом лексиком, као и оне са еротским садржајем, у два збиркама пословица које су објављене у другој половини XVIII и првој половини XIX века. Реч је о збирци пословица Јована Мушкатиновића под насловом *Причте или ти по простому пословице*, штампаној у Бечу 1787. године, као и о *Народним српским пословицама* Вука Стефановића Караџића, издатим на Цетињу 1836. године. Анализа опсцене лексике заступљене у наведеним збиркама пословица требало би да употпуни слику о српској опсценој лексици у споменутом периоду, која је највећим делом до сада била позната, пре свега, на основу њеног регистровања у Вуковом *Српском рјечнику* из 1818. године.

Кључне речи: пословице, опсцена лексика, псовке пословице, аутоцензура, Јован Мушкатиновић, Вук Караџић.

Во овој труд ќе бидат анализирани српските народни поговорки со опсцена лексика, како и оние со еротска содржина во двете збирки на пословици кои беа објавени во втората половина на 18 и првата половина на 19 век. Тоа е збирката на пословици на Јован Мушкатиновиќ со наслов „Причте или ти по

¹ irena.cvetkovic.teofilovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* 178001, који се финансира уз помоћ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У раду је коришћен део материјала, припремљен за потребе пројекта *Речник српског језика од XII до XVIII века*, који се реализује при Матици српској у Новом Саду.

Ирена Р. Цветковић Теофиловић

простому пословице”, отпечатана во Виена во 1787 година, како и „Народне српске пословице” на Вук Стефановић Караџиќ, издадена во Цетиње во 1836 година. Анализата на опсцената лексика застапена во споменатите збирки треба да ја дополни сликата на српската опсцена лексика во споменатиот период, која во голема мера беше позната до денес, пред сè, врз основа на нејзиното веќе забележано присуство во „Српски рјечник” на Вук Караџиќ од 1818 година.

Клучни зборови: пословици, опсцена лексика, поговорки пцости, самоцензура, Јован Мушкатировиќ, Вук Караџиќ.

1. УВОД. Српска опсцена лексика, као и њена употреба у XVIII и XIX веку, позната нам је, пре свега, на основу великог броја опсцених речи забележених у Вуковом *Српском рјечнику* из 1818. године, који је због те „ситнице” изазвао заједно са латиничком јотом „једнодушно згражање у српском друштву” (Ивић 1966: 46). У оквиру појединих одредница, које често данас представљају „сржну” опсцену лексику у српском језику (Шипка 2011: 35), у *Рјечнику* су наведене као потврде многе пословице,³ које потом, углавном, неће бити поновљене у Вуковој збирци пословица из 1836. године, објављеној на Цетињу, под називом: *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи* (Вук 1836). Вуков *Рјечник* из 1818. године својом појавом као да је у засенак бацио све друге књиге у којима се јављала опсцена лексика у предстандардној епоси, меѓу којима су и *Причте илити по простому пословице, темже сентенције илити рјеченија* Јована Мушкатировића, објављене у Бечу 1787. године (Мушкатировић 1787).

Из самих наслова горепоменутих збирки пословица Јована Мушкатировића и Вука Караџића, јасно је да се у њима неће налазити само српске народне пословице,⁴ од

³ Уп. нпр. примере дате под одредницом *говно* (Вук 1818: 100).

⁴ Прва целина Мушкатировићеве збирке јесу *Причте илити пословице*, у којој се налазе већином пословице и изреке које је

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

којих су овде анализирани само оне са опсеном лексиком, тј. еротским садржајем, већ и друге „у обичај узете ријечи”, под којима је Вук, осим благослова, клетви, поздрава и отпоздрава, подразумевао и псовке.⁵

Отуда је предмет овога рада опсена лексика у различитим контекстним окружењима: пословицама, изрекама, пословичким поређењима⁶ и псовкама, забележена у Мушкатиновићевој и Вуковој збирци пословица, у другој половини XVIII и првој половини XIX века, с циљем да се укаже на однос према опсеној лексици у поменутом добу, као и на Вуково постепено сазревање у погледу изградње српског књижевног језика на народној основи од појаве *Српског рјечника* 1818. године, који обилује опсецим материјалом, па све до појаве другог

Мушкатиновић могао чути и преузети из усмене културе, док друга целина под називом *Сентенције или ријеченија* обухвата примере махом литерарног порекла (Ђорђевић 2010: 208). Овој подели говори у прилог и чињеница да у делу *Сентенције или ријеченија* опсена лексика апсолутно изостаје.

⁵ Вук је у Предговору *Српским народним пословицама* из 1836. године осетио разлику између пословица и изрека (Детелић 1985: 349), док у самој књизи није означавао шта су то „пословице” а шта „у обичај узете ријечи” (Јовановић 2002: 278). С. Ђорђевић, говорећи о жанровским одликама Мушкатиновићевих *Причта* и Вукових *Народних пословица*, запажа да највећи део у *Причтама* заузимају пословице, док је знатно мање изрека и пословичких поређења, док су кратке форме (благослови, клетве и сл.) незнатно заступљене, за разлику од Вукове збирке која је знатно богатија фразеолошким облицима и „илустративним кратким жанровима” (Ђорђевић 2010: 212).

⁶ О пословицама и њима сродним паремиолошким облицима в. само део, иначе, богате литературе: Пермјаков 1970; Детелић 1985; Милошевић-Ђорђевић 2000; Јовановић 2006.

издања *Рјечника* 1852. године, у коме опсцена лексика добија врло мало простора.⁷

2. МУШКАТИРЕВИЋЕВ И ВУКОВ ОДНОС ПРЕМА СРАМОТНОЈ ЛЕКСИЦИ У *ПРИЧТАМА* И *НАРОДНИМ СРПСКИМ ПОСЛОВИЦАМА*. У време када се појавила, Мушкатиновићева збирка пословица свакако је била популарна и радо читана, о чему сведочи чињеница да је по други пут издата 1807. године у Будиму.⁸ Међутим, почетком XX века књижевни критичар Јован Скерлић истиче да је Мушкатиновић себи допустио да у једној књизи „коју је посветио своје четрнаестогодишњем детету, и која је имала моралан циљ, наводи, речи и ствари којима ту није било места” (Скерлић 1908: 287).⁹ На опсцено у Мушкатиновићевој збирци пословица указује пре Скерлића и сам Вук Караџић, напомињући да је из пословица „које је покојни Јован Мушкатиновић скупио и издао”, узео само оне, за које је слушао „да се и по народу говоре, и за које нико не може рећи, да су срамотне” (Вук 1836: 1). Вук, је, дакле, у *Народним српским пословицама* објавио само оне пословице које нису срамотне, и то не према свом него и према схватању ондашњег друштва. Сам одабир пословица и однос у том смислу према прет-

⁷ Уп. мишљење Н. Богдановића о томе да је Вук при изостављању опсцених речи из другог издања *Српског рјечника* (1852) „већ имао у виду да ствара речник књижевности, и да је ту важно да ли и опсцена лексика чини фонд језика уметности” (Богдановић 2003: 7).

⁸ Прво и друго издање Мушкатиновићевих пословица незнатно се разликује, с тим што је у овом раду коришћено прво, бечко издање.

⁹ Истовремено сазнајемо од Скерлића да је о овим „порнографским и скатолошким изрекама” писао почетком XX века и Тихомир Ђорђевић на немачком језику. Реч је о чланку објављеном у часопису *Антропофитеја*, доступном на линку: https://archive.org/details/Anthropophyteia_1908_V/page/n181.

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

ходнику Мушкатиновићу,¹⁰ откриће шта је Вук подразумевао под „срамотним” и у којој мери се Вуков став према опсценој лексици подудара са данашњим истраживањима о психолошком статусу опсцених речи у српском језику.

3. ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ КОД МУШКАТИРОВИЋА И ВУКА СА ОПСЦЕНОМ ЛЕКСИКОМ. Пословице са опсценом лексиком Н. Богдановић, иначе, дефинише као конструкције које припадају систему псовки код Срба и назива их *псовкама пословицама* (Богдановић 1988б: 77). С друге стране, Шипка истиче да је реч о једном од шест контекстних окружења опсцених речи чија је специфичност у томе „да се ’истине и норме’ друштвене заједнице тичу табуизираних сфера тела и његовог функционисања или су, пак, опсцени елементи ту да појачају ефекат изречене гномске истине” (Шипка 2011: 62). Интересантно је да су пословице, као и изреке са опсценом лексиком забележене у знатно већој мери код Мушкатиновића,¹¹ а као што ће се видети, неке од њих садрже и тзв. *сржну* опсцену лексику¹² која, бар када је реч о лексемама са значењем гениталија и сексуалних радњи, апсолутно изостаје у Вуковим *Пословицама*.

¹⁰ О интересантном питању „дуга” Вука према Мушкатиновићу в. у раду: Ђорђевић 2006: 69–70.

¹¹ Под опсценом се у овом раду подразумева она лексика која се тиче гениталија, сексуалних радњи, али и екскреционих радњи и садржаја (Шипка 2011: 20). Отуда код појединих аутора термин *сексуална* и *физиолошка лексика пробаве и секреције* (Мандић–Ђурић 2015: 292). Уп. и Богдановићево мишљење о томе да је у народним говорима опсцено само оно што се тиче гениталија, а остало је вулгарно (Богдановић 2017б: 16).

¹² У основни фонд опсцених речи у српском језику Д. Шипка убраја следеће лексеме: *говно, гуз, дркати, јебати, курац, мудро, пизда, пишати, сиса, срати, шупак* (Шипка 2011: 35).

3.1. У пословицама које садрже лексеме са високим степеном опсцености, а то су у *Причтама* оне пословице у којима се помиње мушки полни орган (3.1.1.) или глагол за означавање сексуалних радњи (3.1.2.), опсцени садржај редукован је стављањем цртица или тачака на месту изостављених слова, што недвосмислено указује на став Мушкатиrowића према овим лексемама:¹³

3.1.1. Ласно е с' твћимъ К... глогинѣ млатити.

3.1.2. €– –и, попе нека село плаћа, аль се пази не посери гаћа. Далмацiанска послов.

Кога бише, и € __ ше на ономесе и месецъ мени.

Ко кога € __ и, лепога гледи.

Не € __ __ се небојсе. Или немойсе небојсе.

3.2. Пословице и изреке које садрже друге лексеме за означавање сексуалног задовољавања, као што је глагол *прцати* или лексеме којима се именују делови полних органа, као што је *мудо* (3.2.1.), затим лексеме за означавање делова тела који пубућују сексуални нагон: *гуза*, *гузица*, *дупе* (3.2.2.), као и лексеме за именовање занимања и особина везаних за секс: *курва*, *курвар*, *покурвица* (3.2.3.) код Мушкатиrowића, будући да не прибегава ниједном поступку еуфемизације, показују мањи степен опсцености.¹⁴

3.2.1. Бвдъ се козе *йрцале*, што нарца *мвга* боле.

3.2.2. Блажене сѣ многе рѣчице, негѡ сѣ проклетѣ многе *йззице*.

¹³ Ради се ипак о делимичној еуфемизацији која се постиже графостилистичком синкопом или апокопом опсцене речи, при чему се остварује „полуеуфемизам”, будући да је у контексту недвосмислено експлициран опсцени денотат, само што је његов писани израз редукован, али управо та чињеница, потпомогнута графостилемском компонентом значења, наведене изразе у свим писаним текстовима чини стилски маркираним (Ковачевић 2006: 207).

¹⁴ Уп. са стањем у Речнику САНУ, који, такође, бележи неке лексеме из ове групе (Ристић 1988: 25–26).

са глаголом *срати*¹⁸ забележена су три примера (3.3.2.) а са *пишати* један (3.3.3.):¹⁹

3.3.1. Бѣдъ сна у Родъ, тѣдъ свекрва у ѿоѿргѣ.

Ко на магарцѣ наше, вала дамѣ и ѿргеже трпи.

Оны у еднѣ тиквѣ ѿрге.

Самъ ѿрге, самъ колацъ потрже.

Та говорливъ, та ѿреѿргливъ.

Ја га крстимъ, а онъ ѿрди, и не было живо.

3.3.2. Ё--и, попе нека село плаћа, аль се пази не ѿосери гаћа. Далмацѿанска послов.

Реци лѣдомѣ да се попиша, а оне (sic!) ће се и ѿосрати.

Ќсрао се е у першѣнѣ.²⁰

3.3.3. Реци лѣдомѣ да се ѿоѿиша, а оне (sic!) ће се и посрати.

3.4. На основу изложеног материјала може се видети да је редукцији форме опсцених лексема, као једном од поступака еуфемизације (уп. т. 3.1. у овом раду), Мушкатировић прибегла једино приликом навођења пословица које садрже лексеме за именовање мушког полног органа и глагола за ознаку сексуалних радњи (код људи), као и у пословичким поређењима са лексемом *говно*.²¹ Вук од

вичко поређење из Вукове збирке: Односи главу, као свирац од ѿрдаље.

¹⁸ В. занимљиву студију о лексемама са кореном *сер-*: Марковић 1988: 70–76.

¹⁹ Лексема *говно*, која се убраја у „сржну” опсцену лексику, јавља се у *Причтама* само у пословичким поређењима: Навали ли као мѣ на г__о. Покрива канѿ мачка г...о.

²⁰ В. и пословичко поређење у Мушкатиревићевој збирци: Ширише као ѿосранѣ голѣбѣ.

²¹ Истраживање Д. Шипке такође указује да данас већој опсцености лексеме доприноси директно упућивање на сексуалне чинове и органе који у њима уобичајено учествују (Шипка 2011: 72–73).

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

Мушкатиrowића не преузима овакве пословице.²² Док Мушкатиrowић лексеме *гузица* и *гуза* наводи у пуном облику, Вук у примерима које директно преузима из Мушкатиrowићеве збирке, дате лексеме наводи у редукваном облику, стављањем тачака или звездица на месту испуштених слова, тј. прибегава поступку делимичне еуфемизације, као што је показано у следећој табели:

Мушкатиrowић 1787	Вук 1836
Блажене сѡ многе рѡцице, него сѡ проклетe многе <i>ѡзѡцице</i> .	Блажене су многе ручице, ал' су проклетe многе г..... (т. ј. многи много ураде, али много поједу).
Єза палила, а <i>ѡза</i> платила.	Језа парала, г*за плаћала (кад кога бију за рђаве ријечи). ²³

²² Вук у *Пословицама*, иначе, изоставља бројне пословице са опсеном лексиком које, иначе, наводи у *Рјечнику* из 1818. године. Уп. нпр. под глаголом *прѡати* пословицу коју, видели смо, наводи и Мушкатиrowић: *Буд се ѡвоје (или ѡуђе) козе ѡрѡцају, зашѡ моја јарца мѡда боле* (Вук 1818: 690). У Речнику САНУ не сматрају опсеним јединице које се односе на сферу животињског света (*нагужњак, балега, мркати се*). Вулгаризација садржаја наведеног типа лексема остварује се само кад се реализују семе са значењима из људске сфере (Ристић 1988: 27).

²³ Уп. са еуфемизмом *задњица* у изреци у Вуковим *Пословицама*: Насмијала се коза овци, (кад је скочивши преко класе дигла реп и показала *задњицу*), односно са примером: Чим се коза дичила, тим се овца срамила (т. ј. што је дигла реп).

Исти Вуков поступак налазимо и у вези са глаголом *пишати* у примеру: Као да се на коприве п** (кад је ко срдит).

За разлику, међутим, од пословице и изреке са лексемом *гузица* и *гуза* (поред наведених случајева то је и изрека: Гатала баба, да није мраза, па освануо снијег до г...це.), следећи пример у *Пословицама* са лексемом *пركانце* за Вука није срамотан (Не испијај свакој чаши данце, Изврћнућеш у небо *пركانце*.), као ни онај са лексемом *сиса*: *Казаће и што је мајтер за сису ујео* (н. п. на мукама, или онако кад ко мајсторски испитује).²⁴

Изрека: Састала се *курва* и *ђидија*, као и већ наведена изрека: Придржи ми, секо, ово копиле, да се оне *курве* напсујем, показују да ни лексему *курва* Вук, изгледа, није сматрао опсценом, будући да ни овде не прибегава ниједном познатом поступку еуфемизације.

4. ЕРОТСКЕ ПОСЛОВИЦЕ ИЛИ ЕРОТСКЕ ДВОСМИСЛИЦЕ.
У Мушкатиревићевој и Вуковој збирци пословица, забележен је и знатан број пословица и сродних жанрова које не садрже опсцену лексику, али су по своме смислу еротске или, ређе, вулгарне,²⁵ а служећи се Вуковом терминологијом, могло би се рећи да се ради о примерима са *срамотним садржајем*.²⁶ Ту налазимо алузије на женске и мушке полне органе (4.1.), на сексуални чин (4.2.), а често се указује на морално и прихватљиво понашање,

²⁴ Уп. са речима проф. Богдановића да лексема *сиса* у говорима југоисточне Србије не спада у опсцене речи (Богдановић 2017б: 16).

²⁵ В. примере из публицистичког стила у којима се опсцена лексика замењује еуфемизмима који су често разне фигуре ублажавања (Ковачевић 2006: 213–223).

²⁶ О односу еротског и псовке в. у раду: Богдановић 2007: 9–19.

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

нарочито жена,²⁷ у српском патријархалном окружењу (4.3.).

4.1. Када је реч о примерима са алузијом на мушки и женски полни орган, приметно је да се они јављају једино у *Причтама*, док у *Пословицама* изостају. Са алудирањем на мушки полни орган код Мушкатиновића су забележена три примера (4.1.1), док је само у једном приметна алузија на женски полни орган (4.1.2.):

4.1.1. Боигасе као нека стваръ кише.

За жепъ големъ, а за креветъ маленъ.

Кой ђакъ у гаџа паметъ носи, никада ѿ нѣга не бѣде ученъ човекъ.

4.1.2. Жена много коешта иште, а самѡ едно дае.²⁸

4.2. На сексуални чин указује већи број пословица и једна изрека у обема анализираним збиркама, које су овде дате табеларно, што омогућава да се уочи сличност међу пословицама која се понекад своди на постојање варијанти:

Сексуални чин	Мушкатиновић 1787	Вук 1836
	Гди двое дише треѣесе пише. Из шале се и деца раџаю.	Ватра и слама не могу близу стојати.

²⁷ В. израз, забележен у Вуковим *Пословицама*: Купи се кучница (кад какој жени или ђевојци долази много младих и беспослених људи).

²⁸ Код Вука налазимо само једно пословичко поређење, које би се пре могло назвати вулграним него еротским: Какве су му руке, као да је из Циганке ђецу вадио. Гледај: К а о да је и з Ц и г а н к е ђ е ц у в а д и о.

Ирена Р. Цветковић Теофиловић

	Кадъ се маторъ панъ упали, већма горе него ли младъ.	Без старца нема ударца. Видима је биједи у старца жена млада.
	Кадъ девојке, не ма добра е и баба.	За невољу бабу воде, Кад ђевојке не наоде. Кад ђевојке нема, добра је и баба. Гледај: З а н е в о љ у б а б у в о д е.

4.3. Сличан број примера са еротским садржајем у обема збиркама има за циљ да укаже на морал и моралне вредности.

4.3.1. Само три примера од свих забележених се односе на мушкарца и сви су пронађене код Мушкатиновића:

Женѧ, и пѧшкѧ може човекѧ показати а ли не узаимати.

Крѧна и постела ортака не трпе.

Себи руке, ђевере (туђа је снаша – кад се у туђе макар што дира).

4.3.2. Остале потврде скрећу пажњу на пожељно и непожељно понашање жена, а нарочито младих девојака. Примери у којима се скреће пажња на непожељно понашање жена заступљенији су код Мушкатиновића:

Сама е Мара томѧ крива коѧ е госта на креветѧ пѧстила.

Удовица се и на кола пенѧ а све вели неѧ.

Уздаласе стрина на синовца, пакѧ остала ѧлова.

Само једну такву изреку налазимо у Вуковој збирци:

Лијепа, али слијепа (кад је жена или ђевојка лијепа, али не поштена).²⁹

²⁹ Само у шали лепота код Вука може бити изнад моралних начела: Нека је кока шарена, па макар и не снијела јајета. (Рекну ђекој, највише у шали, о ђевојкама, кад се говори, о женидби, т. ј. нека је лијепа, а у осталом макар каква била).

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

Код Вука, с друге стране, јављају се примери у којима се указује на обазривост која мора постојати, нарочито код младих девојака:

Докле ружица мирише, дотле свак је бегенише.

Чекај, ђевојко, времена не изгуби имена!

5. ПСОВКЕ И КЛЕТВЕ У ВУКОВОЈ ЗБИРЦИ ПОСЛОВИЦА. У Вуковој збирци *Пословица*, објављеној 1836. године, постоји један број пословица и сродних облика, као и самих псовки, на основу којих је могуће утврдити не само Вуков став према псовкама уопште већ оне умногоне одражавају и карактер српског менталитета.

Тако се псовка упућена некоме изједначава са физичким болом и понижењем које доносе батине.³⁰ Зван, као гошћен (а *исован*, као *бијен*),³¹ а за зло учињено некоме увек се нађе разлог: Ко се рад *исује*, нађе узрок.

То је често последње средство у немоћи да се било шта друго уради: Липсује, а *исује*; лаје, а не устаје. Гледај: Л е ж и, а р е ж и. То је и непристанак на понижење, непријатељ се изазива како би смрт дошла као спасење: *Псује*, као Влах с коца (јер чоек, који је на *бијен* на колац, не бојећи се никаква већега зла, *исује* Турцима, шта му науста дође, не би ли га убили).³²

³⁰ Богдановић истиче да је псовка најдрастичнији вид вербалне комуникације, најближи физичком обрачуна, те произлази да псовање и бијење нису тако „различити у својој цивилизацијској оријентацији” (Богдановић 2017а: 11).

³¹ Ову пословицу Вук је, иначе, преузео од Мушкатиновића.

³² Псовка је одређени вид компензације, она долази онда када се ништа друго у том тренутку не може учинити. Тада псовка „пробије као израз бола, неслагања, непристајања” (Богдановић 1997: 12).

Вук у псовке убраја и следеће изразе: Крсте липови! (рекне Турчин ришћанину, кад га што *исује*) или: Худобо паклена! (као *исовка* – и повелика. У Дубровнику).³³

Пример: Нијесам ја твоја жена. (Кад ко хоће над оним, над ким нема право, да покаже своју власт и старјешинство, н. п. кад га удари, или *оисује*, и т. д.), приказује још једном слику патријархалног друштва у коме жена има подређени положај.³⁴

Вук наводи и псовку: Госино му тане! *Псују* обично Бачвани. Приповиједа се, да је у Пешти некакав Бачванин не гледајући преда се нагазио на велико тане од камена, које је пред нечијом кућом стајало, и паднувши преко њега, *оисовао* г о с и н о т а н е, и од тога да је остала ова *исовка*.³⁵ Ова псовка сведочи о томе да се код Срба може псовати све: од самог саговорника, његове родбине, религијских појмова до различитих ствари и појава (Вицановић 2017: 181).

Интересантна је нарочито блискост клетве и псовке.³⁶ Вук често поистовећује псовку и клетву: Госа ти се репом накитио! (као *исовка* или *клешва* туђем псетету – у Мацарској) или: Црн ти образ (као *исовка* онеме, који што рђаво и срамотно учини. И у пјесмама се пјева: Црн ти образ сјутра на дивану! / К'о што ти је данас на мејдану!).³⁷ О блискости псовке и клетве можда најбоље

³³ Али ни онај који псује у Вуковим *Пословицама* није за похвалу: Цигани се, *исују*. Уп. и са изразом: Погани уста.

³⁴ В. т. 4.3.2.

³⁵ Уп. Богдановићево мишљење о томе да псовка може садржати опцену реч експлицитно или имплицитно (Богдановић 1988а: 11).

³⁶ Псовку као одбрану ружним Богдановић доводи у везу и са бајалачком традицијом (Богдановић 1997: 8).

³⁷ На овај начин Вук, пре него што су то учили фолклористи, скреће пажњу на то да и псовка, као и клетва, представља, такође, фолклорни жанр. Уп. и следећу констатацију: „Псовке, заједно с клетвама, молитвама, заклетвама, благословима,

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

сведочи пример: Сјеме му се затрло, забележен у Вуковим *Пословицама*, у коме се подједнако осећа јачина жеље за поништењем, као у неким псовкама, које поједи-ни проучаваоци називају „клетвеним псовкама” (Крстић 2011: 65).

б. ЗАКЉУЧАК. Када је реч о српској опсценој лексици у XVIII и XIX веку, две збирке пословица Јована Мушкати-ровића из 1787. године и Вука Караџића из 1836. године нуде, несумњиво, занимљив материјал. За разлику од Вукове збирке пословица, у којој је Вук у великој мери већ на путу стварања модерног књижевног језика, где за срамотно и голо³⁸ више нема места,³⁹ код Мушкатиновића налазимо близу тридесет пословица и њима сродних облика са опсценом лексиком. Вукова збирка, међутим, као и Мушкатиновићева, нуди велики број примера са еротским садржајем (међу њима су најбројнији они који алудирају на сексуални чин и морално прихватљиво понашање жена имушкараца, по девет). Код Вука је забележено и десетак примера који у себи (или у објашњењима значења) садрже именицу *псовка* или глагол *псовати*, при чему се Вуково схватање псовке не подудара увек са данашњим и често изједначаје са тежином клетве. Како у XVIII и XIX веку тако и данас, лексеме за именовање мушког и женског полног органа или означавање сексуалног чина,

спадају у посебну врсту древних формулаичких израза, чија се употреба заснива на веровању у магијску моћ речи” (Мандић–Ђурић 2015: 312).

³⁸ В. изреку у Вуковим *Пословицама*: Од гола попа и официра нема ружније ствари (у Маџарској).

³⁹ Уп. израз забележен у Вуковим *Пословицама*: С опроштењем! Будући, да се обично говори с о п р о ш т е њ е м, кад оће што срамотно да се каже; тако је кашто и ова сама ријеч (н. п. то је с опроштењем), доста, да се покаже, да је оно, о чему се говори, срамотно или неваљало. Срамотно је тако код Вука неваљало, а голо је ружно.

Ирена Р. Цветковић Теофиловић

спадају у опсцену лексику са највећим степеном опсцености (уп. Шипка 2011: 72–73).⁴⁰ Отуда је Мушкатировић крајем XVIII века прибегао аутоцензури приликом њеног навођења (е_ _ше, К...), а Вук је аутоцензурисао чак и лексеме које би у народним говорима данас пре спадале у вулгарну⁴¹ него у опсцену лексику (*ī*за*, *ū***). У том смислу Вук је, изгледа, овим својим поступком показао да опсцена лексика мора остати ипак „иза сцене” стандарднојезичког израза.

ИЗВОРИ

Вук 1836: Караџић, Вук, *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*.

<http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Stara_i_retka_knjiga/Zbirka_knjiga_Vuka_Stefanovica_Karadzica/S-II-0471#page/0/mode/1up>1. 4. 2019.

Мушкатировић 1787: Мушкатировић, Јован. *Причиће илићи по простиома пословице. Тѣмже сеніиеніце илићи рѣченіа*.

<<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=123&m=2#page/4/mode/2up>>1. 4. 2019.

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић 1997: Н. Богдановић, *И ја теби: избор из псовачке терминологије*. Ниш: Просвета, 7–14.

Богдановић 1988а: Н. Богдановић, Псовка наша насушна, у: *Опсцена лексика. Зборник радова*. Ниш: Просвета, 11–17.

⁴⁰ Овде скрећемо пажњу и на чињеницу да код Мушкатировића нема пословица и изрека у којима је употребљена било која лексема за именовање женског полног органа, будући да и данас у свести говорника српског језика лексема за именовање женског полног органа показују највећи степен опсцености (Шипка 2011: 72).

⁴¹ Тако би опсцено или срамотно у говорима југоисточне Србије било само оно што се односи на гениталије, а све друго би било вулгарно или банално (Богдановић 2017б: 16).

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

- Богдановић 1988б: Н. Богдановић, Псовка пословица, у: *Опсцена лексика. Зборник радова*. Ниш: Просвета, 77–81.
- Богдановић 2003: Н. Богдановић, *Будалина играчка. Прилози за српски еротски речник*. Друго издање. Ниш: Просвета.
- Богдановић 2007: Н. Богдановић, Еротско и псовка, у: *Еротско у култури Срба и Бугара. Зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 9–19.
- Богдановић 2017а: Н. Богдановић, Опсцено и вулгарно као насушно у говору и језику, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова са истоименог научног скупа*. Ниш: Филозофски факултет, 9–14.
- Богдановић 2017б: Н. Богдановић, Опсцено и вулгарно као детерминација, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова са истоименог научног скупа*. Ниш: Филозофски факултет, 15–20.
- Вицановић 2017: М. Вицановић, Функције опсцених речи и израза у српској култури, у: *Опсцена лексика у српском језику. Зборник радова са истоименог научног скупа*. Ниш: Филозофски факултет, 173–206.
- Вук 1818: В. Караџић, Српски рјечник 1818, у: *Сабрана дела Вука Караџића*, II. Београд: Просвета.
- Детелић 1985: М. Детелић, Пословичко поређење и пословица (О структури и динамици њихових узајамних односа). Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 33/2, 349–375.
- Ђорђевић 2006: С. Ђорђевић, Пословица од практичне мудрости до слике „народног разума и карактера”. Београд: *Даница*, година XIV, 55–75.
- Ђорђевић 2010: С. Ђорђевић, Рецепција фолклора у доба просвећености – *Причте* Јована Мушкатировића. Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/2, 205–215.
- Ивић 1966: П. Ивић, О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године, у: *Сабрана дела Вука Караџића*, II. Београд: Просвета, 19–188.
- Јовановић 2002: Ј. Јовановић, Језичка структура и стилистичка природа српских народних пословица. Београд: *Српски језик*, VII/1–2, 271–301.
- Јовановић 2006: Ј. Јовановић, Осврт на историју истраживања и дефинисања народних пословица. Пале: *Радови Филозофског факултета*, 8, 91–112.

Ирена Р. Цветковић Теофиловић

- Ковачевић 2006: М. Ковачевић, О типовима и стилским особинама дисфемизама и еуфемизама. Ниш: *Годишњак за српски језик и књижевност*, бр. 8, 193–227.
- Крстић 2011: Р. Krstić, Indeks opsovanog. Сарајево: *Сарајевске свеске*, 35–36, 54–74.
- Мандић–Ђурић 2015: М. Мандић, Љ. Ђурић, Псовка као фолклорни жанр: на примеру *јебем ти сунце*, у: *Савремена српска фолклористика II*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 291–316.
- Марковић 1988: Ј. Марковић, Секундарна значења лексике са кореном сер-, у: *Опсцена лексика. Зборник радова*. Ниш: Просвета, 70–76.
- Милошевић–Ђорђевић 2000: Н. Милошевић–Ђорђевић, *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Пермјаков 1970: Г. Л. Пермјак, *От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише)*. Москва: Издательство „Наука”.
- Ристић 1988: С. Ристић, Опсцене речи у Речнику САНУ, у: *Опсцена лексика. Зборник радова*. Ниш: Просвета, 18–28.
- Скерлић 1908: Ј. Скерлић, Јован Мушкатиrowић. Биографско-књижевна студија из историје српске књижевности XVIII века. Београд: *Глас Српске краљевске академије*, LXXVIII, 257–294.
- Шипка 2011: Д. Шипка, *Речник опсцених речи и израза*. Београд (Корнет) – Нови Сад (Прометеј).

Ирена Р. Цветкович Теофилович

СЕРБСКИЕ „ПОСТЫДНЫЕ” ПОСЛОВИЦЫ В XVIII и XIX ВЕКЕ

Резюме

В настоящей работе рассматриваются сербские пословицы с нецензурной лексикой и эротическим содержанием из двух сборниках пословиц – второй половины XVIII и первой половины XIX века. Речь идет о сборнике пословиц Йована Мушкатиrowича под заглавием *Притчи или по простому*

Српске „срамотне” пословице у XVIII и XIX веку

пословицы, опубликованном в Вене в 1787 году, а также о *Сербских народных пословицах* Вука Стефановича Караджича, изданным в Цетине в 1836 году. Сравнительный анализ материала этих двух сборников пословиц привел нас к выводу о том, что Вук, в отличие от Мушкатировича, уже не записывает пословицы и поговорки с непристойной лексикой, что объясняется тем, что Вук уже в значительной степени находится на пути создания современного литературного языка. Однако, сборник пословиц Вука Караджича предлагает много материала в области понимания функционирования ругательств как речевого акта. Оба сборника также являются важным источником для изучения отношения к женщинам и нравственных ценностей в сербской культуре, поскольку в них содержится большое количество пословиц и поговорок эротического содержания.

Ключевые слова: пословицы, нецензурная лексика, пословицы-ругательства, самоцензура, Йован Мушкатирович, Вук Караджич.

ОПСЦЕНА И ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКSIKA У
СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ/ ОПСЦЕНА И
ДРУГА КОЛОКВИЈАЛНА ЛЕКSIKA ВО СРПСКИОТ И
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Зборник радова са истоименог научног скупа

Издавач

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура

Департман за српски језик
Филозофског факултета у Нишу

Прелом

Надежда Јовић

Корице

Дарко Јовановић

Формат

14 x 20,5 цм

Тираж

100

Штампа

SCERO PRINT

Ниш, 2019.

ISBN 978-86-7379-510-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'276.2:811.163.3'276.6(082)

НАУЧНИ скуп Опсена и друга колоквијална лексика у српском и македонском језику (2019; Ниш)

Опсена и друга колоквијална лексика у српском и македонском језику : зборник радова са научног скупа Опсена и друга колоквијална лексика у српском и македонском језику одржаног 19. априла 2019. године у Нишу / приредиле Јордана Марковић, Надежда Јовић. - Ниш : Филозофски факултет, 2019 (Ниш : Scero Print). - 463 стр.; 21 cm. - (Библиотека Научни скупови / [Филозофски факултет, Ниш])

"Ова књига рађена је у оквиру пројекта Дијалектолошка истраживања српског језичког простора ... "--> прелим. стр. - Радови на срп. и мак. језику. - На спор. насл. стр. :Опсена и друга колоквијална лексика во српскиот и македонскиот јазик. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више језика.

ISBN 978-86-7379-510-2

1. Ств. насл. на според. насл. стр.

а) Српски језик -- Псовке -- Зборници

б) Македонски језик -- Псовке -- Зборници

в) Српски језик -- Македонски језик -- Компаративна анализа -- Зборници

COBISS.SR-ID 280406284